



I. ULUSLARARASI
SOVYET SONRASI
TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI

15-16 Ekim 2020

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
İzmir - Türkiye

I. International
Symposium on
Post-Soviet Era
Turkey-Russia Relations
Proceedings Book

15th-16th October 2020
Institute of Turkish World Studies
Ege University, Izmir - Turkey

I. Международный симпозиум
Турецко-Российские
Отношения в
Пост-Советскую Эпоху
Сборник Материалов

15-16 октября 2020 г.
Институт Исследований Тюркского Мира
Эгейский Университет, Измир - Турция

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Vefa KURBAN
Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ
Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN

I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu **BİLDİRİLER KİTABI**

*I. International Symposium on
Post-Soviet Era
Turkey-Russia Relations
Proceedings Book*

*I. Международный симпозиум
Турецко-Российские Отношения
в Пост-Советскую Эпоху
Сборник Материалов*

EDİTÖRLER / EDITORS

Doç. Dr. Vefa KURBAN
Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ
Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN

KAPAK TASARIMI, AFİŞ VE AĞ SAYFASI / GRAPHICS AND PAGE DESIGN

Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN
Arş. Gör. Ali BALCI

ISBN

978-625-409-841-3

ARALIK 2020

İZMİR

Bu kitapta yayımlanmış bildiriler ile ilgili hak ve sorumluluk bildiri
sahiplerine aittir.

ONUR KURULU

Prof. Dr. Necdet BUDAK
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Nadim MACİT (Başkan)
Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV (Eş Başkan)
Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Eş Başkan)
Doç. Dr. Vefa KURBAN (Eş Başkan)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ
Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ
Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN

BİLİM KURULU

Prof. Dr. A. Özlem ÖNDER (Türkiye)
Prof. Dr. Abdullah TEMİZKAN (Türkiye)
Prof. Dr. Aleksandr DRUZHININ (Rusya)
Prof. Dr. Aleksandr KOLESNİKOV (Rusya)
Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA-HEKİMOĞLU (Kazakistan)
Prof. Dr. Çengiz İSMAİLOV (Azerbaycan)
Prof. Dr. Enver ŞEYHOV (Rusya)
Prof. Dr. Güلزade SHAKULIKOVA (Kazakistan)
Prof. Dr. İrina BUSYGINA (Rusya)
Prof. Dr. İrina TURGEL (Rusya)
Prof. Dr. Leonid VARDOMSKİY (Rusya)
Prof. Dr. Mesut Hakkı ÇASİN (Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana GAJIC (Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Musa QASIMLI (Azerbaycan)
Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Türkiye)
Prof. Dr. Nadim MACİT (Türkiye)
Prof. Dr. Obren GNJATO (Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Türkiye)
Prof. Dr. Rajko GNJATO (Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Sait YILMAZ (Türkiye)
Prof. Dr. Türkan OLCAY (Türkiye)
Prof. Dr. Vladimir GONDA (Slovakya)
Prof. Dr. Vladimir KOLOSOV (Rusya)
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN (Türkiye)
Doç. Dr. Altuğ GÜNAL (Türkiye)
Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN (Türkiye)
Doç. Dr. Muvaffak DURANLI (Türkiye)
Doç. Dr. Nedim YALANSIZ (Türkiye)
Doç. Dr. Svetlana SHABALINA (Rusya)
Doç. Dr. Vefa KURBAN (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Maria STOYANOVA (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Marina LOMONOSOVA (Rusya)
Dr. Öğr. Üyesi Hanife KESKİN (Türkiye)

SEKRETARYA

Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ
Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa Aralığı
Doç. Dr. Vefa KURBAN, Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ, Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN <i>Editörden</i>	1-2
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN <i>Açılış Konuşması</i>	3-5
Mv. Ahmet Berat ÇONKAR <i>Açılış Konuşması</i>	7-10
E. Büyükelçi Ender ARAT <i>Açılış Konuşması</i>	11-14
Prof. Dr. Nadim MACİT <i>Açılış Konuşması</i>	15-18
Prof. Dr. Mustafa MUTLUER <i>Açılış Konuşması</i>	19-21
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ <i>Post-Soviet Russia's Approach to the Problems in Georgia</i>	25-38
Prof. Dr. Çingiz İSMAİLOV <i>Турция и Россия в Геополитическом Ребусе Кавказа</i>	39-48
Doç. Dr. Ali ASKER, Afgan BAKHSHALİYEV <i>Rusya'nın Kafkas Politikasında Karabağ Faktörü</i>	49-59
Dr. Namik AHMADOV <i>Azerbaycan Basımında Türk-Rus İlişkileri</i>	61-79
Prof. Dr. Alexander DRUZHININ, Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV, Prof. Dr. Mustafa MUTLUER <i>Взаимодействие России и Турции в меняющейся Евразии: тенденции, возможности, барьеры, приоритеты</i>	81-90
Prof. Dr. Kyamil SALIMOV <i>К Вопросу о Повышении Уровня Сотрудничества Турции и России</i>	91-95
Dr. Öğr. Üyesi Argun BAŞKAN <i>Foreign Policy Orientations of the Russian Federation And Implications for Turkey</i>	97-109
Dr. Oğuzhan ERGÜN, Doç. Dr. Vefa KURBAN <i>Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Paradoksal Sürtünmeler</i>	111-127
Prof. Dr. Türkan OLCAY <i>Geçmişten Günümüze Türkiye'de Rus Dili ve Edebiyatı Öğretimi</i>	129-142
Dr. Öğr. Üyesi Maria STOYANOVA <i>Преподавание Русского Языка в Центрах Дополнительного Образования Турции</i>	143-147
Doç. Dr. Muvaffak DURANLI <i>Sovyet Sonrası Başkent Moskova'da Türkçe Öğreten Akademik Kurumlar ve Son Yirmi Yıldaki Çalışmaları</i>	149-162
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN <i>Turkey-Russian Economic Relations and Security-Based Strategic Partnership in Eurasian Geopolitics during the Era of Presidents Erdogan and Putin</i>	163-175
Doç. Dr. Ali ASKER, İrem DAŞDAN <i>Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Politigi Üzerine Notlar (1990-2000 Yılları Arası)</i>	177-185

Doç. Dr. Svetlana SHABALINA <i>Глобальная сеть туристских центров Республики Татарстан</i>	187-192
Viktor FEDORKO <i>Внешнеэкономические связи Республики Узбекистан и Турецкой Республики: современное состояние и динамика</i>	193-199
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN <i>Türkiye Rusya Kültürel Diyalogu ve İşbirliği Olanaklarında Önemli Bir Olgu: Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü</i>	201-215
Prof. Dr. Rajko GNJATO, Prof. Dr. Mirjana GAJIĆ, Prof. Dr. Obren GNJATO <i>Muslims/Bosniacs - A Factor Of Turkish (Neo-Ottoman) Influence in the Western Balkans Region</i>	217-229
Doç. Dr. Pınar FEDAKAR <i>Sovyet Öncesi ve Sonrası Dönemde Karakalpakistan'da Korkut Ata Efsaneleri ve Dede Korkut Kitabı Hakkındaki Çalışmalar</i>	231-242
Dr. Öğr. Üyesi Marina LOMONOSOVA <i>Тысячелетия скрепляющие своды: история Собора Святой Софии Константинопольской сквозь призму интегральной методологии Путьрима Сорокина</i>	243-250
<i>I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu Afışı</i>	251
<i>I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu Programı</i>	253-264

EDİTÖRDEN

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte sonlanan iki kutuplu dünya düzeni yeni bir jeopolitik sürecin başlangıcı olmuş; Türkiye bir taraftan SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlıklarını/özerkliklerini kazanan Türk toplulukları ile bağlarını güçlendirme yolları ararken diğer taraftan da Rusya Federasyonu ile yeni ilişki ağları kurmuştur. Ancak bölgede yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal boşluklar küresel güç merkezlerini de cezbetmiş; Avrasya'nın farklı coğrafyaları ABD, Çin, İran, Japonya, Hindistan gibi ülkelerin yönlendirme ve tanzim etme girişimlerine maruz kalmıştır. Yaklaşık 30 yıldır devam eden bu güç mücadelesi, Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkileri de etkilemiş, iki taraf da denge politikasını sürdürme gayreti göstermiştir. Zira tarafların uyguladığı politikalar bölge için büyük önem arz etmiş, bu ikili etkileşimler Avrasya'nın kırılma noktaları olmuştur.

Bu bağlamda Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü ve Sosyal Bilimler Enstitüsü; Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin dağılması süreci sonrasında sürdürdüğü sosyal, ekonomik ve siyasî ilişkileri müzakere etmek ve sonraki süreçte takip edilecek yol haritalarının belirlenmesine katkı sunmak amacıyla 15-16 Ekim 2020 tarihinde çevrimiçi (online) olarak *1. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumunu* düzenleme kararı almıştır. Sempozyumda şu konular ele alınmıştır:

- Avrasya'nın Geleceğinde Riskler ve Fırsatlar
- Bölgesel İhtilaflar ve Türkiye-Rusya İlişkileri
- Halk Diplomasisi
- Küresel Gerginliğin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi
- SSCB'nin Çöküşünden Sonra Ortaya Çıkan Sürecin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi
- Türkiye-Rusya ilişkileri ve Türk Dünyası
- Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uluslararası Örgütler
- Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji
- Türkiye-Rusya İlişkilerinde Güvenlik Meselesi
- Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Boyutu
- Türkiye-Rusya İlişkilerinin Kültürel Boyutu
- Türkiye-Rusya İlişkilerinin Sosyal Boyutu
- Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye-Rusya İlişkileri Bölgesel Arası İşbirliği

Alanında uzman konuşmacıların davetli olarak katıldığı sempozyumumuzun çıktılarını paylaştığımız bu kitapta 5 açılış konuşması, 25 bilim insanının katkılarıyla hazırlanmış 19 özgün bildiri sunuldukları dilde yayımlanmıştır. Dizgi ve görsel düzenlemeler hâricinde hiçbir müdahalenin olmadığı bu çalışmalarını bizlere gönderildiği hâliyle takdirinize sunmuş olduğumuzu belirtmek isteriz.

I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu bünyesinde sunulan bildirilerin bu kitap vesilesiyle ilgili araştırmalara katkı sunmasını umut eder, saygılarımızı sunarız.

Doç. Dr. Vefa KURBAN
Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ
Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN

TARİHİ SÜREÇTE TÜRKİYE - RUSYA

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Türkiye Cumhuriyeti, öncesinde Osmanlı Devleti tarihin hiçbir aşamasında dış dünyadan izole bir yapıya sahip olmamıştır. Her zaman komşuluk ilişkilerine önem veren Türk halkı, ortak sınırları paylaştığı Ruslarla da tarihi süreçte iyi- kötü ilişkiler yaşamıştır.

Kaynaklar, Türk ve Rus ilişkilerinin resmi zeminde gerçekleştiği dönemi XV. yüzyılın ikinci yarısı olarak belirtmektedirler.

“Rusya’nın Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkileri III. İvan zamanına Rus tüccarlarının 1475’ten sonra Osmanlı Devleti’nin elinde bulunan Kırım’daki Ceneviz kolonileri ve Azak şehrinde yaptıkları ticari alışverişlerle başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde Rus Çarı III. İvan ve Osmanlı padişahı II. Bayezid ile olan dostluk ilişkilerini kullanan Kırım Hanı Mengli Giray Han etkili olmuştur” (Yılmaz, Yakşı, 2016: 12).

Bu dönem sadece ticari ilişkilerin oluşma zeminini hazırlamakla kalmamış, aynı zamanda sağlıklı ticari ilişkiler için diplomatik görüşmeler de başlamıştır.

“Osmanlı Devleti’nin Ruslarla ilk diplomatik ilişkisi II. Sultan Bayezid döneminde III. İvan’ın ikili ticari ilişkileri düzene sokmak üzere ilk önce Mihail Pleşçeyev’i (1496-98) 2, sonra Aleksey Golohvastov’u (1499) elçi olarak İstanbul’a göndermesiyle başladı” (Topsakal, 2016: 34).

Bazen olumlu bazen olumsuz olan bu ilişkiler 1700’lü yıllara kadar sürmüştür.

Bilindiği gibi, Rusya’nın toplumsal alanında en önemli reformlarını gerçekleştiren I. Petro, Türk- Rus ilişkilerinin gelişmesinde de öncü olmuştur.

“I. Petro 1721 yılında St. Petersburg Deniz akademisinden mezun olan İvan İvanoviç Nepluyev’u İstanbul’a diplomat olarak göndermiştir. Nepluyev, 1735 yılına kadar Türkiye’de Rusya’nın menfaatini ve güvenliğini korumakla görevlidir” (Yılmaz, Yakşı, 2016: 13).

Nepluyev’in büyü oğlu Adrian 1745 yılından itibaren bu görevi babasından almış ve 1750 tarihinde İstanbul’da ölünceye kadar

İstanbul'daki Rusya temsilcisi olarak çalışmıştır (E. T. 03. 10. 2020-
[https://ru.wikipedia.org/wiki/Нерлюев, Иван Иванович](https://ru.wikipedia.org/wiki/Нерлюев,_Иван_Иванович)).

Türkiye- Rusya arasında daha çok ticari ve diplomatik düzeydeki bu tür ilişkiler, iki ülkenin de yapısal değişime uğradığı yeni dönemde de devam etmiştir.

“90 yıl önce M. Kemal'in V. İ. Lenin'e yazdığı 26 Nisan 1920 tarihli mektup, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında resmi ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu mektupta; diplomatik ilişkilerin tesisi teklif edilmiş, Rusya'dan Türkiye'nin yürüttüğü bağımsızlık savaşına yardım etmesi istenmiştir. Bunun karşılığında ise Türkiye, Sovyet Rusya ile birlikte emperyalist güçlere karşı mücadele verecekti. Sovyet Hükümeti, TBMM'yi tanıyan dünyadaki ilk hükümet oldu ve Moskova, Ankara ile dostluk münasebetlerinin kurulmasından yana bir karar aldı. Neticede 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da Türk Hükümeti ile Sovyet Hükümeti, Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması'nı imzalamıştır” (Kamalov, 2010: 6).

Bu anlaşma ile birlikte Türkiye- Rusya arasındaki ilişkilerde daha olumlu bir hava oluşur ve yine Atatürk sayesinde bilim alanında da karşılıklı ilişkiler başlamış olur.

Türk bilim adamlarının iyi tanıdığı Rus Türkolog Dimitri Vasilyev, Rus- Türk ilişkilerini değerlendirdiği bildirisinde bu dostluk anlaşması sonrasında Atatürk'ün Rusya'nın farklı bölgelerinden gelen Türk kökenli bilim adamlarına devletin farklı kademelerinde yer vermiş olmasının Türklerin Rusları tanınmasında önemli bir adım olduğunu belirtir (Vasilyev, 2013: 27- 47).

Yine Cumhuriyet'in bu atılım yıllarında İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi bünyesinde Rus Dili ve Edebiyatı kürsülerinin açılması ülkemizde Rusça ve Rus kültürünün öğrenilmesi anlamında oldukça başarılı olmuştur.

Yine bu yıllarda (1922 yılında) Ankara'ya gelen Sovyet ressam Yevgeni Yevgeniyeviç Lansere Atatürk'ün kara kalem resimlerini yapmış ve daha sonra yayınladığı anılarında Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ten hayranlıkla bahsetmiştir. (Lansere, 1925: 30- 32).

Genç Cumhuriyetin ilk belgeseli olan “Türkiye'nin Kalbi Ankara” filmi de Atatürk tarafından davet edilen Sovyet yönetmen Sergey Yutkeviç tarafından 1933-1934 yıllarında Türkiye'de çekilmiştir. (E. T. 02. 10. 2020:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27nin_Kalbi_Ankara).

Atatürk sayesinde başlayan iki kültürün birbirini tanıma ve anlama çabaları zaman zaman azalarak zaman zaman artarak günümüze kadar ulaşmıştır.

YAKIN DÖNEMDE TÜRKİYE- RUSYA İLİŞKİLERİ

“2007 yılında Türkiye’de Rusya Kültür Yılı, 2008 yılında da Rusya’da Türkiye Kültür Yılı ilan edilmesi ve iki yıl boyunca Türkiye ile Rusya’da çeşitli kültürel etkinliklerin gerçekleştirilmiş olması, iki ülke arasında kültürel münasebetleri yeni bir seviyeye çıkarmıştır. ... Bu bağlamda Putin’in Ocak 2010’da gerçekleştirdiği ziyaret sırasında taraflar arasında imzalanan ve kültür, sanat, ilim, eğitim, spor gibi alanlarda işbirliğini öngören protokollerin hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir” (Kamalov, 2010: 10).

Rusya ve Türkiye arasında özellikle kültür alanında çok boyutlu ortak çalışmaların yapılabileceği görülmektedir. Bundan sonra iki ülkenin akademik alanda ortaklıklar oluşturması gerekmektedir.

İlişkilerin sadece ticaret, turizm, diplomatik alanla sınırlı kalması kültürlerinin birbirlerini anlamaları için yeterli değildir.

Dileğimiz ortak araştırma fonların oluşturulmasıdır.

KAYNAKÇA

Kamalov, İ., Komşuluktan Stratejik İşbirliğine Türk- Rus İlişkileri, Ankara, 2010.

Kolesnikov, A., Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri (çev. İ. Kamalov), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

Lansere, E. E., Leto v angore. Risunkii i zametki poyezdki v anatoliyu letom 1922 g., Leningrad, 1925.

Topsakal, İlyas, “Tarihi Süreçte Rusya- Türkiye İlişkileri”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2016, c. 3, s. 2, ss. 33- 53.

Yılmaz, Salih- Yakşi, Abdullah, “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, TYB Akademi, Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, Türk-Rus İlişkileri Sayısı, 2016, s. 17, ss. 9- 57.

Vasilyev, D., “Rossievedenie v turtsii”, Rossiysko- Turetskie Otnoşeniya, 2002- 2012 g., Moskova, 2013, 27- 47.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Неплюев,_Иван_Иванович

https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27nin_Kalbi_Ankara

I. ULUSLARARASI SOVYET SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ SEMPOZYUMU AÇILIŞ KONUŞMASI

Mv. Ahmet Berat ÇONKAR

Avrasya coğrafyasının güçlü devlet geleneğine sahip iki önemli ülkesi olan Türkiye ve Rusya ilişkilerinin Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonraki, diğer bir deyişle, son otuz yıldaki gelişiminin ele alınacağı bu toplantıya katılmaktan memnuniyet duyuyorum.

Sempozyum, iki ülke arasındaki işbirliğinin yoğunlaştığı ve ayrıca birçok meselede gözlerin Türkiye ve Rusya'ya çevrildiği bir dönemde düzenleniyor. Sempozyumun iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 100. Yıldönümüne denk gelmesi ise ayrıca sembolik bir önem arz etmektedir.

Bu toplantıda dile getirilecek görüşlerin Türk-Rus ilişkilerinin geleceğine de ışık tutacağına inanıyorum. Sempozyumun düzenleyicilerine ve katılımcılara teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Sovyetler döneminde sıradan bir Türk vatandaşımıza “bir gün 7 milyondan fazla Rus her yıl Türkiye'yi ziyaret edecek” deseydiniz, muhtemelen size şaşkın bir ifadeyle bakar ve söylediklerinize asla inanmazdı.

Aynı durum aynı dönemde herhangi bir Rus vatandaşı için de geçerliydi. Eğer ona “bir gün Türk inşaat firmaları Rusya'nın dört bir yanında simgeleşecek birçok bina inşa edecek ve bunların toplam değeri 70 milyar Doları aşacak” denilseydi, alınan tepki de farklı olmayacaktı.

Turizmden ticarete, enerjiden karşılıklı yatırımlara kadar uzanan geniş bir alanda geçmişte hayal olarak nitelendirilebilecek şeylerin bugün sıradan hale gelmesini tabiatıyla memnuniyetle karşılıyoruz.

Günümüzde,

- TürkAkım ve Akkuyu Nükleer Güç Santrali gibi dev enerji projeleri,
- 10 milyar doları aşan karşılıklı yatırımlar, milli paralarla ticaret yapılması,

- ya da 2019'un karşılıklı olarak "Kültür ve Turizm Yılı" olarak kutlanması herhangi bir Türk'ü ya da Rus'u şaşırtmamaktadır.

Aksine, insanlarımız ülkelerimiz arasında tam vize muafiyeti rejiminin tekrar tesisinin neden bu kadar uzun sürdüğünü anlamakta zorlanıyorlar.

Yeri gelmişken belirtmek isterim; "Karşılıklı Kültür ve Turizm Yılı" Türk Kanadı Eş Başkanlığını yürüttüğüm Türk-Rus Toplumsal Forumu'nun 2014 yılında Rus muhataplarımızla ortak olarak kararını aldığımız ve hayata geçirdiğimiz projelerden birisidir.

Tabii ki, Türk-Rus ilişkilerinin bu seviyeye gelmesi kolay olmadı. Sempozyum Sovyet sonrası döneme vurgu yapmaktadır. Ancak ilişkileri Osmanlı döneminden ve Sovyet döneminden tamamen ayrı telakki etmek de eksik kalacaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayarak 1930'lu yılların ortalarına kadar devam eden işbirliği ruhu, bölgesel ve küresel gelişmelerin etkisiyle yerini rekabete bırakmış, ancak 1960'lı yılların sonuna doğru ülkemizin sanayi altyapısına dair bazı somut projelere verdiği destekle Türk-Rus ilişkilerinde işbirliği unsuru tekrar önem kazanmıştır.

1984 yılında imzalanan ilk doğal gaz anlaşması ekonomik ilişkilerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Türk müteahhitlik sektörünün bu yıllarda Sovyetler Birliği'nde faaliyet göstermeye başlaması da bu ticari ilişkinin bir sonucudur.

Tüm bu örnekler, Sovyetler döneminde tüm zorluklara ve rekabete rağmen Türk-Rus ilişkilerinin belirli dönemlerde bazı alanlarda işbirliği içerdiğini ortaya koymaktadır. Ancak Soğuk Savaş'ın bitişi yeni fırsatları ve işbirliği alanlarını beraberinde getirmiştir. Bu durum ilişkilerimizin daha ileri seviyelere ilerletilmesinin yolunu açan en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren karşılıklı olarak sergilenen güçlü siyasi irade, yoğun üst düzey siyasi temaslarla peçinlenmiş, pek çok alandaki işbirliğimize zemin hazırlamıştır. İki ülke ekonomisinin tamamlayıcı niteliği ile beşeri ilişkilerin artması bu durumu somut işbirliği projelerine dönüştürmüştür.

Özetle, karşılıklı güçlü siyasi irade, iki ülkenin ulusal çıkarları zemininde işbirliğimizin temelini oluşturmaktadır. Soğuk savaş sonrası çok kutuplu dünya düzenine geçişin ikili ilişkilerimize ayrıca bir dinamizm kattığını söyleyebiliriz.

Esasen, 1990'lı yıllar ilişkilerin gelişimi bakımından potansiyelinin gerisinde kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası düzende yaşanan bazı belirsizlikler ile her iki ülkenin iç siyasi ve ekonomik koşulları ilişkilerimize layıkıyla eğilinmesine imkân vermemiştir.

Ancak 2000'li yıllar ilişkilerimizde ivmenin arttığı yıllar olmuştur. Nitekim, Devlet Başkanı Putin Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini 2004

yılında gerçekleştirmiştir. Bu, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Podgornıy'ın 1972'de gerçekleştirdiği ziyaretin ardından, 32 yıl sonra Devlet Başkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyarettir. Altını çizmek lazım, "32 yıl"; çok uzun bir süre.

Günümüzde ise Liderlerimiz sürekli diyalog halindedir, resmi ziyaretlerin ve yüz yüze görüşmelerin yanı sıra gerekli hallerde düzenli olarak telefonda da görüşüyorlar.

Öte yandan, güçlü devlet geleneğine sahip iki ülke arasındaki ilişkilerin kurumsallaştırılması da elzemdi.

Bizler işte tam da bu anlayışla, dostane ilişkilerimizi yeni bir seviyeye çıkararak Üst Düzey İşbirliği Konseyi'ni 2010 yılında hayata geçirdik. Bu ilişkilerimizdeki önemli bir mihenk taşıydı.

Konsey'in alt mekanizmaları olan, Dışişleri Bakanlarının Başkanlığında Toplanan Ortak Stratejik Planlama Grubu, Karma Ekonomik Komisyon ve Türk Kanadı Eş Başkanlığını yaptığım Toplumsal Forum da ilişkilerimizin kurumsal bir yapı kazanmasında büyük öneme sahiptirler.

Toplumsal Forum olarak, her iki kanatta temsil edilen Kültür-Sanat, Eğitim ve Bilim, Müzecilik, Tarih, Turizm, Medya, Bölgesel İşbirliği, Dini İşler, Spor, İş ortamı ve Hukuki İşler Komiteleri ve bu komitelerin her iki kanattaki değerli temsilcileri olmak üzere 10 komitemizle ilişkilere katkı sunmaya gayret ediyoruz.

Özellikle son 15 yılda, sadece ikili ilişkilerimiz çeşitlenip gelişmekle kalmadı, Türk-Rus işbirliği aynı zamanda bölgesel ve uluslararası meselelerde de anahtar bir rol oynar hale geldi.

Ülkelerimiz arasındaki diyalog ve işbirliği, 21. yüzyılın en büyük insani krizlerinden birinin yaşanması ihtimali ortaya çıktığında da sonuç vermiştir. Ortak çabalarımız sayesinde, Suriye'de binlerce masum insanın hayatı kurtarılabilmıştır.

Keza, görüş ayrılıklarımıza rağmen Libya'da barışın ve istikrarın tesisi ile ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ilkeleri çerçevesinde yapıcı diyalogumuz devam etmektedir.

Çok sevdiğim bir Rus atasözünü burada sizlerle paylaşmak isterim. Umarım doğru ifade ederim: "Umnıy tavariş - palavina darogi". Yani; "Akıllı yol arkadaşı, yolun yarısıdır".

Rusya'nın bizim sadece komşumuz değil, aynı zamanda daha iyi bir geleceğe giden yolda yol arkadaşımız olduğuna inanıyorum. İşbirliğimiz ve son 15 yılda başardıklarımız bunun kanıtıdır.

Ancak, yoldaşlık her konuda anlaşmak ve her zaman aynı görüşlere sahip olmak anlamına da gelmemektedir. Ortak mazimiz boyunca ilişkilerimizde iniş ve çıkışlarımızın olduğu herkesin malumudur. Yine aynı şekilde bazı bölgesel konularda farklı görüşlere sahip olduğumuz da bir sır değildir.

Burada hazır bulunan Sizlerin Türk-Rus ilişkilerinin tarihini iyi bildiğinizden eminim.

Bu tarih, dünyadaki muhtelif ülkelerin ilişkilerinin geçmişi gibi, her zaman olumlu unsurlarla dolu değildir. Ancak bizler biliyoruz ki Türkiye ve Rusya'nın arası ne zaman iyi olduysa, bundan iki ülke ve halkları istifade etmiştir. Keza, ilişkiler ne zaman bozulduysa, bu iki ülkenin de zararına olmuştur.

Aslında bu durum, kesintisiz diyalog, açıklık ve samimiyete dayanan bölgesel ve uluslararası Türk-Rus işbirliğini daha hayati hale getirmektedir.

Günümüzde yaşanan küresel gelişmeler de Türk-Rus işbirliğini elzem kılmaktadır. Enerji, güvenlik, ticaret ve finans başta olmak üzere birçok alanda rekabetin kızıştığı bir dönemden geçiyoruz. Bu dönemde işbirliğimizin arttırılmasının iki ülke halkının refahı ile bölgesel güvenlik ve istikrar için yararlı sonuçlar doğurabileceğine samimiyetle inanıyoruz.

COVID 19 salgını nedeniyle aynı birlik içindeki ülkelerin adeta “maske savaşına” girdiğine tanık olduk. Biz ise tüm olumsuzluklara rağmen ikili ticaretimizde kayda değer bir kayıp yaşamadık. İnanıyorum ki, yılı kayıpsız atlatacağız. Ayrıca 1 Ağustos'tan bu yana geçen kısa sürede dahi bir milyonu aşan Rus turisti ağırladık. Tüm bunlar kötü günde dahi birbirimize destek olmaktan başka yol olmadığını gösterir.

Vurgulamak istediğim bir nokta daha var. İlişkilerimizde dramatik kötüye gidişlerden kaçınmak için, Türkiye de Rusya da birbirine karşı aynı zamanda “aklıselim yol arkadaşı” olmalılar.

Bunu başarmanın en iyi yolu da karşılıklı beklentilerimizi gerçekçi tutmaktır. “Ayakları yere basan” ve makul beklentiler içinde olmak gelecekte güçlü bir işbirliği için önemlidir.

İşbirliğimiz ve karşılıklı anlayışımız, varış noktasına giden yolu yarılammızı sağlayan önemli etkenlerdir. Müreffeh bir geleceğe giden yolu hiçbir ülkenin tek başına kat edebilmesi mümkün değildir. Neyse ki, ortak çabalarımız sayesinde, ben Türkiye ve Rusya'nın bu doğru yolda olduklarına inanıyorum.

Türk-Rus ilişkilerindeki birçok alandan sadece bir kaçına kısaca değinme fırsatı buldum. Öte yandan, bu sempozyum çerçevesinde diğer tüm konuların detaylıca ele alınması mümkün olacaktır.

İki ülke ilişkilerimizin derinleşmesinde bu tür etkinliklerin önemi büyüktür.

Oturumların ilişkilerimiz açısından verimli geçeceğine inanıyor, tüm katılımcıları selamlıyorum.

I. ULUSLARARASI SOVYET SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ SEMPOZYUMU AÇILIŞ KONUŞMASI

E. Büyükelçi Ender ARAT*

Sayın Katılımcılar, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Türk-Rus ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır.

Uluslararası politika bağlamında büyük önem taşıyan bu ilişkiler Asya ve Avrupa kıtalarında yaşayan milyonlarca insanın kaderini sürekli etkilemiştir.

Uzmanlar Türkiye ve Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerin 1492 yılında başladığını belirtmektedirler.

2020 yılı itibariyle Türk-Rus ilişkilerinin tarihi 528. yılını doldurmuş durumdadır. Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında 1992 yılında başlayan ilişkiler ise 28 yılı geride bırakmıştır. Soğuk savaşın bitimiyle uluslararası ilişkilerde köklü değişiklikler yaşanmış, daha önce geçerli olan jeopolitik değerlendirme ve görüşler değişime uğramıştır.

İki ülke arasında son 20 yıldaki ilişkiler, zaman zaman yaşanan siyasi gerilimlere rağmen, tarihin en parlak dönemi olarak kayıtlara geçti.

1990'ların başında yaşanan tarihsel olayların ve gelişmelerin etkisiyle uluslararası ilişkilerin temel parametreleri değişime uğramıştır.

Bu sayede birçok ülke gerek iç gerekse de dış politikada kendilerini kısıtlayan yükümlülüklerden kurtularak, bağımsız hareket etme olanağına kavuşmuşlardır. Yapısal nitelikli bu değişim birçok ülkenin yanı sıra, Rusya ve Türkiye'nin de dış politikalarının yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

Bunun sonucunda, daha önce geçerli olan jeopolitik değerlendirme ve görüşler değişime uğramış, iki ülke ilişkilerinde onlarca yıldır ulaşılmış sonuçlar ortadan kalkmıştır.

Oluşmakta olan yeni koşullar ikili ilişkilerin şekillendirilmesine yönelik yeni yaklaşımların ortaya konmasını zorunlu kılmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler bu değişimden nasibini almış ve neticede iki tarafı da tatmin edecek iş birliği şekillerinin araştırılması,

* Türk-Rus Toplumsal Forumu Genel Sekreteri

yeni ilkelerin belirlenmesi ve bunların iki tarafın da yararına hayata geçirilmesi aşamasına girilmiştir.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler sadece kendileri açısından değil, bölgede geniş çaplı ilişki içerisinde oldukları diğer ülkeler için de çok önemlidir.

Barışın tesisi ve korunması açısından, tarihi, etnik ve kültürel bağlar ile coğrafi konumlarından dolayı Türkiye ve Rusya bölgede istikrar ve verimli iş birliği açısından çok önemli bir yer tutmaktadırlar.

İki ülke arasındaki ilişkiler, ister istemez bölgede bulunan diğer ülkeleri uzun dönemde doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu yüzden, ilişkilerin yakın geçmişi, günümüzdeki durumu ve gelecekte alabileceği muhtemel yön sadece kendileri açısından değil diğer ülkeler için de çok önemlidir.

2020 yılı Bolşevik ihtilali sonucu Rusya'yı terk eden Beyaz Rusların İstanbul ve Gelibolu'ya gelişlerinin, 2021 yılı ise Gelibolu'dan ayrılışlarının 100. Yıldönümleridir.

2020 yılının ikili ilişkilerimiz bakımında bir diğer özelliği de İstanbul ile St. Petersburg arasında kardeş şehir ilişkileri kurulmasının 30. Yıldönümü olmasıdır.

2021 yılı ise Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun, TC'ni tanıyan ilk anlaşma olan Moskova Anlaşması'nın imzalanmasının 100. Yıldönümüdür

Bu önemli yıldönümleri vesilesiyle iki ülke arasında çeşitli anma, kutlama etkinlikleri yapılması birkaç yıl öncesinden planlanmaktaydı. Maalesef Covid 19 pandemisi bu etkinliklerin gerçekleştirilmesini engelledi. Bu hastalık belasından kurtulunca en geniş şekilde telafi etmeye çalışılacaktır.

Sizlere kısaca Türk-Rus Toplumsal Forumu'nun kuruluş amacını ve faaliyetlerini anlatmak istiyorum.

Amaç Türk ve Rus toplumlarını birbirine yaklaştırmak, birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak, iki toplum arasında insani, beşeri ilişkileri geliştirmek.

Bu forumun kurulmasını Rus tarafı önermiştir. 2010 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Türkiye'yi ziyareti sırasında karara varıldı. İki ülke Devlet Başkanları'nın başkanlığında Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) kuruldu.

ÜDİK 3 alt organa sahiptir:

1. SİYASİ FORUM, Dışişleri Bakanlarının eş başkanlığında,
2. EKONOMİK FORUM, Enerji Bakanlarının eş başkanlığında,
3. TOPLUMSAL FORUM, Türkiye'de İstanbul Milletvekili Sayın Ahmet Berat Çonkar'ın ve Rusya tarafında Yurtdışı Vatandaşlar Kurumu Başkanı Sayın Elanora Mitrofanova eş başkanlığında

toplaniyor. (Kısa süre önce Sayın Elanora'nın yerine Sayın Evgeniy Primakov atandı.)

Eşbaşkanlar bir yıl içinde gerçekleştirilen faaliyetleri Devlet Başkanlarına rapor ediyorlar, üstesinden gelemedikleri sorunlar hakkında Devlet Başkanlarının talimatlarını alıyorlar.

Toplumsal Forum'un Yönetim Kurulu'nu, Türk tarafında, KOÇ, SABANCI, ECZACIBAŞI, DOĞUŞ, ANADOLU GRUBU GİBİ 14 büyük holdingin, Rus tarafında da GAZPROM, ROSATOM, LUKOİL, TRANSNEFT, SİBERBANK, ALTİMO, YANDEKS gibi 12 dünya çapında önemli kurumun başkanları teşkil ediyor.

Toplumsal Forum'un 10 alt Komitesi bulunmaktadır:

- EĞİTİM VE BİLİM KOMİTESİ
- TARİH KOMİTESİ
- KÜLTÜR VE SANAT KOMİTESİ
- BÖLGELER ARASI İŞBİRLİĞİ KOMİTESİ
- TURİZM KOMİTESİ
- SPOR KOMİTESİ
- MEDYA KOMİTESİ
- DİNLERARASI İŞBİRLİĞİ KOMİTESİ
- İŞ ORTAMI ve HUKUK KOMİTESİ
- MÜZECİLİK KOMİTESİ

Türk ve Rus tarafında toplumun önemli başarılı yöneticilerinin başkanlıklarını yaptığı bu komiteler kendi alanlarında çeşitli projeleri hayata geçirmeye çaba harcıyor.

Türk -Rus Toplumsal Forumu tüm komite başkanlarıyla ilk toplantısını 2013 de Kazan'da, ikinci toplantısını 2014'de Antalya'da, üçüncüsünü 2017'de Moskova'da, dördüncüsünü 2018'de Antalya'da, beşincisini 2019'da St. Petersburg'da yaptı.

Bu yıl sonbahar aylarında altıncı forum toplantısını İstanbul'da gerçekleştirmeyi kararlaştırmıştık, maalesef corona-19 pandemisi nedeniyle bunu gerçekleştiremedik.

Şimdiye kadar Toplumsal Forum çerçevesindeki komitelerimiz birçok işbirliği projeleri gerçekleştirdi; Çeşitli üniversitelerimiz arasında işbirliği tesis edildi, konferanslar, çalıştaylar, öğretim görevlisi ve öğrenci değişimleri gerçekleştirildi, bilimsel projeler üzerinde çalışmalar başlatıldı; Kültür ve sanat alanında birçok etkinlikler yapıldı; Turizm iki ülke arasında önemli bir işbirliği alanı teşkil ediyor; İş alemi esasen uzun yıllar yoğun bir ilişki içinde; Spor alanında uluslararası karşılaşmaların yanısıra ikili temaslar giderek artıyor. Toplumsal Forum her alanda ilişkilerimizin daha da gelişmesi ve yaygınlaşması için çaba harcıyor.

Bu sempozyumun karar mercilerine, akademisyenlerine, Türk- Rus ilişkileri konusunda çalışanlarına, ilgili kurum, kuruluş ve kişilere

faydalı olmasını diler, Toplumsal Forum'un bu tür akademik, sosyal ve kültürel çalışmalara katkılarda bulunmaya her zaman hazır olduğunu vurgulamak isterim.

Sempozyumun hazırlanmasında emeği geçenlere ve tüm katılımcılara teşekkür eder, saygılar sunarım.

BÖLGESEL VE ETKİ MERKEZLİ İKİ DEVLET: TÜRKİYE VE RUSYA

Prof. Dr. Nadim MACİT

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni 20. yüzyılın, yani modern çağın en büyük imparatorluğu olarak tanımlamak mümkündür. Bu büyük siyasî yapı, 20. yüzyılın son yirmi yılında yaşadığı iç yetersizlikler ile ilişkili olarak kontrollü bir şekilde, büyük bir kaos olmadan dağılmıştır. Hiç kuşkusuz bu süreç, SSCB'de önemli bir devlet aklının varlığına işaret etmektedir.

Bilindiği üzere Soğuk Savaş dönemi, iki kutuplu dünya sisteminin ya da bir diğer ifadeyle *cepheleşme mantığı* üzerine kurulan dünya sisteminin ikinci bloğu olmuştur. Bu süreçte SSCB ve Türkiye arasındaki ilişki hem cepheleşme mantığının gereği olarak, mesafeli ve gergin olmuştur. Yine Türkiye'nin NATO içerisinde yer alması ve iki ülke arasındaki jeopolitik, tarihi ve kültürel nedenler de mesafeli duruma sebep olan diğer unsurlar arasında sayılabilir.

Batı bloğu içinde yer alan Türkiye'nin SSCB ile olan ilişkileri ise yer aldığı bloktaki devletlerle sorun yaşadığı zaman gerçekleşmiştir. 1964 Johnson Mektubu, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı gibi tarihî gerçeklikler, 1975 yılında İskenderun Demir Çelik Fabrikası'nın Rus sermayesi ile açılmasına imkân sağlamıştır. Bu bağlamda 1978 yılında dostluk, komşuluk ve işbirliğine dayalı siyasî bir belge imzalanmış; 1984'te doğalgaz, 1989'da sınır ve kıyı ticaret antlaşmaları yapılmıştır.

Ancak yapılan antlaşmalar ve kurulan ilişkilere rağmen iki ülke arasındaki ilişki olumsuz düzeyde seyretmiştir. Bu olumsuzluğun önemli nedenlerinden söz etmek mümkündür.

Soğuk Savaş'ın ardından 1990'ların başında gergin hava etkisini kaybetmiştir. Bunun temel sebebi yaşadığı SSCB'nin yaşadığı iç kriz, Kafkaslarda ve Orta Asya'da yaşanan etnik çatışmalar, Gorbacov sonrası iktidara gelen Batı yanlısı reformcular olarak sayılabilir. 1992 yılında Türkiye ile imzalanan "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması" bunun tezahürüdür. Yine 1991 Körfez krizinde Rusya'nın aldığı tutum, dünya sisteminin, yani cepheleşme mantığının dayandığı esasların anlamını yitirmeye başlaması tedrici olarak farklı bir sürecin gelişmesine yol açmıştır.

Rusya-Türkiye arasında süratle gelişen ticari ilişkiler büyük önem arz etmektedir. Doğalgaz alımı konusunda Rusya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olmuştur. Mavi Akım Projesi (2003) vesilesiyle doğalgaz ihtiyacının % 70'inin Rusya'dan temini ilişkilerin geliştiğini göstermektedir. Fakat SSCB'nin dağılmasının ardından Türkiye'nin ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleri ile irtibat kurma isteği her daim Rusya'yı tedirgin etmiştir. Çünkü Orta Asya, Rusya'nın stratejik endişelerinin merkezinde yer almaktadır. Rusya, bu bölgede ABD ve NATO'nun faaliyetlerine karşı duyarlılık göstermektedir.

1990'ın ortalarına doğru Rusya'da Batı yanlısı eğilimin itibarını yitirmesi, dağılan imparatorluğun çevresinde ve stratejik fay hatlarında yaşanan hadiseler Rusya'nın kendi güvenliğini sağlamayı ön plana çıkarmıştır. Diğer bir deyişle bu durum devlet aklını harekete geçirmiş; Yeni Avrasyacılık başlığı altında özetlenecek bir siyasi anlayışın fiili duruma geçmesine yol açmıştır. 1993'te Yakın Çevre doktrini çerçevesinde Rusya'nın güvenliğinin Rusya Federasyonu'nun sınırlarından değil, eski Sovyetler Birliği'nin sınırlarından başladığı ifade edilmiştir. BDT'nin dış sınırlarının korunması bizzatıhi Rusya'nın birinci savunma hattını oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak Kafkaslar ve Güney Asya'ya yönelik olarak Rusya'nın bu bölgelerde diğer ülkelerden daha imtiyazlı olması karara bağlanmıştır.

Yakın Çevre Doktrinine bağlı olarak Rusya'nın Kafkaslar ve Güney Asya'da üretilen hadiselere müdahalesi, 1993 yılından itibaren Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve daha birçok yere askeri müdahalesi; bazı hadiseleri gerekçe göstererek yakın çevreye askeri yığınak yapması, Suriye'ye silah desteği sağlaması, Kıbrıs Rum kesimine S-300 füze savunma sistemi satması, Yunanistan ile yakın ilişki içinde olması Türkiye'yi rahatsız etmektedir. Ancak bu gibi sorunlar ve anlaşmazlıklara rağmen ekonominin ve ticari ilişkilerin devam etmesi önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2000 yılından itibaren Rusya'da Vladimir Putin Yeni Avrasyacılık anlayışını ekonomik alanda etkin olmaya taşıyarak bir yöntem değişikliğine gitmiştir. Bu çerçevede 2000 yılında Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla Avrasya Ekonomik Topluluğu oluşturmuştur. Ocak 2006'da Özbekistan da bu topluluğa dahil olmuştur. Yine bu dönemde Rusya, Azerbaycan petrollerini Türkiye üzerinden Batı piyasalarına aktarma planı olan Bakü, Tiflis ve Ceyhan boru hattına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu sürecin gerçekleşmesinde Batı'nın, Rus tekeli bu bölgede kırma, zayıflatma girişiminin etkili olduğunu belirtmemiz gerekir. Coğrafi, tarihi ve kültürel, etnik ve stratejik sebeplerden dolayı Rusya bölgedeki çıkarlarını korumak için sahip olduğu imkânları kullanacaktır. V. Putin'in izlediği güvenlik politikaları çevre ülkelerin tahrikten kaçınmalar gerektiğini tembihlemektedir.

Temel Sorunlar:

- a) Boğazların statüsüne ilişkin sorunlar,
- b) Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) aykırı hareket etmesi,
- c) Radikal İslami Hareketler ve PKK Sorunu: Bölgede görülen cihatçı ve ihtilalci İslami hareketleri askeri açıdan güvenliği üzerinde bir tehdit olarak görmekte ve bunları gerekçe göstererek PKK terör örgütünü Türkiye'ye karşı kullanmaktadır. Tataristan, Kuzey Kafkasya ve Başkurdistan'da önemli bir Müslüman azınlığı barındıran Rusya söz konusu hareketlerin kendi topraklarına sıçramasından kaygı duyduğunu ifade etmektedir.
- d) Kafkaslar ve Orta Asya'da Güç Mücadelesi,
- e) Suriye meselesinde Esat rejimini desteklemesi,
- f) Libya'da Türkiye karşıtı hareketin içinde yer alması,

Sorunları Aşma Bağlamında Gelecek Tasavvuru:

Cepheleşme mantığından tek kutuplu dünya sistemine geçiş tezi "tarihin sonu ve son insan" gibi modellerle etkili bir şekilde işlenmesine rağmen kısa sürede geçerliliğini yitirmiştir.

Çünkü;

- a) Liberalizm-Marksizm şeklindeki iki ideoloji aynı sistemin iki yüzüdür. Bir yüzünü kaybeden sistemin diğer yüzünün muzaffer olması dünya dil sistemine aykırıdır. SSCB'nin yüksek ölçekli yaşadığı kriz düşük şiddetli olarak Batı'nın da krizidir.
- b) Küresel sermaye tedrici olarak yer değiştirmektedir. 20. Yüzyılın başında küresel sermaye ağırlıklı olarak Batı'nın elinde ve kontrol altındaydı. Bu tedrici olarak değişmektedir. Buna karşın ABD'nin gayri safi milli hasılası kendisinden sonra gelen beş ülkeden daha fazladır. Yine de sermayenin yer değiştirdiği tüm tarihi süreçler krizlerin, çatışmaların ve yeni oluşumların yaşandığı dönemlerdir.
- c) Dünya çok kutuplu sisteme doğru gitmektedir. Böyle bir süreçte önemli bir etki merkezi olan Rusya ile bölgesel bir güç olan Türkiye'nin daha sağlıklı bir işbirliği içinde olması hem dünya barışı hem de bölgesel barış için önemlidir.
- d) Batı merkezli uluslararası örgütler ve kurumlar sorunları çözmede etkili olamamaktadır. Yeni süreçte sorunlar bölge içi aktörlerin barışçı müdahalesine ihtiyaç duymaktadır. Bu bölgede Türkiye ve Rusya böyle bir rol üstlenebilir. Ne yazık ki Rusya güvenliğini SSCB sınırlarından başlatmak adına geliştirdiği müdahalelerle bu imkânı zayıflatmaktadır. Azerbaycan-Ermenistan meselesinde Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiği yönünde tavır alması beklenen Rusya Ermenistan'ı düşük ölçekli bir dille desteklemektedir.

- e) Bölgenin enerji potansiyeli ve stratejik hatlar, geçiş / köprü ülke konumu yeni ticari ağların oluşmasına bölgede yaşanan sorunları aşmada önemli bir imkandır.
- f) Dünyanın seyri çok kutuplu sisteme ve bölgesel inisiyatiflere, dış ilişkilerin çeşitlenmesine kayarken soğuk savaş döneminin kavramları ve gerekçeleri ile sorunları çözmek mümkün görünmüyor. Yeni dünya sisteminde yeni şeyler söylemek yeni adımlar atmak gerekmektedir.

Sonuç olarak Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki çok boyutlu ilişkilerin büyük önem arz ettiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla bu ilişkilerin öncül ve ardıl değişkenlerle birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Enstitümüz ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün işbirliğiyle organize edilen I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu'nun ülkemize ve Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişimine katkı sağlamasını umuyor; etkinliğe iştirak eden bilim insanlarına teşekkür ederek saygılarımı sunuyorum.

I. ULUSLARARASI SOVYET SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ SEMPOZYUMU AÇILIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

Değerli katılımcılar,

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü ile Stratejik Araştırmalar merkezi tarafından düzenlenen 1.Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu'na hoş geldiniz. Bu günün ban göre büyük anlamı var. Bunlardan birincisi benim Stratejik Araştırmalarda göreve başlamamdan bu yana ilk kez böyle geniş kapsamlı ve uluslararası bir Sempozyum yapılıyor olması, ikincisi ise Covid-19 pandemi sürecinin hala devam ettiği bir ortamda uzaktan da olsa böyle bir organizasyonu gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu nedenle başta Rektörümüz Prof. Dr. Necdet Budak'a katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Hiç kuşkusuz bu Sempozyumun gerçekleşmesinde ve organizasyonunda en önemli katkı Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. Nadim Macit, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Prof. Dr. Aydın İbrahimov ve Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyesi Doç. Dr. Vefa Kurban tarafından yapılmıştır. Kendilerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu Sempozyumun gerçekleşmesinde katkısı olan ve isimlerini burada zikredemediğim meslektaşlarıma da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Değerli katılımcılar,

1990'ların hemen başından itibaren Dünya siyasi coğrafyasında büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Eski Sovyet bloğunun çökmesinden sonra dünya iki kutuplu bir dünya düzeninin yerini çok kutuplu yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Bu yenedünya düzeninin temel özelliklerine baktığımızda şunları görüyoruz;

- Kutuplaşmanın yarattığı gerilim ve çatışmaların devam etmektedir.
- Barış egemen olmamıştır ve silahlanma çabaları devam etmektedir.
- Dünyadaki yoksulluk büyümektedir. Özellikle gelişmiş dünya ile az gelişmiş dünya arasındaki gelir uçurumu giderek artmaktadır.

- Statik-durağan koşullar yerini dinamik-değişken koşullara bırakmıştır.
- Soğuk Savaş döneminin ardından, jeopolitik boşluklar olarak adlandırılan çatışma bölgeleri ortaya çıkmıştır. Bunlar, *Kafkaslar, Hazar Havzası, Orta Asya* ve çekici *Orta Doğu enerji kaynakları* bölgeleridir.
 - Türkiye üzerinde, bu jeopolitik boşluklara yakınlığı ve coğrafi konumu nedeniyle özel bir önemle durulmaktadır.

Türkiye İkinci Dünya Savaşından bu yana Batı bloku içinde yer almış, bu kapsamda tüm siyasi ilişkilerini de bu yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Siyasi ve ekonomik birlikler olan NATO'ya üyelik, AET'ye üyelik başvurusu, IMF ve Dünya Bankasına üyelik v.b üyelikler bu kapsamda batıya yönelişin gerçeklikleridir.

Özellikle Türkiye'nin önceleri adı AET olan AB'ye üyelik sürecinin yarattığı hayal kırıklığı, Türkiye'nin yüzünü Avrasya'ya çevirdiği görüyoruz. Ancak Avrasya özellikle Türkiye için pürüzsüz bir alan değil, aksine adeta taşlı bir yol gibidir.

Avrasya'da ABD eskiden olduğu kadar etkin olmadığı dikkati çekiyor. Bu bir politik tercih olmayabilir. Bu gün Avrasya'da dört büyük aktör bulunmaktadır. Bu aktörlerin başında Rusya gelmektedir. Diğer aktörler ise Türkiye İran ve Çin'dir.

Türkiye özellikle Avrasya'nın sürükleyici gücü olan Rusya ile ilişki içindedir ve bu ilişki hiç de kolay ilerleyen bir ilişki değildir. Sempozyum katılımcılarımızdan olan Sayın Druzhinin ve Sayın İbrahimov ile birlikte yazdığımız yazıda bunlar açıkça ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada Türk-Rus ilişkilerinin son 20-25 yıllık dönemi irdelenmiş, bu kapsamda da Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin ana etapları/aşamaları belirlenerek bu aşamaların temel dinamikleri ortaya konulmuştur. Bu aşamalar şunlardır:

- Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin birinci aşaması: Bavul ticareti
- Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin ikinci aşaması: Enerji işbirlikleri
- Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin üçüncü aşaması: Türk-Rus dış ticaret işbirliği
- Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin dördüncü aşaması: Türbülanslı yıllar
- Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin beşinci aşaması: Yeni dengeler

Ben bu Sempozyumdan özellikle Türkiye-Rusya ilişkilerinde sözü edilen yeni dengelerin neler olduğu ve Türkiye-Rusya ilişkilerinin

gelecekte nereye doğru evrileceğinin ayrıntılarıyla ortaya konulmasını beklemekteyim.

Sempozyumun başarılı geçmesini diliyor, saygılar sunuyorum.

I. Uluslararası Sovyet Sonrası
Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu
BİLDİRİLER

POST-SOVIET RUSSIA'S APPROACH TO THE PROBLEMS IN GEORGIA

Sovyet Sonrası Rusya'nın Gürcistan'daki Sorunlara Yaklaşımı

Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ*

Özet

Bu çalışmada SSCB sonrası Rusya'nın Güney Kafkasya'ya ve özel olarak Gürcistan'daki sorunlara yaklaşımı incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde SSCB sonrası Rusya'nın dış politikada Atlantikçi ve Avrasyacı görüş arasında bölündüğü ve 1993'te yakın çevre doktrininin ilan edilmesiyle, Avrasyacı görüşün anlayışının ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Önceleri Gürcistan içerisinde ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlık kazanmasına sıcak bakmayan Rusya yönetimi, Gürcistan'ın Batı ile kurduğu ilişkiler ve Hazar enerji kaynaklarının Rusya'ya gerek kalmadan çıkışına zemin sağlamaya başlamasıyla ülkenin toprak bütünlüğünü bozacak ayrılıkçı unsurlara yoğun biçimde destek vermeye başlamıştır. Rusya'nın bu yaklaşımını tetikleyen unsurlar arasında balkanlarda ABD karşısındaki egemenlik alanlarını kaybetmesi etkili olmuştur. Gürcistan ve Azerbaycan'ı kendi hayat sahası olarak gören Putin yönetimi 2008 yılında Gürcistan ile girdiği savaş sonrasında Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız devletler olarak tanımıştır. Bölünmüş devletler sayesinde Güney Kafkasya'da eski nüfuzunu tesis etmeye çalışan Rusya aynı zamanda AB'nin enerji güvenliğini, Batı devletlerinin bölgedeki çıkarlarını ve Türkiye-Azerbaycan bağlantısını da riske atmaktadır. Bu çalışmada Rusya'nın Gürcistan'a yönelik yaklaşımı değerlendirildiğinde elde edilen sonuç: Rusya'nın yakın gelecekte Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarından vazgeçmeyeceği yönündedir. Bölgenin istikrara kavuşması için Rusya'nın bu amaçtan vazgeçmesini sağlamak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Gürcistan, SSSCB, Gürcistan-Rusya İlişkileri

Abstract

In this study, the approach of post-USSR Russia to the South Caucasus and specifically to the problems in Georgia has been evaluated. In the first part of the study, it has been determined that post-USSR Russia was divided between Atlanticist and

* Dr. Faculty Member, Ege University Institute of Turkish World Studies, Department of Social, Economic and Political Relations of the Turkish World.

Eurasian views in its foreign policy, and with the proclamation of the near abroad doctrine in 1993, the understanding of the Eurasian view has gained importance. The Russian administration, which did not lean towards the independence of the separatist regions in Georgia, started to support the separatist elements that would disrupt the territorial integrity of the country, with Georgia's relations with the West and starting to gain grounds for the exit of Caspian energy resources without needing Russia. Among the factors that triggered this approach of Russia, its loss of sovereignty areas in the Balkans against the USA has been effective. Putin administration, which saw Georgia and Azerbaijan as its field of life, recognized Abkhazia and South Ossetia as independent states after the war with Georgia in 2008. Russia, which is trying to reinstate its previous influence in the South Caucasus through divided states, is jeopardizing the EU's energy security, the interests of the Western states in the region, and the relation between Turkey and Azerbaijan. In this study, when the approach of Russia towards Georgia is evaluated, it has been concluded that Russia would not give up its policies towards the South Caucasus in the near future. For the region to stabilize, it is necessary to make Russia abandon this goal.

Keywords: Russia, Georgia, SSSR, Russia-Georgia Relations

Introduction

The South Caucasus, which encompasses today's Azerbaijan, Armenia, and Georgia states as well as Abkhazia, Ajaria, Nagorno-Karabakh, Nakhchivan, and South Ossetia and has borders with Russia and Turkey, is a region that Russia has historically been struggling to keep under its control. Georgia is the country that confronts Russia the most in the South Caucasus. When Abkhazia, whose independence was recognized by Russia after the war in 2008, is accepted within the borders of Georgia, Georgia continues to be the only country with a border to open sea in the South Caucasus. Although Georgia is not rich in natural resources, the fact that it is located on the transition route of the energy resources of the Caspian region makes the country with its coast on the Black Sea attractive in the power struggle between the regional states and great states (Kantarci, 2014, p. 233). The geopolitical importance of Georgia and the South Caucasus in which it is located has been addressed in detail in the geopolitical theories developed by the leading pioneers in this field, namely Nicholas J. Spykman, Zbigniew Brzezinski, and Halford Mackinder. Being aware of the importance of the South Caucasus, Russia started to develop boutique policies for each country in the South Caucasus, instead of implementing policies aimed at the entire region in general after the dissolution of the USSR.

In this study, the main foreign policy movements emerging in Russia after 1991, and in this context, its approach to the problems arising in Georgia will be discussed. The study will also focus on how

Russia makes use of these problems to establish its influence over Georgia. In addition, the Russia-Georgia relations, which were strained with the increasing interest of the USA and the EU in the region, and the Russia-Georgia war that broke out in 2008 will be evaluated.

Russia's South Caucasus Policy

In the geopolitical vacuum that emerged in the wake of the dissolution of the USSR, Russia, like the rest of the world, went through a period of indecisiveness. The reason for Russia's indecision was that it gave importance to its relations with the West at that time, and the idea that the republics that gained their independence in the former USSR geography would be in need of Russia again. The idea that the former Soviet Republics would become dependent on Russia brought along the understanding that Russia did not need to make concessions to develop close relations with the West (Erol, 2006, p. 130). In fact, this point of view forms the basis of the Eurasian view prevailing in Russia. Russia's indecision experienced in foreign policy at that time can be regarded as the reflection of the divergence between Eurasian and Atlanticist views on foreign policy.

According to the Atlanticist view emerging in Russia, Russia needs to join the Western European Community as soon as possible. Freedoms, democracy, and integration with the world were among the priorities of those with the Atlanticist view (Derman, 2016, p. 287). While the Atlanticist group had a moderate view of establishing relations with the former Soviet Republics, those with Eurasian views tended to continue traditional Russian foreign policy. The debates on how Russia's relationship with its near abroad and its foreign policy should be, especially in the first decade of the post-USSR period, developed on the axis of the separation between the Atlanticist and Eurasian views. In this context, the Eurasian group resisted during the recognition of the former Soviet Republics in the South Caucasus which gained their independence, and they developed anger against the West (Abushov, 2009, p. 190). With the influence of the Eurasian view, Russia designed the CIS (Commonwealth of Independent States) in 1991 and the CSTO (Collective Security Treaty Organization) in 1992 in order to re-dominate the Soviet geography. Although the CIS pledges that the member states will respect each other's territorial integrity, it can be claimed that it later turned into a structure that Russia instrumentalized to make a military intervention in the member countries. The CSTO, on the other hand, was established to encourage the states that gained their independence to act jointly in defense and security, yet it was considered as an alternative to NATO in the former Soviet regions and Central Asian Republics, but could not become a serious alternative. The CSTO did not show any significant presence

other than providing discounts for the member states in arms purchases from Russia (Kydralieva, 2018, pp. 97-99). In addition to the CIS and the CSTO, Russia uses its military bases and close relations with Armenia to establish its former influence in the region. Russia, trying to act as a mediator in ethnic conflicts by ensuring that the conflicts and ethnic separatist elements in the region turn into a static state, puts pressure on the central governments and protects the separatist structures. Russia is trying to pursue a strategy that prevents the states in the region from integrating with the West and Turkey by supporting their division (Yılmaz, 2010, p. 27).

Russia declared that it sees the geography of the USSR, including the South Caucasus, as a vital area of interest with its near abroad policy it set forth. This political doctrine influenced post-USSR Russia's policies towards the Caucasus and the approach of global actors to the region. The approach of "Russia First", that is, not interfering with Russia's policies towards the domination areas of the USSR period, which was put forth in the USA in the period when Russia implemented its near abroad policy and advocated by the Deputy Minister of Foreign Affairs Strobe Talbott, gave Russia the ability to move in the South Caucasus Karakuş, 2019, p. 86).

Reintegration and near abroad policy, which gained weight with Primakov in the post-Soviet Russian foreign policy, began to be based on pragmatic foundations with Putin. Putin, who came to power with a strong army, strong economy, and strong state discourse, adopted the security doctrine in January 2000, the military doctrine in April 2000, and the new foreign policy doctrine in July 2000 and laid down the principles of the domestic and foreign policies that he would follow during the new administration period. Under Putin's administration, Russia's political system and foreign policy were centralized and re-adapted to the foreign policy of the great states (Abushov, 2009, 190). As a matter of fact, Putin tried to strengthen the geopolitical ground in the Caucasus and Central Asia of Russia, which had already lost Eastern Europe to the EU economically and to the NATO strategically before he came to power (Erol, 2006, p. 130). After Putin took office, he turned towards Eurasia, the traditional area of life (lebensraum) of Russia, and aimed to get stronger here and then take a role on the world stage (Sapmaz, 2008, pp. 123-124). Accordingly, Russia under the leadership of Putin turned towards Georgia and Azerbaijan in the South Caucasus. It can be said that Putin felt an obligation to continue Russia's expansionism policy in order to maintain its geopolitical goal and superpower position (Sapmaz, 2008, p. 151).

Putin's Caucasus policy was developed based on the idea of controlling the states that gained their independence through the separatist elements in the region. For example, the aim of South Ossetia, which wants to unite with Russia, was not realized because Putin did not

approve of it. However, Putin, who realized that supporting the separatist structures in the region would not be enough to control the states that gained their independence, aimed that these structures should gain independence and become boutique states controlling the central states of the South Caucasus. For this reason, later, South Ossetia and Abkhazia were recognized as independent states by Russia and its allies.

Russia's Approach to Georgia's Problems

Georgia, which was an independent republic for a short time after the 1917 revolution, was forcibly turned into a Bolshevik state in 1921 with the entry of the red army into the country. Georgia, which was under the control of the USSR for many years, went through a relatively peaceful period in the early periods of the Perestroika. However, Georgia, which gained its independence with the collapse of the USSR, contracted economically one after another year in the 1990s with the effect of internal turmoil (Zurcher, 2007, p. 118). Georgia is a country that is home to people of many ethnic backgrounds. 70% of the country's population are Georgians, 8% Armenians, 6% Russians, 7% Azerbaijani Turks, 2% Abkhazians, 3% Ossetians, and 2% Adjars (Kurban, 2020, p. 70).

Georgia is the only country that will ensure the security of the South Caucasus in terms of Russia's military strategy. Georgia is indispensable for Russia not only for its presence in the Black Sea but also for its ability to exert pressure on Turkey and Azerbaijan following the pro-Western policies and to ensure its land connection with its ally, Armenia. On the other hand, the fact that it is located on the route of the pipelines used to transport Caspian oil to the West has made Georgia one of the countries that Russia thinks must be controlled (Demirağ, 2005, p. 133).

Russia did not leave Georgia alone after gaining its independence, and in accordance with its foreign policy and strategy, supported the separatist regions that clashed with the Georgian central government (Abushov, 2009, p. 187). In the post-USSR period, regions such as South Ossetia, Abkhazia, and Javakheti, which wanted to leave Georgia and become completely independent states, came to the fore as separatist regions. Russia achieved success by applying the traditional stick and carrot technique in Georgia. While the stick is the support given to the separatists in Georgia, the carrot is the security and stability guaranteed to Georgia provided that it acts in line with Russia's interests (Sapmaz, 2008, p. 180).

In addition to the separatist regions, another problem between Russia and Georgia is that Georgia provides conditional support to Russia, which wants to become a member of the World Trade Organization. Georgia has put forward three conditions to Russia in this regard. These conditions are as follows:

1. Russia's doing trade through legal gates by ending the trade with the separatist regions through the gates that Georgia cannot control
2. The cessation of the illegal activities of Russian banks operating in these separatist regions,
3. Lifting of the embargo imposed by Russia on Georgian goods (Yılmaz, 2010, p. 31)

Georgia is a country that imports almost all of its energy needs from abroad. Who will supply Georgia's energy has become an important issue for Russia. During the Shevardnadze period, all energy distribution business in Georgia was provided by Russian origin companies. In this context, Russia, which does not hesitate to use energy distribution as a means of pressure on Georgia, cut natural gas it provided to Georgia from time to time starting from 2000 (Ulusoy, 2007). On the other hand, the problem of who will supply natural gas to these regions arose for Russia, which recognized two separatist regions of Georgia after 2008. As a matter of fact, Russia had started the construction of a natural gas pipeline from North Ossetia to South Ossetia before the war in 2008. In this way, Russia would be the sole authority to have a say regarding energy in the strategically important Ossetia region of Georgia.

The map below shows Georgia's separatist regions and the remaining borders. As the map shows, the regions of Abkhazia and Acara hold an important place in Georgia's exit to the Black Sea. The expansion of Abkhazia has the potential for cutting Georgia's Black Sea connection, just as the territory that Armenia would seize in the Javakheti region will disconnect Turkey's connection with Azerbaijan. In this context, Georgia's territorial integrity has become a multilateral issue at the international level in the post-independence period in terms of the energy security of Turkey and the EU and the US interests in the region. Accordingly, the reasons why separatist regions have not progressed further within Georgia with the Russian support may be that this problem concerns many countries



(Isaev, 2019)

Chechen Insurgents Problem

The Chechens who were settled in the Pankisi Valley of Georgia infiltrated Russia, and the Putin administration, which was not indifferent to the situation, warned Georgia. The Putin administration initially offered Shevardnadze a joint intervention in the region, but the Tbilisi administration rejected it. When Russia began bombing the region with warplanes in August 2002, the Tbilisi government carried out military operations in the region and handed over the insurgents it captured to Russia and the United States. The problems experienced in the Pankisi region was a breaking point in the Russia-Georgia relations, and as of 2002, Russia changed its attitude towards the separatist regions and the central administration of Georgia (Sönmez, 2011, p. 100).

South Ossetia Problem

The relations between Russia and Georgia, which continued in the form of a partnership for a long time, started to deteriorate with the nationalists coming to power in Georgia under the leadership of Zviad Gamsahurdia after the collapse of the USSR. Gamsahurdia gave the priority to uniting the regions which declared their independence with Georgia (Yılmaz, 2010, p. 295). In line with the policies followed by Gamsahurdia, the Georgian parliament abolished the autonomous status of South Ossetia in December 1990. Thereupon, South Ossetia took action to unite with North Ossetia. During this period, Russia's policy of Georgia developed in the form of cutting all relations with Gamsahurdia and supporting the opposition. Russia's policy proved successful, and the Russian-backed Georgian opposition forced Gamsahurdia to leave

the country in order to take over the control of Tbilisi in January 1992 (Purtaş 2005, p. 238). On March 10, 1992, the Georgian Military Council intervened in the events in the country and gave the administration to Eduard Shevardnadze, whom they invited from Russia. As a result of the clashes between Georgians and Ossetians, when the Georgian army had to withdraw against the Ossetians supported by Russia, a ceasefire agreement was signed between the two states under the mediation of the Russian President Boris Yeltsin (Sapmaz, 2008, p. 178). Eduard Shevardnadze, who took office thanks to a military intervention and later re-elected in the elections, attempted to internationalize the South Ossetia problem in order to take it out of the monopoly of Russia. Thus, in 1992, OSCE (Organization for Security and Cooperation in Europe) opened an office in Tbilisi and undertook the responsibility of observing the problems in Georgia and being involved at a diplomatic level (Yıldız, 2006, p. 29).

As of 1999, Russia abandoned its isolation policy towards Abkhazia and South Ossetia and opened its borders to both regions and ignored the trade and arms embargo it imposed. As of 2000, it started to give citizenship and passports to the separatists in Georgia in order to give them privileges and strengthen its relations with them (Abushov, 2009, p. 199). The purpose of Russia in granting citizenship to the people of the separatist region was to separate the people of the region from the people living in the rest of Georgia, as well as to increase the number of Russian citizens living in the separatist regions and to legitimize and justify its future intervention in the region under international law. According to some sources, Russia had started the preparations for the war of 2008 years ago, and in the meantime, it clarified the issue of whether South Ossetia and Abkhazia would be included in Russia or they would be instrumentalized as independent republics in order to control Georgia and the South Caucasus. Russia's repair of its railroad with Abkhazia and pipelines between South and North Ossetia can be seen as pre-war preparations (Zurcher, 2007, p. 147). Moscow-Tbilisi relations, which were already problematic, entered a more troubled period when Eduard Shevardnadze was removed from power with the "Rose Revolution" that took place as a result of the elections held in November 2003, and Mikhail Saakashvili came to power (Sönmez, 2011, p. 101). The relative peace environment created by Russia and Georgia deploying peacekeeping forces in South Ossetia in 1992 evolved towards war during the term of Mikhail Saakashvili, which resulted in the intervention of Russia (Haris, 2018).

Although the reason for the war between Georgia and Russia in 2008 seems to be due to the intervention of Georgia in the region after the declaration of independence of South Ossetia, many underlying reasons developed in the process. As of 2004, Russia abandoned the status quo policy towards Georgia and started to follow a revisionist

policy including direct intervention to the problems in the region. In the following years, the support of the United States to protect the territorial integrity of Georgia, the independence of Kosovo in the Balkans despite Russia, the Russian soldiers in Georgia being asked to leave the country because they did not have a visa (Merdan, 2019, p. 281), and on 27 September 2006, the arresting of Russia's military officials on charges of carrying out intelligence operations in Tbilisi were among the factors that provoked Russia's military intervention in Georgia (Kelkitli, 2008, p. 78). On the other hand, Saakashvili's diplomatic attempts to join NATO and the EU meant creating a deep crack in the geography that Russia wanted to dominate. The Moscow administration first reacted to these developments by declaring that it closed all transportation routes with Georgia, then increased security measures at the border with Georgia in order to control population movements from Georgia to Russia, and expelled over 700 Georgian businessmen who lived within the borders of Russia (Kelkitli, 2008, p. 78). In the end, Russia won the war against the Georgian army, which was trained and equipped by the United States, in a very short time, and later recognized South Ossetia and Abkhazia as independent states. In the ensuing period, Russia established military bases in both regions. Switzerland assumed the mediation task between Russia and Georgia, whose diplomatic relations were cut off after the war. Although the war in 2008 seems to be a military success for Russia, the victory over the asymmetrically smaller Georgian army compared to the Russian army also had negative effects on Russia. These effects can be briefly listed as follows:

1. Russia showed that it did not comply with international law.
2. The Moscow administration could not prevent NATO's and the EU's desire to expand over Georgia.
3. The damage caused to the energy lines passing through Georgia did not make Russia's energy resources an alternative in the eyes of the Western countries.
4. The independence of the separatist regions which Russia recognized was not recognized by China, which seemed to be its ally.
5. The independence of South Ossetia and Abkhazia set an example for some regions in the Russian Federation (Zurcher, 2007, p. 1555).

The approach of the EU to Georgia, where Russia did not avoid armed interventions, developed in the form of granting the Georgian people the right to enter EU countries without a visa in 2017. The EU emphasized that by lifting the visa it applied to Georgia, it stood by Georgia and that Russia's policy to keep Georgia away from the Western countries and unions did not work.

The Abkhazian Question

Another region that caused problems between Georgia and Russia is Abkhazia. The most important reason for the Abkhazian problem is that the language used by Abkhazians and Georgians in daily life is different. Abkhazians claim that Georgia is trying to assimilate the Abkhaz people by making it compulsory to use the Georgian language. Taking advantage of the sensitivity of the Abkhaz people in this regard, Russia supported the Abkhaz separatist efforts against Georgia (Merdan, 2019, p. 279). It is unclear what the status of Abkhazia was when Georgia issued its declaration of independence in 1991. The Georgian army, which intervened in the region as a result of the turmoil in Abkhazia in 1992, failed as a result of Russia's support to Abkhazia, and Georgia signed a treaty with Abkhazia in Sochi in 1993 under the guarantee of Russia. However, Abkhazia broke the treaty and captured Sukhumi (Merdan, 2019, p. 280). In the following period, Georgia had to accept the CIS membership in order to maintain its independent state status and subsequently signed the CSTO. As per the agreements made with Georgia, Russian peacekeepers would protect the Abkhazia-Georgia border (Sapmaz, 2008, p. 179). Although the Georgian administration tried to solve the Abkhazian problem by giving autonomy, the Abkhazian parliament declared the Republic of Abkhazia and a new constitution in 1994 (Yalçinkaya, 2006, p. 280).

There were times when Abkhazia was a problem for Russia, as well as creating areas for intervention in Georgia. When the leader supported by Russia did not come to power in Abkhazia, Russia blockaded Abkhazia on the grounds that it allowed Chechens to deploy in the Kodor Valley (Merdan 2009, 280). As can be understood from here, Russia supports the separatist elements in Georgia as per its own strategy. In this regard, Russia did not hesitate to confront the ethnic groups it supported, and from time to time it applied the stick and carrot tactic that it applied to the Georgian central government to the separatist groups in Georgia. Abkhazia improved its relations with Russia by supporting South Ossetia in the war between Russia and Georgia in 2008. After the war in 2008, Russia recognized the independence of Abkhazia and established two military bases in the region.

Adjara Problem

Adjara is Georgia's troubled region which is located on the border with Turkey and on the coast of the Black Sea. Adjara region, unlike South Ossetia and Abkhazia, is not ethnically different from Georgia. However, the fact that Adjara people are Muslim prevents Georgians from seeing them as Georgian. On the other hand, Adjara's being located on the border with Turkey has further increased the geopolitical importance of this region in Georgia. The Sarp border gate, Batumi port,

Batumi-Baku, and Batumi-Yerevan railways, which were opened in 1989, contribute significantly to the economy of Adjara but Adjara is not willing to share its revenues with Georgia on the grounds that Georgia does not allocate sufficient resources from the central budget to this region. Among the sources of the problems between Adjara and Georgia, besides the differences based on belief, the sharing of economic income also constitutes an important place.

The Adjara administration, like other separatist regions in Georgia, accepted the existence of the Russian military base in Batumi in order to get the support of Russia. Basically, Adjara aims to ensure an autonomy that prevents interference with its economic income rather than full independence. In line with this goal, Adjara gained autonomy in 2000, taking advantage of Georgia's dealing with other separatist regions. When Saakashvili realized that he could control Adjara more easily than other separatist regions, he turned to this region and reestablished the central authority. Georgia-Adjara relations changed in favor of Georgia when the administrative rights of Adjara were restricted as a result of Aslan Abashidze's taking refuge in Russia. Russia, on the other hand, implemented its traditional policy of favoring the separatist elements on Adjara, too, but Russia's support for this region remained at a limited level as Adjara did not have a demand to be completely independent from Georgia.

Javakheti Problem

Javakheti is the problematic region of Georgia located on the Armenian border. Javakheti is a region where Meskhetian Turks lived before Stalin exiled them. Today, the majority of the population of this region consists of Armenians, but Georgia has placed Muslim Georgians and Abkhazian Turks in the region in order to change the demographic structure of the region. Armenia aims to establish a connection with the Black Sea via Adjara by controlling this region. For this reason, the preservation of the Armenian population in the region is of vital importance for Armenia. Armenia wanted to the same thing in the Javakheti region of Georgia as it did in the occupation of the Nagorno-Karabakh region, but for Russia, the control of Karabakh by Armenians was a priority over Javakheti, Armenia could not afford to fight simultaneously with Georgia and Azerbaijan without Russia's support and thus it did not make an attempt to occupy this region.

Since BTC, BTE pipelines pass through Javakheti, this region is located on the route providing the energy link between Turkey and Azerbaijan. Armenia's occupation of this region with the support of Russia means that it will be able to control the energy lines between Azerbaijan and Turkey. This situation has the potential to completely change the economic balances in the region that took years to establish, as well as making the EU dependent on Russia for energy supply again.

Aware of this possibility, the EU pressured Russia to close its military base in the Javakheti region. Although the USA supported this pressure of the EU, and the Armenians of Javakheti opposed it, Russia had to close its military base in the region in 2007 (Merdan, 2019, p. 284). Russia does not support Armenia on the issue of Javakheti as much as it does regarding Karabakh. Behind this approach of Russia lies the uncertainty about how much Russia wants Armenia to become stronger, as well as the pressure of the Western countries on Russia.

Conclusion

The separatist regions problem experienced in Georgia, together with the experiences of Azerbaijan in Karabakh, cause the South Caucasus to turn into a problematic geography. The problem of the separatist regions, which also existed in the USSR period, was frozen before it was resolved at that time, and with the dissolution of the USSR, it gained vitality again with the support of Russia and pulled Georgia into a complex of difficult problems. Russia, which experienced the greatest geopolitical shrinkage in its history with the collapse of the USSR, has never taken its attention away from the South Caucasus region. In the post-USSR period, Russia placed this region at the center of the doctrine of the near abroad, and when the USA's interest in the region increased, it resorted to all kinds of methods, including military intervention, to gain superiority. In this context, Georgia's rapprochement with the West in the South Caucasus, its allowing the transfer of energy resources of the Caspian region to Europe via Turkey, and its desire to be included in the NATO have been costly for Georgia; Georgia lost its control over Abkhazia and South Ossetia as a result of the war with Russia in 2008, and these regions were recognized as independent states by Russia and its allies.

Although the divide and rule tactic that Russia implemented in Georgia in the post-USSR period could not prevent Georgia's cooperation with Turkey and Azerbaijan, it caused serious damage to Georgia. Russia's struggle for hegemony in the South Caucasus has also strengthened Putin's power in Russia. Thus, in the Eurasian-Atlanticist views struggle that emerged in Russia after the USSR, the Eurasian view led by Putin has become a state policy.

Russia's foreign policy towards the South Caucasus, especially Georgia, has led to a situation that clashes with Turkey's interests as well as those of the Western states in political, economic, military and cultural terms. It would not be wrong to claim that in the background of Russia's endeavors in Georgia are its settling accounts with the West over their intentions in Georgia and its efforts to prevent the cooperation that Turkey has established with the countries in the region. The opportunity provided by Georgian geopolitics producing alternatives

which will reduce the EU's need for Russian gas encourages Russia to make moves to change this reality. Russia has provided significant assistance to Armenia for many years in order to control the region after the USSR, but Georgia's establishing relations with especially Azerbaijan and Turkey, as well as with the West, has reduced the importance of Armenia for Russia. In this context, it can be said that Russia sees the separatist regions within Georgia as the new Armenias. Especially Abkhazia and Adjara regions located on the Black Sea coast of Georgia will become even more important for Russia in the near future. Although Abkhazia is recognized by Russia as an independent state, it is difficult today to guarantee that the Abkhaz people, who have been granted Russian citizenship, will not be attached to Russia in a future plebiscite.

The freedom of movement granted to Russia in the South Caucasus is not sustainable today in terms of the existence of Turkey-Azerbaijan connection, especially the EU's energy security and the US interests in the region. In this context, the prevention of Russia's intervention in the problems experienced by Georgia by preserving its territorial integrity is necessary for Georgia to develop and integrate into the international system.

REFERENCES

- Abushov, K. (2009). Policing the near abroad: Russian foreign policy in the South Caucasus. *Australian Journal of International Affairs*, 63(2), (pp.187-212).
- Derman, G. S. (2016). Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları. *Gazi Akademik Bakış*, 10(19), (pp. 283-295).
- Demirağ, Y. (2005). Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri. *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, (pp.125-155).
- Deniz U.(26 Mart 2007). *Rusya-Ermenistan Enerji İlişkileri: Metsamor Nükleer Enerji Santrali Örneği*, Turksam, <http://www.turksam.org/metsamor/a1257.html>.
- Erol, M. S. (2006). Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları, Çomak, İ (Ed). *Rusya Stratejik Araştırmalar-1*, Tasam Yayınları, (pp. 119-141).
- Harris C. (07 August 2018). *Europe's forgotten war: The Georgia-Russia conflict explained a decade on*, Euronews. <https://www.euronews.com/2018/08/07/europe-s-forgotten-war-the-georgia-russia-conflict-explained-a-decade-on>
- Haas, D. Marcel (2010). *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century Putin, Medvedev and beyond*.Routledge.

- İsaev S. (4 Temmuz 2019). *Kafkasya: 2018'de neler oldu, 2019'da neler bekleniyor*, Ajans Kafkas. <http://ajanskafkas.com/inceleme/one-cikanlar/kafkasya-2018de-neler-oldu-2019da-neler-bekleniyor/>
- Jones, S. F. (1993). Georgia: a failed democratic transition. *Nations and politics in the Soviet successor states*, 288, 310.
- Kantarıcı, Ş. (2014). Soğuk Savaş Sonrası Gürcistan: Jeopolitiği ve Etnisite Sorunları, *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, Ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınevi, (pp.227-255) .
- Karakuş G. (2019). *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İran (1991-2003)*.Gece Akademi.
- Kelkitli, F. A. (2008). Russian foreign policy in South Caucasus under Putin. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 13(3), (pp. 73-91).
- Kurban, V. (2020). *The Caucasus Policy of Russia in The Early 21st Century, Internal and External Dynamics*. Cambridge Scholars Publishing.
- Kydralieva, S. K., & Abdibaitova, B. (2018). Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün Merkezi Asya'daki Etkinsizliği. *Bilge Strateji*, 10(18), (pp.93-109).
- Merdan, A. S. (2019). Güney Kafkasya'da Temel Sorunlar, Erol, M. S. & Ekşi, M. (Eds). *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar*, Akçağ Yayınevi,(pp. 265-289).
- Purtaş, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Platin.
- Sapmaz, A (2008). *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*. Ötügen Yayınları.
- Sönmez, A. S. (2011). Putin Yönetimi'nin Güney Kafkasya Politikası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), (pp.95-116).
- Yalçınkaya, A.(2006). *Kafkasyadaki Siyasi Gelişmeler: Etnik Düşümden Küresel Kördüğümüne*. Lalezar Kitabevi.
- Yıldız, M.(2006). *Dünden Bugüne Kafkasya*, Yitik Hazine Yayınları.
- YILMAZ, R. (2010). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma Noktaları. *Avrasya Etüdlere*, 38(2), (pp.21-42).
- Zurcher, C. (2007). *The post-Soviet wars: Rebellion, ethnic conflict, and nationhood in the Caucasus*. NYU Press.

ТУРЦИЯ И РОССИЯ В ГЕОПОЛИТИЧЕСКОМ РЕБУСЕ КАВКАЗА

Turkey And Russia in the Geopolitical Rebus of the Caucasus

Чингиз ИСМАИЛОВ*

Аннотация

В статье анализируется историческое прошлое формирования взаимоотношений Турции и России в пределах границ Кавказа. Столкновение интересов и соперничество стран в регионе привели к возникновению военных конфликтов. В результате этого, постепенно менялась этнополитическая карта Кавказа. В стремлении обеспечить свое влияние в регионе Турция и Россия избирательно оказывали поддержку определенным этническим группам, что приводило к переселению народов и заселению Кавказа другими народами. Происходящие изменения географии расселения народов создавали условия для возникновения межэтнических конфликтов. Современная карта этнических конфликтов, во многом является следствием ошибочной национальной политики, основы которой были заложены в период господства царской России в регионе.

Ключевые слова: столкновение интересов, геополитическая карта, переселение народов, взаимоотношения, военный конфликт

Abstract

The article analyzes the historical past of the formation of relations between Turkey and Russia within the borders of the Caucasus. Clash of interests and rivalry among countries in the region have led to military conflicts. As a result, the ethno political map of the Caucasus gradually changed. In an effort to secure their influence in the region, Turkey and Russia selectively supported certain ethnic groups, which led to the resettlement of peoples and the settlement of the Caucasus by other peoples. The ongoing changes in the geography of settlement of peoples created conditions for the emergence of interethnic conflicts. The modern map of ethnic conflicts is largely a consequence of the erroneous national policy, the foundations of which were laid during the period of Tsarist Russia's domination in the region.

* Проф., Бакинский Государственный университет.

Keywords: Clash of interests, geopolitical map, migration of peoples, relationships, military conflict

Введение

В формировании современной полтико-административной карты Кавказа огромные роль сыграли ход и последствия соперничества России и Турции в регионе. Уникальность географического положения, разнообразие природно-климатических условий и богатство природных ресурсов предопределили привлекательность Кавказского региона. Кавказ, расположенный между Европой и Азией, всегда привлекал интерес различных этносов для проживания. Именно в этом регионе пересекались маршруты передвижения кочевых племен и народов, который в дальнейшем превратился в пространство контакта различных культур и формирования новых цивилизаций. Прохождение маршрутов миграционных потоков, строительство военных укреплений и оборонительных крепостей содействовали развитию систем поселений во всем Кавказском регионе. По результатам военных конфликтов между Россией и Турцией периодически менялась геополитическая картина пространственных сфер их влияния. Вследствие этого, соответственно менялся характер межгосударственных отношений, а в случае доминанта влияния одной стороны, возникала напряженность во взаимоотношениях стран.

Кавказ на стыке столкновения интересов России, Турции и Персии в историческом прошлом

Кавказский регион в историческом прошлом был ареной военно-политического и экономического противостояния Турции, России и Персии. Вплоть до второй половины XIX века значительная часть черноморского побережья находилась под властью Турции, а Кавказский регион сегментарно управлялся Турцией и Персией. Формирование централизованной власти в России, становление и усиление русской государственности и поволжские завоевания Ивана Грозного в XVI веке способствовали расширению ареала театра военных противостояний России с сопредельными странами, в том числе в направлении кавказского региона. Следствием этого стало, военные конфликты как с Турцией, так и с Персией. За период второй половины XVI и конца XIX вв., между Россией и Турцией произошло более 10-ти военных конфликтов, в результате этого под власть России перешли - весь Кавказ, а также северное и северо-восточное побережья Черного моря.

В допетровский период интерес России к Кавказу, в особенности к Азербайджану, было связано в первую очередь, с поиском кратчайших путей к южным теплым морям и с интересом

к нефтяному сырью. Так, например, в документах Московского Государства от 1637 года, в частности в «Росписи пушечных запасов» и позже в 1640 году, в числе различных военных материалов упоминается и о бакинской нефти, которая в горящем виде представляла тогда грозное оружие» (1, с.202). Особое военно-стратегическое значение Каспийскому побережью придавал царь Петр 1, по указу которого, вдоль побережья создавались военные крепости (Ново-Петровск, Гурьев, Красноводск и др.). Об этом свидетельствуют указания Петра I, в одном из которых отмечается: «Нам крайняя нужда будет береги по Каспийскому морю овладеть, неже турок тут допустить нем невозможно» (2, с.606).

Изменение политической карты региона, конечно же, сказалось и на изменении расселения коренных этносов. С приходом России, в регионе начался процесс выживания неугодных для империи малочисленных народов, которые в большинстве своем не желали принять новую власть. Тем самым, начался процесс массового переселения малых народов, проживающих на черноморском побережье. В результате этого, из этих районов почти полностью переселились в Турцию, такие малочисленные народы, как убыхи, джигеты, шапсуги, натухайцы и прочие народности Кавказа. В районы их проживания, российская сторона целенаправленно переселяла армян, греков и других христиан из Турции и Персии. Тем самым формировалась новая этно-конфессиональная картина Кавказа, что создавала предпосылки для возникновения этнических конфликтов в будущем. Масло в огонь подливало, особые привилегии (освобождение от уплаты налогов, создание льгот для ведения бизнеса, предпочтения в принятии на государственную службу и др.) для армян, греков и др. представителей народов, исповедующие христианство. Проведение такой политики в регионе, естественно, обуславливали шаткость положения российского управления. Поэтому, коренные народы Кавказа периодически выступали против правления царского режима России.

Для обеспечения своего контроля на всей территории Кавказа, Россия вела военные операции также против Персии. Так, за период XVII-XIX вв., в результате 5-ти русско-персидских войн, Российская империя последовательно расширяла свою власть на всем пространстве Кавказа. Начиная с 1723 года, после поражения персидской стороны, на западном побережье появляются русские поселения, и Петр I всячески способствовал переселению армян и в целом христиан. Причем, велено было их «содержать... в крепком охранении и поступать с ними таким порядком, дабы отнюдь от них никакие жалобы произойти не могли» (3, с.71-72). В том же

1723 году, по просьбе армянского патриарха Исая Петром 1 была дана Грамота об отводе мест для поселения армян в Баку. (4,с.187). По велению Петра 1 вся армяне, занятые здесь торговлей, были освобождены от налогов, им создавались и другие льготные условия для коммерческой деятельности.

Подобная национальная политика на Кавказе в определенной степени продолжалась и в годы советского правления. Наиболее масштабной программой переселения на Кавказе стало принудительное переселение чеченцев и ингушей в степные районы Казахстана, а в 1948 году - переселение более 100 тыс. азербайджанцев из горных районов Армении в равнинные районы Азербайджана, а на их места проживания – заселение армян репатриантов из зарубежья. Вследствие этого, закладывалась мина замедленного действия в межэтнические отношения, которая в дальнейшем стала один из определяющих детонаторов развала Советов и распространения сепаратизма внутри союзных республик Кавказа. Наглядным примером тому является продолжающийся около 30 лет военный конфликт между Арменией и Азербайджаном. Армения, благодаря военной и экономической поддержке традиционных своих союзников, оккупировала Нагорный Карабах и 7 административных районов Азербайджана вокруг Карабаха. Как свидетельствуют российские источники, из РФ были безвозмездно переданы Армении вооружений, на сумму более 1 млрд.долларов. Наряду с военной помощью, Армения получала экономическую поддержку со стороны Ирана (поставки продовольствия, электричества, топлива и др.). Конечно же, без этой военно-экономической помощи, Армения не смогла бы вести оккупационную политику в регионе.

Сложившаяся картина геополитических предпочтений и противоречий значительно усложнил задачу обеспечения устойчивого развития стран Кавказского региона, в которой все еще проявляются последствия событий исторического прошлого. Вследствии этого, периодически появляются контуры разновекторных блоковых направлений сотрудничества. С одной стороны, в направлении север-юг, четко обозначена ось по линии Россия-Армения-Иран, а с другой – в направлении запад-восток, по маршруту Турция-Грузия-Азербайджан.

Краткое изложение исторических корней противостояний России, Турции и Персии, свидетельствует о том, что Россия последовательно обеспечивала свое господство в регионе. Однако, сложная этно-конфессиональная палитра региона и системные ошибки в его управлении, значительно осложнили проблемы социально-экономического развития отдельных его районов.

Различия подходов России и Турции в разрешении межэтнических конфликтов на Кавказе

Турция и Россия, как наследницы больших империй, всегда стремились упрочить свое влияние на Кавказ. При этом, каждая из сторон вела отличную друг от друга политику укрепления своих позиций в регионе. Семидесятилетнее правление Советской власти в республиках Кавказа, бесспорно, определил доминант влияния русских в регионе. Углубление интеграционных связей, расширение межкультурных отношений и нивелирование межконфессиональных противоречий способствовал сведению на нет межэтнических противостояний. Между тем, как подтвердили дальнейшие события, это было лишь видимостью решения проблем в сфере межэтнического сосуществования и развития. Если в одних республиках (в первую очередь, в Азербайджане, Дагестане и некоторых республиках Северного Кавказа) большинство населения лишь по наслышке знали о каких-то межэтнических конфликтах в регионе, то в других (особенно в Армении) вражда к соседним народам, и в первую очередь к туркам и азербайджанцам, культивировалась во многих армянских семьях. И не удивительно, что такое отношение проявлялось в смене географических названий. В Атласе СССР, 1936 года издания, озеро Севан, носило название «Гекгель», таким же образом, в советский период все населенные пункты (а также свыше 5 тыс. географических названий), имевшие азербайджанские названия были переименованы на армянские. В издаваемых учебниках и научно-публицистической и исторической литературе открыто высказывались территориальные претензии к соседним республикам. Поэтому, конфликт в Нагорном Карабахе было следствием культивирования армянами своей исключительности и прав на земли, где они проживали компактно. Создание мифов и небылиц об историческом прошлом своего народа, для армян уже стало нормой.

Российская империя, а в дальнейшем Советский Союз имели очень сложные взаимоотношения с Турцией. После советизации Кавказа, между странами были согласованы, разрешены все спорные вопросы по делимитизации и проведены демаркационные работы по общим государственным границам. Принимая во внимание в целом позитивное восприятие турков значительной частью населения Кавказа (в основном мусульманами), в СССР велась политика по дистанцированию отношений с Турцией. Поэтому, архисложной задачей было налаживание каких-либо связей (культурных, научных и просто людских отношений) мусульман Кавказа с гражданами Турции. После развала Союза, республикам Кавказа «открылся» мир и стало возможным выстраивание межгосударственных отношений, в первую очередь с

сопредельными странами. Конечно же, Россия не могла быть просто наблюдателем изменяющей геополитической ситуации. Гарантом присутствия российской стороны в регионе традиционно выступали военные базы.

В начале 90-ых российские военные базы превратились в центры повышенного интереса воинственных националистических групп. Периодически «пропадали» вооружение, военная техника и снаряжения. Конечно же, в силу объективных причин (тяжелое социальное положение военных и бессилие российской власти управлять ситуацией), военными было просто продано и разваровано значительная часть стрелкового вооружения. Тем самым, противоборствующие стороны, и регион в целом превратился в вооруженный и взрывоопасный зону этноконфликтов. Чечня, Дагестан, Северная Осетия, Нагорный Карабах, Абхазия, Южная Осетия стали ареной вооруженных конфликтов. В северокавказских республиках России рост сепаратизма было подавлено силой российского оружия. Противоборство малочисленных народов Северного Кавказа против вооруженных сил России, естественно, не могло увенчаться успехом. Хоть и не сразу, но вооруженные формирования против федеральных властей постепенно были уничтожены. Для сглаживания последствий очень жестких военных операций в Чечне, центральные власти России выделили огромные финансовые средства для восстановления республики. Осознавая непростой характер восстановления доверия к центральным властям управления России со стороны чеченцев, практически все вопросы социально-экономического развития республики были переданы местным властям управления.

Этнические конфликты в других республиках Кавказа проходили совсем по другому сценарию, на ход которых огромное влияние оказывала Россия. Российская сторона стремилась сохранить военные базы и их инфраструктуру во всех республиках Южного Кавказа. Начало суверенизации республик сопровождался их желанием избавиться от присутствия российских военных баз. Российская сторона, отслеживая межэтнические конфликты в регионе, стремилась лавировать между сторонами конфликта и пыталась обосновать свое военное присутствие как гарант предотвращения разрастания военного противостояния. Однако, было ясно, что основной причиной устремлений России было и остается обеспечение своего геополитического влияния и стратегических интересов в регионе.

В создании общественного мнения о процессах происходящих в зонах конфликта в постсоветском пространстве и роли России в разрешении военных противостояний широко использовались все виды средств информации. Преобладающая часть информации преподносилась в искажённом виде и часто не соответствовало

действительности. В период ельцинского правления практически вся информация о карабахском конфликте носил проармянский характер.

Если в 90-ых годах такое предвзятое освещение событий в Нагорном Карабахе, со стороны России, очень болезненно воспринималось населением Азербайджана, то ход дальнейших событий достаточно однозначно выявил тенденциозность подходов по данной тематике в медийном пространстве России. И это не удивительно т.к. большинство СМИ России находится под влиянием армянского лобби, по заказу которых и поныне «освещаются» как исторические события, так современные процессы в регионе. Лишним свидетельством тому является высказывания известного писателя и общественного деятеля России А.Проханова, который отмечает: «Мы знаем, как обширна, как сильна и богата армянская диаспора в мире, в частности в США. Мы знаем, как сильна армянская диаспора в самой России, особенно в медийной сфере – сколько здесь работает армян. Армянская диаспора будет снабжать конфликт деньгами, идеями, политологами, знатоками» (5).

Большинство проармянски настроенных горе-экспертов России по карабахскому конфликту настолько безграмотно и, в тоже время, осознанно распространяют дезинформацию, что об их ангажированности не остается каких-либо сомнений. Так например, один из такого рода «военных экспертов», Михаил Ходаренко, пытается открыто распространять лживую информацию о причинах начала карабахского конфликта. По его мнению, карабахское движение (иначе говоря, просто сепаратизм), возникло в результате гонений на армян в Сумгаите. При этом он почему-то не упоминает, что еще до этих событий, обычными стали террористических акты и убийство азербайджанцев, проживающих в Нагорном Карабахе, не говоря уже об убийствах и массовом изгнании всех азербайджанцев из Армении. (6). Это, что безграмотность автора или распространение открытой лжи? В таком же русле он пытается объяснить оккупацию, со стороны армян, семи административных районов Азербайджана вокруг НКАО. Автор, как и множество представителей СМИ России освещающие события в регионе, особо выделил заявление официального представителя Минобороны Азербайджана о возможности ответного удара по Мецаморской АЭС в Армении. Однако он не удосужился заострить внимание на том факте, что Армения неоднократно заявляла о подготовке ракетных ударов по важным гидротехническим сооружениям (по плотине Мингечевирского водохранилища) на территории Азербайджана. Ведь разрушение этой плотины может привести к катастрофическим последствиям для республики. Естественно,

подобного рода провокации, требовали соответствующего ответа со стороны Азербайджана. Подобного рода измышления и заказные проармянские статьи, с неприкрытой дезинформацией в СМИ России, уже стали характерными для многих публикаций по данной теме. Следует отметить, что изложение лживых и тенденциозных фактов об историческом прошлом Нагорного Карабаха и событиях в регионе нашло свое отражение также в отдельных учебниках для вузов, на материале которых обучается нынешняя российская молодежь.

Россия, как крупная держава, конечно же, имеет свои стратегические цели в регионе, стремясь сохранить свое политическое, экономическое и военное влияние на страны региона. Имеющиеся место, этнические конфликты в регионе, в определенном смысле способствовали достижению этих целей. Как результат, военные базы России сохранились - в Армении и, перешедших под контроль Москвы, Абхазии и Южной Осетии. Кроме этого, Северный Кавказ, особенно Дагестан и Чечня напичкан военными объектами. После завершения срока соглашения по эксплуатации радиолокационной станции в Габале, Азербайджан стала единственной республикой на Кавказе, где нет военных баз и объектов России. Трудно предположить, что российская сторона готова с этим смириться. Поэтому, периодически появление различного рода «экспертных заключений» о необходимости направления российских миротворческих сил в зону карабахского конфликта, это своего рода прощупывание реакции властей Азербайджана на возможность появления российских военных на территории республики. Однако, как показывает практика, появление российских военных баз, консервируя противостояние, несколько не решала проблему конфликта. Как пример, можно вспомнить события грузино-абхазского конфликта в начале 90-ых годов, когда возвращение «русских миротворцев» еще более осложнил конфликт, и в результате Грузия потеряла как Абхазию, так и Южную Осетию. Учитывая это, власти республики и общественность не желает видеть военные базы иностранных государств на своей территории.

Турция, как южный сосед, всегда была заинтересована в установлении экономических и межкультурных связей с сопредельными республиками Кавказа. Несмотря на сложные отношения в историческом прошлом, турецкая сторона, не имея какие-либо территориальные претензии к республикам Кавказа, выстраивала политику добрососедских отношений. Как результат, были вложены огромные инвестиции в Грузию и Азербайджан, были построены большие жилые здания, туристических центров, объекты соцкультбыта и инфраструктуры. В развитии

туристической индустрии на черноморском побережье Грузии большой вклад внесла Турция. Турция способствовала сглаживанию отношений между аджарцами и грузинами.

Турция оказывала огромную экономическую помощь и политическую поддержку Азербайджану. Армения, получая поддержку из России и Ирана, вела и продолжает вести деструктивную политику в решении межэтнических отношений, предъявляет территориальные претензии не только к Азербайджану и Грузии, но также к Турции. Такое нагнетание напряженности, а также оккупация Нагорного Карабаха и прилегающих районов Азербайджана сделали невозможным установление каких-либо взаимоотношений с Арменией. Национал-шовинизм в Армении привел к тому, что Армения стала единственной кавказской республикой, с моноэтническим населением. Несмотря на враждебную политику в отношении Турции, по неофициальным данным, более 300 тыс. граждан Армении временно проживают в этой стране. Вместе с тем, пока Армения продолжает политику удерживания оккупированных земель Азербайджана и среди своих граждан культивируются бредовые идеи о возрождении «великой Армении», невозможным будет нормализация армяно-турецких и армяно-азербайджанских взаимоотношений. Соседние страны, которые политически и материально поддерживают Армению, заинтересованы в сохранении статус-кво в разрешении нагорно-карабахского конфликта, поэтому трудно ожидать позитивных сдвигов в этом направлении. Несмотря, на официальные заявления «спонсоров» Армении, о желании установления мира в регионе, в реальности, разрешение межэтнического конфликта ударить по их геополитическим интересам. Поэтому, в зоне военного противостояния следует ожидать периодическое возобновление локальных военных столкновений.

Азербайджан, обладая достаточной экономической и военной мощью, в состоянии военным путем (как показали многочисленные переговоры по мирному разрешению конфликта, Армения не намерена освобождать оккупированные земли) решить вопрос освобождения оккупированных своих земель, но в нынешних условиях это очень трудно разрешить, из-за причин, изложенных выше. Армения, практически превратившись в один из дотационных регионов России, как в политическом, так и в экономическом отношении и впредь будет вынуждена реализовывать политику в фарватере геополитических интересов России в регионе. Поэтому, пока Россия не внесет коррективы в стратегическое видение своего места на Кавказе, будут оставаться эти межэтнические конфликты и окончательно сформирован политический имидж страны, среди граждан региона.

Заключение

Политические процессы происходящие в регионе Кавказа во многом связаны с ролью внешних игроков, в первую очередь России и Турции, в разрешении этнических конфликтов. Как показывает анализ тенденций трансформации взаимоотношений между республиками региона, Россия и Турция имеют действенные рычаги для содействия позитивным сдвигам. В связи с этим, можно констатировать, что столкновение геополитических интересов России и Турции в регионе мешают продвижению мирных инициатив, реализация которых невозможна без соблюдения международных прав по обеспечению суверенитета и территориальной целостности каждой республики. Поэтому, пока есть республики, которые стремятся нарушить территориальную целостность другой, имея поддержку «сильных игроков» извне, не следует ожидать разрешения этнических конфликтов на Кавказе. Вследствии этого, в ближайшем будущем кавказский ребус будет оставаться неразрешенным, в возникновении которого несут непосредственную ответственность национал-сепаратисты и их покровители.

Литература

- Ашурбейли С.Б. (1964). Очерк истории средневекового Баку. Баку.
- Очерки истории СССР. (1964). ХУШ в., М.
- Гаджиев В.Г. Сочинение И.Гербера (1979). «Описание стран и народов между Астраханью и Курой находящихся, как исторический источник по истории Кавказа. М.
- Кавказский календарь за 1898. Тифлис, 1897.
- Александр Проханов рассказал «Москва-Баку», кто может решить нагорно-карабахский конфликт и об опасности столкновений. https://moscow-baku.ru/news/society/aleksandr_prokhanov_rasskazal_moskva_baku_kto_mozhet_reshit_nagorno_karabakhskiy_konflikt_i_ob_opasn/ - Доступ 03.08.2020
- Михаил Ходаренок. Долгая война: готовы ли Армения и Азербайджан к конфликту-<https://www.gazeta.ru/army/2020/08/03/13176685> – Доступ 03.08.2020

RUSYA'NIN KAFKASYA POLİTİKASINDA KARABAĞ FAKTÖRÜ

The Karabakh Factor in Russia's Caucasus Policy

Ali ASKER*

Afgan BAKHSHALIYEV**

Özet

Karabağ'ın Rusya'ya ilhak edilmesinden sonraki süreçte bu bölgenin demografik yapısı tahrip edilmiş, Ermeni nüfusu yoğun bir şekilde bölgeye göç ettirilmiştir. Tarihi belgeler gerek imparatorluk döneminde gerekse Sovyetler döneminde bu bölgede bulunan Ermeni nüfus Rusya'nın sömürgecilik emellerine alet edilmiştir. Ermenilerin silahlandırılması, Türklerle karşı çatışmalara tahrik edilmesi, bu çatışmalarda Ermenileri savunması, diplomatik ve askeri destek sağlanması göç ettirilmesini göstermektedir. Sovyetler Birliğinin sonlarına doğru ve Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonraki süreçte de bölgeye yönelik politikalar aynı mantık ve zihniyetle devam ettirilmiştir. 1918-1920 Birinci Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde de bu bölgede yaşayan Ermeni nüfusu, aynı zamanda Ermenistan Cumhuriyeti Bolşevik Rusyası'nın yayılcılık politikasına hizmet etmiştir. Sovyet döneminde 1990'larda başlayan çatışmalar sürecinde de Rusya'nın bölgeye yönelik politikasında da aynı çizgi devam ettirilmiştir. Bu süreçte Rusya Ermenistan'a ciddi silah desteği sağlarken, diplomatik yolla da sorunun nihai çözümü değil, dondurulması yönünde çaba sarf etmiştir. Günümüzde uluslararası ilişkiler ve bölgesel politikalar bağlamında devam eden gelişmeler statükoyu değiştirme fırsatı sunmaktadır. Keza 27 Eylülde başlamış ve hala devam etmekte olan Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında Rusya'nın görece tarafsızlığı bu fırsatı daha da kuvvetlendirmektedir. Burada dikkat çekmemiz gereken bir önemli konu da Türkiye'nin bölge politikalarında kararlı bir tutum sergilediği, Azerbaycan'a diplomatik anlamda güçlü destek sağladığı, gerekirse bu desteğin askeri boyutunu da devreye sokacağı gerçeğidir. Tüm bunlar çeyrek asırdır devam eden statükonun değişeceği, işgali sona erdirileceği ve sorunun nihai çözümüne doğru önemli mesafe kat edileceği umutlarını doğrulamaktadır.

* Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi, aliasker2068@gmail.com

** Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, afgan.bakshaly@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Karabağ, Ermenistan, Kafkasya

Abstract

After the annexation of Karabakh to the Russian Empire, the demographic structure of the region was destroyed and the Armenian population was heavily immigrated to the region. Historical documents show that the Armenian population in this region was used as a tool for the colonialist aspirations of the Russians both during the imperial period and the period of the Soviet Union. Arming the Armenians, provoking them to conflict with the Turks, Russia's guard of the Armenians in the clashes, providing diplomatic and military support, and the migration of Armenians to the region show that the Russians used the Armenians. In the last years of the Soviet Union and after the independence of Azerbaijan, the policies towards the region have been continued with the same logic and mentality. During the period of the First Azerbaijan Republic in 1918-1920, the Armenian population living in this region and the Armenian Republic served the expansionism policy of the Bolshevik Russia. In the last period of the Soviet Union, during the conflicts that started in the 1990s, the Russian policy towards the region followed the same line. In this process, Russia, on the one hand, provided serious weapons support to Armenia, on the other hand, made efforts to freeze the problem instead of the final solution through diplomatic means. Current developments offer an opportunity to change the status quo in the context of international relations and regional policies. Likewise, Russia's relative neutrality in the Azerbaijan-Armenia conflict that started on September 27 and is still continuing strengthens this opportunity. In addition, as an important element of Turkey's policies to draw attention to exhibit a determined attitude, to provide strong support to Azerbaijan in the diplomatic sense, it is the fact that, if necessary, activate the military dimension of this support. All these factors raises the hopes that the status quo, which has been going on for a quarter of a century, will change, the occupation will come to an end and significant progress will be made towards the final solution of the problem.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, Armenia, Caucasus

Giriş

Rusya'nın Kafkasya politikasında yer alan önemli meselelerinden biri Dağlık Karabağ sorunudur. Günlük kullanımda ve siyasi literatürde bu şekilde adlandırılrsa da aslında bu sorun sadece Karabağ'la ilgili mesele olmayıp, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının işgali ve iki yüz senden fazla bir müddettir devam eden Kafkasya'daki Ermeni yayılcılığıyla ilgilidir. 19. yüzyıldan beri Rus Devleti'nin jeostratejik çıkarlarıyla doğrudan ilgili bu sorunun mimarı aslında Rusya'dır. Rusya İmparatorluğu Kafkasya'ya doğru genişlerken ileri karakol görevi icra edecek bir Ermeni teşekkülünün oluşumuna çalışmış ve bu planını

bölgenin demografik yapısını tahrip ederek ve Türk topraklarını “Ermenileştirerek” gerçekleştirmiştir.

20. yüzyılın başlarında Ermenistan’a ilhak edilmeye çalışılan Karabağ bölgesi uzun süren çekişmeler sonucunda Azerbaycan’ın sınırları içinde kalmaya devam etmiştir. Hedeflerine ulaşamayan Ermeniler ve Moskova’nın Bolşevik yönetimi, Karabağ’a, Azerbaycan sınırları içinde özerk bir bölge statüsü verilmeyi başarmışlardır. Yaklaşık yetmiş sene devam eden Sovyetler dönemi boyunca bu sorun zaman zaman, açık veya dolaylı yollardan Moskova nezdinde gündeme getirilmeye çalışılmışsa da Ermeniler hedeflerine ulaşamamışlardır.

Sovyetler Birliği yıkılmaya doğru giderken burası etnik-ulusal düzlemdeki uyumsuzluklar gerekçe gösterilerek Ermenistan’a ilhak edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yaşanan çekişmeler ilerleyen dönemlerde sıcak çatışmaya dönüşmüş, Ermenistan ordusu, SSCB döneminden kalan birliklerin de desteğini alarak, Dağlık Karabağ ve çevre bölgelerdeki şehir, kasaba ve ilçelerini işgal etmiştir. İşgal edilen bölgelerin toplam yüzölçümü Karabağ’ın yüzölçümünden çok daha büyük olup Azerbaycan topraklarının beşte birine tekabül ediyordu.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ sorununun çözüm sürecinde Rusya faktörü her zaman önemli olmuştur. Nitekim Rusya’nın tarafsız kalacağı bir savaşta, gerek asker sayısı, mühimmat ve teknolojik açılarından gerekse stratejik ve teknik manevra kabiliyeti yönüyle Ermenistan ordusundan kıyaslanmayacak derecede üstün olan Azerbaycan ordusunun galip geleceği kaçınılmazdır. Maalesef bugüne kadar böyle bir savaşa müsaade edilmediği, Rusya tarafından Ermenistan’a kesintisiz destek sağlandığı için Azerbaycan ordusu savaşı topraklarını geri almak imkânından yoksun bırakılmıştır. Hâlihazırda devam eden savaşta Rusya tarafsız kalmaya devam ederse Azerbaycan ordusu Karabağ’ı ve çevresini Ermeni işgal güçlerinden tamamen temizleyecektir. Fakat Azerbaycan kamuoyu, bu tarafsızlığın sonuna kadar devam edip edemeyeceği, Rusya’nın uygun bir fırsat yakalayarak devreye girip giremeyeceği konusundaki endişelerinde haklıdır. Her bir halde savaşın bu şekilde, yani Azerbaycan’ın üstünlüğü ile devam etmesi muhtemel bir müzakere masasında Bakü’nün elini güçlendirecektir.

1. Rusya’nın Ermenistan’ı Himaye Politikasının Ana Hatları

Kafkasya genel olarak güney ve kuzey diye iki bölgeye ayrılmaktadır. Bu ayrım Çarlık Rusyası ve Sovyet döneminde sadece coğrafi olarak değil aynı zamanda jeostratejik anlamda kullanılmıştır. Transkafkasya olarak da bilinen Güney Kafkasya’da günümüzde üç bağımsız cumhuriyet - Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan yer almaktadır. Kafkasya’yı güney ve kuzey olarak ayırıştırma Rusya açısından büyük önem arz etmektedir. Keza Güney Kafkasya bağımsız

cumhuriyetlerden oluşurken Kuzey Kafkasya bölgesi Rusya'nın bir parçası, aynı zamanda idari birimdir.

Rusya'da Çarlık idaresi yıkıldıktan sonra Güney Kafkasya'daki Azerbaycan Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler uluslaşma sürecinde belli başlı ilerleme kaydederek bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Bolşevik Rusya'nın askeri müdahalesi neticesinde kısa süre devam eden bu bağımsızlıkların ardından her üç cumhuriyet Moskova'nın egemenliği altına girmiştir. Şunu da belirtelim ki bu süreci en fazla kayıplarla yaşayan ulus yine de Azerbaycan Türkleridir: bu süreçte önemli yüzölçümüne sahip Zengezur bölgesi Ermenistan'a terk edilmiş, Nahçıvan bölgesi Azerbaycan anakarasından koparılmış, bir bütün olarak bilinen ve nüfusunun mutlak çoğunluğu Türklerden oluşan Karabağ'da, Ermenilerin yoğun yaşadıkları dağlık bölgesinde yapay bir özerklik kurulmuştur. Bu özerklik ilerde meydana gelecek çatışmalara zemin hazırlamıştır.

Güney Kafkasya'daki Ermeni nüfusu Rusya'nın bölgeyi işgal etmesinin ardından geliştirdiği demografik politikalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Nikolay Şavrov'un yazdığına göre, sadece 1828-1830 yıllarında Güney Kafkasya'ya İran'dan 40.000 ve Osmanlı'dan 84.000 Ermeni göç ettirilmiştir. Kalabalık kabileler şeklinde bölgeye göç ettirilen Ermeniler Karabağ, Revan, Borçalı ve Ahıska bölgelerindeki verimli topraklara yerleştirilmişlerdir. 1900'lü yılların başında Güney Kafkasya'daki 1.300.000 Ermeni nüfusun ancak 300.000'i bu bölgenin yerlisiydi, geri kalan 1 milyon Ermeni ise Rus yönetimi tarafından göç ettirilmiştir.¹ Ermenilerin iskân ettikleri bölgelerin yerli halkı ise Azerbaycan'ın diğer bölgelerine ve Osmanlı'ya göç etmek zorunda kalmıştır.

Bu bölgelere yerleştirilen Ermeni nüfus demografik yapıyı esaslı şekilde tahrip etmiş, dönemlerde Müslümanlara/Türklere karşı uygulanacak baskı, sindirme ve şiddetin bir aracı haline gelmiştir. İşte 1905-1906, 1918 ve 1980'lerin sonu ve 1900'ların başında Azerbaycan Türklerine karşı uygulanan eylemlerinin zemini demografik yapının değişmesiyle atılmıştır. Bu eylemler, kırımların her aşamasında Müslümanlara/Türklere karşı vahşet, korkutma ve insanlık dışı işkence yöntemleri uygulanarak yapılmıştır. Dönemin yazılı kaynakları, basın ve arşiv belgelerinde bu konuda yeteri kadar bilgi yer almaktadır. Tarihî belgeler, toplu kırımlara her kesimden Ermenilerin iştirakini ortaya koymaktadır. Mart 1918 olaylarının araştırılması amacıyla Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde oluşturulmuş Olağanüstü Komisyon raporlarına göre Müslümanlara karşı uygulanan kırımlara Ermenilerin her kesiminden insanlar katılmıştı: petrolcü işadamları, mühendisler,

¹ Николай Шавров, Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инородцам, Санкт-Петербург, 1911, s. 63-64.

hekimler, kısacası Ermeni ahalinin tüm zümreleri bu ‘yurttaşlık görevini’ ifa etmekteydi.²

Bolşeviklerle birlikte hareket eden Taşnak örgütlerinin planı Türkleri tamamen tasfiye etmekte. Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurulması bu planının uygulanmasını engelledi.

2. Sovyet Sonrası Dönem: Özerkliğin Kaldırılması, Savaş ve Soykırım

Ermenilerin Karabağ’a yönelik 1987 yılından itibaren hukuki ve siyasi düzlemde başlattıkları kampanya ve başvurular Moskova tarafından açık şekilde desteklenmese de gerek Sovyet yönetimindeki lobcilik faaliyetleri gerekse medya sektöründe görev yapan Ermeni diasporası mensuplarının yoğun çabaları sayesinde Ermeniler lehine kamuoyu oluşturma bakımından yeterliydi. Bu anlamda Ermenistan Azerbaycan karşısında kıyaslanmayacak kadar avantajlı konumdaydı. Ermenilerin ileri sürdükleri talepler dönemin hukuk mevzuatına aykırıydı ve çabaları netice vermeyeceği için maksatlarına şiddete başvurarak erişme hazırlığı içinde idiler. Öncelikle Ermenistan’da yaşayan Türkleri ülkeden kovmayı amaç edinen Ermeniler bunu yıldırma ve korkutma yöntemiyle gerçekleştirmeye başladılar. Ermeni örgütlenmeleri yönetimin de desteğini alarak baskı, şiddeti, öldürme ve fırsat düştükçe işkence yapma vd. eylemlerinde bulunuyorlardı. Ermenistan ve Dağlık Karabağ’da yaşayan Ermenilerin Azerbaycan’dan toprak talebinde bulunmaları, Karabağ’ı Ermenistan’a ilhak etmek çabaları bölgede huzursuzluğun artmasına ve uyuşmazlıkların derinleşmesine neden oluyordu. Bu durumda Azerbaycan Türklerinin tepkileri bazen yönetimin yalan vaatleri bazen de baskıcı yöntemlerle bastırılıyordu. Halk Karabağ konusunda son derece hassas ve ilkeli bir duruş sergiliyordu. Oysa dönemin Azerbaycan yönetimi Moskova’nın yörüngesinde kalarak sorunları çözebileceğine ümit ediyordu. Azerbaycan’ın bu yönde attığı her adım Ermenistan’ın olumsuz tepkisiyle karşılaşılıyordu. 7 Aralık 1988’de Ermenistan’ın Spitak (gerçek adı Hamamlı) şehri ve birkaç bölgesinde yaşanan deprem sırasında dönemin Azerbaycan yönetiminin, Ermenistan’a gönderdiği “gönüllü” kurtarma ekibini taşıyan uçak Ermeniler tarafından düşürülmüş, uçakta bulunan 68 yolcu ve 9 kişilik mürettebat hayatını kaybetmiştir.

Ermenistan’dan Azerbaycan’a kovulan Türklerin Karabağ bölgesine yerleştirilmesi konusunda kamuoyunda seslenen talepler Azerbaycan yönetimi tarafından asla kabul görmemişti. Nitekim o dönemde Karabağ yönetimi Moskova’nın denetimi altına alınırken, Azerbaycan’ın kamu otoritesi işlevsiz hale getirilmişti. 12 Ocak 1989 yılında Karabağ’ın yönetimi için Moskova tarafından kurulan “Özel

² Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, f.100, liste 2, dosya 791, varak. 791; Anar İsgandarov, “Ermeni-taşnak birleşmelerinin türk-müslman əhalisinə qarşı soyqırımları”, Azerbaycan müəllimi, 30 Mart 2012 - №12.

Komite” Ermeni yanlısı bir siyaset yürütüyordu. Bu komitenin asıl amacı Karabağ’ın Azerbaycan’dan koparılmasından ibaretti. Moskova’nın uyguladığı siyaset Dağlık Karabağ’da barışı sağlamaya değil, uyuşmazlığın silahlı şiddet safhasına dönüşmesine fırsat sağlamış oldu. 1990 yılında Bakü’de baş gösteren itirazlar sırasında Ermeni milliyetinden olan vatandaşların öldürüldüğünü gerekçe göstererek, 19–20 Ocak 1990’da Kızıl Ordu birlikleri sivil halka karşı katlim uyguladı.

20 Kasım 1991 tarihinde üst düzey devlet yetkililerini taşıyan helikopter Dağlık Karabağ’ın Karakent köyü semasında Ermeniler tarafından düşürüldü. Helikopterdekiler hayatlarını kaybettiler. Azerbaycan, bu olayın ardından, 26 Kasım 1991 tarihinde Dağlık Karabağ’ın özerklik statüsünü feshetti.³

Ermenistan’ın başlattığı savaş insani felaketlerin yaşandığı, bir milyondan fazla Azerbaycan Türkünün mülteci ve göçmen durumuna düştüğü, ihtiyar, kadın, çocuk demeden sivil ahalinin topyekün öldürüldüğü ve esir alındığı bir savaştır. Bu sürecin en kanlı olayı Şubat 1992’de yaşanan Hocalı soykırımı olmuştur. Ermeni çeteleri ve SSCB’den kalma 366. alay Hocalı’ya saldırarak bu cinayeti işlemiştir. Bu saldırıda 63 çocuk, 106 kadın ve 70’den fazla yaşlı dahil olmak üzere 613 sakin öldürülmüş, 487 kişi ağır yaralanmış, 1275 kişi rehin alınmış ve 150 kişi kaybolmuştur.⁴ Dönemin Ermenistan Savunma Bakanı, sonradan Cumhurbaşkanı görevinde bulunan Serj Sarkisyan, Hocalı soykırımıyla ilgili kendisiyle yapılan söyleşide “Hocalı’ya kadar Azerbaycanlılar bizim sivillere saldırmayacağımızı düşünüyordu, fakat Hocalı’da biz bu stereotipi kırdık” demiştir.

Hocalı cinayeti 9 Aralık 1948 tarihinde BM tarafından kabul edilen ve 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren BM’nin “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi” 2. maddesinde yer alan “milli, etnik, ırki veya dini bir grubu kısmen veya tamamen imha etme” biçiminde tanımlanan jenosit/soykırım kavramı ile tamamen örtüşmektedir. Aslında Ermeniler tarafından sadece Hocalı’da değil, Karabağ’ın tamamında yapılan kanlı eylemler birer soykırımdır: işgal altındaki bölgelerde ne bir insan sağ bırakıldı ne taş taş üstüne kaldı.

3.Savaş’ın Son Halkası: Büyük Taarruz, Rusya’nın Tarafsızlık İmajı ve Muhtemel Gelişmeler

İşgalci Ermeni güçleri zamanla Karabağ dışındaki yedi rayonu işgal ettiler. Savaşı durduran 1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşması uzun süre yürürlükte kalırken sorunun çözümüne her hangi bir olumlu katkı sağlamamıştır. AGİT Minsk Grubu’nun 1992’den bu yana

³Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini ləğv etmək haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin məlumatı. 31.12.1991. Bakı, 1991, No: 24 (853), s.16-17.

⁴Sayısal veriler Azerbaycan’ın resmi devlet kurumlarının belgelerinden derlenmiştir

gerçekleştirdiği faaliyetler, sorunun barışçıl yoldan çözümü açısından hiçbir sonuç vermemiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin soruna ilişkin dört kararı (822, 853, 874, 884 sayılı kararlar) kâğıt üzerinde uygulanmamıştır. Uluslararası hukukun ilke ve normları Azerbaycan'ın haklı olduğunu ortaya koysa da uluslararası kuruluşlar çözüme yönelik somut adım atmak iradesi sergilememiştir. Ermenistan yöneticileri her ne kadar işgal meselesini Karabağ'daki Ermeni toplumunun kendi kaderini belirleme hakkı olarak sunmaya çalışsalar da resmi konuşmalarında Karabağ'ın Azerbaycan sınırları içinde kalmasının mümkün olamayacağını altını çizmektedirler. Böylece, 1994 yılında ilan edilen ateşkes rejimi mevcut sorunun çözümüne değil, çatışmanın dondurulmasına hizmet etmiştir. Ermenistan'ın ve onu destekleyen güçlerin amacı Karabağ'ın işgal durumunu kalıcı hale getirmek, kuşaklara yaymak ve böylece unutturulmasını sağlamaktır.

Ateşkes döneminde Azerbaycan ve Ermenistan arasında zaman zaman küçük çaplı çatışmalar ortaya çıkmış, fakat sürecin gelişim seyrini değiştirebilecek her hangi sonuç doğurmamıştır. Bu süreçte ilk şiddetli savaş 1 Nisan 2016'da başlayıp 4 gün devam "Aprel Dövüşleri"dir. Bu savaş, Rusya'nın devreye girmesi ve taraflar arasında ateşkes sağlanmasıyla sona erdirilmiştir. Savaşta Azerbaycan ordusu son derece iyi performans sergilemiş, işgal altındaki bazı önemli mevzileri kurtarabilmişti.

İkinci önemli çatışma ise Temmuz 2020'de Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki sınırda, Tovuz rayonunda yaşanmıştır. Tovuz çatışması Ermenistan tarafından devreye sokulan bir provokasyon olup, Azerbaycan'ı Ermenistan topraklarına saldırmaya tahrik etmekte. Maksuduna erişemeyen Ermenistan, yeni bir savaş hazırlığı içine girmiştir. Bu konuda istihbarat alan Azerbaycan tarafı acil şekilde karşı hazırlıklara başlamıştır. Her şeye rağmen Azerbaycan yine de ilk saldıran taraf olmamış, Ermenistan'ın saldırısı üzerine harekete geçerek Büyük Taarruz'u başlatmıştır. Hâlihazırda çatışmalar on günden fazla bir süredir devam etmektedir. 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan çatışmalarda Azerbaycan ordusu, şu ana kadar 44 yerleşim birimini, bir şehir, 2 büyük kasaba ve birçok strateji yükseklikleri Ermeni güçlerinden temizlemiştir. Kısa sürede hızlı ilerleyişi sırasında strateji ve taktik hazırlık, manevra kabiliyeti ve vurucu gücü bakımından Azerbaycan ordusunun Ermenistan ordusuyla kıyaslanmayacak derece yüksek seviyede olduğu ortaya çıktı. Azerbaycan ordusunun devam etmekte olan harekâtı yakın gelecekte savaş tarihi, güvenlik ve savunma stratejileri kitaplarında mutlaka seçkin örneklerden biri olarak yerini alacaktır.

Azerbaycan ordusunun harekâta rehber edindiği ilkeler başarılı sonuçlarını vermektedir. Bu ilkeleri 1) isabetli nokta atışı 2) asla sivil hedefleri vurmama 3) mümkün olduğu kadar az zayıtla hareket etme şeklinde sıralayabiliriz, ayrıca hava hâkimiyeti de düşmana göz

açtırmamaktadır. Buna karşılık Ermenistan tarafının neredeyse uçak kaldıramaması, ağır top, tank ve zırhlı araçlarını, taşımaya fırsat bulmadan bırakıp kaçması Ermeni ordusunun acziyetini gözler önüne sermektedir. Azerbaycan SİHA'ları Ermenistan ordusunun gerek teknik-mühimmat gerekse beşeri gücünü etkisiz hale getirerek ağır zayıatlar yaşatmaktadır. Cephedeki yenilgilerini Azerbaycan'ın sivil yerleşim birimlerine roket ve füzelerle saldırarak "telafi etmek" isteyen Ermenistan ordusu sivilleri öldürmek, Azerbaycan'ı misilleme yapmaya mecbur etmek, savaşı kısmen Ermenistan sınırları içine çekerek durumu fırsata dönüştürmek ve böylece Rusya veya Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü güçlerinin harekete geçmesini sağlamaktır. Fakat Azerbaycan ordusu başından beri belirlediği ilkeler doğrultusunda, sağduyulu ve istikrarlı bir şekilde hareket etmektedir.

Çatışmaların on birinci gününde Rusya'nın ısrarlı talebi üzerine taraflar insani ateşkes imzaladılar. Ateşkesin amacı cenaze ve esir mübadelesiydi. Fakat Ermenistan ordusu eskiden süregelen geleneksel tavrını koruyarak bu kez de ateşkesi ihlal eden ilk taraf oldu.

Ateşkesin imzalanması Azerbaycan toplumunda haklı endişelere yol açmıştır. Şöyle ki, bu ateşkesin, Rusya'nın telkin ve baskılarıyla imzalandığı, savaşın durdurulacağı ve böylece çözümünün belirsiz bir tarihe kadar erteleneceği ihtimalinden bahsedilmektedir. Azerbaycan ordusu başarılı bir şekilde yürüttüğü harekâtı kesintisiz devam ettirmektedir.

Bu savaş sırasında uzmanların üzerinde en fazla kafa yordukları sorulardan biri de şudur: Neden Rusya bu savaşa müdahil olmuyor? Bu soruya değişik cevaplar verilmektedir. Bu cevapları bir arada ele alarak aşağıdaki tespitlerde bulunabiliriz.

1. Ermenistan Cumhurbaşkanı Paşinyan "Batı yanlısı" tutum sergileyerek Rusya'ya karşı tavır almıştır. Bu yüzden Putin rejiminin Paşinyan'ı cezalandırmak, hatta iktidardan uzaklaştırmak gibi bir planı bulunuyor.
2. Karabağ Azerbaycan sınırları içindedir ve Rusya'nın askeri anlamda harekete geçmesi ve Ermenistan'ı açıktan desteklemesi bölgeye yönelik planlarını olumsuz etkileyecektir.
3. Stratejik önemi itibarıyla Azerbaycan Rusya açısından diğer ülkelerle kıyaslanmayacak kadar üstün niteliklere sahiptir. Rusya böyle bir partneri temelli kaybetmeyi göze almayacaktır.

Bundan sonraki dönemde Azerbaycan ordusunun öncelikli görevi harekâtı mümkün olduğu kadar hızlandırmak ve çok daha fazla alanı düşmandan temizlemektir. Zaten gelinen noktada düşman istihkâmlarında ciddi kırılmalar söz konusudur. Düşmanın önemli ikmal yolları kesilmiş, ellerindeki hâkim mevziler kaybedilmiş, yaşanan yenilgiler karşısında Ermeni toplumu ve ordusu demoralize olmuş

durumdadır. Görünen şu ki Rusya en azından belli bir süre bu tavrını korumaya devam edecektir.

Bizce, cephedeki başarıların yanı sıra savaşın diplomasi ve propaganda ayağı asla ihmal edilmemeli, Ermenilerin dünya kamuoyunu yanıltmaya yönelik yalanlar ifşa edilmelidir. Azerbaycan ordusu kazanımlarını artırarak kuvvetlendirdikçe Ermenistan'ın başından beri seslendirdiği "Karabağ'ın statüsü" meselesi de gündemden düşecektir. Ermenistan'ın Karabağ'ı bağımsız bir devlet olma dışında herhangi bir statüde görmek istememesi, malumun ilamıdır. Bu yüzden özerklik veya kültürel özerklik gibi statü düzeylerinin gündeme getirilmesi ve konuşulmasına gerek kalmamaktadır. Rusya'nın arabuluculuğu ile yapılan ateşkes anlaşmalarının uygulanmaması Putin yönetiminin imaj kaybı olarak değerlendirilmektedir. İlerleyen süreçte Rusya bu imajı onarma, Kafkasya'daki varlığını hissettirme, bunu yaparken Ermenistan'ı kontrolden çıkarmama, aynı zamanda Azerbaycan'ı kaybetmeme çabasında bulunacaktır: bu yüzden ateşkes veya barış anlaşması konusunda ısrarcı davranacağı ve bunu sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir. Elinde fazla kazanımları bulunan ve sahadaki üstünlüğünü devam ettiren bir Azerbaycan'ın masada şartlarını dikte etme gücü daha fazladır. Yapılması gereken diğer husus da Azerbaycan'ın bu süreçte Türkiye'yi yanına almak ve süreçleri danışarak ilerletmektir.

Hâlihazırda devam eden Azerbaycan-Ermenistan savaşının hangi yönde gelişeceğini kestirmek pek kolay değildir, fakat mevcut durumun uzun zaman diline yayılmayacağını söyleyebiliriz. Azerbaycan ordusunun sahada kazandığı başarıların kalıcı olması için diplomatik cephe de yoğun çaba sarf edilmelidir. Minsk Grubunun Ermeni yanlı turumu, sorunun çözümüne ilişkin iyimser olmaya esas vermemektedir. Muhtemelen, savaşın başında seslendirildiği gibi Minsk Grubu, formalite icabı varlığını sürecek ve barış süreciyle ilgili yan formatların geliştirilmesine çalışılacaktır. Türkiye'nin bu süreçte aktif tutum sergilemesi ve bu formatlarda yer alması gerek Azerbaycan'ın çıkarlarının korunması gerekse Türkiye'nin Kafkasya'daki varlığını ilerletmesi açısından son derece önemlidir. Bugün Azerbaycan'ın stratejik ve taktik hedefi, her bir halde Türkiye'nin gelişen süreçlere eşbaşkan olarak dahil edilmesini sağlamaktır.

Sonuç ve Değerlendirmeler⁵

Azerbaycan-Ermenistan savaşının 26 sene devam eden ateşkes sürecinin en etkili kırılma noktası Tovuz muharebesi olmuştur. Bu kırılma noktası 27 Eylül'de yaşanan saldırının ardından gelişen olaylara kuvvetli bir ivme kazandırmıştır. Bu seferki savaş öncekilerden çok daha farklıdır: küresel salgının yaşandığı bir dönemde ülkelerin ciddi ekonomik ve sağlık sorunlarıyla baş başa kalması, Orta Doğu'da ve Akdeniz'de sıcak gelişmelerin yaşanması, yabancı güçlerin Türkiye'yi âdeta sorunlu alanlarla kuşatmak istemesi, Kafkasya'nın, bu kuşatmanın bir parçası haline getirilmeye çalışılması Ermenistan-Azerbaycan savaşına yeni pencereden bakma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Türkiye, dost ve kardeş Azerbaycan'ın yanında yer alarak, çok daha kuvvetli birliktelik nümayiş ettirirken, sadece Ermenistan'a değil, Türkiye'nin bölge politikalarını engellemeye çalışan devletlere de karşı kararlı bir duruş sergilemektedir.

Her bir halde Ermenistan ve destekçileri yeni şartların dikte ettiği bazı gerçekleri kabul etmek zorunda kalacaklar. Hâlihazırda Azerbaycan ordusunun başarılı taarruzu karşısında Ermenistan tarafı adeta şaşkına dönmüş, önceki dönemlerde kendisine sağlanan desteği alamayınca ciddi bunalıma girmiştir. Rusya'nın, ayrıca KGAÖ'nün savaşa müdahil olması gerektiğine ilişkin Ermeni tarafın nabız yoklaması böyle bir şeyin imkânsız olduğunu gözler önüne sermektedir. Rusya, bu konudaki tavrını açık ve net bir şekilde ortaya koyarak savaşın Ermenistan topraklarında değil Azerbaycan sınırları içinde devam ettiğini gerekçe göstermektedir. Konuya ilişkin yaklaşımında, Rus medyasının Ermenistan'a verdiği destek önceki dönemlerde gözlemediğimizden farklı bir mecrada gelişmektedir: medya Putin'in açıklamalarına paralel şekilde değişik tutum sergilemektedir.

Bundan sonraki süreçte Azerbaycan'ın izlemesi gereken yol hız kesmeden ve Ermenistan ordusuna toparlanma fırsatı vermeden, ülke topraklarını düşmandan temizlemektir.

Savaşın bundan sonraki seyrinin nasıl gelişeceğine bakılmaksızın, hâlihazırda Azerbaycan açısından önemli sonuçlar doğurduğunu görebilmektiriz.

- Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yürüttüğü psikolojik harp stratejisi iflase uğramıştır.
- Rusya'nın Ermenistan'a koşulsuz ve kesintisiz destek vereceğine ilişkin tahmin ve söylemler geçersiz hale gelmiştir.

⁵ Bu bölümdeki tespitler Azerbaycan'ın başlattığı Büyük Taarruz'la ilgili Stratejik Düşünce Enstitüsünde yapılan toplantı ve analiz yazısından iktibas edilmiştir. Bkz: Ali Asker. İşgalin Kırılma Noktası veya Yalancı Ateşkesin Sonu: Eylül 2020 Azerbaycan-Ermenistan Savaşı Geniş Tablodan Okumak, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/isgalin-kirilma-noktası-veya-yalancı-ateskesin-sonu-eyül-2020-azerbaycan-ermenistan-savasini-genis-tablodan-okumak-analizi-18517> [Erişim tarihi: 16.10.2020]

- Ermenistan'ın Azərbaycan'a qarşı herhangi bir savaşa galip gelme şansının olmadığı kesin bir şəkildə doğrulanmışdır.
- Azərbaycan devleti ve toplumu "həp baskı altında kalan, yalnızlığa itilmiş devlet ve toplum" imajından kurtulmuşdur.
- Halkın moral ve motivasyonu yüksəlmiş, kendi gücünə olan inancı təzələnmişdir.
- Azərbaycan ordusu gerek silah, mühimmat və texnolojik donanım gerekse savaş kabiliyyəti baxımından Kafkasların ən güclü ordusu olduğunu yinə bu savaşa doğrulanmışdır.
- Türkiyə və Azərbaycan arasında gerek toplum gerekse devlet arasındakı bağlar son dərəcə qüvvətli hale gəlmiş, bu olaylar "bir millət iki devlet" şiarının daha sağlam temeller üzərinə oturmasına yol açmışdır.

Kaynakça

- Ali Asker. İşgalin Kırılma Noktası veya Yalancı Ateşkesin Sonu: Eylül 2020 Azerbaycan-Ermenistan Savaşını Geniş Tablodan Okumak, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/ısgalin-kirılma-noktası-veya-yalancı-ateskesin-sonu-eyül-2020-azerbaycan-ermenistan-savasını-genis-tablodan-okumak-analizi-18517> [Erişim tarihi: 16.10.2020]
- Anar İsgəndərov, "Erməni-daşnak birləşmələrinin türk-müsəlman əhalisinə qarşı soyqırımları", Azərbaycan müəllimi, 30 Mart 2012 - №12.
- Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini ləğv etmək haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin məlumatı. 31.12.1991. Bakı, 1991, №: 24 (853).
- Акиф Наги, "О необходимости военного пути", *Карабах вчера, сегодня и завтра*, Часть 1, Баку 2009; Kitabın elektronik versiyonu: <http://karabakh-doc.azerall.info/ru/articls/artel 15-5.php>
- Николай Шавров, Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инородцам, Санкт-Петербург, 1911, s. 63-64.

TÜRKİYƏ-RUSIYA MÜNASİBƏTLƏRİ AZƏRBAYCAN MƏTBUATINDA

Turkey-Russia Relations in the Press of Azerbaijan

Namik AHMADOV*

Xülasə

1990-cı ildən sonra Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının dağılması ilə Azərbaycan müstəqilliyini elan etdi. Bundan sonra Müstəqil Azərbaycanın istər Türkiyə, istərsə də Rusiya ilə münasibətlərində yeni bir dövr başladı. Bu həm də Azərbaycan mətbuatında vacib bir mövzu olmuşdur. Bu məqalədə Rusiya və Türkiyə münasibətlərinin Azərbaycan mətbuatında, xüsusən də “Kommunist” və “Xalq qəzeti”ndəki təqdimatı araşdırılmışdır. Azərbaycan mətbuatı Türkiyə-Rusiya yaxınlaşmasını Avrasiya coğrafiyasındakı ən əhəmiyyətli faktorlardan biri kimi dəyərləndirir. SSRİ yığılından sonra yenidən canlanan Türkiyə-Rusiya münasibətləri, çox qısa müddətdə böyük uğurlara imza ataraq strateji bir ortaqlıq mərhələsinə qədər yüksəlmişdir. Tərəflərin qarşılıqlı viza əlaqələrini aradan qaldırması, enerji sektorunda yeni işbirliyinin yaradılması, Rusiyanın Türkiyədə nüvə elektrik stansiyasının tikintisinə başlaması, beynəlxalq arenada tərəflərin bir-birinə dəstək olması son vaxtlar Türkiyə-Rusiya münasibətlərində önə çıxan mövzulardan olmuşdur. Məqalədə Türkiyənin istiqlal savaşı zamanında Sovetlərin Türkiyəyə dəstək və yardımı təhlil edilmiş, Türkiyə ilə Rusiya arasında 1920-ci ildən başlayaraq bu gün də davam edən qonşuluq əlaqələri Azərbaycan mətbuatının ən çox diqqət ayırdığı məsələlərdən olmuşdur. 1990-cı illərdə Türkiyə ilə Rusiya arasında olan Dağlıq Qarabağ, Çeçenistan, PKK, 2015-ci ildə Suriya sərhəddində rus hərbi təyyarəsinin vurulması kimi siyasi böhran doğuran məsələlər yaxşı qonşuluq siyasəti nəticəsində aradan qaldırılmış, ticarət əlaqələrinin həcmi 40 min dolları keçmişdir. Bu gün həm mədəni, həm elmi, həm də siyasi- iqtisadi və digər sahələrdə əməkdaşlıq inkişaf etməkdədir.

Açar sözlər: Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı, Rusiya-Türkiyə münasibətləri, Dağlıq Qarabağ problemi, PKK problemi, Azərbaycan mətbuatı

*Dr., Bakı Dövlət Universiteti, tuqay59@mail.ru.

Özet

1990 sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin çökmesiyle, Azərbaycan Devleti bağımsızlığını ilan etmiştir. Bundan sonra Azərbaycanın ister Türkiye, isterse de Rusiya münasibətlərində yeni bir dövr başlatıldı. Bu Azərbaycan basınında da önemli bir tema oldu. Bu çalışmada genel olarak Rusiya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin basında, esasen de “Kommunist”, “Halq qəzeti” kaynaklarında eks olunması meseleleri incelemektedir. Azərbaycan basını son dönemde Türk-Rus yakınlaşmasını Avrasya coğrafyasında yaşanan en önemli gelişmelerden biri kibi deyərlendir. SSRB'nin yıkılımsından sonra yeniden canlanan Türk-Rus münasibətləri, çok kısa süre içerisinde büyük uğurlara imza atmaqla günümüzde stratejik ortaklıq merhelesinə qedem qoymuş, tarafların karşılıklı olarak vize uygulamasını kaldırması, enerji alanında işbirliyinin geliştirilmesi, Türkiyede Rusların nükleer santral inşa etmesi, uluslararası arenada tarafların birbirine destek vermesi, son dönem Türk-Rus münasibətlərində ön plana çıkan konulardır. Makalede Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler, en önemlisi de Sovyt Azərbaycanı tarafından Türkiye'ye uzanan destek ve yardımı analiz edilmektedir. Türkiye ile Rusya arasında 1920'li yıllardan başlayan ve günümüzde en üst noktada devam eden iyi komşuluk ilişkileri Azərbaycan basınıının deyer verdiyi temalardan omuşdur. 1990'lı yıllarda Türkiye ile Rusya arasında yaşanan Dağlık Karabağ, Çeçenistan, PKK, 2015 yılında rus herbi uçağının vurulması sorunları gibi pek çok ciddi siyasi kriz iyi komşuluk ilişkileri sayesinde aşılmış, 40 milyar doları aşan karşılıklı ticaret hacmine de yine bu sayede ulaşılmıştır. Bu günümüzde siyasi, ticari, ekonomik ve digər alanların yanı sıra kültürel ve ilmi alanlardaki işbirliyi de tüm hızıyla gelişmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Rusiya-Türkiye ilişkileri, Dağlık Karabağ sorunu, PKK sorunu, Azərbaycan basını

Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin təxminən min illik bir tarixi vardır və bu iki xalq uzun illərin sınağından çıxmış yaxın qonşuluq siyasətinə sahiblənsələr də, tarix boyu bir-birləri ilə tez-tez döyüşmək və müharibələr aparmaq məcburiyyətində qalmışlar.

Avropa və Asiya tarixində son dərəcə ciddi rolu olan Türkiyə-Rusiya münasibətləri önəmli rolu həmişə mətbuatın da diqqət mərkəzində olmuşdur. Türkiyə - Rusiya münasibətlərində baş verən hadisələr istər o dövürkü, istərsə də bu günkü Azərbaycan mətbuatında yer alan aktual mövzulardan olmuşdur. Daha bir diqqətçəkən amil isə Azərbaycanın mətbuatında dərc edilən yazılarda baş vermiş hadisələrə sadəcə seyrçi mövqedən yanaşılmamışdır. Çar Rusiyası və sovet dövrü Azərbaycan mətbuatında senzuranın təqibləri üzündən bəzi diktələrə şahidlik etsək də, Türkiyə və Rusiyanın maraqlarından doğan ümdə məsələlərdə yanaşı qonşuluq münasibətlərinin həlledici əhəmiyyəti xüsusi vurğulanmışdır. Hətta müstəqillik dövrü mətbuatında qardaş türk

xalqının bütün problemləri az qala milli problemlər kimi dəyər verilmişdir.

Türk-Rus münasibətlərinin qısa tarixi Azərbaycan mətbuatında

Türk-Rus münasibətlərində istər dövrün tarixi mənbələrinə, istərsə də mətbu nəşrlərə diqqət edəndə, bir ümdə məsələ diqqəti cəlb edir: Rusiya daim Osmanlı dövlətinin çətin anlarında ona zərbə endirməyə hazır olmuş, onun miraslarından bəhrələnməyə çalışmışdır (52. s.148). Ümumən, həm Avropa, həm də Asiyada daha çox torpaqlara sahiblik və qənaətlər əldə etmək Rusiyanın tarixi missiyası olduğundan, Türkiyəni bu yolda böyük bir mane kimi qəbul etmişlər. Təbii ki, bu mövqə Avropa dövlətləri tərəfindən birmənalı qəbul edilməmiş və müəyyən dövrlərdə Türkiyənin müdafiəsi üçün şərait yaratmışdır.

Türk-Rus münasibətlərinin son iki əsirlik tarixi haqqında Azərbaycan mətbuatında, o cümlədən milli mətbuatımızın bünövrəsini qoyan “Əkinçi”dən üzü bəri bütün mətbuat orqanlarında çoxsaylı materiallara rast gəlmək mümkündür. XIX əsrin 70-ci illərində Balkanları Osmanlı əleyhinə yeni bir üsyan dalğası bürüyəndə “Əkinçi” qəzeti özünün 21 avqust (2 sentyabr) və 20 sentyabr (2 oktyabr) 1875-ci il tarixli saylarında Balkanlarda baş verənlərin baş təşkilatçısını Rusiya olduğunu yazırdı (18). “Əkinçi”dən sonrakı nəşrlər, daha dəqiq desək Rusiyada 1905-ci il inqilabından sonra Əli bəy Hüseynzadə və Əhməd bəy Ağayevin “Həyat” (1905-1906) qəzeti, Əli bəy Hüseynzadənin “Füyuzat” (1906-1907) jurnalı milli idealları yeni tarixi mərhələdə davam etdirməklə” türk-rus münasibətləri haqqında da məqalələr dərc etmişlər [13,s.73-74]. Sonrakı dövrlərdə “Kaspi” qəzetində gedən məqalələrdə də bu kimi mövqələrin sərgiləndiyi görünür. “Kaspi”nin verdiyi xəbərə görə Dardanel (Çanaqqala) boğazından sərbəst və manesiz keçən gəmilərin hərbi xarakterli olmayacağı bildirilirdi (25,26). Yenə “Kaspi” Rus-Yapon müharibəsi dövründə Yaponiyanın Türkiyəyə isti münasibətlərindən yazır, Yaponiyanın qısa müddət ərzində Türkiyəni hərbi gəmilərlə təhciz etmək, yapon zabitlərin dəstəyi ilə donanmanın yenidən qurulması təklifləri, hərbi sursat göndərmək, Dardaneldə yeni sistem yaratmaq və bu kimi təkliflərindən yazırdı (27).

Birinci Dünya müharibəsindən sonra Sovet Rusiyası ilə Türkiyə arasında münasibətlərin yaxşılaşdırılmasının vacibliyini qəbul edən V.İ.Lenin və M.K.Atatürk yeni münasibətlərin təməlini qoya bildilər. 100 il əvvəl Mustafa Kamalın Leninə 1920-ci il 26 aprel məktubu ilə Sovet İttifaqı və Türkiyə arasında diplomatik əlaqələrin yeni mərhələsi başlandı və 1921-ci ilin martında Türk və Sovet hökumətləri dostluq və qardaşlıq müqaviləsini imzaladılar (55).

Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasına böyük əhəmiyyət verən V.İ.Lenin ölkənin beynəlxalq və daxili vəziyyətinin möhkəmlənməsində, Şərqdə sosialist ideyalarının yayılmasında Sovet Azərbaycanının roluna xüsusi dəyər vermiş və bu fikirlərini ən

yüksək tribunalardan dəfələrlə vurğulanmışdı (6). Qeyd edilməlidir ki, bu məsələdə Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin sədri, dövlət xadimi, həkim, yazıçı və dramaturq Nəriman Nərimanovun dəyərli xidmətləri olmuşdur. Məğlub blokdan çıxıb həyata vəsiqə almış yeni Türkiyə ilə qalib Antantanın məğlub üzvü olan Rusiya arasında dostluq münasibətlərinin qurulması həm də zamanın tələbi idi. 1921-ci ildə Nəriman Nərimanovun tövsiyəsi ilə Azərbaycan SSR-in, sonra isə ZSFSR-in Türkiyədə fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri olmuş İbrahim Əbilovun Sovet–Türkiyə münasibətlərinin formalaşmasında böyük rolu olmuşdur.

Dövrün çox populyar mətbuat orqanlarında, o cümlədən “Kommunist” qəzetində Türkiyə - Sovet münasibətlərinin vacibliyi ümdə məsələlərdən olmuşdur. Onda “Kommunist” qəzeti sıradan bir qəzet yox, Cənubi Qafqazın aparıcı dövrü nəşrlərindən birinə çevrilmişdi, SSRİ-nin iri şəhərlərində və bir sıra xarici ölkələrdə xüsusi müxbirləri var idi.

Sonralar Sovet Rusiyasının Mustafa Kamal Paşanın simasında bolşevik lideri hazırlamaq planlarının baş tutmaması ciddi bir anlaşılmazlıq yaratmaqla, həm də dövlətlərarası diplomatik münasibətlərə yeni bir motiv gətirdi. Antantaya qarşı mübarizədə sinfi maraqlara deyil, xalqın milli iradəsinə güvənən Atatürk Rusiya ilə yaxınlığı günün ümdə faktı kimi dəyərləndirsə də, bolşevik ideyalarının ölkəyə buraxılmamasını olduqca vacib sayırdı. Hətta türk dünyası və onun gələcəyi haqqında bir çox faktları öncəgörmələri ilə dəyərləndirən Atatürk həyatının son illərində "Şimaldan gələcək təhlükəyə qarşı diqqətli olunuz" (11, s.135) deyərək vəsiyyət etməsi olduqca ilginç açıqlamalardanır. Rus bolşeviklərinin 20-ci illərdə Şərq ölkələrində bolşevizmin yayılacağına, İranda və Türkiyədə antiimperialist hərəkatın sosialist inqilabı ilə nəticələnməsinə bəslədikləri ümidləri, Mustafa Kamal Paşanın simasında Türkiyədə "bolşevik lideri" yaratmaq ideyaları, hətta Mustafa Kamal Paşanı müdafiə etmək adı altında "onu həmişə öz təsirində saxlamaq" Sovetlərə nəsisəlmədi" [33, s.3].

Tarixin ən müxtəlif məqamlarında, eləcə də Yeni Türkiyənin formalaşmağa başladığı çağlarda Sovet İttifaqı ilə dostluğa böyük əhəmiyyət verən Türkiyə Respublikasının birinci prezidenti Mustafa Kamal Atatürk eyni ilə Rusiyanın güclənməsinin dünya düzeninə yeni iddialar gətirəcəyinə də şübhə etmirdi. Hətta 1932-ci ildə Almaniya faşizminin dirçəldiyi dövrdə Atatürk dünyada gedən prosesləri kifayət qədər uzaqgörənliklə dəyərləndirərək bilmişdi: “Avropanı işğal etmək iqtidarında olan güclü alman ordusu yaradıldıqdan sonra 1940-1946-cı illərdə alovlanacaq müharibədə nə İngiltərə, nə Fransa, nə də Almaniya deyil, məhz bolşevizm qalib olacaqdır. Bolşeviklər təkcə Avropanı deyil, Asiyayı da təhdid edən başlıca qüvvə olacaqdır” [11, s.133]. Lakin Türkiyə diplomatik gəlişmələrə üstünlük verməklə qonşuluq maraqlarını gözləmək siyasətini qorumağa çalışmışdır. Hətta bu

münasibətlərin repressiyanın tüğyan etdiyi 30-cu illərdə və sonralar da davam etdirilməsi diplomatiyanın, xüsusən də böyük sərəştəyə malik Türk diplomatiyasının uğurlarından sayıla bilər. Xatırlatmağa dəyər ki, Türkiyənin xarici işlər naziri Şükrü Saracoğlunun SSRİ-yə uzunmüddətli səfəri (24 sentyabr – 16 oktyabr 1939), İ.Stalin və V.Molotovla Türkiyə–Sovet qarşılıqlı yardımına haqqında müqavilənin imzalanması ilə əlaqədar aparılan danışıqlar (beş saat on beş dəqiqə çəkən bu danışıqlar gecə 23:15-də başa çatmışdı) bir nəticə vermədi.

İkinci Dünya müharibəsinin yaxınlaşdığı bir zamanda baş tutan görüşlər də təsdiq edirdi ki, Sovet tərəfi Türkiyəyə yönəlik iddialarını açıq şəkildə ortaya qoymaqla, diplomatik dildən daha çox təzyiqlə metodlarına üstünlük verdiyini gizlətmir. Amma Türkiyə rəhbərliyi Sovetlərə ümid və sayğı ilə yanaşmış, bu bərdə dövlət xadimləri yüksək tribunalardan fikirlərini paylaşmışlar. Türkiyənin xarici işlər naziri Şükrü Saracoğlunun SSRİ-yə uzunmüddətli səfəri, İ.Stalin və V.Molotovla nəticəsiz danışıqlarından təəssüflənən Türkiyə prezidenti İ.İnönü 1939-cu ilin noyabrında Böyük Millət Məclisindəki çıxışında “iki qonşu məmləkət arasındakı dostluq qüvvətli əsaslara söykənmişdir” deyərək bildirdi: “Dövrün müvəqqəti şəraitindən doğan şərtlər və imkansızlıqlar bu dostluğu ihlal etməməlidir” [22, s.2-3].

Amma tarixdən də bəllidir ki, Sovet imperiyasının 30-cu illəri cəmiyyət tarixinə məqsədli şəkildə qırğınların törədildiyi qanlı bir tarix – aydınların soyqırımı tarixi kimi yazıldı. Hətta bolşevik-sovet ideyalarının daşıyıcıları olan, bu ideyaların qələbəsi yolunda çalışan insanlara “türkçü”, “pantürkist” adı verməklə ləkələmək və aradan götürmək yolunu tutdular. Sovet hakimiyyəti illərində quruculuq tarixinin önəmli bir dövrü kimi ortaya qoyulan repressiya illəri düşmənlərə, o cümlədən “daxili düşmənlər”ə qarşı ciddi mübarizələr tarixi kimi də təqdim edilmişdir. Hətta bu dövrün əsl mahiyyətində nələrin dayandığını çox sonralar – Sovetlər birliyinin süqutundan sonra öyrənə bildik. 1930-cu illərin əvvəllərindən SSRİ-də genişlənən qırmızı terrorun əsas ittihamları sırasına “kamalizm”, “pantürkizm”, “türkçülük” ittihamlarının da qatılması, mətbuatda bunun “SSRİ və dövlət əleyhinə” cəhdlər kimi təqdim olunmasını 1937-ci ilin fevralında işə başlayan ÜİK(b)P MK-nın məşhur fevral-mart plenumunda çıxış edən Azərbaycan K(b)P MK-nın birinci katibi M.C.Bağirov Türkiyənin ünvanına açıq ittihamlar da təsdiqləyir. M.C.Bağirov deyirdi ki, “pantürkist və pankamalist təbliğat SSRİ əleyhinədir və türk emissarları vasitəsilə Azərbaycanda, Krımda, Tatarıstanda, Özbəkistanda, Dağıstanda və Türkmənistanda yayılmaqdadır” [32, s.26]. Bunun nəticəsi idi ki, bu dövr mətbuat orqanlarında Türkiyə ilə bağlı dostluq və qardaşlıq əlaqələrini ortaya qoyan hansısa bir məlumata rast gəlinməməsinin səbəbi kommunist rejiminin qadağaları ilə bağlı olmuşdur.

Moskvada hazırlanan və əyalətlərdə həyata keçirilən qırğın siyasətinin məqsəd və məramında Türkiyəyə qarşı düşmən mövqə sərgilənməkdə idi. Hətta İkinci Dünya müharibəsi illərində “Kommunist” qəzetinin dərc etdiyi məqalələr sırasında nəinki sanballı bir məqaləyə, “Türkiyə” adına belə nadir hallarda rast gəlmək olur. Olanlar da, əgər bunları məqalə adlandırmaq olarsa, 3-5 cümləlik xəbərlərdən ibarət olmuşdur: “Dünya xəbərləri. Türkiyədə” [16], “Qermaniya və Türkiyə hökumətləri arasında nota mübadiləsi” [30], “Türkiyədə taxılın məcburi surətdə dövlətə satılması” [43], “Türkiyədə” [44], “İngilis hərbi missiyası Türkiyədə” [23], “Türkiyənin xarici ticarəti” [42] və s. 1941-ci ilin altı ayı ərzində bu kimi bəsit, heç bir siyasi və iqtisadi mənə daşımayan xəbərlərin sayı, olsa-olsa, 10-12-dir. Amma qəzetin “Xarici ölkələrdə” rubrikası, adətən, 4-cü, ara-sıra da 2-ci səhifələrdə yer alan müntəzəm, hətta gündəlik rubrikalardan olmuşdur. “İngiltərə–Qermaniya müharibəsi”, “Evropada və Afrikada müharibə” başlığı ilə cəbhədəki vəziyyət haqqında məqalələrsə, demək olar, hər gün dərc edilmişdir.

Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrində 60-cı illərdən sonra başlanan dövr isə münasibətlərin yumşalma, dostluq ənənələrinin yeni mərhələdə davam etdiyi tarixi bir dövr kimi diqqəti cəlb edir. Bu dövr Türkiyəyə münasibətlərində yeni mərhələ olmaqla, əslində, İ.Stalinin ölümündən sonra başlayır. “İosif Stalinin (Cuqaşvili) ölümü siyasi hakimiyyətdə bir çəşqınlıq yaratdı. Onu əvəz etməli olanlar yaxşı bildirdilər ki, ölkəni keçmişdəki kimi idarə etmək mümkün deyil, ciddi islahatlara ehtiyac var” [29, s.7]. Təbii ki, bundan sonra iki ölkə – Türkiyə və SSRİ arasında da bir yumşalma nəzərə çarpdı. “Türk–Sovet münasibətlərini bərpa etmək istəyini ilk olaraq SSRİ irəli sürdü. May ayının 30-da SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri G.M.Malenkov Türkiyəyə qarşı irəli sürülmüş sovet tələblərindən imtina edildiyini, iki dövlət arasında münasibətlərin belə bir qaranlıq mərhələyə gətirilməsində Stalin və Beriyanın günahkar olduğunu açıqladı” [29, s.28]. Hətta 1960-cı ildə Türkiyənin baş naziri Adnan Menderesin Moskvaya və sovet rəhbəri Nikita Xruşşovun da Türkiyəyə səfərləri planlaşdırılır. Amma Türkiyədə 27 may 1960-cı ildə baş verən hakimiyyət çevrilişi bu tədbirləri əngəlləyir.

İlk olaraq Sovet hökumətinin dəvəti ilə Türkiyə Respublikasının hökumət rəhbəri olan Suat Hayri Ürgüplü 30 may–14 iyun 1963-cü ildə Sovetlər birliyində rəsmi səfərdə oldu. 1965-ci ilin dekabrında dövlət naziri Mehmet Kamil Ocak SSRİ-yə səfər edir. Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının baş mətbu orqanı olan “Kommunist” qəzetində bu səfərlərin işıqlandırılmasına çalışılmış, amma bu, müəyyən hədlər daxilində mümkün olmuşdur. Daha dəqiq deyilsə, əslində, qəzetə bu məsələdə yaradıcılıq üçün imkan verilməmiş, əksinə, rəsmi materiallar da məhdud bir çərçivədə SİTA (Sovet İttifaqı Teleqraf Agentliyi) tərəfindən təqdim olunmuşdur. Bu xəbərlər, əsasən, rəsmi xarakter daşmış, hər iki tərəfdən olan dövlət və hökumət nümayəndə

heyətlərinin görüşlərinin işıqlandırılması ilə məhdudlaşdırılmışdır. Başqa ölkələrdən gəlmiş nümayəndə heyətləri haqqında qəzetin dərc etdiyi xəbərlərin həcminə və əhatə dairəsinə diqqət ediləndə bu fərqlərin təqdimatı da, kəmiyyəti də ilk baxışdan diqqəti cəlb edir. Deyək ki, Vyetnam, Macarıstan, Kuba və bu kimi ölkələrin, yaxud “qardaş” adlandırılan Ermənistan, Gürcüstan, Ukraynadan gəlmiş nümayəndə heyətlərinin qəbulu fərqli və geniş işıqlandırılrsa da, Türkiyə haqqında bunları söyləmək mümkün deyil.

Bir il sonra-1966-cı ildə SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri A.N.Kosiginin Türkiyə səfəri nəinki sovet, eləcə də Türkiyə və dünya mətbuatının böyük diqqət yetirdiyi məsələlərdən olmuşdur. Türkiyə–Sovet münasibətləri tarixində ilk dəfə idi ki, Sovet hökumətinin başçısı Türkiyəyə səfər edirdi. Təkcə bu faktın özü sözügedən səfərin nə dərəcədə mühüm olduğunu ortaya qoyur. O cümlədən, “Kommunist” qəzetində səfərin hərtərəfli işıqlandırılmasına böyük diqqət yetirilmişdir. 19-28 dekabr 1966-cı il tarixlərində gerçəkləşən səfərin hər günü – təntənəli qarşılardan tutmuş qəbullar, qonaqların şərafinə verilən ziyafətlər, Ankaradan sonra İzmir və İstanbula edilən səfərlər, bölgənin iqtisadiyyatı ilə yaxından tanışlıq, keçirilən görüş və söhbətlər, ən nəhayət, yolasalınma mərasiminə qədər bütün detallar rəsmi materiallarda əhatəli əksini tapmışdır. “A.N.Kosiginin Türkiyəyə səfəri ərəfəsində” [28], “Türkiyə XİN-in bəyanatı” [45], “A.N.Kosiginin qarşılınması” [8], “A.N.Kosigin Türkiyədə” [9] başlıqları altında 1-ci, 2-ci və 3-cü səhifələrdə geniş və əhatəli materiallar verilmişdir. Qəzetin sonrakı saylarında da bu ənənə qorunmuş, 23, 24, 25, 26, 28 dekabr tarixlərində SSRİ hökumət rəhbərinin iştirak etdiyi bütün tədbirlərin və görüşlərin işıqlandırılması üçün zəruri tədbirlər həyata keçirilmişdir. Səfər sonrası 1-ci səhifədə “Sovet–Türkiyə rəsmi məlumatı” [38] və “Sovet–Türkiyə münasibətlərində mühüm mərhələ” [37] başlıqları altında dünya və Türkiyə mediasının xülasəsi dərc edilmişdir. Bu materiallarda səfərin Sovet–Türkiyə münasibətlərində böyük rol oynayacağı bildirilir, səfərdən gözləntilərin hər iki ölkənin həyatında ciddi hadisə olacağı əsaslandırılır. Xatırladaq ki, bu səfərdən sonra Türkiyədə yeni bir sənaye erası başlandı. Bu gün İzmirin Əliağa rayonunda bölgənin ən məşhur sənaye nəhəngi kimi tanınan və hazırda müstəqil Azərbaycan dövlətinin ən böyük xarici investisiyası olan “Petkim” kimya-sənaye zavodunun, İsgəndərün şəhərindəki metallurgiya kompleksinin, Egey bölgəsinin Kula və Nazıllı kimi şəhərlərində toxuculuq kombinatlarının və bir neçə sənaye obyektinin özülləri məhz bu səfərin bəhrələridir.

Bu tarixi səfərdən sonra, 1967-ci ilin martında Türkiyənin Moskvadakı səfiri Hasan İşıqın rəhbərlik etdiyi bir qrup iqtisadçı Bakıya səfər edir. Bu səfər də “Kommunist” qəzetində rəsmi qaydada yığcam bir şəkildə təqdim olunmuşdur [39].

Türkiyə Cümhuriyyətinin baş naziri Süleyman Dəmirəl 19 sentyabr 1967-ci ildə SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri A.N.Kosıginin dəvəti ilə Moskvaya rəsmi səfərə gəlir [46]. A.N.Kosıginin səfərindən sonra bu, Türkiyə Cümhuriyyəti və SSRİ münasibətlərində önəmli hadisə kimi dəyərləndirilir: “Türkiyə Respublikası hökumətinin başçısı Moskvada” [47]. Qonaq sonra SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri A.N.Kosıgin və SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri N.V.Podqornı ilə görüşür. Dekabrın 23-də Türkiyənin baş naziri Leninqradda, 24-də Daşkənddə olur və dekabrın 25-də Bakıya gəlir.

60-cı illər Türkiyə–Sovet dostluq əlaqələrini zənginləşdirən faktlardan biri də Türkiyə Respublikasının cümhurbaşqanı Cövdət Sunayın SSRİ-yə səfəridir. Türkiyə prezidenti 1969-cu ilin 12-21 noyabr tarixlərində SSRİ-də rəsmi səfərdə olmuşdur. Bu ənənə sonrakı dövrlərdə də davam etdirilmiş, 1976-cı ilin iyununda Cümhuriyyət Xalq Partiyasının rəhbəri (CHP Genəl Başqanı) Bülənd Ecevit, 1978-ci ildə mədəniyyət naziri Əhməd Taner Kışlalı, 1982-ci ildə xarici işlər naziri İltər Türkmən və nəhayət, 1991-ci ildə cümhurbaşqanı Turqut Özal SSRİ-yə rəsmi səfərlər etmiş, ən önəmlisi, onlar Azərbaycanda da olmuşlar. Bu səfərlər “Kommunist” qəzetində də ətraflı işıqlandırılmışdır.

“Kommunist” qəzetinin 1960-80-ci illərdə dərc olunmuş Türkiyə–Sovet münasibətlərinə həsr olunmuş xəbər və məqalələrinin xronikasında bir sıra xəbərlər də olub ki, onların sıradan bir xəbər olduğunu nəzərə aldığımızdan üzərində dayanmağı məqsəduyğun hesab etmədik. Sonda belə bir qənaətə gəldik ki, 60-cı illər Sovet–Türkiyə münasibətlərinin ən məhsuldar dövrü olmuş, uzun illər Türkiyəyə qarşı həтта ərazi iddialarında olan bir dövlətlə münasibətlərin yenidən qurulmasında mühüm işlər həyata keçirilmişdir. 80-ci illərdə isə istər ümumittifaq, istərsə də respublikanın mətbuat orqanlarında Türkiyə haqqında rəsmi xəbərlərlə yanaşı, dostluq, qardaşlıq əməllərini özündə əks etdirən müxtəlif səpkili yazılar yer almışdır.

Rəsmi qaydada dərc edilən materiallarda türk dövlət və hökumət adamlarının Azərbaycan ziyarətləri zahirən tanışlıq xarakteri daşısa da, mənən daha geniş bir ampuada özünü göstərmişdir. Həтта kommunist rejiminin bu məsələdə ciddi bir şəkildə “ehtiyatlı” və “tədbirli” davranması özünü göstərsə də, Türkiyədən gəlmiş nümayəndələrin Bakı səfərlərini gündəlikdən çıxarmaq da mümkün olmamışdı. Amma daha az təqdimat və Türkiyə haqqında olduqca qısa xəbərlərin yayılmasına verilən önəmin də məqsədi sovet mətbuatının, bir az da dəqiq desək sovet ideologiyasının insanların Türkiyəyə və türk millətinə olan sevdasına qarşı qısqançlıq və qorxu idi.

Bu meyl qəzetin təqdim etdiyi materialların sənətkarlıq xüsusiyyətlərində də özünü göstərmiş, həтта materialların təqdimatındakı janr yeknəsəqliyi buradan doğan önəmli fakt olmuşdur. Ümumiyyətlə, dövlətlərarası münasibətlərdə dostluğun və qarşılıqlı əməkdaşlığın

vurğulanmasına baxmayaraq, mətbuatın yaydığı və müəllifi SİTA olan xəbərlərdə ideologiyadan gələn “qısqanclıq”, “məqsədəuyğun təqdimat” kimi meylləri daha aşkar görməkdəyik. Eləcə də Türkiyənin siyasi gündəmində olan məsələlərin mətbuatda təqdimatında oxuduqlarımız fərqli bir təəssürat yaradır. Qəzetdə 1965-ci ilin oktyabrında parlament seçkiləri haqqında məlumatlar, Ədalət Partiyasının qələbəsi, Süleyman Dəmirəlin yeni hökuməti qurması barədə məlumatlar da kifayət qədər yığcam bir şəkildə yer alır, o cümlədən Süleyman Dəmirəlin Ədalət Partiyası parlament qrupunun iclasında bütün dünya ilə, eləcə də yaxın qonşu olan SSRİ ilə dostluq münasibətlərinin inkişafına çalışacaqlarını bildirir [48]. Deyək ki, qəzetin eyni sayında Fransada parlament seçkiləri haqqında ətraflı məlumatlar yer alsada, Türkiyə ilə bağlı xəbərlərdə bu “səxavəti” görmürük [48].

Yaxud Süleyman Dəmirəlin SSRİ-yə səfəri ərəfəsində “İzvestiya” qəzeti Türkiyə üzrə müxbiri Azad Şərifovun bu ölkənin baş naziri ilə müsahibəsini dərc etmişdi. Müsahibədə SSRİ ilə dostluqdan, onun tarixindən və gələcək perspektivlərindən söhbət açılarsa da, müsahibənin “Kommunist” qəzetində dərc edilməsinə icazə verilməmişdi. Amma xalqlarımızın tarixi bağlılığını, qardaşlığını da ört-basdır etmək mümkün olmamışdı. Ola bilsin, bu bağlılığın təntənəsi idi ki, Süleyman Dəmirəl SSRİ-yə səfərinin mühüm bir hissəsini Bakı üçün ayırmışdı. Hətta 1967-ci ildə onun Bakı səfərində məhəbbət və sevgi ilə söylədiyi “kökləri müştərək olan kultürümüzün bir-birimizi tanımağa imkan verdiyi” [14] ifadəsini təkcə sadə vətəndaşlar yox, həm də Türkiyə və Azərbaycanın hökumət adamları da coşqu ilə qarşılamışdılar. Ola bilsin ki, məhz o illərdə – 60-cı illərdə Azərbaycanda yeni bir milli intibahın başlanmasında bu kimi faktların rolu və təsiri az olmamışdır.

Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin yeni dövrü və yeni münasibətlər

1990-cı ildən sonra Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının dağılması ilə Azərbaycan müstəqilliyini elan etdi. Bundan sonra Azərbaycanın istər Türkiyə, istərsə də Rusiya ilə münasibətlərində yeni bir dövr başladı. Bu, Azərbaycan mətbuatında mühüm bir mövzu oldu. Azərbaycan mətbuatının təqdim etdiyi materiallar da göstərir ki, Türkiyə-Rusiya yaxınlaşması Avrasiya coğrafiyasındakı ən mühüm faktlardandır.

Bu yaxınlaşmanın önəmli səbəblərindən biri Rusiyada Putinin hakimiyyətə gəlməsi, eyni zamanda Türkiyədə AK partinin hakimiyyətə gəlməsi ilə əlaqələndirənlər heç də səhv etmirlər. Bu amil Türkiyə və Rusiyanı yaxınlaşdıran ümdə və böyük səbəblər sırasındadır və iki ölkə arasındakı diplomatik təmasların artması ilə müşahidə olunur. Vladimir Putinin Türkiyəyə ilk rəsmi səfərindən sonra Rusiya ilə Türkiyə arasında diplomatik əlaqələrin inkişafının yeni mərhələsi olmuşdur (34). Bundan sonra hər il ildə iki dəfə, həm Rusiyada, həm də Türkiyədə yüksək səviyyəli görüşlərin keçirilməsi, fikir mübadilələrinin aparılması

Türkiyə-Rusiya yaxınlaşmasına kömək edən amillərdən olmuşdur. Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin inkişafındakı digər mühüm amil, şübhəsiz ki, ticarət əlaqələrinin genişlənməsi olmuşdur. Zamanında xırda ticarətdən başlayan bu münasibətlər bu gün iki ölkə arasındakı strateji əməkdaşlığa qədər yüksələ bilməmişdir.

Azərbaycan mətbuatında gedən yazılarda Türkiyə-Rusiya münasibətlərindəki yaxın qonşuluq siyasəti dəstəklənmiş, bu sahədə aparılan işlərin uğurlu nəticələri əsas mövzulardan olmuşdur. Bu hec də o demək deyil ki, arada problemlər olmamışdır. Əksinə olan problemlərin bir qismi bu günümüzdə də tam həllini tapmır. Bu həm də o deməkdir ki, Türkiyə ilə Rusiya arasında əlaqələr müsbət yolda irəliləsə də iki ölkə arasında ziddiyyətlər də davam edir. Xüsusilə Suriya məsələsində Türkiyə və Rusiya Astana prosesində birlikdə hərəkət etsə də əsas yanaşma olaraq bir-birlərinə zidd mövqə tuturlar. Məsələn, Rusiyanın İdlibə istiqamətli Suriya rejiminin hücumlarına icazə verməsi, Türkiyəni ciddi bir köç dalğasına məruz qoyur və ikitərəfli əlaqələrə zərbə vuracaq bir məsələyə çevrilir. Eyni zamanda Türkiyə Rusiyanın Kırım ilhaq etməsinin və Kırım türklərinə qarşı tətbiq etdiyi siyasətin də əleyhinədir. Türkiyə Ukrayna məsələsində də Rusiyanın siyasətlərini dəstəkləmir. Göründüyü kimi Türkiyə ilə Rusiya arasında əlaqələr nə qədər inkişaf etsə də, Türkiyə bir NATO ölkəsidir. Amma mətbuat bu problemlərə davamlı olaraq toxunmamış, olsa-olsa bəzi məsələlər barədə məlumatlar dərc etmişdir.

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra inkişaf etmiş dünya ölkələri diqqəti bu coğrafiyanın təbii zənginliklərinə yönəlsə də, yeraltı sərvətlərin, ilk növbədə neft və təbii qazın beynəlxalq bazara necə və hansı yollarla nəql edilə biləcəyi müzakirə olunmağa başladı. Neft dünya bazarlarına iki yolla çıxarıla bilərdi: böyük tankerlər və boru kəmərləri vasitəsi ilə. Dünya neft ticarətində neftin 3/5 hissəsi dəniz və tankerlərlə daşınır, qalan 2/5 hissəsi boru kəmərləri ilə dünya bazarlarına nəql olunur. Sovet İttifaqının dağılmasından əvvəlki illərdə Bakı və Təngiz neftinin nəqli üçün ağıla gələn ilk amil Varşava Müqaviləsi ölkələrinə neft çatdırmaq üçün tikilən Bakı-Novorossisk və Bakı-Supsa boru kəmərləri oldu. Digər yol isə Türk Boğazları idi (53). Ancaq Türkiyə, boğazlar vastəsi ilə neft nəqlini qəbul etmədi, çünki layihə qəbul olunarsa, neft tədarüki tədricən artacaq, nəticə etibarilə boğazı təhdid edən təhlükə dəhşətli həddə catacaqdı. 2020-ci ildə Xəzər bölgəsindəki, gündə 3-5,5 milyon barel neftin boğazlar vasitəsi ilə çatdırılması (24) bunu bir daha sübut edir. Beynəlxalq Enerji Agentliyinin açıqlamasına görə, “Türk Bosses”-in tutumu maksimum 1,8 milyon barel nefti idarə edə biləcəkdir (35). Bununla birlikdə, Rusiya Federasiyası neft göndərilməsində davamlı mövqeyini davam etdirdi. Ona görə də Türkiyənin mövqeyi Rusiya Federasiyasına sərf etmədi. Amma qonşuluq prinsipləri regional sülhün yaradılması və qorunmasında əsas rol oynadı.

Ən vacib amillərdən sayılan "yaxşı qonşuluq" əsrlər boyu münasibətlərin təməl prinsiplərindən olmuşdur. Ərazi bütövlüyünə hörmət, sərhədlərin toxunulmazlığı məsələsi, daxili və xarici siyasətə müdaxilə etməmək, qarşılıqlı maraq kimi hüquqi qaydalara münasibət tərəflər arasında davamlı ünsiyyət və qarşılıqlı inam yaradır. Yaxşı qonşuluq münasibətləri sayəsində böhran doğuran problemlərin bu və ya digər şəkildə qarşısını almaq olar. Digər tərəfdən, qonşu dövlətlər coğrafi yaxınlıq sayəsində qarşılıqlı ticarət və insan-mədəni əlaqələrin artmasında bir-birlərinə dəstək olmaqdadırlar. Ortaq iqtisadi və mədəni inteqrasiyaların qurulması üçün imkanlar təklif edən "yaxşı qonşuluq" siyasəti həm də sosial rifah və inkişafın açarındır. İki ölkə qarşılıqlı inamın qurulmasında mühüm rol oynayan yaxşı qonşuluq münasibətləri viza rejiminin ləğvi barədə qərara imkan yaratdı. Simvolik olaraq böyük əhəmiyyət kəsb edən bu qərar iki tərəf arasında uzun müddətdir davam edən bir qavrayış olaraq yalan və etibarsızlıq üzərində qurulmuş maneələrin tamamilə aradan qaldırılması və yeni əməkdaşlıq üföqlərinin yaranmasına səbəb oldu. Bu münasibətləri dəyərləndirən "Xalq qəzeti" yazırdı: "Artıq Rusya üçün ABŞ və NATO üçün agent hesab ediləcək, Rusiyayı parçalamağa yönəlmiş pantürkist siyasət yürütən Türkiyəyə yoxdur. Eləcə də Türkiyədə, Rusiyada isti dənizlərə çıxmaq məqsədi ilə Qara dənizə və Bosfora türk və müsəlman mənşəli xalqlara hakim olmağa çalışan və ya onlara zülm edən bir dövlətin təsiri yoxdur. İki ölkə liderləri arasındakı yaxın dostluqdan, 100 milyarda qədər yüksələcək ticarət əlaqələrindən bəhs olunur" (3).

11 sentyabr 2001-ci ildən sonra Türkiyə və Rusiya Federasiyası, terrorizmə qarşı mübarizədə bir-birini dəstəkləyən iki ölkə oldular. Digər tərəfdən, hər iki ölkə İraq probleminin hərbi müdaxilə ilə həll olunmayacağı bəyan etdilər. "Xalq qəzeti" yazır ki, terrorla mübarizəyə önəm verilməsi güclənən terrorun qlobal problemə çevrildiyini sübut edir. ABŞ prezidenti D.Tramp R.T.Ərdoğanın ünvanladığı məktubunda deyir: "İŞİD və PKK daxil olmaqla, terrorizmin bütün növlərinə qarşı mübarizədə Türkiyə çox önəmli müttəfiqdir"(15). Almaniya kansleri Angela Merkel Avropa İttifaqı (Aİ) ilə Türkiyə arasında yaranmış gərgin münasibətlərlə bağlı mövqeyini açıqlayarkən deyirdi: "Terror əleyhinə qəbul edilən qərarlara hörmətlə yanaşılmalıdır"(10).

Amma ikili standartlar da diqqətdən qaçmır. Türkiyə Milli Təhlükəsizlik Şurasının (MTŞ) bəyanatından danışan "Xalq qəzeti" bildirir: "Acı təəssüf ki, Avropada müsəlmanlara qarşı ksenofobiya və düşmənçilik hissləri güclənir"(4). Türkiyənin baş naziri B.Yıldırım parlamentdə çıxışında deyir: "ABŞ Ankara müttəfiqliyini qorumaq istəyirsə, PKK-nın Suriya qanadı olan YPG və PYD-ni dəstəkləməkdən imtina etməlidir"(17). "Ərdoğan Aİ ölkələrini PKK-nı dəstəkləməkdə ittiham edib", "Ankara Vaşinqtonun YPG ilə əməkdaşlıqdan imtina edəcəyini gözləyir"(7), "Süleyman Soylu: "Bəzi ölkələr PKK

terrorçularına dəstək verir” (36), “Fikri Işıq: ABŞ Suriyadakı terrorçuları silahlandırmamalıdır” (21) kimi çoxsaylı materiallar bunu təsdiqləyir.

Qəzetin dərc etdiyi bu kimi materiallar da təsdiq edir ki, “Türkiyə eyni anda 3 terror qruplaşması – PKK, İŞİD, FETÖ ilə mübarizə aparır, ancaq Qərb özünü görməzliyə vurur. Bu gün PKK hərtərəfli dəstəklə təmin olunur”(41). Göründüyü kimi, keçən əsrin 70-ci illərindən bəri Türkiyəyə qarşı başlatılan silahlı PKK terrorunu dünyanın supergücləri – ABŞ, İsrail, İran, keçmiş SSRİ, indiki Rusiya öz maraqları baxımından dəstəkləmişlər. Ən yeni tariximizdə isə PKK-ya dəstək verən ölkələr sırasında müasir Ermənistanın fəaliyyəti fəvqəldir. PKK və ASALA terror təşkilatlarının ortaq mövqeləri hələ 80-ci illərdən gündəmdə olmuş, erməni terrorçular PKK-nın terror aksiyalarında fəal iştirak etmişlər. Təbii ki, bu fonda Türkiyə və Rusiya Federasiyasının terrorizmə qarşı mübarizədə bir-birini dəstəkləməsi bölkə üçün də xüsusi önəmə malikdir.

Soyuq müharibədən sonra Türkiyə-Rusiya münasibətlərindəki ən gərgin mövzulardan biri və önəmlisi enerji məsələsi oldu. Rusiya və Türkiyədəki rəqabət mövzusunda bu fenomen acıqdır və böyük güclər arasında enerji resurslarına və onların nəqliyyat xətlərinə nəzarət üzərində bir rəqabət var. 90-cı illərdə Rusiyada və Türkiyədə bu yönlü seçimlər davam etmiş və sonda Xəzər hövzəsi enerjisi qaynaqlarının tədarükü ilə uğurlu olmuşdur. “Əsrin müqaviləsi” adlandırılan Bakı–Tbilisi–Ceyhan (BTC) neft kəmərinin Türkiyədən keçməsi üçün Heydər Əliyevin söyləri önəmli olmuş, BTC-nin həyata keçirilməsinə Türkiyə prezidenti S.Dəmirəl və ABŞ prezidenti B. Klintonun razılığından sonra nail olunmuşdu.

Mətbuatda PKK, Rusyanın Çeçenistandakı əməliyyatları, Qara dəniz və Boğazın statusu ilə bağlı müzakirələr enerji mənbələri üzərindəki rəqabətlə əlaqələndirildi. Bir tərəfdən gizli və ya açıq rəqabət, digər tərəfdən Rusiyanın təbii qazının Türkiyədən Avropaya çatdırılması kimi layihəsi və Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəməri ilə Avropaya neft göndərmək fikirlərini ortaya qoyur. Yaxşı bir qonşuluq hissi, xüsusilə 2000-ci illərin ortalarından Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin dəyişməz xarakterinə baxmayaraq sürət qazandı. “Biz görürük. Xarici siyasətlərində hər iki tərəfin qonşuları ilə problemləri var. Problemlərin həllinə üstünlük vermək bu inkişafın müəyyən edici amillərindən biri olmuşdur. Hər iki tərəfin yaxşı əməkdaşlığına əhəmiyyət və prioritet verən xarici siyasət Türkiyə və Rusiyanı strateji tərəfdaş halına gətirir”. Daha sonra qəzet bildirir ki, “Türklər və ruslar arasında ticarət, iqtisadi, hərbi, mədəni, humanitar və digər sahələrdə anlaşma on il daha davam edərsə, hədəf olan 100 milyard dollar ticarət həcminə çatmaq da mümkün olacaqdır. Bununla da daha sabit və çiçəklənən Avrasiya kimi ideallar avtomatik olaraq reallaşacaqdır” (49).

Amma 2015-ci il noyabrın ayının 24-də Türkiyə-Suriya sərhədində Rusiyaya məxsus Su-24 təyyarəsinin Türkiyə tərəfindən

vurulması ilə hadisələrin məcrasında ciddi təlatümlər başladı. Türkiyə ilə Rusiya münasibətləri və baş verən hadisələr fonunda Azərbaycanın yeri, mövqeyi və perspektivi mətbuatımızda əsas mövzuya çevrildi. “Xalq qəzeti” hər sayında baş verənlərin nə ilə nəticələncəyini davamlı izləmiş və hər iki tərəfin yaydığı xəbərlərlə yanaşı, bir sıra analitik materialları və şərhləri də yaymışdır. Rusiya və Türkiyədən gələn xəbərlər gündəmin əsas mövzularından biri olaraq qalmışdır. Bəzi xəbərlərə diqqət edək:

- Türkiyənin xarici işlər naziri Mövlud Çavuşoğlunun rusiyalı həmkarı Sergey Lavrovla telefon danışığı zamanı Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin vəziyyəti müzakirə olunub. Rəsmi məlumata görə, M.Çavuşoğlu noyabrın 24-də Rusiyaya məxsus “Su-24” tipli döyüş təyyarəsinin Türkiyənin hava sərhədini pozduğu üçün vurulmasının səbəbləri barədə həmkarını məlumatlandırıb. Tərəflər qərara gəlirlər ki, bu məsələ diplomatik və hərbi kanallar vasitəsilə araşdırılsın. Bildirilir ki, nazirlər ən yaxın günlərdə görüşmək barədə razılığa gəlirlər (40),
- Rusiya Prezidenti Vladimir Putin Ankaranın hərəkətini “arxadan vurulan zərbə” adlandıraraq insidentin Türkiyə-Rusiya münasibətlərində “ciddi nəticələrə” səbəb olacağını bildirib (5),
- Eyni zamanda, bu gün məlum olub ki, Rusiya TÜRKSÖY ilə bütün əlaqələri kəsir. Rusiyanın mədəniyyət naziri Vladimir Medinski bu ölkənin türksöylü respublikalarına – Altay, Başqırdıstan, Saxa, Tatarıstan, Tıva, Xakasiya respublikalarına müvafiq teleqram göndərmişdir. Teleqramda deyilir ki, Rusiyanın subyektləri TÜRKSÖY beynəlxalq təşkilatı ilə bütün əlaqələri kəsməlidirlər (1),
- Rusiya mətbuatı “SU-24” təyyarəsinin vurulması ilə əlaqədar Türkiyəyə qarşı tətbiq edilən sanksiyalardan Rusiya iqtisadiyyatının da zərər çəkəcəyini yazır (1).
- Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Türkiyənin xarici işlər nazirinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edən dövlətimizin başçısı Türkiyə ilə Rusiya arasında münasibətlərdə yaranmış gərginliyə toxunaraq qeyd etdi ki, Azərbaycan hər iki ölkə ilə tarixən sıx əlaqələrə malikdir və bu gərginlikdən təəssüf və narahatlıq hissi keçirir. Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, Azərbaycan tərəfi Türkiyə-Rusiya münasibətlərindəki gərginliyin azaldılması və aradan qaldırılması istiqamətində söylərini göstərməyə hazırdır (12).
- “Rusiyanın Xarici İşlər naziri Sergey Lavrovun Türkiyəyə səfəri gözlənilirdi. Lakin məlum hadisədən sonra planlaşdırılan bu səfər təxirə salındı. Lavrov bununla da kifayətlənməyib Rusiya vətəndaşlarını Türkiyəyə səfər etməməyə çağırdı. Onun sözlərinə

görə, Türkiyə terror təhlükəsi baxımından Misirdən daha etibarlı yer deyil” (31).

- Üstəlik rus təyyarəsinin Suriya ərazisində vurulduğunu və bunun Türkiyənin rus təyyarəsinə vurmaqla bağlı qərarını “sağlam düşüncəyə və beynəlxalq qanuna zidd” addım olduğunu dilə gətirdi (54). Rusiya Prezidenti Vladimir Putinin Türkiyəyə qarşı xüsusi iqtisadi tədbirlər tətbiq edilməsi haqqında fərmanın imzaladığıdır.

Xəbərlərdən də görüldüyü kimi bölgədə olduqca gərgin anlar yaşanmaqda idi. Amma Rusiyadan fərqli olaraq Türkiyə tərəfi, özəlliklə Ərdoğan məsələyə bir qədər soyuqqanlı münasibət sərgilədi. Onun çıxışlarını təqdim edən “Xalq qəzeti” yazırdı: “Biz hadisələr başlayandan bəri çox çalışdıq ki, kimsə ölməsin. Rusiyanın açıqlamalarını kədərlə izləyirik. Rusiya bizim strateji tərəfdaşımızdır. Bölgədə yeni qarşıdurmaların baş verməsini istəmirik. Lakin sərhədlərimiz yenə pozulsa, eyni qarşılığı verərik” (19).

Bu təqdimatda Ərdoğan təyyarə olayının dövlət və millət maraqları naminə deyil, Ərdoğanın şəxsi maraqları naminə, özəl biznesinə ciddi ziyan dəydiyi üçün vurulduğunu deyənlərə də cavab ünvanladı: “Yaxın Şərq başqaları üçün bataqlıq ola bilər. Lakin ora min illik parçamızdır. İŞİD-dən istifadə edərək, Yaxın Şərqin xəritəsini yenidən dizayn etmək istəyənlərin gerçək üzünü gördük. Türkiyədən başqa ciddi şəkildə İŞİD-lə mübarizə aparan ölkə yoxdur. İŞİD-dən ən çox zərər gören bizik. Türkiyə İŞİD-dən neft alır deyənlərə haram olsun. Türkiyənin neft-qazını aldığı yer bəllidir. İŞİD-in çıxardığı nefti Bəşər Əsəd satır. İŞİD-in ən böyük dəstəkçisi Əsəddir” (20). Az sonra Ərdoğan daha bir təmkinli addı atdı: “Ötən gün Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan rusiyalı həmkarı Vladimir Putinə məktub yazaraq, “Su-24” pilotunun ölümünə görə başsağlığı verib, təyyarənin vurulmasından təəssüf hissi keçirdiyini ifadə edib”(49).

Qəzetin dərc etdiyi coxsaylı təqdimatlar sırasında Rusiya prezidenti Vladimir Putinin itirdikləri və itirəbiləcəkləri haqqında, eləcə də Türkiyə nə itirə bilər kimi coxsaylı sualları cavablandırmaq yazılara rast gəlinir. Daha bir maraqlı məqansa bu məsələdə “Azərbaycan nə etməlidir?” sualını da qəzet cavablandırmağa çalışmışdır. “Azərbaycan sözsüz ki, Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin gərginləşməsinə əsla istəməz. Bu ölkələrdən biri ən böyük qonşumuzdur və burada milyonlarla soydaşımız yaşayır. Digəri isə soyu soyumuzdan olan qardaşımızdır. Bu mövzuda Azərbaycan son dərəcə diqqətli davranmalı və balanslaşdırılmış siyasət yeritməlidir. Tərəflər arasında vəziyyətin yenidən normallaşdırılması üçün ən maraqlı tərəfli olduğunu təzahür etdirməli, Rusiya ilə qonşuluq, Türkiyə ilə qardaşlıq münasibətlərinə xələl gəlməməsi üçün son dərəcə düşünülmüş addımlar atmalıdır” (3).

Az kecmir Kreml də Türkiyə prezidentinin məktubu haqda məlumat yaydı. “Xalq qəzeti” yazır ki, Ərdoğanın məktubu gözlənilməz deyil. Çünki bunun üçün rəsmi Ankara əvvəldən bir neçə addım atmışdı. Rusiyanın Milli Günündə Türkiyə prezidenti və baş nazirinin rusiyalı həmkarlarına məktublarını, Moskvanın Ankaradakı səfirinin prezidentin iftar süfrəsinə dəvət edilməsini, habelə münasibətlərin normallaşdırılması üçün Türkiyənin 9 addımdan ibarət sənəd hazırlamasını buna nümunə olaraq göstərmək olar”.

Qəzet yazır ki, rəsmi Ankara Kremlə əlaqələrin bərpası prosesində vasitəçi ölkə istəmədiyini də qeyd edib. “Türkiyənin bu addımı atması əsasən siyasi və iqtisadi amillə bağlıdır. Türkiyəyə qarşı terror hücumlarının gücləndiyi, İraq və Suriyada döyüşlərin getdiyi, qaçqın axınının çoxaldığı bir vaxtda Almaniyə parlamentində “erməni soyqırımı”nın tanınması haqqında qətnamənin qəbul edilməsi, ABŞ və Avropa dövlətlərinin Türkiyəyə terrorçu kürd qruplaşmaları ilə bağlı təzyiqləri artırması fonunda rəsmi Ankara perspektivdə təklənməyə doğru sürüklənir. Bu təhlükəli təklənmə təhdidindən ehtiyatlanan Türkiyə hakimiyyəti Rusiya ilə münasibətlərin normallaşdırılmasına üstünlük verir. Həç şübhəsiz, bu addım Rusiyanın da xeyrinədir. Bunun da əsasında Kremlin üzvləşdiyi iqtisadi problem durur”.

Qəzetin dərc etdiyi məqalələr rəsmi Bakının və Azərbaycan xalqının “Moskva-Ankara əlaqələrinin bərpası Azərbaycanın işğal altında olan [Dağlıq Qarabağ](#) probleminin həllində Türkiyənin fəallığına müsbət təsir göstərəcək” kimi ümidlərin də reallaşacağına təsir göstərəcək amil kimi dəyərləndirilir. Nəhayət, Ankaranın istəyi ilə Moskvada Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanla rusiyalı həmkarı Vladimir Putin arasında “İdlib Zirvəsi”nin (06 Mart 2020) baş tutması və altı saata yaxın davam edən görüşün nəticəsində İdlibdə atəşkəsə dair razılıq əldə edilməsi həm Ankara, həm də Moskva Suriyada qarşı-qarşıya gəlmənin bölgə üçün, bütövlükdə dünya üçün ciddi təhlükə yarada biləcəyinin də fərqiində olduqlarından, yaranmış gərgin vəziyyətdən çıxış yolunun yalnız sülh ola biləcəyini nümayiş etdirdi (50).

Məhz bu səbəbdən də Rusiya Prezidenti mətbuat konfransında “hər zaman olduğu kimi, bu dəfə də yaranmış gərgin vəziyyətdə sülhə razılığa bildik” deməklə, həm də iki ölkənin bölgədə apardığı siyasətin sülhə xidmət etdiyinə işarə vurdu. Eyni zamanda “Moskva razılaşması” “Soçi razılaşması”nın davamı kimi, Türkiyə ilə Rusiyayı Suriyada sülhün hakimi roluna gətirdi. Bu amil 30 ilə qədər dondurulmuş Dağlıq Qarabağ probleminin həllində də özünü bir daha təsdiq etdi. Bu hadisələr də göstərdi ki, həm Türkiyə, həm də Rusiya qərbin məlum münasibət və istəklərini nəzərə almalı, imkan verməməlidirlər ki, üçüncü qüvvələr bu iki dövlətin son zamanlar əldə etdikləri iqtisadi, siyasi, mədəni və hərbi əməkdaşlığına kölgə salsın.

Nəticə

Mövzu ilə fikirləri yekunlaşdırmaq qərarımızı “Xalq qəzeti”nin təqdim etdiyi bir müsahibəyə istinadla davam etdirmək istədik. *Müsahibədə bildirilir ki, “100 il əvvəl Odessadan bolşeviklərdən can qurtarıb qacan və türk şəhəri Geliboluya pənah gətirən rusların taleyinin necə olacağını söyləmək çətin idi. Amma türklər onlara sahib çıxdılar, onları depressiyadan qurtulmaqla Geliboluluda Rusiya ideallarını canlandırıdılar.*

Ruslar Geliboluluda yenidən doğuldular. Gelubolu onlar üçün mənəvi dirçəlişin yeni və münbit məkanı oldu. İndi 100 il sonra türk-rus tarixinin yeni bir simvolu olan Gelibolu Moskva görüşünün də xoş duyğularla xatırlanan yeni bir səhifəsi ola bilər. Bu, bir fürsətdir və Gelibolu olayları da iki böyük xalqın əbədi sülhünü simvollaşdıracaq müqəddəs məkan ola bilər” (51).

Egey Universitetinin professoru Aydın İbrahimovun “Xalq qəzeti”ndə dərc edilən bu müsahibəsi Türkiyə və Rusiya arasında münasibətləri uzun illər siyasi, dini nöqtəyi- nəzərdən dəyərləndirən, türk və rus xalqlarının dostluğuna şübhəli ölçülərlə yanaşanların fikirlərini təkə alt-üst etmir, həm də tarixən qonşu olan xalqların dar gündə bir-birinə necə dayaq olduqlarını zəngin faktlarla və elmi dəlillərlə ortaya qoymaqladır.

Eyni zamanda Azərbaycan mətbuatının Türkiyə-Rusiya münasibətlərinə aid dərc etdiyi təqdimatların məzmunu da sübut edir ki, Azərbaycan Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin gərginləşməsinə yox, əksinə bu münasibətlərin daha da inkişaf etdirilməsinə, dostluq və qonşuluq əlaqələrinin təməllərinin daha da möhkəmlənməsinə çalışan ölkədir. Həm də ona görə ki, bu ölkələrdən biri ən böyük qonşumuzdur və burada milyonlarla soydaşımız yaşayır. Digəri isə soyu soyumuzdan olan qardaşımızdır, hər zaman yanımızda olmuş, çətin durumda bütün problemlərin həllində dəstək vermişdir.

Azərbaycan mətbuatın dərc etdiyi materiallarda diqqət çəkən daha önəmli bir amil isə Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin tərəfdaşlıq perspektivində qurulması Ermənistanın bölgədəki işğalçı siyasəti ilə əlaqələndirilməlidir. Mətbuat hesab edir ki, münasibətlərinin tərəfdaşlıq perspektivində qurulması Ermənistanın təcavüzünün dayandırılmasına təsir edən önəmli vasitə olacaqdır. Azərbaycanın haqlı mübarizəsində bu amil Ermənistanın sülhü təhdid edən oyunlarının qarşısını belə ala bilər. Moskva-Ankara əlaqələrinin inkişafı Azərbaycanın işğal altında olan [Dağlıq Qarabağ](#) probleminin həllində Türkiyənin fəallığına müsbət təsir göstərəcək, eyni zamanda Azərbaycanın üzləşdiyi işğal məsələsinin birdəfəlik həllinə hüquqi status yaradacaqdır.

İSTIFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

- Abdullayeva F. Rusiya Türkiyə ilə vizasız gediş-gəlişi dayandırır “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2015, 27 noyabr
- Abdullayeva F. Rusiya mətbuatı: Türkiyəyə qarşı sanksiyalar Rusiya iqtisadiyyatına da təsir göstərəcək. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2015, 28 noyabr
- Abdullayev M. Türkiyə və Rusya münasibətləri bölgəyə sulh gətirir. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2017, 15 may
- Abdullayev M. Terrorçulara dəstək verilməsi Türkiyə ilə müttəfiqlik və dostluq münasibətlərinə zərər vurur. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2017, 01 aprel
- Abdullayev M. NATO Ankaranı dəstəkləsə də, “sakitliyə və gərginliyin azaldılmasına” çağırır. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2015, 11 noyabr
- Агамалиоглы, С.А. Ленин и Восток // Бакинский рабочий. –1925, 25 января. – с. 2.
- Ankara Vaşinqtonun YPG ilə əməkdaşlıqdan imtina edəcəyini gözləyir. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2017, 11 noyabr
- A.N. Kosiğin Türkiyədə // Kommunist. – 1966, 22 dekabr. – s.4.
- A.N.Kosiğinin qarşılınması // Kommunist. – 1966, 22 dekabr. – s. 1.
- Angela Merkel Türkiyə ilə dialoqun saxlanmasının tərəfdarıdır. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2016, 25 noyabr
- Atatürkün Soylev və Demecləri. Cilt 3 / – Ankara : T.C. Atatürk Kültür, Dil və Tarih Yüksək Kurumu Atatürk Araşdırma Merkezi Başkanlığı, – 1997.– 145 s.
- Atatürkün Soylev və Demecləri. Cilt 3 / – Ankara : T.C. Atatürk Kültür, Dil və Tarih Yüksək Kurumu Atatürk Araşdırma Merkezi Başkanlığı, – 1997.– 145 s.
- Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Türkiyənin xarici işlər nazirinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2015, 16 noyabr
- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: I cild / –Bakı: Lider,– 2004.– 440 s.
- Azərbaycan torpağında görüşlər // Kommunist. – 1967, 27 mart. – s. 2-3.
- D.Tramp: Türkiyə çox önəmli müttəfiqdir. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2017, 10 oktyabr
- Dünya xəbərləri: Türkiyədə // Kommunist. – 1941, 27 yanvar. – s.3.
- Əmircanov P. Binəli Yıldırım: ABŞ Ankara ilə müttəfiqliyini qorumaq istəyirsə, YPG və PYD-ni dəstəkləməkdən imtina etməlidir. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2017, 12 oktyabr
- Əkinçi. 1875-1877 (Tam mətni). Bakı,Avrasiya- Press,2005.
- Ərdoğan: Rusiya bizim strateji tərəfdaşımızdır. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2016, 20 iyun
- Ərdoğan: İŞİD-in çıxardığı nefti Bəşər Əsəd satır. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2016, 20 iyun

- Fikri İşıq: ABŞ Suriyadakı terrorçuları silahlandırmamalıdır. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2017, 12 may
- İsmet İnönünün TBMM-deki konuşmaları. 1920-1973. İkinci cilt / Yaratıcı. Ali Cihan –Ankara: [TBMM Kültür . Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları](#), – 1992.–318 s.
- İngilis hərbi missiyası Türkiyədə // Xalq qəzeti. – 1941, 12 fevral. – s.3.
- İşingör Ali, “Dünyanın Yeni Enerji Koridoru Türkiyə”, Savunma ve Strateji, No. 115, Ocak 2003, s.15.
- Каспий, 10 апрел 1904, № 79
- Каспий, 25 апрел 1904, № 216
- Каспий, 17 феврал 1910, № 38
- Kudryaşev N. A. N.Kosiginin Türkiyəyə səfəri ərəfəsində // Kommunist. –1966, 20 dekabr. – s.1.
- Qasımlı M. SSRİ–Türkiyə münasibətləri (Türkiyədə 1960-cı il çevrilişindən SSRİ-nin dağılmasınaadək). I cild / M. Qasımlı – Bakı: Adiloğlu, – 2007.– 560 s.
- Qermaniya və Türkiyə hökumətləri arasında nota mübadiləsi // Kommunist. – 1941, 20 aprel. – s.3.
- Lavrov Rusiya vətəndaşlarını Türkiyəyə səfər etməməyə çağırırdı. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2015, 28 noyabr
- Материалы февральско-мартовского пленума ЦК ВКП (б) 1937 года // – Вопросы истории, – 1994. №1, – с.26-34.
- Nərimanoğlu K. 1926-cı il Bakı Türkoloji Qurultayı haqqında söz. Latin əsaslı yeni türk əlifbası və Birinci Bakı Türkoloji Qurultayı. Bibliografiya / tərt. ed. K.V. Nərimanoğlu, Ə.Ağakışiyev, S. Abdullayeva – Bakı: M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxana, – 2006. – s.3-10.
- Putinin Türkiyəyə ilk rəsmi səfəri. // Xalq qəzeti. – 2004, 7 yanvar.
- Sarıbrahimoğlu Lale, Kurt Kapanında Kısır Siyasət, Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu, Ankara, 1997, s.16.
- Süleyman Soylu: Bəzi ölkələr PKK terrorçularına dəstək verir. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2017, 02 avqust
- Sovet–Türkiyə münasibətlərində mühüm mərhələ // Kommunist. – 1966, 30 dekabr. – s.2.
- Sovet–Türkiyə rəsmi məlumatı // Kommunist. – 1966, 28 dekabr. – s.1.
- Sovet–Türkiyə əlaqələri genişlənilir // Kommunist.–1967, 19 mart. – s.2.
- Şahtaxtı S. Xarici işlər nazirləri Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin vəziyyətini müzakirə ediblər. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2015, 11 noyabr
- Şamil Ə. Dissident sorağında (1956-1986). / Ə.Şamil, Ə.Şamil – Bakı: Elm və Təhsil, –2018. – 204 s.
- Türkiyənin xarici ticarəti // Kommunist. – 1941, 5 fevral. – s.3.
- Türkiyədə taxılın məcburi surətdə dövlətə satılması // Kommunist. – 1941, 18 fevral.

- Türkiyədə // Kommunist. –1941, 15 aprel. – s.3.
- Türkiyə XİN-in bəyanatı // Kommunist. – 1966, 20 dekabr. – s.3.
- Türkiyə Respublikasının baş naziri Süleyman Dəmirəlin SSRİ-yə səfəri haqqında // Kommunist. – 1967, 17 mart. – s.2.
- Türkiyə Respublikası hökumətinin başçısı Moskvada // Kommunist. – 1967, 20 mart.
- Türkiyədə Ədalət Partiyası seçkiləri qazandı//Kommunist.–1965,3 noyabr.–s.4.
- Türkiyə-Rusiya münasibətləri: Ankara özgə maraqlarına "yox" dedi. "Xalq qəzeti" qəz., Bakı, 2016, 28 iyun
- Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanla rusiyalı həmkarı Vladimir Putin arasında "İdlib Zirvəsi" baş tutdu (06 Mart 2020) "Xalq qəzeti" qəz., Bakı, 2020, 06 mart.
- Türk – rus tarixi əlaqələrinin yeni səhifələri. Egey Universitetinin professoru, həmyerlimiz Aydın İbrahimovla müsahibə. "Xalq qəzeti" qəz., Bakı, 2020, 3 mart
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihı. c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1972.
- Ülger Kaya, "Hazarda Petrol Kavgası", Başak Ekonomi, Temmuz/AGS, <http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/hazar.html>.(05.07.2007'de indirildi)
- Vladimir Putin Təhlükəsizlik Şurasını təcili toplantıya çağırıb. "Xalq qəzeti" qəz., Bakı, 2015, 25 noyabr
- Сборник договоров России с другими государствами. 1956-1917. М., 1952.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РОССИИ И ТУРЦИИ В МЕНЯЮЩЕЙСЯ ЕВРАЗИИ: ТЕНДЕНЦИИ, ВОЗМОЖНОСТИ, БАРЬЕРЫ, ПРИОРИТЕТЫ

Александр ДРУЖИНИН*
Айдын ИБРАГИМОВ**
Мустафа МУТЛУЭР***

Аннотация

В последние три десятилетия взаимодействие России и Турции (в первую очередь — в экономической сфере) активно развивалось, став одним из маркеров (и «драйверов») геоэкономических и геополитических изменений в Евразии.

На современном этапе, сохраняя инерцию позитива и потенциал дальнейшей поступательной динамики, отношения этих двух ведущих евразийских держав (всё активнее артикулирующих и жёстче отстаивающих свои глобальные и региональные интересы) — сложны, поливариантны своей перспективой; их состояние может быть охарактеризовано как недостаточно устойчивое, отчасти — кризисное.

В статье рассмотрена эволюция российско-турецких отношений конца XX — первой четверти XXI вв., охарактеризовано современное их состояние, отражены проблемные ситуации и барьеры на пути перехода Российской Федерации и Турецкой Республики к реальному стратегическому партнёрству (рассматриваемого в качестве одного из базовых условий сохранения позиций Турции и России в качестве ведущих евразийских держав).

Ключевые слова: геополитика, геоэкономика, Евразия, Россия, Турция, постсоветский период

Abstract

In the past three decades, interaction between Russia and Turkey (primarily in the economic sphere) has been actively developing, becoming one of the markers (and “drivers”) of geo-economic and geopolitical changes in Eurasia.

* Профессор, доктор географических наук, Южный федеральный университет, Институт географии РАН, Балтийский федеральный университет им. И. Канта, alexdru9@mail.ru

** Профессор, доктор географических наук, Эгейский университет, aydin.ibrahimov@mail.ege.edu.tr

*** Профессор, доктор наук, Эгейский университет, mustafa.mutluer@ege.edu.tr

At the present stage, while maintaining the inertia of the positive and the potential for further progressive dynamics, the relations of these two leading Eurasian powers (increasingly articulating and more rigidly defending their global and regional interests) are complex, multivariate in their perspective; their condition can be characterized as insufficiently stable, partly in crisis.

The article examines the evolution of Russian-Turkish relations in the late XX - first quarter XXI centuries, describes their current state, reflects problem situations and barriers on the way of the transition of the Russian Federation and the Republic of Turkey to a real strategic partnership (considered as one of the basic conditions for maintaining the positions of Turkey and Russia as the leading Eurasian globe)

Keywords: geopolitics, geoeconomics, Eurasia, Russia, Turkey, post-Soviet period

Введение

Приближается знаковое (и значимое!) юбилейное событие — столетие с момента заключения между Советской Россией (РСФСР) и Турецкой Республикой «Московского договора» (договора «о дружбе и братстве» от 16 марта 1921 г.). Став важным прецедентом в пролонгированной и сложной многовековой истории соседства этих двух держав, данное соглашение заложило фундамент их последующего диалога без применения военной силы. Конец XX — начало XXI столетий ознаменованы существенной активизацией российско-турецкого взаимодействия на фоне масштабных геоэкономических и геополитических изменений в Евразии.

Исчезновение СССР создало предпосылки для возвращения Турции в евразийскую геополитику в качестве значимого её актора. Последовательно наращивая свой демографический и экономический потенциал (по показателю ВВП, исчисленному по официальному обменному курсу, Турция в 1998-2000 гг. даже опережала Российскую Федерацию), Турецкая Республика уже в 1990-е гг. создала предпосылки и инфраструктуру своего «присутствия» в постсоветских тюркских государствах, а также в Причерноморье, на Южном Кавказе, на Балканах.

1. Социально-экономические и политические факторы российско-турецкого взаимодействия

Далее, уже в 2000-е гг., сохраняющаяся стабильность однополюсного мира и масштабный рост цен на энергоносители предопределили стремительное, оцениваемое как «беспрецедентное» (Çelikpala, 2015), расширение российско-турецкого внешнеторгового сотрудничества. За 2001-2008 гг. товарооборот двух стран возрос в 9,5 раза, достигнув \$ 38 млрд.,

что на тот период составляло 11,4 % всего внешнеторгового оборота Турции и 5,7 % России (Druzhinin et al., 2019).

Углубляющаяся российско-турецкая хозяйственная взаимозависимость (не только во внешней торговле, но и в таких сферах как туризм, строительный бизнес, энергетика и др.) благоприятствовала укреплению позиций двух держав как в глобальном, так и в евразийском масштабе.

На этом фоне российско-турецкие отношения всё чаще (и совершенно справедливо!) в научной литературе рассматриваются в контексте общей «евразийской тематики» (Aras & Fidan, 2009; Yanik, 2019), которая стала зримо укореняться в политическом и научном дискурсе как в Турецкой Республике (Akçali & Perinçek; Druzhinin et al., 2014), так и в Российской Федерации (Стегний, 2015; Ульченко & Шлыков, 2014; Надеин-Раевский, 2013).

С 2008 года, на фоне всё более явного сдвига в мировой экономике с Запада на Восток (Varma, Ratner & Weber, 2007; Zakaria, 2008), Евразия демонстрирует черты многополюсности (Druzhinin, 2016), а отношения России и Турции — обретают непредсказуемый, турбулентный характер.

Выстраивая и реализуя свои геополитические приоритеты, и Россия (позиционирующая себя в качестве «ведущей евразийской державы»), а также ключевого элемента «Большой Евразии» (Бордачёв, 2016), и Турция («большая страна посреди обширной территории афро-Евразии» (Davutoğlu, 2008: 78) — объективно вынуждены всё больше «разворачиваться друг к другу»; их растущая евразийская сопряжённость сочетается, при этом, с активизирующейся конкуренцией с множющимися локальными проявлениями прямого столкновения интересов и, даже, конфронтации (Сирия, Ливия и др.).

Неоднозначное влияние на ситуацию оказывает экономическая конъюнктура, в том числе динамика внешнеторговых обменов: испытав (в силу рыночных и геополитических причин) предельный спад в 2016 г., они далее вновь обрели позитивную динамику (причём, наиболее интенсивно восстанавливался экспорт из Турции в Россию — таблица).

*Таблица. Внешнеторговый оборот России и Турции в 2014 — 2019 гг. **

Годы	Внешнеторговый оборот России и Турции, млрд. долл. США	Экспорт РФ в Турцию, млрд. долл. США	Импорт из Турции в РФ, млрд. долл. США	Удельный вес Турции во внешнеторговом обороте России, %	Удельный вес России во внешнеторговом обороте Турции, %
2019	26	21	5	3,9	7,0
2018	25,5	21,3	4,2	3,7	6,5

2017	21,6	18,2	3,4	3,7	5,5
2016	15,7	13,6	2,1	3,4	4,6
2015	23,4	19,3	4,1	4,5	6,7
2014	31,6	25,0	6,6	3,9	7,9

*Составлено по данным Федеральной службы государственной статистики России и Турецкого института статистики.

Характерно, что тенденция роста турецкого экспорта в Россию сохраняется ныне даже в условиях пандемии COVID-19. В апреле-мае 2020 г. (по нашим расчётам, базирующимся на российской таможенной статистике) соответствующий показатель составил \$1409 млн., в то время как годом ранее (в апреле-мае 2019 г.) — лишь 737 млн.

На этом фоне величина российского экспорта в Турцию уменьшилась с \$ 3036 до 2300 млн. Сокращение выручки от экспорта энергоносителей (связанное с ситуацией как на турецком рынке, так и в странах ЕС) в перспективе неизбежно негативно скажется на возможности поставок в Российскую Федерацию турецких товаров, лимитируя также спрос россиян на услуги турецких морских курортов.

Крайне необходимое в условиях региональной фрагментации рынков и их возросшей волатильности достижение *устойчивости взаимодействия* России и Турции в экономической сфере — должно базироваться, в этой связи, не только на потенциале крупных реализованных инфраструктурных проектов (прежде всего, трансчерноморских морских газопроводах), но и на *диверсификации внешнеэкономической активности, наращивании взаимного инвестирования и технико-технологического сотрудничества*.

Экономические «скрепы» между двумя странами необходимо дополнять опережающим выстраиванием гуманитарных связей и контактов, включая (что крайне важно для специалистов в области социально-экономической географии, причём, в особой мере — сфокусированных на исследовании евразийского пространства) формирование комплиментарной для России и Турции географической картины Евразии и Мира в целом, создание позитивного образа совместного будущего.

Последние десятилетия, в итоге, позволили нарастить опыт межгосударственного взаимодействия, сформировать соответствующие институты и инфраструктуру. Россия увидела,

почувствовала в Турецкой Республике приоритетного партнёра и динамично растущую, укрепляющую свои позиции евразийскую державу, а Турция, в свою очередь, — ощутила потенциал и позитив экономического сотрудничества с Российской Федерацией, остающейся, к тому же, ключевым фактором военно-политической стабильности в Евразии. В новой евразийской реальности (уже во многом «пост-постсоветской», характеризующейся одновременной активностью множества «центров силы», заведомой неустойчивостью геэкономических и геополитических альянсов, общим обострением межстранового соперничества) и Россия, и Турецкая Республика, вне сомнения, в равной мере заинтересованы в позитивной динамике своих взаимоотношений.

Полагаем, в обозримой перспективе (на фоне постепенного выравнивания как экономического, так и демографического потенциала двух государств, а также превращения Московской агломерации и региона Мармара в равновесные доминантные «ядра» евразийского пространства) эти взаимоотношения (сохраняя выраженную конкурентность) будут складываться в контексте:

1. активизации геополитической риторики на фоне сложной социально-экономической ситуации (в России, Турции, других сопредельных евразийских государствах), усугубляемой не только коронавирусной пандемией, но и трансформацией глобальной хозяйственной системы, структурными изменениями в производственной сфере, в потреблении, а также на рынках труда;
2. превалирования как у России, так и у Турции собственных (часто заведомо не совпадающих) долгосрочных стратегических целей, а также стремления к возможно большей степени геополитического манёвра и самостоятельности (включая выстраивание многовекторных межгосударственных отношений);
3. обширного (и весьма конфликтогенного) пространства в «пересечении» сфер интересов России и Турции;
4. наличия множественных сил (в том числе и мощных, ныне доминирующих в Евразии), абсолютно не заинтересованных в пролонгации и наращивании различных аспектов российско-турецкого сотрудничества;

сохраняющейся реальной угрозы «выдавливания» как Турции, так и России на второстепенные, невыигрышные позиции в евразийской геэкономике и геополитике.

5. Всё перечисленное не только инициирует активизацию российско-турецкого диалога, но и порождает для него серьёзные вызовы и барьеры. Полагаем, тем не менее, что

именно *придание российско-турецкому взаимодействию поступательного вектора — является одним из базовых условий сохранения позиций Турции и России в качестве ведущих евразийских держав.*

Необходимое *партнёрское, по многим аспектам взаимоподдерживающее соразвитие России и Турции* — требует серьёзной, долгосрочной и эффективной организационно-политической, финансово-экономической, научно-образовательной и информационной активности.

2. Российско-турецкое взаимодействие в постсоветский период: тенденции и барьеры

Взаимоотношения РФ и Турции, начиная с первой половины 90-х годов, приняли особый характер. С одной стороны смена системы привела, к широкому сотрудничеству, с другой открыла Турции дорогу к столь желанному тюркскому миру. (Mehmet SARAY, 1995)

Здесь в этом контексте следует выделить два момента. Если в российском случае, мы наблюдаем совместное сосуществование Русских и Тюрков в одном государстве, то для Турции это был некий взгляд со стороны и практически полное отсутствие контактов на протяжении столетий, вплоть до конца 80-х годов прошлого столетия.

Сюда важно, приплюсовать и следующую важную деталь: российская этнографическая наука, опиралась на понятие тюркоязычные народы где выделяла более 20 национальных групп (может быть было рождено советской догмой) .

В тоже время турецкий подход, концентрируется на идее единой турецкой нации от Балкан до Великой Китайской Стены. Согласно этого тезиса, существует единый тюркский (турецкий) язык, среди которого выделяются наречия (Lehçe). Надо отметить, что отмеченное является краеугольным камнем турецкой системы мировоззрения, особенно эта тема актуальна среди национально-консервативной части турецкого общества. (Ahmet B. ERCİLASUN, 2007)

Советская (российская) концепция, выделяет понятие тюркские языки и в соответствие с этим, определяет среди тюрков, отдельные нации. (<https://bigenc.ru/linguistics/text/4213467>)

Вышеизложенное является одним из важных факторов, турецко-российского различия в подходах к общетюркскому разнообразию. В целом, для Турции народы Кавказа и турки являются некоей зоной ответственности, и она очень чувствительна к различным процессам в этих регионах.

Это некая идеологическая догма, основная масса консервативного и националистического истеблишмента, довольно скептически относится к турецко-российскому взаимодействию и видит в нем только экономическую составляющую. Подобное обусловлено, всей системой гуманитарного среза турецкого общества (Tanil Bora, 2016)

Последнее безусловно, не может служить фактором тормозящим российско-турецкое сотрудничество, но в цивилизационном контексте вносит некоторые коррективы.

Тем не менее на высшем уровне страны в целом пытаются не заострять внимание на существующие между ними противоречия и всегда ищут выход из возникающих тупиков.

В геополитическом отношении, между двумя странами, наряду с общими трендами по поиску взаимодействия на различных мировых площадках с целью создания барьеров в противовес, тенденциям по формированию однополярного мира, существуют и некоторые противостояния обусловленные целым рядом факторов.

Следует отметить и определенные цивилизационные различия между двумя странами, Россия позиционирует себя, как глобальная держава, с европейским скрепом в своем геополитическом мышлении. Турция до определенного периода, (начала 2000-х годов) считала себя государством регионального типа, интегрированной в североатлантический блок. (Uğur Matıç, 2018)

Но обе страны, имеют различный геополитический код, Россия, пытается вернуть себе статус великой державы, Турция преследует некую аналогичную цель . но с другой стороны, она пытается стать игроком регионального уровня, с которым бы, Великие державы сверивали бы свои сценарии (<https://carnegie.ru/commentary/83208>).

На геополитическое поведение Турции, особое влияние оказывает ее многолетнее пребывание в североатлантическом блоке НАТО . Они сформировали особый тип поведения, страны, отражающееся на взаимоотношениях с Российской Федерацией.

Надо отметить, что в отличие, от Европейских партнеров по НАТО, Турция была практически единственной страной блока непосредственно граничащей с СССР (исключая Норвегию) и имело наибольшую протяженность границ (км).

Традиционная анти-советская направленность блока НАТО значительно усугублялось довольно сильной анти-коммунистической и националистической составляющей, как во внешней, так и во внутренней политике Турции. В Советском Союзе подобное отсутствовало в связи с некоторой аполитичности социума и конечно управляемой идеологии.

Другим важным фактором, отличающим внешнеполитическое поведение России и Турции, является различность к подходам к межрегиональным конфликтам, хотя в последнее десятилетие мы наблюдаем определенное сближение позиций или соблюдение некоего консенсуса, когда внешние противоречия, не влияют на основные направления сотрудничества (Сирия, Ливия, Крым и Нагорный Карабах).

Важным фактором, нового формата, Российско-Турецкого взаимодействия в Евразии, является стремление Турции к изменению статуса своего внешнеполитического поведения. Во многом это обусловлено, изменения положения Турции в Евразии и главным образом возникновением реального тюркского мира.

Не мира изображенного на школьной карте, а реально осязаемого пространства, на наш взгляд это во многом и придало Турции некую ответственность за гигантское пространство от Каспия до Тянь Шаня. Безусловно реализация данного требует расширенного сотрудничества Турецкой Республики с Российской Федерацией, что мы и наблюдаем.

Выше изложенное приводит к изменению геополитического статуса Турции и превращает ее в регионального игрока с широкими возможностями. В свою очередь подобное ведет к значительному расширению, географии активности Турции, она не может оставаться вне процессов, как в Евразийском регионе, так и в соседних с ним пространствах Среднего Востока и Восточного Средиземноморья.

Происшедшая геополитическая трансформация Турецкой республики, в конечном счете привела к осложнениям в отношениях со своими партнерами по НАТО и создала в некоем смысле новые реальности которые являются темой особого исследования.

На наш взгляд, в процессах развития российско-турецкого взаимодействия на пространствах Евразии, значительную роль играют и личностный фактор лидеров двух государств. На первый план ими выводятся национальные интересы, руководимых ими стран, что порой входит в противоречие с внешнеполитическими устремлениями целого ряда глобальных и региональных игроков.

Тема безусловно сложная, может иметь негативные следствия, которые однако не остановит сотрудничество этих двух государств даже в абсолютно антагонистических ситуациях. Как мы это наблюдаем в процессах регулирования Карабахского конфликта, результаты которого создали совершенно новую, геополитическую ситуацию в регионе, где пересекаются интересы, не только России и Турции, но и других региональных и глобальных актеров.

Заключение

Взаимоотношения Российской Федерации и Турецкой Республики, после геополитических изменений в на пространстве бывшего СССР, в начале 90-х годов прошлого века, приобрели совершенно новый характер. Если Россия потеряло свое историческое пространство, то Турция получила возможность свободного контакта, с т.н. Тюркским миром. Который отсутствовал у нее начиная с 20-х годов прошлого столетия.

Россия и Турции понимая свою значимость, в евразийском регионе, стремятся создать там атмосферу экономического и политического сотрудничества, что вызывает не адекватную реакцию, как у стран НАТО, так и ЕС.

Можно с уверенностью говорить, о особой роли этих двух государств в деле формирования нового геополитического и геоэкономического климата в Евразии. Здесь мы видим соприкосновение различных геополитических разломов (афганского, кавказского и ближне восточного). Российско – Турецкое взаимодействие здесь, особенно на кавказском и ближневосточном направлении, создает определенной элемент стабильности, особенно это видно в Сирийском и Нагорно Карабахском случаях.

Последнее может иметь совершенно новые геополитические и геоэкономические следствия и в какой-то мере приведет, к определенной трансформации российско-турецкой связи на пост-советском пространстве.

В социально-экономическом отношении, соприкасаемость этих двух стран, демонстрирует свою живучесть и долговечность. Страны как бы не подвержены мировым политическим и экономическим катаклизмам, можно говорить о необратимости Российско-Турецкого сотрудничества, направленного, на создание нового экономического каркаса объединяющего пространства двух стран.

References

- Akçali, E., Perinçek, M. (2009). Kemalist Eurasianism: An emerging geopolitical discourse in Turkey. *Geopolitics*. 14(3), c. 550-569
- Aras, B., Fidan, H. (2009). Turkey and Eurasia: Frontiers of new geographic imagination. *New Perspectives on Turkey*. 40, c. 193-215
- Tanil Bora (2016). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî İdeolojiler, İletişim Yayınları, İstanbul*, 296 c.
- Barma, N., Ratner, E., & Weber, S. (2007). A world without the West. *The National Interest*, 90, 23–30.

- Çelikpala, M. (2015). Turkish-Russian relations in search of a way out of the rivalry-competition dilemma, *Bilig*, 72, c. 117-144
- Davutoglu, A. (2008). Turkey's new foreign policy vision: an assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10(1), 77–96.
- Druzhinin, A.G., Ibrahimov, A., & Baskan, A. (2014). Interaction of Russia and Turkey in the Post_Soviet Period: Factors, Trends, Problems, Prospects // *Regional Research of Russia*, Vol. 4, No. 2, pp. 121–126
- Druzhinin A. (2016). Russia in modern Eurasia: The Vision of a Russian Geographer. *Quaestiones Geographicae* 35(3), Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, pp. 31–39
- Druzhinin, A, Ibrahimov, A, & Mutluer, M. AVRASYA BAĞLAMINDA SOVYET SONRASI RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: EKONOMİK FAKTÖRLER, EYLEMLER VE PERSPEKTİFLER // *Birinci Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Sempozyumu: Türkiye-Rusya Arasında Bilimsel, Teknolojik ve Ekonomik İşbirliği (İSTANBUL, 2-3 Mayıs, 2019)*, 22-31
- Ahmet B. Ercilasun, (2007) “Sözbaşı”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara, c.c.7-10
- Uğur Matıç, *Türk Dış Politikasının Batı Yönelimi:NATO Üyeliği*, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, c.c.35-52, Ocak 2018 Cilt:9Sayı:1
- Mehmet Saray(1995), *Atatürk ve Türk Dünyası*, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara, s.53
- Trenin, D. Moscow’s New Rules, <https://carnegie.ru/commentary/83208>, 12.11.2020
- Yanık, L.K. (2019). Debating Eurasia: Political travel of a geographical concept in Turkey. *Uluslararası İlişkiler*, 16(63), c. 33-50
- Zakaria, F. (2008). *Post-American world*. London: Allen Lane.
- Бордачёв Т. Россия и Китай в Большой Евразии: большая игра с позитивной суммой// *Валдайские записки* № 50. Июнь, 2016. 15 с.
- Егоров В.К. Россия и Турция: конструктивная взаимозависимость // *Россия и современный мир*. 2004. № 2. С. 132-145
- Надеин-Раевский В. Внешняя политика Турции: ветры перемен // *Мировая экономика и международные отношения*. 2013. № 2. С. 84-92
- Стегний П. Вдвоём на хартленде // *Россия в глобальной политике*. 2015. Т. 13. № 1. С. 109-118
- Ульченко Н.Ю., Шлыков П. В. Динамика российско-турецких отношений в условиях нарастания глобальной нестабильности. Москва. 2014. 218 с.

К ВОПРОСУ О ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРЦИИ И РОССИИ

Кямилъ САЛИМОВ*

Отношения России и Турции «основаны на прочной основе» и имеют «позитивную взаимозависимость», о чем неоднократно заявляли официальные лица РФ [1].

Исторически отношения между Россией и Турцией около двух столетий сопровождалась чередой войн. Фактически, русско-турецкие войны охватывают период длительностью 351 год (1568—1918 годы). За этот период Россия и Турция находились в состоянии войны 69 лет. Войны шли первоначально за контроль над Северным Причерноморьем и Северным Кавказом, позже — за Южный Кавказ, за права судоходства в черноморских проливах. В среднем, одну русско-турецкую войну от другой отделяло всего 25 лет. Первая русско-турецкая война была в 1568—1570г.г., последняя в 1914—1918.г.г., завершившаяся в заключении Брестским миром. В период первой мировой войны русским царским правительством рассматривалась возможность овладения Константинополем и проливами [2].

Российско-турецкие отношения достигли пика в 1920-е гг. В 1921 г. был подписан договор о дружбе и братстве, и Советская Россия оказала решающую помощь Турецкой Республике в становлении государственности. По мнению русских историков, финансовая и военная помощь Советского правительства, оказанная Мустафе Кемаль Ататюрку, во многом способствовало изгнанию сил иностранной военной интервенции с территории Турции.

Позже СССР пытался подчинить себе Турцию и вновь овладеть проливами. Это послужило основной причиной вхождения Турции в НАТО.

Содержание двусторонних отношений между Россией и Турцией имеют прочную основу, включая экономику, энергетику и гуманитарные связи. Первое – экономическое. Такие проекты, как

* Заведующий кафедрой криминалистики и судебной экспертизы, Бакинского Государственного Университета, д.ю.н., профессор.

«Турецкий поток» и АЭС «Аккую», влияют на сам характер отношений. Благодаря усилиям президентов России и Турции обе страны добились «большого прогресса в построении стратегического партнерства». На сегодня торговый оборот между Россией и Турцией составляет \$20 млрд. и продолжает расти: президент Турецкой Республики Реджеп Тайип Эрдоган поставил задачу довести его до \$100 млрд. Важнейшим товаром, который Россия поставляет в Турцию, являются энергоресурсы. Прежде всего, речь идет о природном газе. Обе страны вместе работают над долгосрочными проектами, включая строительство АЭС «Аккую». Россия оказывает помощь в создании центрифуг для АЭС. По этому проекту в Турции должно быть построено четыре энергоблока с российскими реакторами. Для Турции - эта новая отрасль экономики. Для данного проекта идет подготовка сотен турецких специалистов. Отношения между Россией и Турцией длительное время развиваются по линии туризма, экономического сотрудничества в области малого и среднего бизнеса [3]. Турция входит в число ведущих мировых производителей сельскохозяйственной продукции; текстиля; автомобиля, транспортного оборудования; строительного материала; бытовой электроники и бытовой техники [4]. Эта продукция успешно экспортируется в Россию из Турции и имеет положительную тенденцию к увеличению. Достаточно отметить, что, если в июне 2020 года 366,03 миллиона долларов США, то в июле экспорт составил 386,32 миллиона долларов [5]. Однако потенциал двухстороннего сотрудничества значительно выше, в частности в сфере высоких технологий. Со стороны Турции могли бы явиться такие предприятия как:

-TÜBİTAK - ведущие агентства по разработке политики в области науки, технологий и инноваций в Турции;

-TÜBA - автономное научное общество, которое занимается продвижением научной деятельности в Турции;

-ТАЕК - официальное ядерное энергетическое учреждение Турции. В его задачи входят академические исследования в области ядерной энергии, а также разработка и внедрение мирных ядерных инструментов;

-турецкие правительственные компании, занимающиеся исследованиями и разработками в области военных технологий, включают Turkish Aero space Industries , ASELSAN , HAVELSAN , ROKETSAN , MKE и другие;

-турецкий центр сборки, интеграции и испытаний спутников - это предприятие по производству и испытанию космических аппаратов, принадлежащие Министерству национальной обороны и управляемый TurkishAerospaceIndustries;

-SpaceLaunchSystemтурецкий проект по развитию потенциала запуска спутников Турции. Он состоит из строительства космодрома, разработки ракет-носителей спутников, а также создания удаленных земных станций [4].

Наряду с этим, по нашему мнению, необходимо усилить взаимодействие гражданских обществ России и Турции. Серьезную роль во взаимодействии должны сыграть средства массовой информации и экспертное сообщество.

Необходимо РФ и Турции выработать совместную стратегию по противодействию использованию в политических целях трагической истории прошлого в парламентской практике государств. Такая проблема возникает, когда парламентарии некоторых стран под воздействием определенных политических сил, в нарушении международной Конвенции и принятых на себя обязательств, признают задним числом тот или иной исторический конфликт как геноцид [6].

И еще, не менее важный вопрос, на котором должно быть усилено сотрудничество Турции и России. В рамках выступления на 75-й сессии Генассамблеи ООН Президент РФ В.В.Путин особо отметил, о деградации системы контроля над региональными конфликтами, обострением угрозы, исходящие от терроризма и др.[7].

Эта проблема имеет особое значение, как для РФ, так и для Турции, так как обе страны участвуют в антитеррористической борьбе на территории Ирака и Сирии и др. В 2019 году Турция, Россия в рамках антитеррористической коалиции добились больших успехов в разгроме и унижении международных террористических организаций. В частности была разгромлена признанная на территории РФ и Турции террористическая организация ИГИЛ в лице так называемого «халифата» в Ираке и Сирии. Однако борьба с терроризмом на этом не заканчивается. От массовых акций ИГИЛ, имеющая свои ячейки: в РФ, Турции и др. странах, - способна вновь совершать теракты в отношении мирных граждан. Так, в результате крупнейшей катастрофы аэробуса А321 в 2015 году над центральной частью Синайского полуострова, погибли все находившиеся внутри пассажиры-граждане России. По данным ФСБ РФ, в хвостовой части самолёта произошёл взрыв самодельного взрывного устройства (СВУ). Ответственность за теракт взяло на себя Синайское подразделение террористической группировки «Исламское государство Ирака и Леванта (ИГИЛ)» [8]. Наряду с терактами, совершаемые сторонниками ИГИЛ на территории Турции, только от рук террористов международной террористической группировки «Рабочая партия Курдистана» погибло 35 576 человек [11].

Принятые поправки в Конституцию РФ, в частности ст. 67 о не допустимости призывов по изменению территориальной целостности страны, а также дополнения в Уголовный кодекс РФ, предусматривают усиление уголовной ответственности за сепаратистские призывы. Указанное свидетельствует, что на нынешнем этапе эта проблема представляет угрозу России [9].

Практика борьбы с терроризмом свидетельствует, что, как правило, сепаратистское движение сопровождается одновременно и терроризмом (религиозного, националистического толка и политикой государственного терроризма). Турция имеет огромный опыт в борьбе с терроризмом. Кроме того, турецкие спецслужбы проводят оперативную разработку многих террористических организации религиозно - экстремисткой направленности во многих арабских странах, где их влияние значительно.

Все это свидетельствует о необходимости Турции и России с учетом нынешних угроз, усилить межгосударственное сотрудничество в антитеррористической деятельности, на основе взаимного признания деятельности этих организаций террористическими. Это послужит правовой основой для спецслужб Турции и России в налаживании эффективной оперативно-розыскной и разведывательной работы, направленной в упреждении заранее подготавливаемых террористических актов на территории двух стран.

Таковы некоторые пожелания по усилению сотрудничества между РФ и Турцией.

Использованная Литература

- Теслова [Е. Отношения с Турцией «на твердой почве»: Россия16.07.2020 , <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/relations-with-turkey-on-solid-ground-russia/1912823>.
- Русско-турецкие войны. Материал из Википедии — свободной энциклопедии, <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
- Марков С. Геополитика. Россия и Турция: новые горизонты сотрудничества.
- Кушнир И. Economy of Turkey (Economy in constries) Paperback.yanvary 29, [https://en.wikipedia.org/Economy of Turkey/ /](https://en.wikipedia.org/Economy_of_Turkey/)
- США. Торговая экономика, [https:// tradingeconomics.com/turkey/exports-to-russia](https://tradingeconomics.com/turkey/exports-to-russia).
- Конвенция «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него» была принята резолюцией 260 (III) Генеральной Ассамблеей Организации Объединённых Наций от 9 декабря 1948 года в Париже. Конвенция вступила в силу 12 января 1951 года.

Полный текст речи Владимира Путина в ООН 22 сентября 2020 г. «О чем говорил президент» «Комсомольская правда» <https://www.kp.ru/daily/217185/4291824/>.

Конфликт на Синайском полуострове. Материал из Википедии — свободной энциклопедии, <https://ru.wikipedia.org/wiki/%>.

Поправки в Конституцию РФ о территориальной целостности страны 16 июня 2020 г., <http://indolgoprud.ru/novosti/>.

Подробности от АК: <http://actualcomment.ru/prizyvy-k-raschleneniyu-rossii-budut-karatsya-tyurmoy-i-ruble-009230829.html>.

A. Turkish Democracy Foundation, Fact Book on Turkey Kurds and PKK Terrorism, 1996. Available at ([www.geocities.com/Capitol Hill/8572](http://www.geocities.com/Capitol_Hill/8572)), accessed 12 February 2005.

K. Cronin, H. Aden, A. Frost, and B. Jones, Foreign Terrorist Organizations: CRS Report to Congress, 2004. Available at (<http://fpc.state.gov/documents/organization/29722.pdf>), p. 53.

FOREIGN POLICY ORIENTATIONS OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IMPLICATIONS FOR TURKEY

Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Yönelimleri ve Türkiye'ye Etkileri

Argun BAŞKAN*

Abstract

Russian Federation has passed through several stages in its search for a clear foreign policy formulation. Since the early 2000s, Eurasianism and renewed military assertiveness emerged as answers to this search. Energy profits have supported this orientation. Russian assertiveness is likely to continue not only in the Former Soviet area but also Middle East and Mediterranean regions. This process would have implications for Turkey. This article aims to provide an assessment of the emerging factors in the Russian foreign policy.

Keywords: International Relations, Foreign Policy, Turkey, Russian Federation, Eurasia.

Özet

Rusya Federasyonu net bir dış politika oluşturma arayışındayken pek çok aşamadan geçmiştir. 2000lerin başından itibaren ise Avrasyacılık ve yenilenmiş askeri dayatma bu arayışa bir cevap niteliğinde ortaya çıkmıştır. Bu yönelimi önde gelen enerji şirketleri de desteklemiştir. Rusya'nın dayatmacı politikası sadece eski Sovyet coğrafyasında değil aynı zamanda Orta Doğu ve Akdeniz'de de devam etmektedir. Bu sürecin Türkiye üzerinde de dolaylı etkileri olacaktır. Bu makale Rus dış politikasını biçimlendiren unsurları değerlendiren bir çalışma ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Dış Politika, Türkiye, Rusya Federasyonu, Avrasya.

Introduction

Since the disintegration of the Soviet Union, Russian Federation has been trying to formulate a long-term and stable foreign policy

* Doctor Lecturer, Department of International Relations, Ege University, argunbaskan@gmail.com.

orientation. This search is parallel to the bid for increasing to the elite's plans for increasing domestic authority and modernization of the army. Military capabilities of the Russian Federation gradually became visible not only in the Former Soviet area but, as of now, in the Eastern Mediterranean and Middle East regions. This article aims to present an assessment of the Russian Federation. Study of the Russian Federation factor is also essential as a contributory factor for the study of Turkey's status in regional and world affairs.

Making Sense of Foreign Policy Actions

Mainstream literature assumes that Russian foreign policy is actually guided by the developments in the domestic politics. (Gunitsky 2018: 1) Foreign policy objectives of a state can be considerably complex. Some analytical perspectives emphasize the influence of the domestic politics whereas other point to the impact of the international system on the foreign policy behavior of a state. Some studies also suggest the inclusion of the personality traits of the leaders and bureaucratic dynamics in the analysis of foreign policy. (Leichtova 2014: 2) Naturally, we need to accept that Russian policy objectives can be highly dynamic. This fact can be underlined by the possible fluctuations in the material capabilities of this country. For example, changes in global oil prices are important variables to be kept in mind.

Russian Federation's long-term priorities in its foreign policies centered on maintaining national stability, fostering the country's economic welfare and growing its national reputation. In this regard, Russian Federation's activities are not distinctly different from those of other influential nations. Its understanding and accomplishment of these aims has shifted over time and circumstances. (Donaldson 2015: 4) Comments on the Russian foreign policy need to pay attention to the specific context of policy decisions. Differing contexts may bring rather drastic changes in the formulation of the decisions.

The annexation of Crimea, like the recognition of Southern Ossetia and Abkhazia as independent states, does not display conservatism as in the meaning of being pro-status quo, but rather a drastic shift in the Russian foreign policy. This is a move from a status quo dominated position towards revisionism. As argues by some, the annexation was indeed a case of taking calculated risk. It was conducted in a practical way to ensure that the Russian fleet remained present in the Black Sea and to stop the accession of Ukraine to NATO. (Light 2015: 27) Indeed, NATO accession of Ukraine and Georgia have long been debated issues in the Russian-NATO relations. So, it may be even argued that the crisis in Crimea was actually kind of pre-determined years ago when NATO signalled its intention to accept Ukraine's membership in the future.

International policy is affected by several variables. Some are domestic, e.g. the administration, political elites, society, geography and

economy. Others include global challenges, vacuums, and power balance shifts. The content and weight of these numerous variables are often diverse. An explanatory or predictive process or model of foreign policy can not be readily established. International politics is complex. One reliable generalization regarding Russian foreign policy is that both stability and transition are at work. Russian Federation's foreign policy has undergone many drastic changes over the course of time. But, behavioral continuity among the Tsarist, Soviet and post-Soviet administrations can be less obvious. Plus, Russian foreign policy resembled to those of other major powers in many ways but was relatively exceptional in other ways. (Donaldson 2015: 3) So, some acts of the Russian Federation can be best explained with reference to the international systemic dynamics whereas it may sometimes make more sense to underline domestic variables. However, in reality, both international and domestic variables may be at play. This is the source of difficulty to make accurate assessment on the foreign policy decisions for any country.

Relations with the US is at the core of the Russian foreign policy. This relationship influences Russian Federation's relations with other countries. Next, Russian Federation's relations with the foreign Soviet countries are considered essential for the definition and consolidation of the statehood and sovereignty of the country. Near abroad is the prioritized sphere of influence. Russian Federation may not be fully committed to its predecessors' irredentist tendencies. Extent of military alignment with the CIS, energy interests in the Caucasus, Black Sea and the Caspian Sea and acceptance of Western engagement into these areas are questions to be kept in mind. (Gorodetsky 2003: xi) Regardless of the current and future global capabilities of the Russian Federation, it makes sense to always expect Russian assertiveness in the near abroad area as the Russian Federation has easier geographical access to these regions. Plus, Russian Federation considers itself to be enjoying direct legitimacy in engaging with the near abroad. So, Turkey needs to expect cooperative and/or rivalry oriented interactions with the Russian Federation on the caucasus, Black Sea and Central Asia at any time. In out time, we can add Syria and the East Mediterreanean to this list even though they are not part of the near abroad conceptualization.

Commentators and commentators broadly accept that Russian Federation is seeking to disrupt the international political order led by the united states. The existence and scope of this threat as the underlying forces of Russian revisionism are debated. Furthermore, the correct formulation of the Western reaction is also widely debated. Three models are suggested to explain this attitude. According to the first one, Russian Federation is a revanchist power aiming at overthrowing the pillars of the Western world order. Second categorization suggests that Russian Federation is a defensive power that is working on progressive

reforms within the established system. Third one argues that Russian Federation is an aggressive isolationist power which means that the Russian Federation purposely plays a manipulative role in its foreign policy to promote its domestic authority. Yet, these three explanations are not flawless. (Götz 2019: 133) In scientific enquiries it is rarely possible to come up with directly applicable frameworks to explain complex political decisions. This especially the case in International Relations studies. Without going much detail here, I may note that foreign policy decisions tend to be related with domestic politics in one way or another.

Roughly up until the early 2000s, the participants in the discussion on foreign policy had rather openly varying opinions about possible ways of behaving. No natural or single policy option was feasible. Foreign policy proposals were often put forward for practical and tactical purposes. In general, global policy policies are usually not only planned for the external environment, but also for the domestic politics in probably all countries. Still, for Russian Federation, the foreign policy option that would boost the diplomatic negotiating leverage of the leader was not always readily apparent. Ideas only gradually became critical in making these decisions and helped form the agenda for foreign policy. (Jackson 2003: 3) Over the following years, Eurasianism gradually gained more acceptance as the most likely candidate to fulfill this vacuum.

The world is facing a range of significant problems for its future. These challenges include global terrorism; the global power transitions, global poverty, refugees and global warming and other environmental problems. One view holds that such problems should not necessarily be considered as obstacles to Western society that we have come to know about over the last half a century, but rather as an opportunity for the countries of Europe and North America and unite and provide themselves and the rest of the world with a promising future. The West can even embrace the Russian Federation in its constructive role in tackling foreign developments that, to a large degree, are also affecting Russian Federation. Russian Federation has plenty to bring to an increase in cooperation in some situations such as those relating to potential nuclear proliferation. It is clear that, even though the roots of this position are still uncertain, Russian Federation will again play a significant role in world relations and Russian Federation's political establishment will not tolerate treating Russian Federation as a junior partner it was seen in the first decade or so after the Soviet Union's disintegration. From an optimist point of view, Russian and Western priorities are considerably intertwined and can only be addressed in many ways by a cooperation format. (Kanet 2010: 287-288) Foreign policy affairs are rarely totally white or black. Some interactions take place in rather gray zones. States may engage in cooperative relations in

one field while competing in another one at the same period. So, despite the practice and rhetoric about Russian-Western rivalry, it is always possible to see space for cooperative steps.

Few countries are seen as capable of challenging US leadership and the global order. China and Russian Federation emerged as potential contenders for altering the status quo. This situation does not only result from their territorial sizes and material capabilities. The real difference comes from the fact that both Russian Federation and China have self-identity perceptions which is barely compatible with Western-originated liberalism. However, despite the surge in their hard and soft power capabilities they still lag behind the West in overall power terms. Russian Federation is even weaker than China. Furthermore, both Russian Federation and China do not seem to be having strong ideological basis to sustain their foreign policy assertiveness in the long term. (Chen 2016: 126-127) Mainstream Russian foreign policy tendencies seem to be hopeful with Eurasianism to fill this gap. Eurasianism is expected to be multi-functional not only in relations with the West but also China. Eurasianism is expected to give the Russian Federation an ideological attractivity it lost when the communist ideological charm was lost when the Soviet Union disintegrated.

Blachford argues that in mainstream international security discourse, Russian culture is seen as a primary source of conflict. Russian Federation is depicted as an irrational hostile power as opposed to the rational and liberal West. Blachford states that this perception of Russian Federation is indeed an orientalist practice of the West. The West perceives Russian Federation in orientalist terms. This kind of assessments on Russian Federation are actually triggering militarization and blocking the space for negotiations between the West and Russian Federation. (Blachford 2020: 354) Orientalism has a broad literature. It is often quoted when referring to the Western-Middle Eastern relations. Middle Eastern policy makers and intellectuals have mentioned this orientalism factor in their foreign relations with the Western countries. However, this did not much seem to be case in mainstream foreign policy discourse and debates in the Russian Federation.

The relations between Europe and Russian Federation are always nuanced. Rapid transition cycles occur both in Europe and in Russian Federation. Russian Federation has embarked on a long period of transition since the breakup of the Soviet Union and faced many obstacles. The state sovereignty was preserved whereas profound and significant changes have also emerged in the political, legal and economic structures. Russian leaders have concurrently needed popular support but matching sovereignty and need for change is not easy. Europe has already experienced drastic shifts in the last two decades. Most notably, the EU has practically become a synonym for much in Europe. The EU has grown to 27 member states including the three

Former Soviet republics of Estonia, Latvia and Lithuania. In addition, with the establishment of a presidency and an external policy service, the EU has amended its internal decision-making processes. It increased its the power vis-à-vis the member states and highlighted its position as a global actor. So, difficulties facing both the EU and Russian Federation in creating a mutual framework are obvious. Both the EU and Russian Federation struggle to get to know each other better while redefining their self-image, desires and formal arrangements. Both of them also claims for global presence. (Jonsson 2012: 444) Russian Federation is very unlikely to be member of the European Union. The European Union is also very unlikely to join the Eurasianist integrations led by the Russian Federation. But, in any case, their geographical proximity is a given fact. Furthermore, they trade extensively in the energy sector among other things.

According to a criticism of the current Russian foreign policy tendencies, there are some between the periods of the post-Soviet Union Russian foreign policy inclinations. Globalization and Western influences seem to have lost much of their popularity unlike the 1990s. On the other hand, geopolitical considerations appeared to be Putin's key policy direction. Traditionalism and localism are more valued. The Kremlin promoting conservatism and a disdain of Western liberalism. A kind of resurgent Russian nationalism rhetorically rejects existing version of global norms largely inspired by Western liberalism. The inferiority feelings that once dominated Russian elite's actions are replaced by more public displays of modern militancy and militant self-confidence. This shift in mindset and behavior is demonstrated by the Ukraine crisis. (Lo 2015: vi-vii) Yet, not so paradoxically, Russian actions in Ukraine may have irreversibly alienated Ukraine from any Eurasianist preferences. The case of Ukraine shows the material and ideological limitations of Eurasianism.

Chenoy argues that the Russian Federation has long been in a transitional phase. Russian Federation is expected to adopt Western development structures despite long history of contentious social dynamics and modern politics. The West is unsuccessful in its efforts to advance democracy in the Russian Federation. Democracy cannot develop in those countries with deficient institutions and mismatching political cultural values. In Eurasia, democracy has barely succeeded until now. So, Russian Federation should not be demonized for not being democratic. Instead, Russian Federation should be accepted and studied as it is. (Chenoy 2017: vi) This argumentation can be considered in connection with the orientalism factor/debate in the Russian-Western relations. Interestingly, this kind of assessments may be paradoxically underlining not the normalness of the Russian Federation but rather its over-uniqueness.

Impulse of The Energy Factor

Energy and geopolitics are closely entangled in Eurasia. Eurasian energy politics has global implications. It has uncertain and ever-changing variables. Given its massive size, its vast resources, its history, international ambitions, and its rentier organization, Russian Federation is undoubtedly the central multiplying factor of this Eurasian equation. (Dellecker 2011: 1) So, unless a radical innovation in the global energy technology occurs, energy can be used as a constraint variable in assessing the foreign policy objectives and capabilities of the Russian Federation.

Rather direct displays of power was chosen as the major tool in the Putin presidency to signal that the Russian Federation was ready to revise its secondary status in the post-Soviet era. Energy profits visibly helped Russian Federation's assertiveness in foreign policy but they did not necessarily make Russian Federation feel more secure in its neighbourhood. In the post-Soviet period, Russian Federation went through a variety of challenging periods. They all represented profound uncertainties about the role of Russian Federation in the world. (Legvold 2007: 10-11) Energy revenues seem to be directly helping the Russian elite to function as reliable ground of income and influence not only in the foreign policy but also domestic affairs. The Russian energy sector is heavily state controlled. This gives the elite a kind of leverage it may not enjoy in a rather liberalized economic system.

In the economic climate and natural resource policy, Russian Federation has a vital role to play. This also encourages other countries and foreign players, particularly the EU, to include Russian Federation in foreign environmental policy and to enable it to take on initiatives which will help to improve domestic climate policy. Russian Federation often engages in the key environmental policy initiatives under way at the world level and has ratified nearly all the big international agreements covering the atmosphere and natural resource management. (Korppoo et al 2015: 2) However and interestingly, Russian Federation's official foreign policy discourse does not seem to be underlying this internationalist act as a positive example of the country's pacifist and multilateralist intentions. Indeed, the focus seems rather on the bilateral and somewhat disputed aspects of conventional energy trade.

Engagement with Asia

Russian far East is rich in natural resources. Russian Federation has stepped up its efforts towards stronger economic and political cooperation with its regional neighbours. This switch into Asia gives Russian Federation enormous potential, but it also poses major fiscal, bureaucratic, technical, social and geopolitical hurdles. (Sverdrup and Lee 2018: v) Russian engagement with East Asia is only a part of its

wider global ambitions. So, this direction does not have much depth in terms of regional security and economic integration. Besides that, Russian Federation's Far Eastern regions are relatively underdeveloped zones which do not match easily with the dynamism of the East Asian economies. So, Russian engagement with the East Asia needs to be re-oriented from the present geopolitical focus to a more commercially focused approach. (Lo 2015: 22) Foremost, Russian Federation needs to develop its economic appeal in the region. Even though the Russian far East has rich natural resources the region is underdeveloped regarding infrastructure.

China and Russian Federation would have a huge effect upon the potential transformation of the international security regime in this century in order to handle the urgent obstacles to the conventional and non-traditional stability posed by humankind. By searching a more acceptable, multilateral global power distribution format for their needs, China and Russian Federation are practically undermining America's supremacy and Western liberalism. Both Russian Federation and China demand high levels of respect at the international level. Russian nuclear parity is still kept with America whereas China is competing with the United States in global economy. As permanent members of the United Nations Security Council, China and Russian Federation wield substantial influence and hold a shared stance on many critical foreign issues that are clearly in opposition to Western liberal democracy's priorities. The relationship between Beijing and Moscow has the ability to confront the US and its partners on regional and international issues. Having said all these, it should be still noted that both Russian Federation and China still place high importance to their relations with the West. Yet, they underline that their relations with the West should be based on equality and reciprocity. (Bolt and Cross 2018: vii) This situation shows that the interaction among the great powers is not only black and white. A complex mix of cooperative and conflictive aspects influence the flow of the relations.

Russian Federation and China have shared objectives including stability and strengthening their authoritarian while and reforming the international system. They play a vital role not only in regional problems, but also in international organisations. A robust sino-Russian relationship poses a possible counterbalance to the US and the democratic states. On the other hand, the West remains an important market for China and Russian Federation, as both countries are searching for stronger ties with, albeit in terms of an equal relationship, the United States and its democratic allies. The sino-Russian strategic partnership has gained substantial traction, especially since 2014, when Moscow turned to Beijing in an effort to compensate for its confrontation with the West following Russian Federation's annexation of Crimea. Nevertheless, both countries do have some tensions in their

mutual relations. China and Russian Federation thus define their ties as an essential strategic partnership but not an alliance. (Bolt and Cross 2018: viii) It is not very likely to see the birth of a full scale Russian-Chinese alliance at least in the near future. They are equally motivated to assert their greatness on the world level starting with Eurasia. It is inevitable that some of their interests will clash even if some other would overlap.

Interestingly, China and Russian Federation are not alone for seeking revisionism in the global liberal order. Actually, the US has its own revisionist tendencies. In the cases of Russian engagement in south ossetia and the annexation of Crimea and the subsequent Eastern Ukraine crisis, Russian Federation Putin has displayed his deep revisionist impulses. In reaction to these and other problems, both the US and China reoriented both their internal and foreign strategy courses. In the current trump period, the US showed serious signs of withdrawal from its internationalist commitments. China stepped forward to tighten domestic political restrictions and increase foreign policy assertiveness. We will yet to see how these three countries' revisionisms will further overlap or diverge. It is important to understand how much revisionist traditions in International Relations can be developed and accepted in any one of these countries. Furthermore, minor powers are known to be traditionally imitating great powers. It is still difficult to detect a common pattern in these revisionisms. These tendencies may challenge the global liberal internationalism radically. (Karmazin and Hynek 2020: 1-2) So, Russian Federation and China may be indirect models for third parties one way or another. Even if their authentic ideological and cultural traits may not necessarily seem appealing to the lesser powers, their strategic behaviours may trigger responses and inspirations in the rest of the world.

Russian Federation has some inconsistencies between its position both as a great power and a emerging power. Russian Federation's ties with China are particularly relevant in this context. Compared to China, the influence of Russian Federation outside its borders is limited. The major reasons are its comparatively weak state-led economy and a lack of sufficient capital to finance infrastructure abroad. In latin america, sub-saharan africa, and the persian gulf, China's presence is much greater than that of Russian Federation. Partly because of this aspect, Russian Federation seems to have pursued a two-layer approach towards China. This approach is based on both co-operation and competition. On the one hand, Central Asia is viewed as a battle ground by Russian Federation's leaders where China is more regarded as a challenger than a collaborator. On the other hand, Moscow and Beijing follow strategies with parallel positions in international organisations such as the BRICS, G20 and the Shanghai Cooperation Organization (SCO). It should be remembered, however, that the Russian approach to

China is not a direct conflict, and Moscow is searching for better regional and global partnership terms with China. Briefly, Moscow pursues a very realistic and multi-faceted approach with respect to China. (Dal and Erşen 2020: 5) Assuming that Russian and Chinese military capabilities are roughly at par, economic capabilities of China can still be expected a real leverage vis-à-vis Russian Federation. This is a gap which Russian Federation cannot easily fulfill at least in the near future. Russian Federation is a net exporter of energy and rich in natural sources but even with this abundance of sources Russian economy does not have the dynamism that would compete with the Chinese economy.

Eurasianism

Russian foreign policy has cultural aspects among other things. This situation is about the quest for a collective post-Soviet self-image and on a discussion about the civilizational status of Russian Federation. National uniqueness, Slavic (and non-Slavic) roots, Europeanness, asianness, and Eurasianism exposed the elite's competing geopolitical and social codes. These were crucial to formulate the conduct of the foreign policy. In the years following the disintegration of the Soviet Union, the question of nationality appeared as one of the most contentious factors. It was a cause of controversy that meant that foreign policy was marked, like domestic politics, by discord and confrontation. (Lo 2002: 12) These issues need to be taken into in long term considerations. Identity related issues show their influence for generations. Historical predecessors of the Russian Federation had already tried to tackle with these questions.

The increasing longing for the idealized peace of interethnics, economic stability and the intellectual solidarity of the Soviet era over recent years helps more and more in putting Russian Eurasianism as a replacement philosophy of Sovietism. Eurasianism generally implies that Russian Federation is at the heart of Eurasia and Eurasianism. However, Kazakhstan was the first to embrace Eurasianism in the early 1990s. In this case, Eurasianism was promoted for domestic political reasons for create a Kazakhstani national ideology. Obviously Russian Federation was not directly at the center of this kind of vision. However, Kazakhstan's Eurasianism also intended to establish an intellectual framework for ties with Russian Federation. (Bassin 2016: 309-310) Even tough Eurasianism is not appreciated in Europe/West and non-former-Soviet Union Asia in general, it may have some real influence and appeal at least in the Central Asia. So, this may be recorded as a partial success of Eurasianism up until now.

Putin embraced Eurasianism rather openly in his third presidential term. The Eurasian Economic Union (EEU) was created as a Russian and Kazakh led project in 2015. Putin was cautious not to illustrate any Eurasianistic hostilities to the European Union in his initial

formulations, but rather spoke about the affinities between the two and even mentioned the possibility of an integration between the EU and the EEU. Obviously after the breakup of the Soviet Union, Eurasianism emerged as a big conceptual umbrella with sufficient internal doctrinal versatility and regional reach to take advantage of several different types of problems. These ranged from national and ethnic identity concerns to officiating state-national doctrines, and from Russian post-imperial status to multinationals. Eurasianism has been particularly attractive to populism and popular cultural expressions. Obviously Eurasianism is not present or is not solely impacted by one dominant position even though its center of gravity is actually in Russian Federation and in the Russian language. Rather abstract conceptualization of Eurasia seems to be helping the spread of Eurasianism itself. (Bassin and Pozo 2017: 8-9) Lewis notes that whereas Eurasianism is generally dismissed in the West as a retreat from democratization, it actually serves as a powerful enough framework used in the formulation of the Russian foreign policy. (Lewis 2018: 22) Eurasianism may remain as the most attractive policy orientation in the Russian Federation if Russian-Western relations evolve on a rather conflictive path. Eurasianism gain more prestige in the long term at least as a cultural concept even if not as a full scale framework for political and economic integration. Eurasianism is essentially a very novel idea which has no real predecessors neither in Asia or Europe or the rest of the world. So far, its core impulse comes only from the Russian enthusiasm. Kazakhstan's embrace of the concept is a real sign of progress but its direct political implications may fall short of expectations in the long run. To begin with, Eurasianism does not seem to be drawing much intensive interest from China.

Implications for Turkey

Turkey and the Russian Federation have some considerable potential to cooperate. Tourism and energy are the primary examples. They also have uneasy interactions when it comes to other issues like Syria or Karabakh. So, Turkey-Russian Federation relations are not necessarily pre-determined and linear. Furthermore, Turkey is a member of the NATO. This is the most important factor to be noted when debating Turkey's foreign policy options and capabilities. Even this NATO variable alone is enough to point to the limitations on the mutual relations. So, given these prospects for cooperation and rivalry, it is plausible to expect periods of progress and regression in the mutual relations. Some periods may present further opportunities for cooperation whereas others may strain the relations. So, some space for flexibility would be useful in the conduct of the affairs.

Conclusion

This article presented an assessment of the ideological and practical origins and capabilities of the Russian Federation. Some regions and topics like military capabilities, Eurasianism, energy, liberalism seem to be more prominent factors in this framework. The methods and scope of assertiveness of the foreign policy of the Russian Federation depends on a complex of material and non-material aspects. Material aspects generally stem from the international distribution of power, military risk taking behavior and energy profits. Non-material factors are generally about the harmony of the Slavic and non-Slavic elements, demographic trends and ideological preferences between Eurasianism and liberalism. Regardless of the scope of its global reach, Russian Federation has been and will remain as one of the key factors that needs to be automatically kept in mind for Turkey's regional and global reach.

Bibliography

- Bassin, M. (2016). *The Gumilev mystique: Biopolitics, Eurasianism, and the construction of community in modern Russian Federation*. Cornell University Press.
- Bassin, M., and Pozo, G. (2017). Introduction. In: Bassin, M., and Pozo, G. (Eds.). *The Politics of Eurasianism: Identity, Popular Culture and Russian Federation's Foreign Policy*. Rowman and Littlefield: 1-16.
- Blachford, K. (2020). *Western orientalism and the threat from Russian Federation*. *Comparative Strategy*, 39(4), 354-367.
- Bolt, P. J., and Cross, S. N. (2018). *China, Russian Federation, and twenty-first century global geopolitics*. Oxford University Press.
- Chen, Cheng (2016). *The Return of Ideology: The Search for Regime Identities in Postcommunist Russian Federation and China*. University of Michigan Press.
- Chenoy, A. M., and Kumar, R. (2017). *Re-emerging Russian Federation: Structures, institutions and processes*. Springer.
- Dal, E. P., and Erşen, E. (2019). Russian Federation and the Changing International System: An Introduction. In: Dal, E. P., and Erşen, E. (Eds.). *Russian Federation in the Changing International System*. Springer International Publishing AG:1-16.
- Dellecker, A., and Gomart, T. (2011) Introduction: solving the Eurasian energy equation. In: Dellecker, A., and Gomart, T. (Eds.). *Russian energy security and foreign policy*. Taylor and FranCIS: 1-19.
- Donaldson, R. H., and Nadkarni, V. (2015). *The foreign policy of Russian Federation: changing systems, enduring interests*. Fifth Edition. Routledge.
- Gorodetsky, G. (2004) Introduction. In: Gorodetsky, G. (Ed.). *Russian Federation Between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*. Routledge: x-xx.

- Götz, E., and Merlen, C. R. (2019). Russian Federation and the question of world order. *European Politics and Society*, 20(2), 133-153.
- Gunitsky, S., and Tsygankov, A. P. (2018). The Wilsonian bias in the study of Russian foreign policy. *Problems of Post-Communism*, 65(6), 385-393.
- Jackson, N. J. (2003). *Russian foreign policy and the CIS: Theories, debates and actions*. Routledge.
- Jonsson, Anna (2012) Russian Federation and Europe. In: Gill, G., and Young, J. (Eds.). *Routledge handbook of Russian politics and society*. Routledge: 444-453.
- Kanet, R. (Ed.). (2010). Conclusion. In: Kanet, R. (Ed.). *Russian foreign policy in the 21st century*. Springer: 287-288.
- Karmazin, A., and Hynek, N. (2020). Russian, US and Chinese Revisionism: Bridging Domestic and Great Power Politics. *Europe-Asia Studies*, 72(6), 955-975.
- Korppoo, A., Tynkkynen, N., and Hønneland, G. (2015). *Russian Federation and the politics of international environmental regimes: Environmental encounters or foreign policy?*. Edward Elgar Publishing.
- Legvold, R. (2007) Introduction. In: Legvold, R. (Ed.). *Russian Foreign Policy in the Twenty-first Century and the Shadow of the Past*. Columbia University Press: 3-34.
- Leichtova, M. (2014). *Misunderstanding Russian Federation: Russian foreign policy and the West*. Routledge.
- Lewis, D. G. (2018). Geopolitical imaginaries in Russian foreign policy: The evolution of 'Greater Eurasia'. *Europe-Asia Studies*, 70(10), 1612-1637.
- Light, Margot (2015) Russian Foreign Policy Themes in Official Documents and Speeches: Tracing Continuity and Change In: Cadier, D., and Light, M. (Eds.). *Russian Federation's foreign policy: Ideas, domestic politics and external relations*. Springer:13-29.
- Lo, B. (2002). *Russian foreign policy in the post-Soviet era: reality, illusion and mythmaking*. Springer.
- Lo, B. (2015). *Russian Federation and the New World Disorder*. Brookings Institution Press.
- Sverdrup, Ulf and Lee, Jae-Young (2018) Preface. In: Blakkisrud, H., and Rowe, E. W. (Eds.). *Russian Federation's Turn to the East: Domestic Priorities and Regional Cooperation*. Palgrave MacMillan: v-vi.

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE PARADOKSAL SÜRTÜNMELER

Paradoxical Friction in Turkey-Russia Relations

Oğuzhan ERGÜN*

Vefa KURBAN**

Özet

Türk-Rus ilişkileri çok eskilere dayanmaktadır. Uzun bir tarihi süreçte ilişkileri etkileyen üç katmanlı (küresel-bölgesel ve yerel) siyasal dinamikler oluşmuştur ve geleneksel siyasi coğrafya analiz metodolojisi, analizlerini bu üç katmandan hareketle gerçekleştirmektedir. Coğrafyayı tarihten kopararak yapılacak analizler dar, soyutlayıcı ve anlamlandırmadan yoksun kalacaktır. Tarihi süreç her katmanda farklı ilişki biçimlerini şekillendirmekle hibrit ilişkiler üretmektedir. Analiz katmanlarında (Uluslararası- küresel, ulusal ya da devlet ve ulus içi- toplumsal, kentsel vd.) köklü yapısal dönüşümlerin gözlemlendiği günümüz siyasi coğrafyasında gelişen önemli olaylar dejavu duygusu üretmektedir. Yeni çağın değişimine uyum sağlayamayan kadroların kalıtsal stratejik hamlelerinde önceki yüzyılın geri dönüşüm ürünlerine rastlanılmaktadır ki Rusya, karar vericilerini bu kapsamda sorgulamalıdır. “Güvenlik kültürlerinde” gelişen sezgilere ve normlara rağmen ters yönde adımlar ile siyasi bir sonuç yanlılığına kapılmak, dış politik süreçte paradoksal sürtünmelere yol açmaktadır. Bu çalışmada üzerinde ağırlıklı durulacak iki önemli gelişmeden hareketle bu paradoksal sürtünme konusu ele alınmaktadır. Çalışmada iki olayın etkisi ve arka planına dikkat çekilmektedir. Tovuz saldırıları ve bölgedeki diğer çatışmalar ile Azerbaycan üzerinden Türkiye’nin dış politikasını şekillendirmeye çalışan Putin Doktrini’nin etkileri, Yalta Konferansı’nin takiben gelişen Stalinizm’in tehditleri ile benzer sonuçları destekleyen bir kültür ürünü olarak aynı maksada mı hizmet etmektedir? Bu maksat ne olabilir? Rus jeopolitiği yerel ve bölgesel katmanda Türkiye’yi arka bahçesinden uzak tutarken, küresel katmanda Türkiye’nin Anglo-Amerikan hegemonik alanında *sorunlu* bir paydaş olarak kalmasını mı öngörmektedir?

* Dr., oguzhanergun@gmail.com

** Doç. Dr., vefa_rzayeva@yahoo.com

Anahtar Kelimeler: Türk-Rus İlişkileri, Tovuz saldırısı, güvenlik kültürü

Abstract

Turkish-Russian relations date back to very old times. During this long historic process, triple-layered (global-regional and local) political dynamics affecting the relations have been formed and the analysis methodology of Orthodox political geography conducts its analyses based on these three layers. Analyses conducted by excluding history from geography would be inefficient, abstractive and deprive of sense-making. The historic process shapes different types of relations under each layer and establishes hybrid relations. Significant developments experienced in today's political geography where radical structural transformations are observed in the analysis layers (International- global or state and intranational- societal, urban) create the feeling of dejavu. The recycling outputs of the previous century are seen in the hereditary strategic moves of the cadres that cannot accommodate themselves to the changes new era has brought, and Russia must question its decision-makers in this regard. Falling into the error of a political result with the steps going backwards despite intuitions and norms developed in their "security cultures" leads to paradoxical friction in the foreign policy process. This issue of paradoxical friction will be discussed with reference to the two important developments that will be dwelled upon in this study. The effect and background of these two events will be focused in this study. Do the Tovuz and other clashes in the region, about which there is no doubt that Armenia promoted and supported de facto, and the effects of Putin Doctrine, which aims to shape the foreign policy of Turkey through Azerbaijan according to most analysts, serve the same purpose as a cultural product supporting results similar to the threats of Stalinism that appeared following the Yalta Conference? What might be the reason? Does the Russian geopolitics keep Turkey apart from its backyard in local and regional layers while predicting that Turkey remains a *troublesome* shareholder in the Anglo-American hegemonic region in its global layer?

Key Words: Turkish-Russian relations, Tovuz clashes, security cultures.

Giriş

Ekonomisini önemli ölçüde doğalgaz, petrol ve silah endüstrisine dayamış olan Rusya'nın karşısına ileride kendisine hem ekonomik hem de siyasi açıdan rakip olabilecek enerji alanları ve üreticilerin ortaya çıkması, ekonomi politik üzerinden bekasını önemli ölçüde etkileyecektir. Rusya varlık ve rantı, arka bahçesindeki ülke ve toplumlar ile paylaşan bir hegemon değildir. Rusya'nın Avrupa Birliği ve özellikle Almanya ile olan ilişkilerinde enerji bağlantısı önemli rol oynamaktadır. Aynı husus Doğu Avrupa -Rusya ülkeleri için de

geçerlidir. Doğu Akdeniz’de enerji yatakları, Rusya’nın bu ülkelerle arasındaki enerji tabanlı asimetrik karşılıklı bağımlılığı olumsuz biçimlerde etkileyecektir. Bu bağlamda Doğu Akdeniz doğal gazının Avrupa piyasasına yakın bir gelecekte ulaşması Rusya için olumsuz bir durumdur. Türkiye’nin, Doğu Akdeniz havzasındaki doğal gaz araştırma ve sondaj çalışmaları ile Batılı doğal kaynak konsorsiyumlarını rahatsız eden, faaliyetlerini aksatan tutumundan istifade etmeyi düşünecek midir? GKRY (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi), Yunanistan ve Mısır ile soğuk savaş ötesi döneme uzanan iyi ilişkilerinin Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs’ta gerçekleştirdiği hamlelere etkisi ne olacaktır?

Yeni Doktrinde Yeni Bir Şey Yok

Putin dönemi siyaset belgelerinde yöntem ve hedefleri somutlaşarak doktrinleşen dış politika konsepti Putin Doktrini olarak anılmaya başlamıştır. Siyaset belgelerinin sürekli tekrarlanan temel hedefi “büyük güç” statüsünün korunması üzerinedir. Bu strateji Moskova’nın asırlar öncesinden benimsediği “yayıma ve genişleme politikaları üzerinden varlığını güvenli kılma” prensibinin yeni versiyonu olmanın ötesinde değildir. Bu politikalar daha önceki Çarlığı ve SSCB’yi nasıl yıktı ise aynı tehlikeyi içermektedir. Strateji kaynak ve hedef dengesi üzerine kurulu olup yeni ittifaklar geliştirme becerisi olarak da ele alınmaktadır. Yeni dönem Rus yayılmacılığı ABD ve AB’nin Doğu Avrupa ve Orta Doğu yayılmacılığının sonrasında haklılaşmış görünse de güvenlik kültürünün kalıtsal sorunlarını taşımaktadır.

Rusya bu bağlamda Suriye’de 70 bine yakın çeşitli rütbelerde askeri personel sahada aktif faaliyet göstermiştir. Ermenistan’da konuşlu asker sayısı 4 bini bulurken, Libya’da paralı asker sayısının (Wagner) iki bin 500 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Kırım’a 20 bin, 2008 yılında girdiği Abhazya ve Güney Osetya cumhuriyetlerine 8000 civarında asker yerleştirmiştir. Rusya’nın toplamda 18 farklı ülkede askeri üsleri, lojistik destek merkezleri ve barış gücü altında faaliyet gösteren askerleri bulunmaktadır. Daha önce askeri varlığı bulunan ülkeleri de dahil edersek bu sayı 25’i bulmaktadır.¹

Rusya Federasyonu ve önceki versiyonları (SSCB ve Çarlık Rusya’sı gibi) tarihi boyunca güvenilir bir aktör olmamıştır. Kissinger’in ifadesi ile zayıf dönemlerinde kuluçkaya yatan, güçlü dönemlerinde ise zorba politikalar izleyen yapısı ile sürekli yayılma politikaları sürdürmektedir. Rus dış siyaset stratejisinin Çarlık döneminden itibaren “devleti her yöne genişletmek” üzere şekillendiği görülmektedir. Nitekim her yıl, birçok Avrupa devleti topraklarının toplamından daha fazla büyüyerek 1552-1917 tarihleri arasında yılda ortalama 100.000

¹ M. Çağatay Güler Putin Doktrini: Büyük Güç Statüsünün Muhafazası, İstanbul, Kriter Dergi, Mart 2020 / Yıl 4, Sayı 44.

km² genişlemiştir.² Bu alanın büyük bölümü Türk ve Müslüman kavimlerin yaşam alanıdır. Rusya Türkiye yakınlaşmasında Türklerin bu alana nüfuz etme ihtimalinin Rusya açısından her zaman tehditkâr bulunması ve Türkiye'nin düşman blokta yer almasının tercih edilmesi, stratejik özne olarak rakip veya düşman konumunda ele alınması olasıdır. Bölgesel ve ulusal seviye gelişmeleri bunu teyit etmektedir. Küresel katmanda politika belirleyici dinamikler farklılaşmakla beraber kadim dostluklar/güvenlik toplulukları seviyesinde bir ilişki söz konusu olmamıştır. İlişkide dönemsel olarak Türkiye'nin elinin ne kadar güçlenmesi gerekiyorsa o ölçüde destek yeterli görülmekte ve daha ileriye gitmemektedir.

Türk-Rus ilişkilerinin çok uzun ve çatışmalı bir geçmişi vardır. Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı her ikisinin de varlığını sona erdiren I. Dünya Savaşı'nda karşı bloklarda yer almıştır. Savaşın sona ermesi 16 Mart 1921 yılında Bolşevik Rusya ile Ankara hükümeti arasında Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayı 17 Aralık 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması takip etmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise ilişkilerde bozulmalar ortaya çıkmış ve olağan tarihi seyrine dönmüştür! Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin boğazlarında ortak üs talep etmesi ve toprak talebinde bulunması gelişen süreçte Türkiye açısından onarılması güç ekonomik, askeri ve siyasi sonuçlara yol açmış Türk stratejik kültüründe parantez içine alınmış ve paradoks silikleşmiştir.

“Nebülöz'ün” Orta Doğu politikalarında meydana gelen değişim ile Türkiye'nin güneyinden çevrelenmeye başlanması buna paralel gerçekleşen darbe girişimi küresel düzeyde Rusya'yı tedirgin etmiştir. ABD ve partnerlerinin bu jeostratejik eylemi, Rusya'nın Türkiye'nin bölgesel düzeyde gerçekleştirdiği mahdut hedefli operasyonlarını desteklemiştir. Ancak bu tutum Rusya'nın, Batılı hegemonik güçlerin kaynak ülkelerini istikrarsızlaştırma ve kontrol altına alma politikalarını Libya'da taklit etmesine engel olmamıştır.

Yakın Dönem Rus Dış Politikasına Asimetrik Bir Bakış

SSCB döneminden bu yana Nomenklatura'nın³ önemli adımlarının Batı Hegemonik merkezini oluşturan Nebülöz'ü⁴ memnun eden dizilim sergilediği abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Cox, hegemonyanın çekirdeğini oluşturan sınıfı Nebülöz (Nébuleuse) olarak adlandırmaktadır. Doğu'dan gelen her işgal ve tehdit nebülöze iktisadi

² Henry Kissinger, Dünya Düzeni Çev. S.S. Gül İstanbul Boyner, 2016, s.65

³ Nomenklatura Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkelerinde bürokrasi çeşitli kilit idari görevleri ellerinde tutan elitler.

⁴ Nébuleuse (Nebülöz), Dünya ekonomi politığını ve düzenleme biçimini belirler, politikanın şekillendirilmesinde etkindir. Nebülöz içerisinde; uluslararası şirketlerin yönetici kadroları, ulusal temelli büyük işletmelerle sanayi gruplarını kontrol edenler ve mahalli temelli küçük kapitalistler yer almaktadır. (Robert Cox & Michael G. Schechter, The Political Economy of a Plural World, Routledge 2002).

ve siyasi rant ortamı yaratmaktadır ve askeri endüstriyel kompleksi beslemektedir. Günümüzde asimetrik şiddet ile askeri-endüstriyel kompleksin geliştirdiği re-simetrik şiddetin rantı arasındaki simbiyotik ilişkinin bölgesel çatışmalara ve bunların yıllarca sürmesine neden olduğu açıkça görülmeye başlanmıştır.

Rus teknolojisinin piyasaya sürdüğü yeni sistemler esasen çevre ve yarı çevre konumundaki (sömürülen ve hem sömürüp hem de sömürülen ülkeler- I. Wallerstein), başka bir ifade ile hegemonyaya paydaş olamayan ülkeleri zora sokarken, Batı başlığı altında topladığımız ABD ağırlıklı askeri endüstriyel kompleks⁵ için yeni yatırım alanları ve konuları ortaya çıkarmaktadır. Rusya'nın askeri fiziki eylemleri ise yeni pazarların oluşmasına ve ülke yönetimlerinin "nebülöze" daha fazla teslimiyetine sebep olmakta, "Yeni Rus Tehdidi" başlığı altında siyasi şekillendirmeler gerçekleşmektedir.

Ezcümle Rusya'nın saldırgan dış politikası her dönem küresel ekonomi politikası Batı lehine şekillendirici bir öge işlevi görmekte iken kendi sömürü alanlarını kendine bağlayıcı tehdit ortamı da oluşturmaktadır. Rusya'nın Batı'nın emperyalist politikalarına karşı kendini savunma ve koruma politikaları üretmesi yadsınamaz. Sorun, bu ülkenin tehdit tanımlaması, tedbir ve yöntem sorunu mu yoksa Batı ile üstü kapalı (zımnî) iş birliği/paylaşım ilişkisi mi olduğu, ya da "rakibi taklit stratejisi" mi güttüğü yönündedir. Libya'da isyancı lider ve CIA'nın birçok operasyonunda yer almış olan Halife Hafter'in desteklenmesi bu yönlü bir paradokstur. Türkiye'nin güneyinde terör kuşağı oluşturmaya çalışan ABD destekli PKK/PYD unsurları ile iş birliği, başta ABD diasporası olmak dış destek ile ayakta duran Ermenistan yönetiminin askeri eylemlerinin kurgulanmasına kadar birçok konu, Türkiye'nin Rusya ile iş birliği konusunda paradoksal bir durumla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Rusya ve Türkiye arasında özne tanımlaması tarihi süreçte şekillenmiştir. Bu hiçbir zaman "dost" olarak belirlenmemiştir. Kısa dönemli iş birlikleri, küresel ve zaman zaman bölgesel katmanda, güç veya güvenlik dengesi gereklilikleri ile ortaya çıkmış daha sonra gerçek! mecrasını bulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk-Sovyet İlişkileri: NOTA'lar döneminden NATO Dönemine Eksen Kayması

1925 yılında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması⁶ savaşın bitimi ile süper güç haline gelen Sovyetler Birliği tarafından tek taraflı

⁵ ABD eski Başkanlarından D. Eisenhower' in 1961 yılında yaptığı veda konuşmasında gelecek nesilleri ciddi bir gücün gelişmekte olan tehlikesi konusunda uyarmıştır. Tehlikenin öznesi Askeri endüstriyel komplekstir. Bu yapı genişleyerek inner circle veya reel ABD siyasi kuruluşunu oluşturmuştur. Ruf, Werner, "Private Militärische Unternehmen", Vortrag auf der 22. Internationalen Sommerakademie des Österreichischen Studienentrums für Frieden und Konfliktforschung, Burg Schläining 2005. Dan Briody "The Iron Triangle – Inside the Secret World of the Carlyle Group", Wiley ve Sons, New Jersey 2003, s.28.

⁶ İsmail Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I.cilt (1920-1945), TTK, Ankara, 2000, s.272.

olarak feshedilmiştir ve Türkiye bu süreçte Sovyetler Birliği'nin tehdidi altında kalmıştır.⁷

17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında gerçekleşen Postdam Konferansında Türkiye ile ilgili olarak Boğazlar Meselesi ele alınmıştır. Konferansta Molotov, 16 Mart 1921'de Ankara Hükümeti ile Bolşevik Rusya arasında imzalanan Moskova Antlaşması⁸ ile "Sovyet Ermenistan'ı ve Gürcistan'ından koparılan toprakların geri verilmesi" üzerinde durarak, Sovyetler Birliği'nin Montrö Sözleşmesi'nin işleyişinden de memnun olmadığını ve Türklere, isteklerini karşılama durumuyla Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile ittifakta bulunmaya hazır olduğunu söylemiştir.⁹ Konferansın devamında ise Stalin'in söylem ve tavırlarından, Montrö Sözleşmesi hükümlerinin¹⁰ Sovyetler Birliği'nin aleyhine işlediğini, bu sözleşmenin Türkiye'ye savaş halinde olmasının yanında savaş tehlikesi gördüğü durumlarda da Boğazları kapatma hakkı tanıdığını dolayısı ile Sovyetler Birliği'nin Boğazlarda üs isteme konusunda geri adım atmayacağı anlaşılmıştır.¹¹ Potsdam Konferansı'nın 24 Temmuz 1945 tarihli toplantısı Boğazlar konusunun ele alındığı son toplantı oldu ve bu görüşmede de Boğazların statüsündeki değişiklik ile ilgili fikir birliğine varılamamıştır.

SSCB tarafından 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye'ye gönderilen Notada ise yeni bir Boğazlar rejiminin kurulması talep ediliyor ve bu talep aşağıdaki esaslara dayandırılıyordu:

1. Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerinin geçişine devamlı olarak açık olmalıdır.
2. Boğazlar Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişine devamlı olarak açık olmalıdır.
3. Özel surette öngörülecek haller dışında, Boğazlar Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine kapalı olmalıdır.

⁷Aslında bu antlaşma Türkiye açısından zor bir döneme tesadüf etmektedir. Bütün eski müttefiklerinden tecrit edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti, Milletler Cemiyeti tarafından kendisine empoze edilen Irak sınırını kabullenmek ve aynı zamanda, Musul konusunda ulusal çıkarlarına aykırı olan bir anlaşmayı İngiltere ile imzalamak zorunda kalmıştı. Diğer taraftan Türkiye İtalyan tehdidi altında idi, çünkü Roma'daki Faşist hükümet, savaş sırasında kendisine vaat edilen Anadolu kıyılarını silah zoruyla ele geçireceği günleri hayal etmekteydi, ayrıca, yabancı ajanlar tarafından kışkırtılan Kürt aşiretleri 1924-1925 yıllarında sürekli ayaklanma halinde idiler.Kaynak: Vladimir Potyemkin, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Diploması Tarihi, Çev: Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1980, cilt 4, s. 27.

⁸ Vefa Kurban, "16 Mart 1921 Moskova Andlaşması'na Türk ve Rus Kaynaklarına Göre Karşılaştırmalı Bir Bakış", Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler dergisi, Yıl 2014, Cilt 12, Sayı 1,

⁹ Nuri Karakaş, Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri, Atatürk Araştırma merkezi, Ankara, 2013, s.185.

¹⁰ Montrö Sözleşmesi hükümleri için bkz: T.C.Resmî Gazete, Tesis tarihi: 7 Teşrinievvel 1336, 5 Ağustos 1936, Sayı 3374, <https://www.resmigezete.gov.tr/arsiv/3374.pdf>, Erişim tarihi: 24 Ağustos 2020.

¹¹ Nuri Karakaş, Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri, Atatürk Araştırma merkezi, Ankara, 2013, s.185.

4. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin kurulması yalnız Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili olan diğer devletlerin yetkisi dahilinde olmalıdır.

5. Boğazlarda ticari seyrüsefer serbestliğini ve Boğazların güvenliğini temin hususuyla en fazla ilgili ve bunu gerçekleştirmeye en güçlü oldukları için, Türkiye ve Sovyetler Birliği, Boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz'e sahili bulunan devletler aleyhine kullanılmasının önüne geçmek amacıyla bunların savunmasını müştereken temin etmelidir."¹²

ABD ise bu süreçte Türkiye'yi destekleme yönünde karar almıştır.

Sovyetler Birliği 24 Eylül 1946 tarihinde Türkiye'ye yeni bir nota göndermiştir. Notadan da anlaşıldığı kadarıyla, Sovyetler Birliği Boğazlar meselesini Türkiye ile baş başa halletmek niyetindeydi. İkinci nota karşısında da ABD Türkiye'nin yanında yer alınca, Türk resmi çevreleri ile kamuoyunda yeniden geniş bir rahatlama olmuştur.¹³

Sovyetler bu talepleri, milli bakımdan Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı olduğundan ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit ettiğinden dolayı hiçbir şekilde taviz veremeyeceği ve kabul edemeyeceği bir tutumdur. Bu talepler aynı zamanda uluslararası bakımdan da çok ciddi sonuçlar doğurabilecek bir talep idi. Türkiye tarafından bu Sovyet talebinin kabulü Türkiye'nin Boğazlarda kurduğu denge ve bağlantı unsuru rolünün bitmesi ve Karadeniz devletlerinin sözde güvenliğinin, Türkiye'nin güvenliğinin imhası üzerine kurulması anlamına gelecekti.¹⁴

Türkiye bu durum karşısında ordusunu terhis etmemiş ve savaş tedbirlerini sürdürmüştür. Bu durum bütçeye önemli yük getirmiş, ekonomide iş gücü kaybına sebebiyet vermiştir. II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve ABD Türkiye'ye askeri yardımda bulunuyordu. ABD, 11 Mart 1941 tarihindeki "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" gereğince, savaş boyunca, dört yıl kadar Türkiye'ye 95 milyon dolarlık savaş malzemesi vermiştir. Savaşın son günlerinde ise 23 Şubat 1945'te ABD Ankara ile bir antlaşma imzalayarak savaş sürdükçe Türkiye'nin ABD'den savunma madde ve hizmetleri almayı sürdüreceğinin garantisini vermiştir, ancak savaş bitince Türkiye kendisine devredilmiş olan savunma maddelerinden imha, kayıp ve istihlak edilmemiş olanlardan ABD hükümetinin gerek gördüklerini geri verecekti.¹⁵

7 Mayıs 1946'da ABD ve Türkiye temsilcileri arasında Ankara'da bir anlaşma imzalandı ve bu anlaşma gereğince, Türkiye ABD'ye 4,5 Milyon Dolar ödeyerek yukarıda bahsi geçen "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" gereğince elde etmiş olduğu tüm araç ve gereçleri

¹² Haluk Ülman, İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947), Sevinç matbaası, Ankara, 1961, s. 78.

¹³ A.g.e. s. 84-85.

¹⁴ Suat Bilge, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964), Güç Komşuluk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s. 309.

¹⁵ Olaylarla Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 211.

kendi mülkiyetine geçirme hakkı elde etti. 21 Şubat 1947'de İngiltere bir süreden beri Türkiye ve Yunanistan'a yapmış olduğu askeri ve ekonomik yardımı keseceğini açıklayınca, Truman 12 Mart 1947'de Türkiye ve Yunanistan'a 400 Milyon Dolarlık askeri ve ekonomik yardım ile ilgili "Truman Doktrini" olarak bilinen mesajını okumuştur.¹⁶ ABD içeride yönetimi kamuoyu ve Kongre'nin muhalefetine karşı dünya liderliği rolünü kabul ettirmek için, Sovyet ve Komünizm tehdidini bir gerekçe olarak kullanmıştır.¹⁷

Ankara'da Truman Doktrini memnuniyetle karşılanmıştır ve Türkiye ABD'nin kesin bir dille yanında olduğunu hissettirince savaş sonrası ülkedeki endişeli yalnızlık dönemi de bitmiştir. Ancak bu yardım Türkiye'de başka ekonomik problemlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verince Türkiye ABD'den ekonomik yardım talebinde bulunmuştur.¹⁸ Truman Doktrini ve Marshall yardımlarının kabulü Türkiye'nin Sovyet baskısı sonucu ABD hegemonyasına girişinin ve tam bağımsızlık ülküsünün kayboluşunun başladığı bir süreçtir. Türk basınında Truman Doktrini ile ilgili çıkan haberlerde değişik başlıklar dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi de "Birleşik Amerika Komünizmi olduğu yerde durdurmağa karar verdi" şeklindedir.¹⁹

O günlerde Truman "Kuvvet olmadığı halde barışı arzu etmenin kıymeti yoktur"²⁰ söylemini sürdürürken "Rusya, Türkiye istikametinde yayılmak isterse Anglo-Saksonlar savaşıacaklardır, bunun bilinmesi lazımdır. Türkiye nazik bir noktadır" şeklindeki ifadeler ile Sovyet baskısı ile karşı karşıya kalan Türkiye'ye destek verilmekte idi.²¹ Örs ve çekiç arasında kalan Türkiye Batı tarafından da "siyasi şekillendirme"ye maruz kalmış ve "zor politikalarının" uygulama alanına sahne olmuştur.

Nye'a göre zor politikaları egemen bir devletin iç işlerini etkileyen dışsal eyleme gönderme yapar. Dar açıdan ele alınınca düşük zorlamadan yüksek zorlamaya (askeri istila) kadar etki tayfının bir ucunu teşkil eder. Müdahale bir demec olabileceği gibi ekonomik yardım ve üst düzey yetkililere rüşvet vermek de olabilir.²² ABD hegemonyanın sivil gücünü Türkiye'de oluşturmakta fazla zorlanmamıştır. Türk hükümeti, doğrudan ABD'ye başvurarak yardım talebinde bulunmuş ve 4 Temmuz 1948'de Türkiye Marshall Planına dahil edilmiş anlaşma imzalanmıştır.²³

¹⁶ Faruk Sönmezoğlu, II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 37-38.

¹⁷ Burcu Bostanoğlu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge kitabevi, Ankara, 2008, s.265.

¹⁸ Faruk Sönmezoğlu, II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 39.

¹⁹ "Amerikan Yardımları", Cumhuriyet 12 Mayıs 1947.

²⁰ "Amerika'nın Beklenen Notası Rusya'ya Verildi", Cumhuriyet 8 Haziran 1947.

²¹ "Wallace'ın bundan evvelki sözlerine uymayan nutku", Cumhuriyet 17 Haziran 1947.

²² Nye, Joseph S. ve Welch, David A. Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak. Çev. R. Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası.2011 ss:281-282

²³ Mehmet Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 211.

Belirli dönemlerde Türk Dışişleri yetkililerinin ABD memuru gibi ABD organlarını Türkiye'ye karşı politika üretmede yönlendirdikleri gözlemlenmiştir. ABD politikalarının propagandasını yapma zorunluluğu ise 01 Eylül 1947 tarih ve 5123 sayılı kanunla yasallaştırılmış (Resmî Gazete 05.09.1947)²⁴ bunların ötesinde gelecek nesilleri yetiştirme konusunda ABD etkisi 27 Aralık 1949 tarihinde imzalanan ve Fulbright Anlaşması olarak anılan metin ile gayri milli bir alana taşınmıştır. Buna göre Türk çocuklarının ilkokul, ortaokul ve lisede okuyacağı derslerin belirlenmesi yetkisi ABD Elçisinin Başkanlığında 4 Türk, 4 ABD görevlisi tarafından oluşturulan bir komisyona verilmiştir. (Resmî Gazete 18.03.1950)²⁵

ABD Truman, Eisenhower Doktrinleri ile kendinde dış ülkelere siyasi müdahalede bulunma hakkını deklare ederek, Marshall Planı ile de çok yönlü bir dünya ticaret sistemi oluşturmayı hedef edinmiştir.²⁶ ABD 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kuruluşunda inisiyatif alacaktır ve bu tarih ABD dış politikasında bir dönüm noktası teşkil edecektir. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği karşısında ABD'nin desteğini almak için yoğun bir çaba içerisindeydi ve en başından itibaren, ABD'nin liderliği altında oluşturulan bu örgütlenmenin içerisinde yer almaya çalışmıştır.²⁷ SSCB'nin yıkılışı ile birlikte varoluş gerekçesini kaybeden NATO yeni işlevsellik alanında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. ABD, Avrupa olmadan psikolojik, coğrafi ve jeopolitik olarak Avrasya kıyılarından uzakta bir adaya dönüşme endişesi taşımaktadır.²⁸ Avrupa ülkelerini NATO şemsiyesi altında bir arada tutmak ve yağmacı hegemon tutumunu sürdürmek, “faydayı” paylaşmak üzere bir araya gelmiş ABD toplumsal yapısının çözülmemesi için zorunluluktur.²⁹

Siyasi Şekillendirmede Yeni Dönemler

1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan süreç geçen zamanda “Borç Diplomasisi” ile ABD ve Batı bağımlısı haline gelen bir ülke resmi ortaya çıkarmıştır. Kapitalizmin kronik kriz dönemlerinde askeri vesayet üzerinden şekillendirilen kamu yönetimi ve ekonomik dinamikler 12 Eylül 1980 darbesi ile Türkiye'yi Batı hegemonik sahasında farklı bir bölgesel oyuncu modeline dönüştürmek üzere kurgulanmıştır. Bu darbe sonrasında Türkiye'nin neoliberal ekonomik

²⁴ Resmî Gazete (1947, 5 Eylül). Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma'nın onanmasına dair Kanun. Madde 3.

²⁵ T.C. Resmî Gazete. (1950, 18 Mart). “Kanunlar”. Erişim Tarihi 12.11.2019. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7460.pdf>

²⁶ Burcu Bostanoğlu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge kitabevi, Ankara, 2008, s.270.

²⁷ Faruk Sönmezoglu, II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 43.

²⁸ Kissinger 2011 a.g.e. s.799

²⁹ Oğuzhan Ergün ve Vefa Kurban, Jeopolitik Şekillendirme ve Türk-Rus İlişkileri, Postmodern Jeopolitik, Infosfer Kirliliği ve Güç Siyaseti, İstanbul, Yeditepe Yy. 2020, s.22.

ve siyasi akışa kapılarını açtığı, laik ve üniter yapısı ile stratejik özne olarak Türk kimliğinin çatışma öznesi haline geldiği görülmektedir. Ekonomik olarak Cumhuriyetin üretim ve kazanımları, özelleştirme başlığı altında rant çarkına sokulmuştur. Türkiye'deki darbe sonrası sürecin Sovyetler Birliği tarafından yakından takip edildiği her anlamıyla anlaşılmalıdır. 1980 yılında “Türkiye’de doğan her çocuk borçlu olarak doğmaktadır. Her Türk vatandaşı gibi yeni doğan her çocuğun payına düşen dış borç miktarı ise 40 bin liradır³⁰. 1980’lerden itibaren gelişen uluslararası ve yerel ilişkileri, Lazzarato yerinde bir tespitle “alacaklı-borçlu kutuplar, sermayeye sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki bir güç ilişkisi” olarak nitelendirmektedir³¹. Türkiye 40’lı yıllarda savrulduğu tarım ülkesi profilinin sıkıntı ve eksikleri ile bu döneme de borçlular safında giriş yapmıştır.

2000’li yıllardan itibaren üzerinde fikir birliğine ulaşılan konu artık küresel yapının ontolojik resminin değişmeye başladığı ve hatta değiştiği yönündedir. Ontolojiyi, kutuplar bağlamında ele alanlar iki kutupluluktan sonra başlayan kısa süreli tek kutupluluğun çok kutupluluğa evirildiğini öne sürmektedirler. Güç dengesi yaklaşımı çerçevesinde ele alanlar dengenin yitirildiğini ve yeni denge kuruluncaya kadar kaotik bir ortamın yaşanacağını ifade etmektedirler. Dünya sistem bakışı ile (Wallerstein) kapitalist sistemin çöktüğü ve yeni bir düzen oluşuncaya kadar çevre ülkeler ile merkez arasında krizin devam edeceği, hegemonya açısından ise ABD hegemonyasının gerilediği öne sürülmektedir.³² İnsanlığın doğal kaynakları tüketme hızı göz ardı edilebilecek ya da manipüle edilebilecek sınırları aşmıştır. Bu durum mevcut başat aktörlerce küresel resmin yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Politik olarak refah düzeylerinin düşmesini kabul etmeyecek olan bu aktörlerin Ötekileri engelleme/çevreleme çabalarına girişmesi kaçınılmazdır. Stratejik mihverlerde bulunan Türkiye gibi devletler bu çatışmaya girmek zorunda kalmaktadırlar. ABD’nin açgözlü hegemon uygulamalarını devlet mantığı içerisinde analiz etmeyi güçleştiren parçalayıcı uygulamaları gerek kendi çıkarları gerekse müttefiklerin bekasını tehlike sınırlarına itmiştir. Bu eylemler Nebülöz’de farklı motivasyonlarla hareket eden grupları işaret etmektedir.

Post-metafizik olduğu söylenen seküler bir çağdan, siyasi eylemin doğrudan doğruya *metafizik çatışmadan* doğuyor gibi görüldüğü yeni bir duruma bir şekilde geçildiği öne sürülmektedir. Critchley bunu ölümcül sonuçları olan üçlü iç içe geçişle ifade etmektedir: “Siyaset, din ve tepe noktasında şiddet.”³³ J Rancière ise siyasal düşünüm ve eylemin güncel çıkmazının, siyasetin, bir cemaate/gruba özgü söylem ile

³⁰ Kommunist 19.11.1980

³¹ Maurizio Lazzarato, Borçlandırılmış İnsanın İmalı, Çev. M. Erşen. İstanbul: Açılım 2014. s: 7, 8, 89.

³² Ergün ve Kurban, 2020, s.27.

³³ Simon Critchley, İmansızların İmanı, Siyasal Teoloji Deneyleri, İstanbul, Metis 2013, s. 16.

özdeşleştirilmesinden ileri geldiğini ileri sürmektedir. Rancière göre bu küçük veya büyük bir cemaat olabilir. Söz konusu özdeşleştirme, hükümet ilkesinin-evrensel sıfatıyla, yasa sıfatıyla, ya da hukuk devleti sıfatıyla- cemaate has olanla özdeşleştirilmesi olabilmektedir.³⁴. Türkiye bunun reel politikteki sonucunu 15 Temmuz 2016'da yaşamış ve her alanda ciddi kayıplar ile karşılaşmıştır. Bu kalkışmayı takiben Türkiye rejim değişikliği tartışmaları ile farklı bir yönetim modeline geçiş yapmıştır. 2016'da tam anlamıyla bir darbe gerçekleşme de bu kalkışma siyasi değişim yaratmıştır ve bu etki stratejik boyuttadır. Bu dönemde Rusya'nın Türkiye'nin bekasına önem verdiğine ilişkin söylemler açık kaynaklara yansımıştır. İlişkileri normal zamanda etkileyerek uç çatışma noktalarına sürükleyecek olumsuzluklar yaşanmasına rağmen³⁵ itidalli davranılmıştır.

İş birliği paradoksunda son nokta: Tovuz

İsrail'in Doğu Akdeniz'de Tamar yataklarında ve Levant havzasında 3,45 trilyon metreküp doğal gaz rezervi ve 1,7 milyar varil petrolün keşfi ile bölgede gerilim baş göstermiştir.³⁶ Doğal gaz keşifleri öncesinde ve sonrasında bölgede oldu-bittiler yaratarak defteri kapatmak isteyenlere karşı kararlı duruş sergileyen Türkiye, her ortamda Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Rumlar ile eşit haklara sahip olduğunu belirtmekte, dolayısıyla Kıbrıslı Türklerin de adanın ortak sahibi olarak, keşfedilen hidrokarbon ve doğal gaz rezervlerinden faydalanmasının yasal hakkı olduğunu vurgulamaktadır.³⁷ Ankara, Güney Kıbrıs Rum kesiminin tek taraflı olarak ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölge'yi de tanımadığını ilan etmiştir.³⁸ Bunu takiben Türkiye, KKTC'nin Türkiye Petrollerine ruhsat verdiği alanlarda sondaj faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Türkiye açık bir biçimde Doğu Akdeniz bölgesinden dışlanmakta ve Ege Adaları üzerinden çevrelenmeye çalışılmaktadır. 14 Ocak 2019'da Yunanistan, İsrail, Güney Kıbrıs, Mısır, Ürdün, İtalya ve Filistin'in katıldığı Doğu Akdeniz Gaz Forum'u düzenlenmiştir.³⁹ Bu forum ile Doğu Akdeniz gaz piyasasını kurumsallaştırarak, dünya marketinde

³⁴ Jaques Rancière, Siyasalın Kıyısında, Çev. A.U. Kılıç, İstanbul, Metis 2007, s. 71.

³⁵ 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya Hava Kuvvetleri'ne ait Suhoi Su-24 tipi uçağın sınır ihlali gerçekleştirmesinden dolayı Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmüştür. Uçak, Suriye Türkmen kuvvetlerinin kontrolindeki Bayırbucağ bölgesine düştü. Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov 19 Aralık 2016'da bir polis tarafında öldürüldü. Polisin daha sonra FETÖ mensubu olduğu ileri sürüldü.

³⁶ Euronews, 31.12.2019 "Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğal Gaz Rezervi Var?", 31.12.2019, Euronews, <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, erişim tarihi: 10.01.2020

³⁷ Sabah Gazetesi, 30.01.2020 "Dışişleri'nden İtalya ve Rum kesimine Tepki" 30.01.2020, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/01/30/disilerinden-italya-ve-rum-kesine-tepki>, erişim tarihi: 05.02.2020

³⁸ Murat Temizer, "Turkey starts 4th drilling in Eastern Mediterranean", 22.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-starts-4th-drilling-in-eastern-mediterranean/1653171>

³⁹ "Doğu Akdeniz Gaz Forumu 7 ülkenin Katılımıyla Kuruluyor", 15.01.2019, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dogu-akdeniz-gaz-forumu-7-ulkenin-katilimiyala-kuruluyor-41083275>, erişim tarihi: 20.11.2019

Doğu Akdeniz gazını, rakipleriyle yarışabilir pozisyona ulaştırmak hedeflenmiştir.⁴⁰ Bu durumda bahse konu alanlarda Türkiye hiçbir girişimci ülke tarafından desteklenmez iken emperyalist yayılmacılık Rusya tarafından görmezden gelinmektedir.

Yunanistan, Girit, Kaşot, Çoban, Rodos ve Meis adalarının güney kıyıları ile Mısır'ın kuzey kıyıları arasında sınırlandırma yaparak, güneyde kalacak geniş deniz alanlarındaki kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeyi elde etmeyi hedeflemektedir. Bu kadar pervasız hareketlerinde Türkiye'nin 15 Temmuz sürecinde aldığı yaraların etkisi fazladır. Böylece söz konusu eşit mesafe metodu ile Türkiye'yi Rodos ve Meis Adaları ile Anadolu kıyıları arasında çizilecek ortak hatların kuzeyine sıkıştırmaya ve Türkiye'yi tıpkı Ege Denizi'nde uyguladığı politikalarda olduğu gibi Akdeniz'den de dışlamaya çalışmaktadır. GKRY yetkisi olmadığı halde, tek başına bütün Kıbrıs adasını temsil ediyormuş gibi, MEB ilan etmiştir. Bu ilan hukuksuz, dolayısıyla geçersizdir. Bir çatışma halinde GKRY ve Yunanistan bu kadar geniş ve ana karalarına uzak bir alanda kontrol sağlayamayacaklarını bildiklerinden ileri gelen petrol şirketleri ile menfaat paylaşımına girmektedir.

Türkiye, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları sınırlandırması konusunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden (KKTC) sonra ikinci anlaşmasını Libya ile imzalayarak Akdeniz'de kendisine uygulanan kuşatmayı kırmak, hak ve menfaatlerini korumak istemiştir. Bu bağlamda Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında 27 Kasım'da "Güvenlik ve Askeri İş birliği Mutabakat Muhtırası" ile iki ülkenin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının muhafazasını hedefleyen "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır. Ancak Libya'da anlaşmanın dayandığı karasal alan Ulusal Mutabakat Hükümeti kontrolü dışında olması, Türkiye'nin Libya iç savaşına taraf olma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin desteğini alan hükümet güçleri darbeci General Hafter, Rus Wagner ve diğer gruplar üstünde üstünlük sağlayarak ilerlemeye başlaması Rusya'yı hareketlendirmiştir.

Azerbaycan'ın kuzey-batı noktasında yer alan ve stratejik anlamda önem taşıyan sınır bölgesine Tovuz'a 12 Temmuz 2020'de Ermenistan tarafından saldırı gerçekleşmiştir ve bölgede tansiyon yükselmiştir. Ağır silahlar ile Ermeniler bölgeye saldırı düzenledi ve saldırıda sivil yerleşim birimleri hasar gördü. Azerbaycan ordusu Ermenistan'a karşılık verince Ermeni birlikleri geri püskürtüldü.

Ermenistan'ın işgal veya hak iddiasında bulunduğu yerler arasında yer almayan bu bölge Türkiye ve Azerbaycan'ın ortaklaşa

⁴⁰ Nuray Atmaca, "Eastern Mediterranean: gas, tensions and sabre rattling", NATO Defense College Foundation Paper, s.7
<http://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2019/07/NDCF-Atmaca-Paper-010719.pdf>, erişim tarihi:11.12.2019

gerçekleştirdiği Bakü-Tiflis-Kars demir yolu, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve TANAP'ın başlangıcı olan Güney Kafkasya doğal gaz boru hatları geçmektedir. Türkiye'nin etkisi olduğu düşünülen Libya ateşkesinden itibaren bölgede tansiyon düşse de 27 Eylül 2020 itibariyle Ermenistan'ın Azerbaycan sınırındaki sivil yerleşim yerlerine saldırmasıyla bölge yeniden hareketlenmiştir.

Rusya Federasyonu'nun Libya'nın gaz ve petrol yataklarına ihtiyacı yoktur. Yaptığı eylemlerin ve desteğinin gaz ve petrolün kendisinden ziyade piyasasına yönelik olduğu değerlendirilmektedir. Bu girişim Türkiye'nin başta deniz hak ve menfaatleri olmak üzere bekasına yönelik iş birliklerini ve stratejik yatırımlarını hedef almaktadır. Rusya Federasyonu tarihi ve kültürel anlayışını sahaya tekrar dökerek Türkiye ve Azerbaycan'a karşı düşmanca girişimlerin perde gerisinde yer almıştır.

Sonuç

SSCB dönemi sonrasında yeni Avrasyacı hareket Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu oluşumunda fikri alt yapıyı etkileyen bir akım olarak görülmektedir. Rusya dışında Kazakistan'da O. Süleymanov, Kırgızistan'da ise C. Aytmatov gibi entelektüeller ve Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev de bu akımın savunuculuğunu yapmışlardır.⁴¹

Yeni Avrasyacılar, Sovyet sonrası dönemde Moskova yönetiminin Batı ile iyi ilişkiler kurmak pahasına ülkenin tarihi, coğrafi ve kültürel kimliğine aykırı politikalar yürüttüğü, ulusal çıkarlarını göz ardı ettiği, iddiasında idi⁴². Yeni Avrasyacılar göre jeopolitik, siyasal güç ve "büyük devlet" statüsünün vazgeçilmez bir unsurdur. Rusya'nın Avrasya jeopolitiğindeki merkezi konumundan dolayı bölgede, tarihsel ve coğrafi sorumluluğunun bulunduğunu ve bölgenin Rusya için yaşamsal önem taşıdığını sıklıkla belirtmektedirler⁴³. Güvenlik konularında Batıya kuşku ile baktıklarından, ABD ile özellikle askeri-güvenlik alanlarında bir ittifaka gidilmesine karşı çıkmaktadırlar. İslam'ı batı perspektifinden ele almaya karşı çıkmakta, "İslam" olgusuna karşı batı ile ortak hareket etmekten kaçınılması gerektiğini, böyle bir yaklaşımın Rusya'nın mevcut pozisyonuna zarar vereceğini, hatta federasyonun dağılmasına yol açabileceğini savunmaktadırlar.⁴⁴ Rusya

⁴¹ Akademik Bakış Cilt 3 Sayı 6 Yaz 2010

⁴² İdil Tuncer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye", Gencer Özcan, Şule Kut (der.), En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul: Buke Yayınları, 2000, 2. Baskı, s. 438.

⁴³ Peter Shearman, "Defining the National Interest: Russian Foreign Policy and Domestic Politics", Roger Kanet, Alexander Y. Kozhemikian (der.), The Foreign Policy of the Russian Federation Londra: Macmillan Press, 1997, s. 8.

⁴⁴ Zeynep Dağı, Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü, İstanbul: Boyut Kitapları, 2002, s. 167-169

yönetiminde karar vericileri etkilediği öne sürülen görüşün bu olduğu ileri sürülmektedir. Ancak sahada görünüm çelişkilidir.

Gerek Doğu Akdeniz havzasındaki enerji yataklarının gerekse Orta Doğu ve Afrika'daki yeni çıkar alanlarının Batı Hegemonyası tarafından kontrol çabaları karşısında politik mimarisi “en yakın rakibi taklit etmek” stratejisinden öteye geçememektedir. Küresel katmanda NATO ve ABD yayılmacılığının yöntemlerini taklit ettiği, bu surette piyasa ve alan kontrolü veya kontrolsüzlüğü üzerinden inisiyatif sahibi olabileceği düşüncesi ile agresif politikalar ürettiği gözlemlenmektedir. Rusya'nın taklit politikası genelde yumuşak güç ve asimetrik eylemi tercih eden Batı politikalarından aynı stratejik amacı gütsede araçsal ve taktiksel olarak ayrılmaktadır. Libya'da Hafter'in desteklenmesi, Suriye'de PYD/YPG unsurları ile iş birliği, Doğu Akdeniz formuna verdiği açık destek ile bir taklitçi olarak ABD-AB grubundan daha fazlasını elde etme şansı olmadığı gibi mevcut konumunu sürdürmek her geçen gün kötüye giden ekonomik ve sosyal göstergelerini daha zorlayacağı ve COVID sürecinin de etkisiyle daha da agresifleşeceği düşünülmektedir. Taklit stratejileri yat (yacht) yarışlarında önde giden ekibin uyguladığı strateji olup diğerleri için birincilik getirmez.

Batı hegemonik politikaları dışında İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu (Tek Kuşak Tek Yol-BRI) projesi, Çin'in Rusya'nın arka bahçesini “Yen” bölgesi haline getirme tehlikesi de içermektedir. Çin'in 1 trilyon dolarlık fon ile 13 Avrupa ülkesinin katıldığı, 100'ü aşkın ülkenin katılım anlaşması imzaladığı Tek Kuşak Tek Yol (BRI) projesi “Büyük Avrasya entegrasyonu girişimi olarak, dört kıta üç okyanus stratejisi veya yeni model büyük güç ilişkileri” şeklinde tanımlanmaktadır. Çin'in nüfuzunu Avrasya kıtası ve ötesine taşımamasını öngören BRI projesi karşısında Batı hegemonik güçlerinin simetrik bir karşılık verme güçleri olmadığından “anti-terör” projelerinin devreye sokulma olasılığı yüksektir. Rusya Federasyonu'nda bu gelişmelerden tedirgin olan ve kaynak coğrafyasında Çin nüfuz etkisini yavaşlatmak isteyen analistler her geçen gün sesini yükseltmektedir. Rusya bu bölgedeki Türk ve Müslüman nüfusu tahrik edecek saldırgan girişimlerden kaçınmalı, cazibe merkezi haline gelmelidir.

Politikada en önemli strateji çatışmanın kapsamını belirlemektir. Kapsamdaki her artış güç dengesini değiştirmektedir. Bu nedenle zayıf taraflar her zaman çatışmanın kapsamını genişletmeye çalışmaktadır⁴⁵. Ancak Kursk'tan başlayıp Doğu Ukrayna Kırım, Gürcistan Azerbaycan, Suriye, Akdeniz havzası ve Libya'ya uzanan dış politik çatışma ve çekişme alanı Rusya'nın ekonomik gücünü eritebilecek çapta olmasına karşılık ekonomik getirisinin ne olacağı belirsizdir.

⁴⁵ Schattschneider. E.E. Semi Sovereign People 1960'dan aktaran P.J.Taylor ve C. Flint, Siyasi Coğrafya,6. Bas.dan çev. F. Ereker, Ankara, Nobel, 2014.s.38

Rusya Federasyonu gerçekleştirdiği eylemler ile Yeni Avrasya fenomeninden farklı stratejik eylemleri ile geçmişe takılı kaldığı düşüncesi uyandırmaktadır. Türkiye her zaman Rusya için parantez içine alınarak değerlendirilmesi gereken bir ülke olmuştur. Türkiye'nin Stalin döneminden itibaren ötelenmesinin jeopolitik gerekçeleri vardır ancak Türkiye üzerinde yarattığı dolaylı tahribatın zararını kendisi de görmüştür. Türkiye herhangi bir devlet" değildir ancak Stalin dönemi politikaları ile Batı hegemonik alanına hapsedilerek Avrasya penceresi uzun yıllar kapatılmıştır.

Tovuz saldırısı Türkiye ve Azerbaycan üzerinden Türk dünyasına karşı takınılmış "düşman" tutumudur. Geçmişe takılı kalan klasik Sovyet stratejistlerin arka bahçe oyunları ile Rusya, yeni dünyanın post modern jeopolitik oyun sahasında acemilik sergilemektedir.

Rusya Federasyonu karar alıcıları, istikrarsızlaştırılan Orta Doğu ve Afrika alanından kendilerine yönelik gelişecek olaylara ön almak için ittifak politikalarını hangi yönde geliştireceğine karar vermelidir. Nasıl ki ABD NATO vasıtasıyla ada ve uzak kıyı devleti olmaktan çıkıyor ise benzeri durum Avrasya bağlamında Rusya için de geçerlidir. Türkiye olmaksızın Avrasyacılığın ve Rusya'nın bir kenara sıkışmış kara devleti ve ideolojisi ötesine geçmeyeceğini iyi değerlendirmelidir. Suriye bu konumu kurtaramaz.

Türkiye NATO üyesi ülkeler ile her geçen gün artan sorunlar yaşamaktadır. Devletler, ittifak içerisinde hedeflerini gerçekleştirmeyecekleri sonucuna varırlarsa, ittifaktan ayrılma yolunu seçebilecek ya da ittifak içindeki konularını korumakla birlikte çıkar realizasyonu için farklı yapılar (ad-hoc/isteğe bağlı koalisyonlar gibi) içine girebileceklerdir. NATO'dan ayrılma düşman ve rakip sayısını artıracak en kötü seçenektir. Ancak ad hoc koalisyonlar hibritleşen ittifak ilişkilerine çeşitli alanlarda yama vazifesi görebilecektir. Ad-hoc koalisyon iki ya da daha çok ülke tarafından ortak bir faaliyete yönelik geçici bir düzenlemedir. Koalisyonun faaliyeti ise genellikle koalisyonu oluşturan ülkelerin sınırları dışında ve tek bir faaliyet olarak düzenlenmiş ya da uzun vadeli ancak dar kapsamlı bir ortak çıkara yönelik düzenlenmiş bir faaliyettir.⁴⁶

Rusya'nın ad hoc koalisyonlar ile ilişki yürüterek stratejik üstünlük sağlamak yerine düşman konumuna öznel eklemesi ve Türkiye'nin Batı hegemonik alanına sıkıştırması modası geçmiş bir uygulama olup Rusya'nın aksine Türkiye tarihten gerekli dersi almaktadır.

Kaynakça

46 COALITION Operations: ABCA The American- British-Canadian-Australian Program publication, November 2001, s. ix.

Kitaplar

- Bilge Suat, (1992) *Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Güç Komşuluk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Bostanoğlu Burcu, (2008) *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge kitabevi, Ankara.
- Briody, Dan (2003) “*The Iron Triangle – Inside the Secret World of the Carlyle Group*”, Wiley ve Sons, New Jersey.
- Cox, Robert & Schechter, Michael G. (2002) *The Political Economy of a Plural Word*, Routledge.
- Critchley, Simon (2013) *İmansızların İmanı, Siyasal Teoloji Deneyleri*, İstanbul, Metis.
- Dağ, Zeynep, (2002) *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, İstanbul, Boyut Kitapları.
- Ergün Oğuzhan & Kurban Vefa, (2000) *Jeopolitik Şekillendirme ve Türk-Rus İlişkileri, Postmodern Jeopolitik, Infosfer Kirliliği ve Güç Siyaseti*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Gönlübol, Mehmet (1996) *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- İmanov, Vügar, (2008) *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul, Küre Yayınları.
- Karakaş, Nuri (2013) *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Kissinger, Henry (2016) *Dünya Düzeni* Çev. S.S. Gül İstanbul, Boyner.
- Lazzarato Maurizio (2014) *Borçlandırılmış İnsanın İmali*. Çev. M. Erşen. İstanbul, Açılım.
- Nye, Joseph S. & Welch, David A. (2011) *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. Çev. R. Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- P.J.Taylor ve C. Flint,(2014) *Siyasi Coğrafya*,6. Bas.dan çev. F. Ereker, Ankara, Nobel.
- Potyemkin,Vladimir (1980) *Uluslararası İlişkiler Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Diploması Tarihi*, Çev: Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, cilt 4.
- Rancière, Jaques (2007) *Siyasalın Kıyısında*, Çev. A.U. Kılıç, İstanbul, Metis.
- Ruf, Werner, (2005) “*Private Militärische Unternehmen*“, Vortrag auf der 22. Internationalen Sommerakademie des Österreichischen Studienzentrums für Frieden und Konfliktforschung, Burg Schlaining.
- Schattschneider. E.E. (2014) *Semi Sovereign People* 1960'dan aktaran P.J.Taylor ve C. Flint, Siyasi Coğrafya,6. Bas.dan çev. F. Ereker, Ankara, Nobel.
- Shearman, Peter (1997)“*Defining the National Interest: Russian Foreign Policy and Domestic Politics*”, Roger Kanet, Alexander Y. Kozhemikian (der.), *The Foreign Policy of the Russian Federation* Londra, Macmillan Press.
- Soysal, İsmail (2000) *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I.cilt (1920-1945)*, TTK, Ankara.
- Sönmezoğlu Faruk, (2006) *II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, İdil (2000) *Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye*, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul: Büke Yayınları, 2. Baskı.

Ülman, Haluk (1961) *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, Sevinç matbaası, Ankara.

Makale ve Basın haberleri

- “Amerika'nın Beklenen Notası Rusya'ya Verildi”, *Cumhuriyet* 8 Haziran 1947.
 “Amerikan Yardımları”, *Cumhuriyet* 12 Mayıs 1947.
 “Wallace'ın bundan evvelki sözlerine uymayan nutku”, *Cumhuriyet* 17 Haziran 1947.
Hürriyet, “Doğu Akdeniz Gaz Forumu 7 ülkenin Katılımıyla Kuruluyor”, 15.01.2019, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dogu-akdeniz-gaz-forumu-7-ulkenin-katilimiyla-kuruluyor-41083275>, erişim tarihi:20.11.2019
 Güler M. Çağatay Putin Doktrini: Büyük Güç Statüsünün Muhafazası, İstanbul, Kriter Dergi, Mart 2020 / Yıl 4, Sayı 44.
 Temizer, Murat “Turkey starts 4th drilling in Eastern Mediterranean”, 22.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-starts-4th-drilling-in-eastern-mediterranean/1653171>
 Atmaca, Nuray “Eastern Mediterranean: gas, tensions and sabre rattling”, *NATO Defense College Foundation Paper*, s.7
 Kurban, Vefa, “16 Mart 1921 Moskova Andlaşması'na Türk ve Rus Kaynaklarına Göre Karşılaştırmalı Bir Bakış”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler dergisi, Yıl 2014, Cilt 12, Sayı 1.
Kommunist 19.11.1980
T.C.Resmî Gazete, Tesis tarihi: (7 Teşrinievvel 1336, 5 Ağustos 1936), Sayı 3374, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3374.pdf>, Erişim tarihi: 24 Ağustos 2020.
<http://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2019/07/NDCF-Atmaca-Paper-010719.pdf>, erişim tarihi:11.12.2019.
Euronews,31.12.2019 “Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğal Gaz Rezervi Var?”, 31.12.2019, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, erişim tarihi:10.01.2020
T.C. Resmî Gazete (1950, 18 Mart). “Kanunlar”. Erişim Tarihi 12.11.2019. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7460.pdf>
Sabah Gazetesi, 30.01.2020 “Dışişleri'nden İtalya ve Rum kesimine Tepki!” 30.01.2020, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/01/30/disislerinden-italya-ve-rum-kesimine-tepki>, erişim tarihi: 05.02.2020
T.C. Resmî Gazete (1947, 5 Eylül).

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE RUS DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİMİ

Teaching Russian Language and Literature in Turkey: From Past to Present

Türkan OLCAY*

Özet

Bu çalışmada, 1883'ten günümüze kadar, Türkiye'de Rus dili ve edebiyatı öğretimindeki gelişmelerin izlerinin sürülmesi amaçlanmaktadır. Tarihçeye ilişkin bu temel amaca koşut olarak, Türkiye'de ilk Rusça öğretmenler ve Türkiye'de yayınlanan öğretim materyalleri ile zenginleştirilmiş çalışmanın ana eksenini; SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu ile kurulan yeni ilişki ağlarının, Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında Rus dili ve edebiyatı öğretimine etkisi ve söz konusu öğretim günümüzdeki durumu belirleyecektir.

Anahtar kelimeler: Türk-Rus Kültürel İlişkileri, Türkiye'de Rus Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Yabancı Dil Olarak Rusça

Abstract

This study aims to trace the development of teaching the Russian language and literature in Turkey from 1883 to the present day. In parallel with this main historical goal, the central axis of this work, also enriched with the information about the first teachers of the Russian language in Turkey and the educational materials published in Turkey, will be determined by the impact of the new network of relations with Russia, established after the collapse of the USSR, on the teaching of the Russian language and literature in higher educational institutions of Turkey, as well as the current status of teaching the above disciplines.

Key Words: Turkey, Russia, Turkish-Russian cultural relations, Russian, Turkey, Russian, Language and Literature

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, turkanolcay@gmail.com.

Türkiye'de Rusça Öğretimine Başlanma Süreci: İlk Öğretmenler ve İlk Ders Kitapları

Ülkemizde Rusça öğretimi yaklaşık 140 yıllık tarihsel bir süreci kapsamaktadır. Yabancı dil olarak Rusça öğretimine, ilk kez Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde başlanılır. Erkan-ı Harbiye, “askeri” ve “fenni” olmak üzere iki bölüme ayrılır. Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'nin süvari ve piyade kısımları ile Erkan-ı Harbiye'nin her iki bölümüne, Rusça, 1883/1884 eğitim-öğretim yılında ders olarak konulur.

Ruşçanın, ders olarak askeri okullar müfredatında yer alması, sözü edilen öğretim yılında köklü bir değişikliğe gidilerek, ders ve talimlerde Alman sistemine uygun düzenlemelerin yapılmasıyla doğrudan ilintilidir. Bu doğrultuda; Osmanlı ordusunda yüksek mevkideki görevlerinin yanı sıra üst düzey askeri okullara müfettiş olarak atanan, Alman W. L. Colmar von der Goltz Paşa'nın¹ önerisi üzerine, dört yıldan üç yıla indirilen okul programından askerlikle ilgili olmayan dersler çıkartılır, bunun yerine, coğrafya ve stratejik coğrafya ile birlikte uygulamalı derslere ve yabancı ülkelerin teşkilatlarına genişçe yer verilir, yabancı dil olarak da Fransızcaya ilaveten Almanca ve Rusça öğretimine başlanılır.

Ruşça öğretiminde ilk yıllarda, Fransızca açıklamalı Rusça ders kitaplarına başvurulur. Bu konuda, Piyade Kaymakamı (Yarbay) Mehmed Sadık, 1888 yılında yayınladığı *Ruşça Muallimi* adlı kitabının önsözünde; beş yıldan beri Erkan-ı Harbiye sınıflarında Rusça okuttuğunu, ancak Rusça öğretiminde yararlanılmak üzere Türkçe kaynakların bulunmadığını ve bu yüzden, Paul Fischer adında bir Alman yazar tarafından, 1860'lı yıllarda Fransızlar için Olendorf usulüncé hazırlanmış bir kitaptan yararlanmak zorunda kaldığını belirtir (Sadık, 1305b).

Mehmet Sadık ile hemen hemen aynı yıllarda öğrenci olan, derslerde okutulan kısa Rusça edebi metinlerden yaptığı çevirileri, 1889-1891 yılları arasında yayınlarken ilk çevirmenler² arasında yer alan Recep Vahyî'nin defterine düştüğü notlardan, okumaların Rusça asıllarından yapıldığını öğreniyoruz (Vahyî; Olcay 2003, 2005). Verilen bu bilgidен, Rusça öğretiminin ilk yıllarında, Fransızca açıklamalı ders kitaplarının yanı sıra Rusça okuma kitaplarından da yararlandığı çıkarımını yapabiliyoruz.

¹ II. Abdülhamid, ordunun reformu bağlamında, Harp Okulları'nın modernizasyonu için II. Wilhem'den bir askeri heyet göndermesini ister. Bunun üzerine, aralarında Berlin Harp Okulu Harp Tarihi öğretmeni Yarbay Wilhelm Leopold Colmar Freiherr von der Goltz'un (1843-1916) da yer aldığı bir heyet İstanbul'a gelir. Goltz, Yıldız Sarayı'nda, II. Abdülhamid'in huzuruna alınır. Padişah, bizzat kendisinden, askeri okulların ıslahıyla ilgili hizmetler beklediğini ifade eder. İlerleyen süreçte Paşa rütbesi verilen Goltz, 1883-1895 yılları arasında, askeri okullar müfettişliği görevinde bulunur.

² Türkiye'de Rus edebiyatından yapılan ilk çeviriler için bkz. Gariper 1999; Olcay 2003, 2005.

Okulun 1888 yılı müfredatında, Rusça derslerinin, Piyade Yüzbaşı Cerfeski ile Piyade Yüzbaşı Ali Rıza tarafından verildiği belirtilir (Gülcü, 2019: 315). Söz konusu isimler ile yukarıda adı geçen Mehmed Sadık, Türkiye’de ilk Rusça öğretmenleri olarak tanımlanırken, aynı yıllarda Rusça öğretiminde, Türkçe açıklamalı ders kitapları, dilbilgisi kitapları ve sözlükler hazırlanarak öğrencilerin Rusça öğrenimlerine kolaylık sağlanması yoluna gidilir.

Rusçanın yabancı dil olarak müfredata dâhil edilmesiyle, başarılı mezunlar öğrenim süreçleri kapsamında Avrupa ülkelerinden sonra Rusya’ya da gönderilmeye başlanır. Örneğin; 1887 yılında, Harbiye’den yeni mezun olan Piyade Yüzbaşı Salih Sabri ile Piyade Yüzbaşı Ahmed Sedat, dört yıllığına St. Petersburg’a gönderilir. Her iki subay, Rusya’da Hassa Ordusu subaylarının atış talimi gördükleri okula kabul edilir.³ Burada Rus subaylarıyla birlikte derslere katılmanın yanı sıra atış eğitimi de alan Salih Sabri ile Ahmed Sedat, eğitimlerinde gösterdikleri başarılarından dolayı nişan ve madalyalarla ödüllendirilir, rütbeleri terfi ettirilir.⁴ Ahmed Sedat, yurda döndüğü 1891 yılında, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı] Tercüme Şubesi’nde görevlendirilir. Beraberinde Mekteb-i Harbiye’de Rusça öğretmeni olarak öğretime başlar. Kendisiyle birlikte Petersburg’da bulunan Salih Sabri Bey ise oradaki eğitimini tamamladıktan sonra şehbender [konsolos] olarak atanacak ve Rusça öğretimde yer almayacaktır (Gençoğlu, 2008a: 82-83).

1892 yılına gelindiğinde, bu kez Harbiye’nin süvari sınıfından mezun Bekir Sıdkı, Mehmed Sadık ve Ahmed Feyzi adında üç subay daha “Kazak usulünde talim” için Rusya’ya gönderilir. Söz konusu subaylar, 1896’da eğitimlerini tamamlayıp yurda dönerek, Dördüncü ve Beşinci Ordu-yı Hümayun merkezlerinde kurulan Hamidiye Süvari Alaylarında görevlendirilir.⁵

XX. yüzyılın ilk yıllarında, Rusça öğretiminin, ilk kez askeri kurumların dışına çıkarılarak, Darülfünun Şâhâne’nin Edebiyat şubesinde, yabancı diller öğretimiyle birlikte gerçekleştirilmesi gündeme getirilir.

Sâlnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye’nin 1903 yılına ilişkin 6. cildinin başındaki tarihsel özetten, Darülfünun’a bağlı olarak Türkçe, Arapça ve Farsça dışında, Fransızca, İngilizce, Almanca ve Rusça dilleri “tedris olunmak üzere bir Elsine [Diller] Şubesi teşkili” için 1903’de irade çıkmış olduğu, belirtilse de söz konusu şube hiç açılmamıştır (Dölen, 2008: 2).

³ Bkz. BOA, Y.A.HUS, 198/56 (22 R. ahir 1304/18 Ocak 1887); BOA, Y.A.HUS, 199/19 (6 C. evvel 1304/31 Ocak 1887).

⁴ Bkz. BOA, İ.DH, 88898 (20 Şevval 1306/19 Haziran 1889); BOA, İ.DH, 97135 (13 Muharrem 1309/19 Ağustos 1891).

⁵ Görevleri; söz konusu alayları teftiş etmek ve öğrendikleri Kazak usulünün uygulanmasına yönelik düşüncelerini rapor etmektir. Bkz. BOA, Y.MTV, 138/92.

6 Kasım 1909'da, Yıldız Sarayı'na henüz taşınmış olan, Erkan-ı Harbiye mekteplerinin üç sınıfında birden, on yıllık aradan sonra Rusça derslere yeniden başlanır.

Yabancı dil bilmenin önemini kavrayan Maarif Nâzırı [Milli Eğitim Bakanı] Emrullah Efendi Darülfünunda bir El sine bölümünün açılması teklifinde bulunur. 21 Nisan 1912'de, Türkiye'de en eski Darülfünunlardan biri olan İstanbul Darülfünunu'nun, yayınlamış olduğu bir nizamnameyle, Edebiyat Fakültesi'nde, Fransızca, Almanca ve İngilizcenin yanı sıra Rusçanın da öğretileceği açıklanır. Böylece Edebiyat Şubesi bünyesinde açılan bu bölümde, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Rusça dillerinin öğretilmesi ve isteyenlere bu dillerin edebiyatları konusunda da bilgi verilmesi öngörülür. Sabah ve akşam olmak üzere, günde iki kez verilen bu derslere, 1000'e yakın öğrenci ve gönüllü katılacaktır.

Ne var ki art arda gelen savaşlar, hem Darülfünun'da hem de askeri okullarda, Rusça derslerini kesintiye uğratacaktır. Bundan sonra, Darülfünun'un söz konusu bölümünde, yeniden Rusça öğretimine, ancak 1915-1916 eğitim-öğretim yılında başlanır. Ne yazık ki bu uygulamanın ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Harbiye'de ise yeniden Rusça öğretime, 1927'de, Yeni Harp Okulu'nda başlanır. Ancak, 1929 yılına kadar devam eden derslere, bu tarihten sonra yeniden ve bu kez yirmi yıllığına ara verilecektir.⁶

Tarihçe temel alınarak yapılan değerlendirmeler ışığında, görülmektedir ki ilk derslere başlandığı 1883'ten 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, zaman zaman kesintiler yaşanmış olsa da Türkiye'de Rusça öğretiminin, sağlam bir temele oturtulması söz konusu olmuştur. Türkçe açıklamalı Rusça kitap, sözlük ve buna benzer Türkçe destekli öğretim kaynaklarının bunda katkısı yadsınamaz.

Türkiye'de ilk Rusça öğretim kaynakları, askeri okullarda öğretmen olarak görevlendirilen subaylar tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu kaynakların ilk örnekleri, Piyade Kaymakamı [Yarbay] Mehmed Sadık tarafından kaleme alınarak 1887/1888 [H.1305] yılında yayınlan, *Rusça Kıraat Muallimi – Üç bölümlük Rusça Okuma Öğretmeni* ve *Rusça Muallimi* olmuştur.

Rusça Kıraat Muallimi kitabı, Türkçe açıklamalı olup, içerisindeki yazılı metinlerin tamamı Rusçadır. Kitabın ayrıca Rusça olarak hazırlanan kapağında, *Uçitel çteniya russkogo yazıka* başlığı ve yayın künyesinin tamamı yer alır (Sadık, 1305a). 167 sayfadan oluşan kitap, 1897 yılında [H.1313] bazı değişiklikler ve ilaveler yapılarak ikinci kez basılır.

⁶ 2 Ekim 1948 tarihinde, İstanbul Harp Okulu'nda, yenilenen eğitim müfredatı sonucu, üç yıllık eğitim her yılında Rusça öğretim yapılacak şekilde, Rusça müfredata eklenmiştir. Bundan sonra Rusça, bir süre askeri eğitim kurumlarının çeşitli kademelerinde öğretildikten sonra, 1962 yılından başlayarak, Kara Kuvvetleri Lisan Okulu'nda aralıksız olarak okutulmuştur.

Ruşça Muallim (Uçitel russkogo yazıka) kitabının da açıklama kısımları yine Türkçedir. Kitap 10 sayfalık önsöz ile 50 sayfalık içerikten oluşur (Sadık, 1305b). 1898 [H.1314] yılında genişletilerek toplam 194 sayfa olarak ikinci kez yayınlanır.

Mehmed Sadık bu iki kitaptan sonra, 1895 yılında, Harbiye Mektebi'nin “ders programına tamamıyla mutabık olarak” hazırladığı, *Mekteb Arkadaşı: Ruşça kiraat kitabı (Skolnyy drug: Kniga dlya çteniya v pyati çastyah)* başlığını verdiği ve ilk dört sayfası Türkçe olan önsözü dışında tamamen Rusça olan, 206 sayfadan oluşan, beş bölümlük, bir çalışma daha yayınlar.

Yine, yukarıda sözü edilen, ilk Rusça öğretim kaynakları arasında; 1891 yılında, Petersburg'daki eğitimi sonrasında Harbiye'ye Rusça öğretmen olarak görevlendirilen Kaymakam [Yarbay] Ahmet Sedat'ın, ders kitabı ve sözlük gereksinimlerini karşılamak için başvurduğu, *Ruşça Muhtasar Grameri (Kratkaya russkaya grammatika)* ile *Ruşça-Türkçe Lügat (Russko-turetskiy slovar)*, adlı yayınlar yer almaktadır.

1892'de basılan *Ruşça Muhtasar Grameri (Kratkaya russkaya grammatika)*, Aleksandr İvanoviç Kirpiçnikov'un, lise 3. sınıflarına yönelik, basit ve birleşik cümle yapısı üzerine olan, *Yazım Kurallarına Göre Ruşça Sözdizimi (3. Sınıf) (Sintaksis russkogo yazıka: primenitelno k pravopisaniyu. Kurs 3-go klassa, 1. baskı 1869)* adlı, 77 sayfalık ders kitabının çevirisidir. Sedat'ın bu kitabı, St. Petersburg'daki eğitimi sırasında edinerek bundan yararlandığı kanısındayız. Kitabın önsözünde; Harbiye öğrencilerinin Rusça dilbilgisi konusunda kaynak kitapları olmadığını ve bu gereksinimlerini karşılamak için, Kirpiçnikov'un Rusya'da yirmi beş kez basılan bu eserini çevirdiğini belirtir (Kirpiçnikov, 1310: 3-4). Bundan dolayı, yazar olarak Kirpiçnikov'un adı verilirken, Ahmed Sedat çevirmen olarak çıkar karşımıza.

Ahmed Sedat tarafından hazırlanarak 1892'de [H. 1310] yayınlanan bir diğer çalışma olan, 645 sayfalık *Ruşça-Türkçe Lügat*, ülkemizde ilk Rusça-Türkçe sözlük olma özelliğini taşır. Sözlüğün oluşturulmasında, Rusya'dan edinilen Rusça-Fransızca, Rusça-Tatarca vb. iki dilli sözlüklerden yararlanıldığı kanısındayız. Türkçe kapağa koşturularak Rusça kapak da hazırlanan sözlükte, 18 bin madde yer alırken 20 bine yakın sözcüğün de Türkçe karşılığı verilir. Öğrencilere büyük bir katkı sağlayan sözlüğün, 1908 yılında ikinci baskısı yapılır. 2016 yılında ise Uğur Gürsü tarafından, 865 sayfa olarak Akademi Titez Yayınları'ndan okurlara sunulur.

20. yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde ise Kolağası [Yüzbaşı] Mehmed Hüsnü'nün, kurmay adaylarıyla piyade ve süvari sınıfları için hazırladığı, üç bölümden oluşan, 590 sayfalık, *Ruşça Öğrenmek (Uçitsya po-russki)* adlı, geniş kapsamlı ders kitabı karşımıza çıkar. 1903'te yayınlanan kitabın, “Talim-i Lügat” [Sözcük Ağıştırmaları] bölümünde, Rusça sözcüklerin Türkçe anlamlarıyla birlikte Fransızcası da verilir. Bu bilgiye dayanılarak, kitabın hazırlanışında Fransızca

kaynaklardan yararlanıldığı çıkarımı yapılabilir. Kitap, yayımından altı yıl sonra, Erkan-ı Harbiye sınıflarında da kullanılmaya başlanır.

İki yıl sonra, 1905'te, Mahmud Nazmi tarafından, yine Harbiye öğrencileri için yabancılar tarafından özümsemesi oldukça güç Rusça tamamlanmış ve tamamlanmamış fiilleri açıklayan, 78 sayfalık, *Rusça Efal-i Kıyasiyye ve Gayr-i Kıyasiyye Mecmuası (Sbornik pravilnih i nepravilnih glagolov)* adlı kitap hazırlanır.

Cumhuriyet dönemi öncesi, son Rusça yayın ise 1908'de, Remzi Efendi'nin bir yazarın kaleme aldığı *Rusça Elifba (Russkaya azbuka)* adlı okuma-yazmayı öğreten kitap olur.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan köklü değişim sonucunda, iki ülke arasında daha önce benzeri görülmemiş bir ekonomik ve siyasi yakınlaşma yaşanmış, dolayısıyla da bunun kültürel ve entelektüel önemli sonuçları olmuştur. 19 Mart 1921 yılında TBMM Hükümeti ile Sovyetler Birliği arasında diplomatik bir anlaşmanın imzalanması ve beraberinde ortaya çıkan devletler düzeyinde kurulan yakın ilişkiler, 1930'lu yıllarda dilbilimde, sinemada, akademinin ve sanatın pek çok dalında iş birliği olanakları ortamını hazırlamıştır. Bu çerçevede, 1818 yılında Petersburg'da kurulan Doğubilim Enstitüsü, 1930 yılında yeniden düzenlenerek, Enstitü bünyesindeki Türkoloji kürsüleri çalışmaları yoğunlaştırılmıştır. Buna koşut olarak da Türkiye'de, Rus dili ve edebiyatı konusunda akademik çalışmaların yapılabileceği bir birimin kurulması gereksinimi oluşmuştur.

Türkiye'de Yükseköğretim Kurumları Bünyesinde Rus Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin Kurulması

Ülkemizde Rus dili ve edebiyatının akademik ve sistemli öğretimi, Ankara Üniversitesi'nde başladı. Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mustafa Kemal Atatürk'ün önerisiyle, 1935 yılında kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ilk açılan bölümler arasındaki yerini aldı. Söz konusu anabilim dalının kuruluşunda ve sonraki yıllarında, dönemin değerli bilim insanları Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, Prof. Dr. Hasan Eren, Prof. Abdulkadir İnan ve Prof. Mihail Sokolnitski görev almışlardır.

Uzun bir dönem, Ankara Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türkiye'de Rusça dilbilimci ve uzman yetiştiren tek yükseköğretim kurumu olarak varlığını devam ettirir. Başlıca amaç, Rus dilinin Türk diliyle karşılaştırılarak öğretilmesi ve dil kültürünün anadilin taşıyıcıları aracılığıyla benimsetilmesi olmuştur.

İlk yıllarda, Rus dili ve edebiyatı öğretimi, sınırlı sayıda öğrenci yetiştirilebilmesine bağlı olarak, uzman ihtiyacının kısıtlı olarak karşılanabilmesinin ötesine geçememiştir. Söz konusu yıllarda Rus dili, komşu Sovyet cumhuriyetleri dahil olmak üzere, genel olarak askeri ve siyasi alanlarda bir kullanıma sahipti.

1948 yılından başlayarak Rusça, İstanbul Harp Okulu'nda, 1962 yılından itibaren ise diğer batı dilleriyle birlikte tüm askeri okulların müfredatında yer alarak öğretilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, Ankara Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, bu okullarda ders verecek kadroların sağlandığı tek temel merkez konumunu devam ettirmektedir. Bununla birlikte, yine merkez bünyesinde, askeri gereksinimler çerçevesinde Türkçe açıklamalı Rusça kitaplar da hazırlanıyordu.

Fevziye Sultanzade tarafından, 1. cildi 113 ve 2. cildi 240 sayfa olmak üzere hazırlanan, iki ciltlik *Askeri Liseler İçin Rusça Ders Kitabı I-II* (1953, 1956) bunun en iyi örneklerindedir. Söz konusu yazar, kitabın oluşum sürecini ve hedef kitleye yönelik öğretim yöntemini, “en basitten, temelden en zora kademeli geçiş” olarak açıklar (Sultanzade, 1953: 1). Asker ve sivil öğrencilerin, yararlandığı bu ders kitabı, elli yıllık zaman dilimindeki boşluğu dolduracaktır.

Aynı şekilde, Binbaşı Faruk Ünlütürk tarafından hazırlanan iki ciltlik bir diğer *Rusça Ders Kitabı*, 1966 yılında Genelkurmay Yayınevi'nden çıkarılmıştır. Yine aynı yıl, Binbaşı Ünlütürk, hazırlamış olduğu *Türkçe Rusça Konuşma Kılavuzu*'nu da aynı yayınevinden çıkarmıştır.

Süreç içinde, Rusça öğrenimine yardımcı olmak amacıyla, Rusça-Türkçe sözlükler de yayınlanmıştır. Bunların başında İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Zeynel Akkoç'un, D. A. Magazanik ile M. S. Mihaylov'un sözlüğünden yararlanarak hazırlamış olduğu, *Rusça-Türkçe Sözlük* (1947, 2. bsm 1949) yer alır. Görülmektedir ki bu ve buna benzer yayınlarla, ülkemizde basılan nitelikli Rusça ders kitaplarının sayısı artırılmaya çalışılmıştır.

1971/1972 öğretim yılında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde lisansüstü eğitime başlanmıştır. Yüksek Lisans ve Doktora derslerinin verilmesi, bugün birçok üniversitede, yabancı diller ve edebiyatlar üzerine anabilim dalları, bölümleri ve sosyal bilimler enstitülerinde, lisansüstü programların açılmasına katkı sağlamıştır. Buna karşın, Rus dili ve edebiyatı alanındaki lisansüstü eğitim, çok daha geç bir tarihte, ancak 1980'li yılların sonlarında başlatılabilmektedir.

Söz konusu yıllarda, tüm Sovyetler Birliği'ni saran *Perestrojka* adlı demokratikleşme hareketinin etkisi, ülkemizde de hissedilir. Bundan sonra, Ankara Üniversitesi ile Moskova'daki Puşkin Enstitüsü arasında imzalanan değişim programı çerçevesinde, Rusya'dan bilim insanları, Türkiye'deki kürsüde görev yapmaya başlayacak, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim elemanları da Rusya'da çalışma olanağı bulacaklardır. İşte böylesi bir sürecin sonucudur ki A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Rus dili ve edebiyatı çalışmaları yoğunluk kazanmış, yüksek lisans ve doktora programları açılmış ve çalışmalar yoğunluk kazanmıştır.

Öte yandan, 1991 yılında, Sovyet Birliği'nin dağılması ve Türkiye ile BDT üyesi ülkeler arasında, sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik bağların güçlenmesiyle birlikte, Rus dilinin kapsamı ve buna bağlı olarak da Türkiye'nin eğitim paradigmasındaki statüsü genişlemiştir. Böylece Rusça kullanımı, geniş bir ağ içerisindeki sosyal beklentileri artırmış ve beraberinde, işgücü piyasasının büyük bir bölümünde kariyer imkânı ve istikrarlı bir gelecek hayalini ortaya çıkarmıştır. Böylece Rusça, az çalışılmış ve dar bir uzmanlık alanı kategorisinden çıkarak, talep sıralamasında, İngilizce, Arapça, Fransızca, Almanca ve Farsçadan sonra altıncı sıraya yükselmiştir.⁷

Türkiye'de, Rusya'ya, Rus kültürüne, diline ve edebiyatına karşı ilginin uyanması sonucunda, birçok üniversitede Rus Dili ve Edebiyatı kürsüleri art arda açılmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda, İstanbul Üniversitesi (1992), Selçuk Üniversitesi (Konya, 1992), Erciyes Üniversitesi (Kayseri, 1993) ve Gazi Üniversitesi'nde⁸ (Ankara, 1995) Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalları açılırken, 1996 yılında Fatih Üniversitesi'nde⁹ profesyonel çevirmenler yetiştirmek üzere, Rusça Mütercim-Tercümanlık Bölümü açılarak faaliyete geçirilmiştir.

Öğrencilerin Rusçayı, başlangıç seviyesinden öğrenmeye başlamaları gereğinden dolayı, öğretimdeki aksamaları gidermek için 2001/2002 eğitim-öğretim yılından itibaren önce İstanbul Üniversitesi'nde, sonrasında da diğer üniversitelerde hazırlık sınıfları açılmıştır. Hazırlık sınıfıyla birlikte toplam beş yıl süren eğitim dönemi boyunca, adı geçen üniversitelerin Rus Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde ortalama öğrenci sayısı 200 civarındadır.

Aynı eğitim-öğretim yılından itibaren, önce İstanbul Üniversitesi'nde, sonrasında da Erciyes ve Gazi Üniversitelerinde lisansüstü programların açılmasıyla birlikte, birkaç yıl içerisinde Rus Dili ve Edebiyatı alanında önemli oranda lisansüstü düzeyde tez savunması yapılmıştır. Lisansüstü programlar, yeni akademik kadroların yetiştirilmesine kayda değer bir katkı sağlamış, süreç içerisinde akademik çalışmaların nicelik ve nitelik yönünden arttığı görülmüştür. Tüm bunlar kuşkusuz, çeşitli üniversitelerde yeni Rus Dili ve Edebiyatı birimlerinin açılmasına ön ayak olmuştur.

Söz edilen Rus Dili ve Edebiyatı birimleri; önce Kafkas Üniversitesi (Kars, 2004), Akdeniz Üniversitesi (İzmir, 2007), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi (2008), Karadeniz Teknik

⁷ Veriler, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan, "Dünyada Rus Dili" raporundan alınmıştır. Bkz. Doklad Ministerstva inostrannih del Rossiyskoy Federatsii "Russkiy yazık v mire", Moskva, 2003, 287 s.

⁸ 2018 yılında, Gazi Üniversitesi'nin bölünmesi sonucunda, ilgili bölüm varlığını, yeni kurulan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde devam ettirmiştir.

⁹ Fatih Üniversitesi, 23 Temmuz 2016 tarihinde, Olağanüstü Hal (OHAL) Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname'yle kapatılmıştır.

Üniversitesi (Trabzon, 2009), Süleyman Demirel Üniversitesi (2009) Anadolu Üniversitesi (Eskişehir, 2010), Atatürk Üniversitesi (Erzurum, 2010), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (2010), Medeniyet Üniversitesi (İstanbul, 2010), İbrahim Çeçen Üniversitesi (Ağrı, 2012), Pamukkale Üniversitesi (Denizli, 2013), Ardahan Üniversitesi¹⁰ (2014), Akdeniz Üniversitesi (Antalya, 2015), Rize Tayyip Erdoğan Üniversitesi (2015), Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, (2015) Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (2015), Giresun Üniversitesi (2015), Dokuz Eylül Üniversitesi (İzmir, 2015), Ordu Üniversitesi (2015), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (Ankara), Yozgat Bozok Üniversitesi ve son olarak da Yeditepe Üniversitesi (İstanbul, 2017) ile Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (2019) gibi toplam 23 yükseköğretim kurumunda resmi olarak açılmıştır, Böylece ülkemizde açılan Rus Dili ve Edebiyatı birimi sayısı 28'e ulaşmıştır.

2000'li yıllarda, Ağrı İbrahim Çeçen, Ardahan ve Erciyes Üniversitelerinde, ayrıca Rusça ikinci öğretime de başlanmıştır. Bu öğretim, çalışma hayatını kesintiye uğratmadan Rusça öğrenmeye devam etmek isteyen öğrencilere önemli bir olanak sunmaktadır.¹¹

Yine bu dönemde, dört yükseköğretim kurumunda daha Rusça Mütercim-Tercümanlık Bölümü ve Anabilim Dalı açılarak faaliyete geçirilmiştir: Okan Üniversitesi (İstanbul, 2004), Aydın Üniversitesi (İstanbul, 2007), Beykent Üniversitesi (İstanbul, 2007) ve Avrasya Üniversitesi (Trabzon, 2013).

Öte yandan Rusça, ikinci yabancı dil olarak; Kara Harp Okulu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Antalya Bilim Üniversitesi, Trakya Üniversitesi (Edirne), Hacettepe ve İhsan Doğramacı adına Bilkent Üniversitesi, Atılım Üniversitesi (Ankara), Yaşar Üniversitesi (İzmir), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Özyeğin Üniversitesi (İstanbul), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ve diğer üniversitelerde öğretilmektedir. Bunun dışında bazı üniversitelerdeki ticaret ve turizm bölümlerinde de Rusçanın, ikinci yabancı dil olarak öğretimi öngörülmektedir.

Rusça, seçmeli ders olarak da Türk Hava Kurumu Üniversitesi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi (Ankara), MEF Üniversitesi (İstanbul), Çankaya Üniversitesi'nde (Ankara), özel kurs olarak ise Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde açılmıştır.

Son yıllarda, Türkiye-Rusya ilişkilerinde küresel bağlamda sorunlar yaşanmasına rağmen, Rus dili önemini ve eğitim-öğretim sistemimizdeki yerini korumayı sürdürmektedir. Türkiye'nin öğrenci akışını düzenleyen, 2020 yılı, Yüksek Öğrenim Programları ve Kontenjanları Yönergesi'ne göre Rus dili ve edebiyatına yönelik 4 yıllık

¹⁰ Ardahan Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümünde hazırlık sınıfı bulunmamaktadır.

¹¹ 2020'de sadece Erciyes Üniversitesi'nin, ikinci öğretim verdiği anlaşılmıştır.

eğitim programı, (lisans derecesi) hâlihazırda 12 kamu ve 1 vakıf olmak üzere toplam 13 yükseköğretim kurumumuzda verilmektedir.¹² Bununla birlikte 3 vakıf üniversitesinde sözlü, yazılı, simültane ve sanatsal olmak üzere çeviri branşında uzmanlaşan, geniş profilli, en az iki yabancı dil konuşan profesyonel çevirmenler yetiştirilmektedir. Son yıllara ait verilere bakıldığında, her yıl ortalama 750-800 öğrencinin Rusça öğrenmeye başladığı görülmektedir. 2020 yılı kontenjanı, 776 olarak görünürken, bunlardan 136'sı Rusça Mütercim-Tercümanlık Bölümlerine aittir. İlk kez bu yıl, bir uzaktan eğitim fakültesinde Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmıştır. Ankara Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde açılan bölüme, 100 kişilik kontenjan ayrılmıştır. Yine bu yıl, olumsuz bir gelişme olarak da Ağrı Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ikinci öğretim programına öğrenci alınmadığı, aynı yönergeden tespit edilmiştir (a.y.).

Gelinen son noktada, Rus dili bölümlerinin akademik kadrosuna dair yaptığımız incelemeden elde edilen bulgular ise şöyledir: Söz konusu akademik kadro; 20 profesör, 15 doçent, 30 doktora öğretim üyesi, 33 araştırma görevlisinden ve 2 okutmandan oluşmaktadır. Pek çok üniversite, Rus dili bölümlerini, yurt dışında öğrenim gören yerli ve yabancı uzmanlardan oluşan kadro ile güçlendirilmiştir. Yine üniversitelerin çoğunda, tam zamanlı çalışan Türk vatandaşlarının yanı sıra, Rusçayı anadil olarak konuşan ülkelerden, (Rusya, Ukrayna, Belarus, Azerbaycan, Gürcistan, Kabardino-Balkarya, Kazakistan ve Kırgızistan) davetli öğretim üyelerinin görev yaptığı da görülmektedir.

Lisans Düzeyinde Rus Dili ve Edebiyatı Öğretimine Genel Bir Bakış

Türkiye'de lisans öğrencileri, Rus dilini başlangıç seviyesinden öğrenmeye başlar. Bu nedenle Rus Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde, diğer yabancı dil bölümlerinden farklı olarak, öğretim dili genel olarak Türkçedir. Bazı üniversitelerde öğretim dilinin Rusça olduğu belirtilmiş olsa da bunun gerçeği tam olarak yansıtamayacağını söylemek mümkün olacaktır. Çünkü 26 yıllık deneyimime dayanarak söyleyebilirim ki bilginin niteliği derinleştikçe, öğrenciler tarafından özümsemesi ve Rusça olarak yorumlanabilmesi o denli güç olmaktadır. Bu yüzden Rus Dili ve Edebiyatı Bölümleri söz konusu edildiğinde, öğretim dilinin hedef dil olarak seçilmesi, istenilen başarı düzeyini yakalamaya engel olmaktadır.

Farklı birimlerin programlarında,¹³ zaman zaman farklı ders başlıkları göze çarpsa da müfredatın, içerik yönden genel olarak, Rusya

¹² 2020 Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, ÖSYM, Yükseköğretim Kurulu, 2020, 602 s. (<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/YKS/tkilavuz13082020.pdf> - erişim tarihi 13.09.2020)

¹³ Türkiye'de farklı üniversitelerde faaliyet gösteren Rus dili ve Edebiyatı programlarındaki öğrenim ile ilgili olarak bkz. Aktay, Ş. (2012). İstoriko-

ve Avrupa yükseköğretim kurumlarındaki Rus Dili ve Edebiyatı Bölümlerindeki klasik müfredattan hareketle oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu müfredat; dilbilim ve dilbilgisi, edebiyat ve edebiyat eleştirisi, kültüroloji ve çeviribilim olmak üzere dört ana disiplini kapsamaktadır (Klimkina, 2019; Sabitova, 2019).

Dilbilim ve dilbilgisi; sesbilim, sözcükbilim, sözlükbilim, sözcük türetme, temel dilbilgisi, Rusça söz dizimi, sözlü ve yazılı uygulamaları, sözlü ve yazılı anlatım, uygulamalı Rusça, dilbilgisi, ileri dilbilgisi, üslup bilim, metin okuma, dil ve iletişim, dilbilim, karşılaştırmalı dilbilim, mesleki Rusça gibi dersleri kapsamaktadır.

Edebiyat ve edebiyat eleştirisi; edebiyat eleştirisine giriş, edebiyat kuramı ve temel kavramlar, metin analizi, eski Rus edebiyatı, eski Rus metinleri incelemesi, 18. yüzyıl Rus edebiyatı, 19. yüzyıl Rus edebiyatı, 20. yüzyıl Rus edebiyatı, Çağdaş Rus edebiyatı ve Rus modernizmine ilişkin dersleri kapsamaktadır.

Kültüroloji; Rusya tarihi, Rus folklor ve mitolojisi, Rus kültür tarihi (Eski Çağ, Büyük Petro dönemi, Aydınlanma dönemi, 19. yüzyıl kültürü ve çağdaş Rus kültürü) dönemlerini ayrıntılı olarak incelemektedir.

Müfredattaki bir diğer disiplin olan çeviribilim ise çeviri kuramı ve uygulaması, çeviri öncesi metin incelemesi, Rusça-Türkçe / Türkçe-Rusça çeviri, edebi çeviri, ticari yazışmalar çevirisi, bilimsel metinlerin çevirisi temelinde öğretimi tamamlamaktadır.

Öğretimi tamamlama noktasında önem kazanan, Türkçe-Rusça ve Rusça-Türkçe çevirisine ilişkin bu dersler, Rus Dili ve Edebiyatı dalının zorunlu bir bileşenidir. Söz konusu derslerde belirli metin türlerinin ve biçimlerin çevirisi öğretilerek gerekli çeviri teknikleri ve yöntemler tanıtılır. Bu dersler, öğrencilerin sadece çeviri tekniklerine hakim olmalarını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda birbirinden tamamen farklı dil sistemine ait Türkçe ve Rusçanın genetik ve tipolojik özelliklerini kavramalarına da yardımcı olur.

hronologičeskiy protsess i sovremennoe prepodavaniye russkogo yazıkı i literaturı v Turtsii. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 1(4), 43–59; Karacan, H. (2012). *Türkiye’de Rusça Eğitimin Yeri ve Önemi*. [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi; Yunusov, İ.; Öztürk, M. (2012). O nekotorih osobennostyah prepodavaniya russkoy literaturı turetskim studentam. *Philology and Culture*, 2(28), 161–164; Aktay, S. (2015). İstoriya obučeniya russkomu yazıkı v Turtsii (na primere Anatoliyskogo universiteta). *Samarskiy vestnik*, 1(10), 128–130; Parlak, H. (2016). *Rus Dilinin Türkiye’de Öğretim Yöntemleri ve Problemleri*. AHİS; Sabziyeva, M. (2018). Sistema raboti podgotovitel’nogo otdeleniya russkogo yazıkı i literaturı universiteta Anadolu. *Russkiy yazık v Turtsii*, 10, 3–5; Klimkina, O. İ. (2019). Prepodavanie russkogo yazıkı v sisteme vısshego obrazovaniya v Turtsii: traditsii i sovremennost. In O. Köse, Y. Ulutürk, & E. İnanır (Eds.), *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya* (2) (pp. 717–738). Berikan Yayınevi; Sabitova Z. K. (2019). Prepodavaniye russkogo yazıkı i literaturı v Turtsii. *Slavicahelsingiensia*, 52, 144–151.

Üniversitelerimizdeki Rus Dili ve Edebiyatı programlarının içeriği, belirli sistem ve ilkeler ekseninde, doğrusal bir çizgide ve alt seviyelerden üst seviyelere doğru aşamalı bir şekilde kurgulanmıştır. Dilbilime ilişkin derslerde, sesbilimden sözdizimine kadar; dilbilgisine ilişkin derslerde ise temel, uygulamalı ve ileri seviye olmak üzere zorluk derecesi artırılarak ele alınır; başlangıç seviyesinden ileri seviyeye doğru öngörülen Rusça sözlü ve yazılı anlatım derslerinde, ayrıca okuma, dinleme, yazma ve konuşma gibi dört temel becerinin geliştirilmesine yönelik hedefler belirlenmektedir. Rus edebiyatının ve temel kavramların öğretildiği disiplinlerde ise Eski Çağ döneminden günümüz edebiyatına kadar, tarihsel ve edebi süreçler irdelenmektedir.

Genel hatları yukarıda açıklandığı şekilde verilen, Rus Dili ve Edebiyatı müfredatının uygulanmasıyla, Rus dilini normatif ve iletişimsel bir biçimde kullanabilen, edebi ve kültürel konularda yetkin uzmanların yetişmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca müfredatta yer alan disiplinler ve eğitim-öğretim faaliyetleri, Avrupa Konseyi tarafından, dilde yeterlik seviyesini ölçmek için uluslararası bağlamda geliştirilmiş bir standart olan Ortak Avrupa Dil Referans Çerçevesine (CEFR) uygun olarak, öğrencilerde, iletişimsel, dilbilimsel ve dil-kültür becerilerinin oluşmasını da sağlamaktadır.

Rus Dili ve Edebiyatı birimlerinin başarılı öğrencilerine Erasmus programı kapsamında Avrupa Birliği'nin yükseköğretim kurumlarında, Mevlana programı kapsamında ise Rusya, Ukrayna ve Kazakistan gibi Avrupa Birliği dışındaki ülkelerin üniversitelerinde bir ya da iki yarıyıl eğitim görebilme olanağı sunulmaktadır.

Ayrıca Farabi programı kapsamında Türk üniversitelerinin birimleri de kendi aralarında öğrenci değişiminde bulunabilmektedir. Söz konusu programlar, öğrencilerin sadece alan uzmanlıklarını geliştirmek için değil, aynı zamanda üniversiteler arasında işbirliğinin yapılması ve eğitim sisteminin modernleştirilmesi için de fırsatlar yaratmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarımızdaki Rusça öğretiminde, günümüzde öğretim materyalleri sıkıntısı yaşanmamaktadır. Özellikle hazırlık sınıflarında ve üst sınıfların dilbilgisi derslerinde, S. A. Havronina, İ. M. Pulkina, V. E. Antonova, M. N. Anikina vb. Rus bilim insanları tarafından, yabancılar için hazırlanan, ders kitapları ve yardımcı kaynak kitaplarından yararlanılmaktadır. Söz konusu kitaplar, Rusya'daki "Russkiy yazık" ve "Zlatoust" yayınevlerince basılarak, dağıtımı, bunların Türkiye temsilcileri olan Multilingual ile Nüans yayın evleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra sözlükler, konuşma kılavuzları, resimli kitaplar ve çalışma defterleri de aynı dağıtım ağından sağlanmaktadır.

Rus edebiyatı ve kültürü öğretiminde ise Rusya'da yayınlanan Rus edebiyatı tarihi üzerine öğretim materyallerinin yanı sıra alanında önemli incelemeler gerçekleştirmiş, Türk bilim insanlarının lisansüstü

tezleri ve söz konusu bilim insanlarınca bireysel ya da ortaklaşa yayınlanan kitaplardan yararlanılmaktadır. Bu yayınlar, başta görev yaptıkları üniversitelerin yayınevlerinde ya da akademik kitap basan farklı yayınevlerinde basılmaktadır.

Görüldüğü üzere 1880'li yıllarda Türkiye'de başlayan Rus Dili ve Edebiyatı öğretimini, 140 yıllık tarihi içerisinde, istikrarlı bir biçimde sürdürülmüş, bu sayede Rusçanın Türkiye'de yabancı diller arasında önemli bir konuma gelmesi sağlanabilmiştir.

Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen öğretimde, Rusça, öğretim dili, birinci ya da ikinci yabancı dil ya da bir diğer seçenek olan, seçmeli dil olarak müfredattaki yerini almaktadır. Rusçanın özellikle, öğretim dili ya da birinci yabancı dil olduğu birimlerde; Rus dili ve Rus dil yapısının yanı sıra Rus edebiyatına, kültürüne, tarihine, gelenek ve göreneklerine ilişkin, ileri düzeyde kuramsal ve uygulamalı olarak uzmanlaşma sağlanmaktadır. Ayrıca, dil ve edebiyatın kültürler arası etkileşimdeki yeri ve önemi göz önünde bulundurularak, öğrencilere farklı kültürleri tanıma olanağı da verilmektedir.

Özetle, Rus dilinin Türkiye'de öğretilmesi; farklı eğitim nesnelерinin, eğitim içeriklerinin, yöntem ve tekniklerin, araç ve öğretim teknolojilerinin birleşimi olarak, ülke sosyo-ekonomik gereksinimleri kapsamında, eğitim hedefleri doğrultusunda tarihsel bir süreci yansıtmaktadır.

Kaynakça

- Dölen, E. (2008). II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X(1), 1–46.
- Gariper, C. (1999). Rusça'dan Türkçe'ye Edebi Tercümele r Üzerine Bir Araştırma: "Manzum Tercümele r". *İlmi Araştırmalar*, 7, 105–134.
- Gençoğlu, M. (2008). *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenle r (1830-1908) - Bir Grup Biyografisi Araştırması*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Gülcü, N. (2019). Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Okullarını Modernize Etmesi ve Türk İstiklal Savaşına Etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, IX(2), 311–317.
- Kirpiçnikov, A. (1310) *Rusça Muhtasar Gramer*, (Çev. Ahmed Sedad), İstanbul.
- Klimkina, O. İ. (2019). Prepodavanie russkogo yazıka v sisteme vısşego obrazovaniya v Turtsii: traditsii i sovremennost. In O. Köse, Y. Uluturk, & E. Inanır (Eds.) *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönle riyle Türkiye ve Rusya* (2), (pp. 717-738). Berikan Yayınevi.
- Olca y, T. (2003). Russkaya literatura v Turcii. *Visnik Harkivskogo natsionalnogo universitetu im. V.N. Karazına*, 595, 91–94.
- Olca y, T. (2005). Cumhuriyet Dönemi Öncesi Rus Edebiyatından Türkçeye Yapılan Çeviriler Üzerine. *Litera*, 18, 41–54.

- Sabitova Z. K. (2019). Prepodavanie russkogo yazıka i literaturı v Turtsii. *Slavicahelsingiensia*, 52, 144–151.
- Sadık, M. (1305a). *Rusça Kıraat Muallimi*, Tab-1 Cedit İstanbul Agop Matbaası.
- Sadık, M. (1305b). *Rusça Muallimi*. Tab-1 Cedit İstanbul Agop Matbaası.
- Sedad, A. (1310). *Rusça-Türkçe Lügat*, Dersaadet.
- Sultanzade, F. (1953) *Askeri Liseler İçin Rusça Ders Kitabı I*, E.U. Basımevi.
- Vahyî, R. (yıl belirtilmemiş). *Rusçadan Manzum Tercümeler*, Defter.

ПРЕПОДАВАНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В ЦЕНТРАХ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ТУРЦИИ

Türkiye'deki Özel Eğitim Kurumlarında Rusça Eğitimi

Мария СТОЯНОВА*

Резюме

Обзор посвящён курсам русского языка в центрах дополнительного образования Турции. Представлен статистический материал (количество студентов), обозначены выгодные стороны курсового изучения языка, выделены организационные и методические проблемы, с которыми сталкиваются руководители и преподаватели, а также предложены пути их решения.

Ключевые слова: Турция, Центры дополнительного образования, языковые курсы для взрослых, русский язык как иностранный

Özet

Bu bildiri, Türkiye'deki özel eğitim kurumlarındaki Rusça dil kurslarını konu edinmektedir. Bu bağlamda öğrenci sayıları, kursların ilgili hususlardaki avantajları ifade edilmiş; yöneticiler ve eğitimcilerin karşılaştığı organizasyon ve metodolojik problemler ile birlikte muhtemel çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Özel Eğitim Kurumları, Yetişkinler için Dil Eğitimi, Yabancılar için Rusça Eğitimi.

Интерес к иностранному языку в любой стране тесно связан не только с тем, насколько глубокие и тесные исторические и культурные связи между странами, но также и с характером их политических и экономических взаимодействий. С улучшением двусторонних отношений интерес к изучению языка резко повышается, с охлаждением — происходит отток желающих изучать иностранный язык.

С начала 2000-х годов в Турецкой республике наблюдалось стабильное повышение интереса к русскому языку, и эта тенденция

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Mary.L.Stoyanova@gmail.com

продолжалась до 2015 года, когда произошло временное ухудшение российско-турецких отношений.

На эти тенденции особенно чутко реагируют культурные и образовательные центры, языковые курсы и ассоциации, которых к осени 2020 года на территории Турции насчитывается около 3 десятков. Все негосударственные центры дополнительного образования очень разные, у каждого своя структура, свои сильные стороны, свои организационные и методические находки. Это может быть социальная и юридическая поддержка соотечественников (Ассоциация русской культуры и образования г.Аланыи, основана в 2009 году, председатель Екатерина Гюндюз), работа с подрастающим поколением (Русское общество искусства и культуры, Анталя, основано в 2012 году, председатель Ирина Балджи), обширная библиотека книг на русском языке (Общество изучения русского языка и культуры им. А.И. Солженицына, основано в 2009 году, председатель Андрей Пономарёв). Есть творческие организации, которые активно работают, поддерживают и распространяют театральные, музыкальные и танцевальные российские традиции: Молодёжная танцевально-спортивная студия «Фавори», Анкара, основанная в 2014 году, руководитель Инна Кылынч; Русскоязычный театр-студия «Мозаика», Стамбул, основанный в 2014 году, руководитель Надия Кая; Центр искусств и культуры «Маэстро», Анкара, основанный в 2015 году, руководитель Мелек Шайлан.

Практически при каждой такой организации есть курсы русского языка и для детей (обычно для двуязычных детей из смешанных браков), и для взрослых. Данный обзор освещает в первую очередь деятельность организаций, в которых количество взрослых, одновременно изучающих русский язык, превышает 100 человек.

В Анкаре заслуженными лидерами распространения русского языка среди взрослых можно назвать следующие организации.

Русский культурно-информационный центр (Rus Kültür ve Enformasyon Merkezi, основан в 2013 году, руководитель Карина Икаева-Дюзчимен), ведёт разноплановую культурно-просветительскую деятельность: занятия русским языком для детей и взрослых, экзамены по русскому языку по российской и турецкой государственным системам тестирования, вебинары с участием авторов учебников по русскому языку, различные официальные и неформальные мероприятия. Количество взрослых слушателей курсов составляет около 150 человек, для них и всех желающих Центр организует культурно-просветительские поездки в Россию, содействует получению стипендий на обучение в России.

Изменившая многое в жизни каждого пандемия COVID-19 открыла новые возможности турецким гражданам, желающим

получить высшее образование в России. Русский культурно-информационный центр выступил партнёром РУДН, который предложил новый формат подготовки к поступлению в вуз: подготовительный онлайн-факультет. Не выходя из дома, можно закончить 2-3 семестровую программу подготовки и поступить в РУДН на одну из естественных, социальных, экономических и других специальностей.

Центр русского языка и культуры RUSMER (Rus Dili ve Kültür Merkezi RUSMER, основан в 2013 году, руководитель Людмила Носова-Курал) – один из ведущих культурных и образовательных центров Турции. В Центре открыты курсы русского языка для всех языковых уровней (количество студентов — до 100 человек), профессиональные преподаватели предлагают подготовку к экзаменам TORFL и YDS; проводят экзамен TORFL для детей и взрослых. Для изучающих русский язык при Центре работают разговорный клуб и театральная студия.

Специалисты Центра ведут активную исследовательско-методическую работу и способствуют повышению квалификации преподавателей Турции: проводят учебно-методические семинары и консультации для преподавателей РКИ, разрабатывают и выпускают учебные пособия, регулярно организуют Конференцию преподавателей русского языка. Центр обладает богатой учебно-методической библиотекой, на базе Центра открыт Кабинет Фонда «Русский мир». Центр стал турецким домом для международного фестиваля поэзии и видеопэзии «Мой поэт» и объединил знатоков и любителей классики мировой поэзии.

Одним из старейших в Турции центров преподавания русского языка является Ассоциация русской культуры г.Анкары (Rus Kültür Derneği, основана в 2004 году, руководитель Лариса Лугкова Тюрккан). На базе Ассоциации проходят различные языковые, творческие и развивающие курсы, в том числе курсы русского языка для взрослых (количество учащихся — около 100 человек). За десятилетия работы с тюркоязычными студентами преподавателями Ассоциации накоплен большой опыт работы, оборудованы кабинеты, сформирована богатая библиотека книг и периодики на русском языке. В том числе с помощью Россотрудничества и Фонда «Русский мир».

Усилия сотрудников Ассоциации направлены и на повышение интереса к русской литературе: регулярно проходят мероприятия, посвящённые жизни и творчеству русскоязычных поэтов, функционируют Литературная гостиная и разговорный клуб.

Российское общество просвещения, культурного и делового сотрудничества (Rusya Eğitim, Kültür ve İşbirliği Derneği, г.Стамбул, основано в 2005 г., руководитель Карани Чакыр) вот уже 15 лет объединяет энтузиастов, готовых создавать и поддерживать

русскоязычную культурно-образовательную среду в крупнейшем турецком городе – в Стамбуле. За годы активной регулярной работы было проведено множество общественных мероприятий, творческих выступлений, народных праздников.

Общество курирует курсы русского языка (число учащихся — около 150 человек), усилиями преподавателей и студентов которых ставятся яркие костюмированные спектакли, снимаются фильмы по творчеству классических и современных российских писателей. Три центра, открытые Обществом в разных районах Стамбула, давно уже стали точками притяжения для турок и русскоязычных жителей города.

Таким образом, центры дополнительного образования играют важную роль в популяризации русского языка в Турции и установлении многочисленных общественно-культурных контактов между россиянами и турками. Среди российских партнёров общественных организаций в Турции есть такие крупнейшие образовательные центры, как МГУ им. М.В. Ломоносова, СПбГУ, Российский университет дружбы народов, Государственный институт русского языка им. Пушкина, Саратовский университет им. Н.Г. Чернышевского, издательские дома «Русский язык. Курсы» (Москва), «Златоуст» (Санкт-Петербург), Фонд «Русский мир».

Центры дополнительного образования стали инициаторами проведения и площадками для многих всетурецких мероприятий, посвящённых русскому языку и литературе: Тотальный диктант, Всетурецкая Олимпиада по русскому языку, Конференция преподавателей русского языка в Турции, Конкурс чтецов «Живая классика», Фестиваль поэзии «Мой поэт».

Благодаря образовательным центрам и организациям соотечественников, сегодня в Турции каждый, кому интересна Россия и кто хочет выучить русский язык, имеет возможность погрузиться в русскоязычную среду, познакомиться с русскими традициями, усовершенствовать свои знания и навыки говорения на русском языке, поучаствовать в многочисленных общественно-культурных и образовательных мероприятиях.

Конечно, при организации курсов русского языка и общественных мероприятий руководители сталкиваются с большим количеством вопросов и проблем, некоторые из которых актуальны для многих. Обозначим основные три из них. Во-первых, доставка книг и учебно-методических пособий с территории России. Подавляющее большинство преподавателей предпочитает работать по оригинальным учебникам, изданным в России, но это требует обеспечения всех учащихся этими книгами по приемлемым ценам. Во-вторых, аренда помещений под массовые мероприятия. Некоторым организациям оказывают

содействие местные турецкие власти и безвозмездно предоставляют хорошие залы для спектаклей, концертов, праздников. Но даже если есть такая поддержка, она является жестом доброй воли, и не всегда удаётся договориться о нужном помещении в нужный день. Оплачивать самостоятельно залы для бесплатных мероприятий у общественных организации обычно нет возможности. Третий вопрос относится к узкоспециальным. Но нередко есть необходимость в консультациях высокопрофессиональных специалистов по разным направлениям преподавания русского языка иностранцам. Это относится к выбору пособий для того или иного курса, обсуждению разных вопросов методики преподавания русского языка взрослым и детям.

К сожалению, у России нет единого учреждения, централизованно занимающегося преподаванием русского языка за рубежом, как, например, Общество Данте Алигьери в Италии, Альянс Франсез во Франции, Гёте институт в Германии или Институт Сервантеса в Испании и другие. Все эти организации или финансируются правительством своей страны, или получают регулярную государственную поддержку. Думаю, было бы уместным со стороны Российского государства оказывать более ощутимую организационную и – прежде всего – финансовую помощь центрам соотечественников как организациям, на регулярной основе представляющим Россию на территории Турции и частично выполняющим функции отсутствующих государственных языковых институтов.

SOVYET SONRASI BAŞKENT MOSKOVA'DA TÜRKÇE ÖĞRETEN AKADEMİK KURUMLAR VE SON YİRMİ YILDAKİ ÇALIŞMALAR

*Academic Institutions Teaching Turkish in The Post-Soviet Capital Moscow and Their Research Over
The Past Twenty Years*

Muvaffak DURANLI*

Özet

Yabancı dil olarak Türkçenin eğitim ve öğretimi Rusya'da oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Tarihi süreçte bu alandaki ilk çalışmanın I. Petro döneminde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Elbette bu ilk girişim akademik bir temel içermemektedir. Daha sonraki yıllarda Çarlık Rusyası'nda gerek Kazan gerekse Petersburg şehirlerinde Türkçe ve Türk dillerinin öğrenilmesi ve incelenmesi alanında akademik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde Moskova'da Türkçe öğreten tek kurum, Çarlık Rusyası'ndaki Ermeni nüfusun etkisini arttırmak amacıyla Lazaryanov adlı zengin Ermeni ailesi tarafından 1815 tarihinde kurulan Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'dür. Moskova'daki akademik kurumların bünyesinde Türkçe eğitim- öğretimin temelleri ancak Sovyet döneminde atılabılmıştır. Moskova'nın ön plana geçtiği Sovyet döneminde Petersburg ve Kazan şehirlerinde yetişen akademik kadroları Moskova'ya gelmesi sağlanmış, bu alanda Moskova'da yer alan boşluk kısa sürede doldurulmuştur. Yine bu dönemde kurulan kurumların büyük bir bölümü kendilerini çağın talepleri doğrultusunda yenileyerek çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedirler.

Bildiride bugün Rusya'nın başkenti Moskova'da Türkçe eğitim- öğretiminde başarı sağlayan dört akademik kurumun kuruluş tarihi, yapısı, günümüzdeki kadrosu ve son yirmi yıllık süreçteki çalışmaları ele alınacaktır. Bildiride temel kaynak olarak kurumların web sayfaları esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moskova, Türkçe, Eğitim, Üniversite, Akademik

Abstract

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Öğretim Üyesi,
m.duranli@hotmail.com

Teaching Turkish as a foreign language has a very long history in Russia. It is known that the first attempts in this area in the historical process were carried out in the 1st Peter's time. Of course, these early attempts have no academic basis.

In subsequent years, it became clear that academic research was carried out in the field of the study of Turkish and Turkic languages both in Kazan and in St. Petersburg in Tsarist Russia. During this period, the only educational institution in Moscow where the Turkish language was taught was the Lazarev Institute of Oriental Languages, which was founded in 1815 by the wealthy Armenian Lazarianov family with the aim of increasing the influence of the Armenian population in Russia.

The foundations of Turkish education in academic institutions in Moscow could have been laid only during the Soviet period. During the Soviet period, when Moscow came to the fore, academic personnel from St. Petersburg and Kazan were transferred to Moscow, and the gap in Moscow was filled in a short time. Today, most of the institutions created during this period continue to operate, renewing themselves in accordance with the requirements of the era.

This report will discuss the founding date, structure, current composition of the fifth academic institutions that have achieved success in Turkish education in the Russian capital, and their work over the past twenty years. Institutional web pages were taken as the main source of the article.

Key Words: Moscow, Turkish language, Education, University, Academic

Giriş

Rusya- Türkiye arasındaki ilişkiler bazen gergin bazen de oldukça dostane bir şekilde sürmüştür. İlişkilerin ne düzeyde olursa olsun Rusya ve Türkiye geçmişte ve günümüzde bir şekilde ilişkilerini sürdürmek zorundadırlar. Özellikle iki ülkenin coğrafi konumu ve daha da önemlisi Rusya bünyesinde bazen bağımsız bazen bağımlı olan Türk topluluklarının olması bunu zorunlu kılmaktadır.

Elbette ilişkilerin sürdürülmesinde temel belirgin faktörlerden biri, komşunun dilini bilmek ve kültürünü anlamaktır. Bu nedenle her iki ülkede de komşu dilini öğreten akademik kurumlar yer almaktadır. Ülkemizde yabancı dil eğitimi özellikle Cumhuriyet ile birlikte akademik bir sisteme kavuşmuştur. Oysa bu durum Rusya'da çok eski tarihlere dayanmaktadır. Rusya'da Türkçe eğitim veren akademik kurumların tarihi 1800'li yıllara gitmektedir.

Türkoloji ve doğu dilleri eğitim- öğretiminde öncü bir kuruluş olan Petersburg Üniversitesi'nin kuruluş tarihini A. N. Kononov, 8 Şubat 1819 olarak belirtmektedir (Kononov, 1960: 3).

Bu üniversite içinde Doğu Dilleri bölümü bünyesinde 1855 yılında tam olarak faaliyete geçen Türkoloji bölümünde Osip Senkovskiy'in Türkçe dersleri verdiği bilinmektedir (İvanov, 1969: 69). Günümüzde de Petersburg'taki bu kurumların bazıları işlerliğini hala sürdürmektedir.

Bildirimizde başkent Moskova’da Türkçe eğitim- öğretimini lisans düzeyinde sürdüren beş akademik kurum taanıtılmaya çalışılacaktır. Doktora seviyesinde eğitim veren kurumlar, bildiri sınırlarını aşacağı için ele alınmamıştır.

Günümüzde Moskova’da lisans düzeyinde Türkçe öğretim- eğitimi sürdüren beş akademik kurumdan biri **Maurice Thorez Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi**dir.

Maurice Thorez Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi

Fransız devrimci Maurice Thorez’in (1900- 1964) adını taşıyan bu kurumun bünyesinde yer alan Çeviri Fakültesinde pek çok dil öğretilmektedir. Çeviri Fakültesi Doğu Dilleri bölümü içinde Türkçe alt bölümü de yer almaktadır. Bölüm başkanlığını Tatyana Sergejevna Mozol’un yürüttüğü bu bölümde Türkçenin yanı sıra Japonca, Korece, Vietnamca, Arapça, Farsça gibi, doğu ve uzak doğu dilleri de öğretilmektedir.

Kuruluşu 1930 tarihli olan bu eğitim kurumunun ilk adı “Moskova Yeni Diller Enstitüsü” idi. Kurum, 1964 yılında “Maurice Thorez Birinci Moskova Devlet Pedagoji Yabancı Filler Enstitüsü” adını almıştır. Kurum ancak 1990 tarihinde “Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi” adını resmi olarak kabul etmiştir.

Günümüzde 36 yabancı dilin öğretildiği bu kurumdaki öğretim kadrosu genel olarak Moskova Devlet Üniversitesi mezunlarıdır.

Öğretici kadrosu, Sabira Serazidinova Ravilyevna, Larisa Vladimirovna Tregubova, Mihail Sergeyeviç Şarov gibi üç genç araştırmacıdan oluşmaktadır. 2004 yılında Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi’nden mezun olan Şarov, 2007 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığınca Türkiye ve Rusya arasındaki kültürel ilişkilerin güçlenmesine çeviri çalışmalarıyla katkıda bulunduğu için teşekkür belgesi almıştır.

Mihail Sergeyeviç Şarov, Tofik Melikli ile 2003 yılında Orhan Pamuk’un “İstanbul Hatıralar Şehri” (Stambul. Gorod Vospominaniy) adlı biyografik çalışmasını, 2006 yılında Amfora yayıncılıktan “Kar” (Sneg) adlı eseri, 2009 yılında Amfora yayıncılıktan “Cevdet Bey ve Oğulları” (Djevdet- Bey i Sinovya), 2016 yılında Azbuka yayıncılıktan “Beyaz Kale” (Belaya Krepost), 2019 yılında Azbuka yayıncılıktan “Benim Adım Kırmızı” (İmya Mne- Krasniy), adlı eserlerini Rus okuyucu ile buluşturan bir araştırmacıdır.

M. S. Şarov, aynı zamanda Üniversitenin bünyesinde yer alan “Türk Dili ve Kültürü Merkezi” müdürlüğünü de sürdürmektedir. Bu merkez, 2007 yılının Nisan ayında Moskova’daki Türk elçiliğinin önerisi ve ekonomik desteği ile kurulmuştur. Merkez bünyesinde bilimsel ve pratik ağırlıkta seminerler gerçekleştirilmekte ve

öğrencilerim gerek yurt dışı gerekse Rusya'da çalışan Türkologlar ile tanışmaları sağlanmaktadır.

Örneğın bu üniversitenin mezunu olup Trabzon'daki Rusya konsoloslüğında çalışan Marina Gorbunova merkezde misafir edilmiş, şair Ataol Behramoğlu, yazar Nazlı Eray, gazeteci Doğan Hızlan farklı tarihlerde merkezin misafiri olmuş ve öğrencilerle sohbet etmişlerdir.

Doğu Dilleri bölümünde Arapça alt bölümünde çalışan, Lomonosov Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü Tarih- Filoloji Fakültesi mezunu Mariya Vladimirovna Nikolayeva'nın da çalışmalarıyla bölüme destek verdiği bilinmektedir. Araştırmacının "Rus Edebiyatında İstanbul İmgesi" adlı bildirisi 2013 ve "Dehanın Yalnızlığı. Tofik Melikli'nin Gözüyle Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Yaratıcılık Portresi adlı makalesi 2014 yılında yayınlanmıştır.

Kadro olarak çok zengin olmasa da bu bölüm sadece Türkiye Türkçesi eğitimi odaklıdır ve oldukça genç bir bölümdür (E. T. 17 Eylül 2020: <https://linguanet.ru/ob-universite/>).

M. V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Halkları Enstitüsü

Moskova'da Türkçe öğretim- eğitime yer veren bir diğerk akademik kurum M. V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Halkları Enstitüsü bünyesinde yer almaktadır.

Kuruluş tarihi, 12 Ocak 1755 olan ve çariçe Elizaveta Petrovna'nın himayelerinde kurulan Moskova Devlet Üniversitesinde 1804 yılında doğu dillerinin öğrenimine başlanmıştır. Doğu Dilleri bölümünün ilk yöneticisi Aleksey Vasilyeviç Boldırev'dir. Boldırev aynı zamanda Arapça ve Farsça okuma kitaplarının da yazarıdır.

XIX. yüzyılın elli yıllarında üniversite yine Moskova'da yer alan Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü ile işbirliği yapmaya başlamıştır.

Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü, 1921 yılından itibaren Moskova Şarkiyat Enstitüsü olarak çalışmaya devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Moskova Üniversitesi'ndeki şarkiyat eğitimi yapısal bir değışim geçirmiş, 1943 yılında Filoloji Fakültesindeki Doğu Bölümü Türk ve İran Filoloji bölümünde yer almaya başlamış, 1944 yılında ise Tarih Fakültesi'nde Doğu Ülkeleri Tarihi bölümü kurulmuştur.

24 Haziran 1956 yılında bu bölümler M. V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü adı altında birleşmiştir. Günümüzde bu enstitü Asya ve Afrika Halkları Enstitüsü (Institut Stran Azii i Afriki) olarak çalışmalarına devam etmektedir. Rusya'nın seçkin şarkiyatçılarının başkanlık ettiği bu Enstitünün günümüzdeki yöneticisi (2012 yılından itibaren) İgor İşenalievıç Abılgaziyev'dir.

1956 Bişkek doğumlu olan Abılgaziye, aynı zamanda Moskova Devlet Üniversitesi Global Süreçler Fakültesi Diploması ve Jeopolitik bölümü başkanlığını da yürütmektedir. Daha çok Moğolistan, Çin, Japonya ve Rusya'nın diplomatik ilişkileri üzerine çalışan Abılgaziye, tarihçi kimliği ile ön planda olan bir araştırmacıdır (E. T: 28 Eylül 2020. <https://istina.msu.ru/profile/Abylgazievii/>).

Enstitü bünyesinde filoloji alt bölümlerinin yanı sıra bu ülkelerle ilgili tarih ve ekonomi bölümleri de yer almaktadır. Filoloji bölümleri Arap, İran, Japon, Çin, Güney Doğu Asya ülkeleri, Kore, Moğolistan, Batı Avrupa dilleri, Türk Filolojisi adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Türk Filolojisi bölümüne günümüzde **Mariya Mihaylovna Repenkova** başkanlık etmektedir.

Türk Filolojisi Bölümü 1943 yılında MDÜ Filoloji Fakültesi Doğu Bölümü bünyesinde kurulmuş, 1956 yılında MDÜ Doğu Dilleri Enstitüsü'ne (Asya ve Afrika Halkları Enstitüsü) bünyesine dâhil olmuştur. Bölümün kurucuları arasında Türkolog Nikolay Konstantinoviç Dmitriyev (1898- 1954) yer almaktadır.

Ülkemiz Türkologları tarafından da bilinen Dmitriyev daha çok gramer ağırlıklı çalışmalara imza atmış bir bilim adamıdır. Onun birkaç çalışması şu şekildedir:

Türk Dilinin Yapısı (Stroy Turetskogo Yazıka), Moskova, 1939; *Kumıkça Gramer* (Grammatika Kumıkskogo Yazıka), Moskova, 1940; *Başkurt Halk Masalları* (Başkirskie Narodnie Skazki), Ufa, 1941; *Başkurtça Gramer* (Grammatika Başkirsikogo Yazıka), Leningrad, 1948; *Hakasça ve Lehçelerini İnceleme Sorunları* (Voprosı İzüçeniya Hakasskogo Yazıka i Ego Dialektov), Abakan, 1954; *Türk Dillerinin Yapısı. Seçilmiş Yazılar* (Stroy Tyurkskih Yazıkov. Sb. İz. Trudov), Moskova, 1962.

Daha sonraki yıllarda bölümün başkanlığına Orhun yazıtları üzerine çalışmalarıyla tanınan Vladimir Mihayloviç Nasilov (1893-1970) geçmiştir. Bu seçkin Türkologların ardından E. V. Sevortyan ve N. K. Dmitriyev'in öğrencisi Elvira Aleksandrovna Grunina (1926-2012) bölüm başkanlığı görevini üstlenmiş ve 1983- 1995 yılları aralığında bu görevi sürdürmüştür. Özbekçe ve karşılaştırmalı çalışmalarla adını duyuran Grunina'nın *Türkçenin Tarihi Grameri* (İstoriçeskaya Grammatika Turetskogo Yazıka) 1991 yılında, *Türkmençe Öğrenme Kitabı. BDT Ülkeleri İçin* (Uçebnik Turkmenskogo Yazıka. Dlya Stran SNG) 2010 yılında (2010) yayınlanmıştır.

Grunina'dan sonra bölüm başkanlığını Yuriy Vladimiroviç Şçeka (1946- 2013) sürdürmüş ve 1996 yılından ölümüne dek bölüm başkanı olarak çalışmıştır.

Şçeka'nın yayınları daha çok çağdaş Türkçenin eğitimi üzerine yoğunlaşmaktadır. *Türkçenin Ders kitabı. Başlangıç Kursu* (Uçebnik

Turetskogo Yazıka.nçalnıy Kurs) (ortak yazarlı, 2010), *Gündelik Türkçe Konuşma*”(Turetskaya Razgovornaya Reç) (1989); *Rusça- Türkçe Konuşma Kılavuzu* (Russko- Turetskiy Razgovornik) (1992), *Türkçe-Rusça Sözlük* (Turetsko- Russkiy Slovar) (1997), *Turistler ve İş Adamları İçin Rusça- Türkçe Konuşma Kılavuzu* (Russko- Tyetskiy Razgovorni. Dlya Turistov i Delovih Lyudey) (2000) ve *Yeni Türkçe-Rusça Sözlük* (Noviy Turetsko- Russkiy Slovar) (2012).

Şçeka'nın ölümünden sonra bölüm başkanlığına gelen Mariya Mihaylovna Repenkova günümüzde bu görevini sürdürmektedir.

Bölümde tarih, ekonomi eğitimin yanı sıra diğer Türk dilleri de öğretilmektedir. Bunlar arasında Türkmençe, Özbekçe, Azerice ve Osmanlı paleografisi de yer almaktadır. Bölümün oldukça zengin bir kadrosu ve ders kataloğu bulunmaktadır.

M. V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Halkları Enstitüsü Türkoloji Bölümü'nün Günümüzdeki Kadrosu

Bölüm başkanı Repenkova dışında bölümde dokuz araştırmacı-öğretmen yer almaktadır.

Zülfü Livaneli'nin eserleri üzerine incelemeleri olan Repenkova'nın Sema Kaygusuz, Hakan Günday, Canan Tan, Ahmed Ümit, Ayşe Kulin, İskender Pala, Orhan Pamuk, Barış Müstecaplıoğlu, Elif Şafak, Latife Tekin, İhsan Oktay Anar, Murathan Mungan, Nazım Hikmet, Ayla Kutlu, Tarık Dursun, Bekir Yıldız, Fakir Baykurt üzerine incelemeleri farklı tarihlerde yayınlanmıştır.

Repenkova'nın Türk edebiyatı üzerine pek çok kitabı da bulunmaktadır. Bunlardan bir kaçışu şekildedir:

XX- XXI. Yüzyılla Sınırında Türkiye (Turtsiya Na Rubeje XX- XXI Vekov) (ortak yazarlı), Moskova, 2008; *Realizmdem Postmodernizme. Çağdaş Türk Nesri* (Ot Realizma K Postmodernizmu. Sovremennaya Yuretskaya Proza), Moskova, 2008.

Repenkova'nın 2020 yılında yayınlanan en son çalışması *Geçiş Dönemi Türk Yazarları. Edebî Portreler* (Turetskie Pisateli Perekhodnoy Epohi.. Literaturnie Portreti), Moskova, 2020 başlığını taşımaktadır.

Anar Ahmetbekovna Gacıyeva (Nurmanova), 2013 yılından beri bölümde çalışmaktadır.

2 Eylül 2019 tarihinden itibaren bu birimde çalışan **Yılmaz Mehtap** daha çok Rus- Türk kültüründeki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde yoğunlaşmış çalışmalara imza atmaktadır.

Mehtap Yılmaz, “Rus ve Türk Kültürlerinde Doğum Gelenekleri İnanışları”, *Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü Nobel Yayınları* Ankara, 2020;

Mehtap Yılmaz, “Rus ve Türk Kültürlerinde Ölüm Gelenekleri İnanışları”, Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü, Nobel Yayınları Ankara, 2020.

1 Eylül 2016 yılında Bölümde görev alan **Olga Nikolayevna Kameneva**, Türk basın hareketleri üzerine çalışmasının yanı sıra Türk edebiyatı alanında da çalışmaktadır.

Onun *XX. Yüzyıl 30’lu Yıllar Türk Basının Tematik Yapısı* (Tematiçeskaya Sostavlyayuşçaya Turetskoy Pressı 30- h gg. XX v) 2018 yılında Moskova’da yayınlanmıştır.

Araştırmacının Elif Şafak üzerine yazıları dışına Türkçede renk adları üzerine sunulmuş bildirimleri de bulunmaktadır:

“Elif Şafak’ın ‘Havva’nın Üç Kızı’ Romanındaki Problematik” (Problematika Romana Elif Şafak “Tri Doçeri Evi”) başlıklı bildiri 5 Ekim 2018’de uluslararası bir kongrede sunulmuştur.

Bunların yanı sıra araştırmacının Türkçede renk adları ile ilgili makaleleri de bulunmaktadır.

25 Ocak 2019 tarihinden itibaren bölümde çalışmaya başlayan **Tanem Valeryevna Loseva- Bahtiyarova**’nın çalışmaları daha Türkçede ve diğer lehçelerdeki silah ve savunma araçları üzerinedir.

Örneğin “Türk Dillerinde Kesici- Delici Silah Adları” (Nazvaniya Rejuşçe- Kolyuşçego Orujiya V Tyurskih yazıkah) başlıklı makale Volgograd’da yayınlanan “*Philology*” dergisinde 2019 yılında (Sayı 5, ss. 67- 74) yayınlanmıştır. Araştırmacının benzer konuda yayınlanmış dört makalesi bulunmaktadır.

Ayrıca araştırmacının Özbekçe, Türkmence başta olmak üzere diğer Türk lehçeleri üzerine de karşılaştırmalı çalışmaları farklı tarihlerde dergilerde yayınlanmıştır. Bunlardan iki makale şu başlıkları taşımaktadır:

“Türkmencede Ağrı İle İlgili Özel Fiiller” (Spetsialne Glagoli Boli v Turkmenskom Yazıke), *Voprosı Tyurkskoy Filologii* dergisinde (Moskova, 2018, ss. 73- 78);

“Özbekçede Ağrı İle İlgili Metaforlar” (Metaforı Boli V Uzbekskom Yazıke), *Voprosı Tyurkskoy Filologii*, (Moskova, 2016, ss. 65- 69) dergisinde yayınlanmıştır.

1 Şubat 2020 tarihinden itibaren bölümde öğretici kadrosunda yer alan **Elena Markovna Napolnova** oldukça üretken bir araştırmacıdır. Türkoloji alanında onlarca çalışması bulunan Napolnova’nın bazı çalışmaları şunlardır.

“Ruşça ve Türçede Ruh” (Duşa V Russkom i Turetskom Yazıkah), *Rossiyskaya Tyurkologiya* Dergisi’nde (2010, No 1, ss. 49- 55);

Elena Aleksandrovna Oganova, 1 Nisan 1998 tarihinden itibaren doçent olarak çalışmaktadır. Oganova’nın çalışmaları daha çok Türk

tiyatro tarihi üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmalarından bazıları şu şekildedir.

“Haldun Taner Dramaturjisinde Klasiğin Yeniden Okunması” (Novoe Proçenie Klassiki V Dramaturgii Halduna Tanera), *Voprosı Tyurkskoy Filologii* dergisinde (2007, No 7, ss. 250- 268);

“Türk Meddahlarının Sahne Sanatı” (İz İstorii Stseniçeskogo İskusstva Turetskih Meddahov), *Vestnik Moskovskogo Universiteta* dergisinde (2006, No 1, ss. 12- 27) yayınlanmıştır.

Elena Aleksandrovna Oganova’nın Tuluat Tiyatrosu, Orhan Asena, Muzaffer İzgü, Sabahattin Kudret Aksakal üzerine de yazıları bulunmaktadır.

Mihail Viktoroviç Porhomovskiy, 1 Eylül 2003 tarihinden itibaren doçent olarak bölümde çalışan araştırmacının çalışma alanı çoğunlukla atasözleridir. Porhomovskiy, özellikle atasözlerini sentaks ve kavramsal olarak incelemektedir.

2014 yılında Türk atasözleri üzerine çıkmış bir kitabı da bulunmaktadır. Bazı çalışmaları:

Türk Atasözlerinin Leksik Yapısının Statik Analizi (Statiçeskiy Analiz Leksiki Turetskih Poslovits), Problemi i Metodi Sovremennoy Lingvistiki, Moskova, 2003, ss. 37- 39)

Türk Atasözlerinde Metin Kaynakları (Tekstovie Sredstva v Turetskih Poslovitsah), Sravnitelno- İstorikoeskoe Yazıkoznanie. Altaistika, Tyurkologiya, Moskova, 2009 (ss. 187- 189).

Jenişgul Samatovna Hulhaçiyeva, 1 Eylül 2019 tarihinden itibaren doçent olarak bölümde çalışmaktadır. Araştırmacının çalışma alanı daha çok Kırgızca öğretimi üzerinedir ve bu alanda farklı tarihlerde yayınlanmış dokuz kitabı bulunmaktadır.

1993 tarihinden beri bölümdeki eğitim çalışmasını sürdüren **Anna Vladimirovna Çivrikova**’nın çalışmaları daha çok Türkçe ve lehçelerdeki fiil yapısı üzerine odaklanmıştır.

“Duygu İçerikli Fiillerin Düşünce İçerikli Fiillerle Bağlantısı” (Svyaz Glagolov Çuvstvennogo Vopriyatıya s Glagolami Mislitelnoy Deyatelnosti), *Voprosı Tyurkskoy Filologii* dergisinde (2001, ss. 203- 210) yayınlanmıştır (E. T. 15 Eylül 2020: <http://iaas.msu.ru/index.php/ru/kontakty/istoriya-isaa>).

Bu tür çalışmaların dışında bölüm, kurucusu Dmitriyev’in hatırasını canlı tutmak amacıyla “Türk Filolojisi Sorunları. Dmitriyev Okumaları Materyalleri” (Voprosı Tyurkskoy Filologii. Materialı Dmitrievskih Çteniy) adlı bir süreli yayın da çıkarmaktadır. Bu yayının editörlüğünü Prof. D. M. Nasilov ve Doçent E. A. Oganova yapmaktadır.

Uluslararası İlişkiler Moskova Devlet Enstitüsü Yakın ve Orta Doğu Ülkelerinin Dilleri Bölümü

Moskova’da Türkçe eğitiminde çalışan akademik kurumlardan biri de Uluslararası İlişkiler Moskova Devlet Enstitüsü adını taşıyan üniversitenin Dilbilim ve Kültürlerarası İletişim Fakültesi bünyesinde Yabancı Diller Bölümü yer almaktadır. Burada öğretilen elli üç dil kendi içinde sınıflandırılmış ve Türkçe eğitimi “Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri Dilleri Bölümü”nde öğretilmektedir. Bu grupta ayrıca Türkçenin yanı sıra akraba olan alan Azeri, Özbek, Türkmen lehçelerinin de öğretildiği bölüm, 1954 yılında eğitime başlamıştır.

Bu yıllarda Profesör **Petr İvanoviç Kuznetsov**, 1975- 1998 yılları arasında çalışan Profesör Raşid Abdulloviç Aganın (1924-), Doçent Vasiliy Petroviç Arabacı gibi uzmanlar da çalışmıştır.

1980- 2000’li yıllar aralığında bölümde **Natalya Pavlovna Rumyantseva**, Profesör Aleksandr Antonoviç Kolsenikov, çalışmıştır.1951 doğumlu Kolesnikov, günümüzde çalışma hayatını “Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü”nde (RİSİ) sürdürmektedir.

Kolsenikov’un Türk- Rus ilişkileri üzerine yayınlanmış çalışmaları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları:

Türkçe olarak ülkemizde yayınlanan *Atatürk Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri* 2010 yılında Ankara’da Türkçe olarak Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmıştır.

Yine Prof. Dr. Kolesnikov’un *Rus Seyyahların Gözüyle Orta Asya* kitabı ülkemizde 2019 yılında Çeviri Bilim Yayınları arasında yayınlanmıştır.

Kültür alanındaki *Türkiye’nin Toplumsal Politik Yaşamında Halk Evleri* (Narodnie Doma V Obşçestvennoy Politiceskoy i Kulturnoy Jizni Turtsii) (Moskova, 1984) belli başlı eserleri arasındadır.

Yine bu yıllarda bölümde çalışan Profesör **Vladimir Mihayloviç Zaporjets’in** son olarak 2017 yılında Moskova’da Petersburg Doğu Elyazmaları Enstitüsü’nden çıkan kitabı *XI. Yüzyıl- XIV. Yüzyılın Başlarında Yakın ve Orta Doğu’daki Tarihi Süreçlerde Selçuklu Türklerinin Rolü* adlı çalışması (Rol Tyurok- Seldjukov v İstoriçeskih Protssah na Blijnem i Srednem Vostoke v XV- naçale XIV veka) onun alana katkısını ortaya koymaktadır.

1938 doğumlu Doçent **Kaleriya Antoninovna Belova**, 1996 yılından beri eğitim çalışmalarını sürdüren Belova’nın Türk- Rus edebi ilişkileri üzerine yayınlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

Belovanın *Türk Aydınları Arasında Toplumsal İdealin Evrimi* (Evolyutsya Obşçestvennogo İdeala V soznanii Turetskoy İntelligentsii) adlı çalışması 1988 yılında Moskova’da yayınlanmıştır.

Doçent **Aleksandr Aleksandroviç Epifanov’un** *Türkçe- Rusça Kalıp İfadeler (Deyim, Atasözü) Sözlük* adlı çalışması (Turetsko-

Russkiy Paremiçesiy Slovar), 2015 yılında üniversite yayınları arasında çıkmıştır.

Yakın ve Orta Doğu Dilleri Bölümünün Son Yıllardaki Kadrosu

1990-2000 yılları sürecinde kadrolar yenilenmiş, Doçent **Andrey Vladimiroviç Ştanov** da katılmıştır. Ştanov’un çalışmaları Türkçe öğretimi üzerinedir. Araştırmacının bu konuda yayınlanmış üç kitabı bulunmaktadır.

Türkçe. Temel Kurs. Dört Bölümlük Ders Kitabı. Bölüm 1. Öğrenci Kitabı (Turetskiy Yazık. Bazoviy Kurs. Uçebnik V Çetireh Çastyah. Çast 1. V Dvuh Knigah. Kniga Studenta), Moskova (üniversite yayını), 2010.

Türkçe. Temel Kurs. Dört Bölümlük Ders Kitabı. Bölüm 1. Öğretmen Kitabı (Turetskiy Yazık. Bazoviy Kurs. Uçebnik v Çetireh Çastyah. Çast 1. V Dvuh Knigah. Kniga Prepodavatelya), Moskova (üniversite yayını), 2010.

Yine aynı yıllarda eğitime katılan Doçent **İnessa İliniçna İvanova** da çeviri konusunda ders vermekte ve aynı zamanda yakın tarihi süreçler üzerine çalışmaktadır. Oldukça üretken olan araştırmacının buraya ilgi çekici birkaç yayını aldık.

“Çağdaş Eapta Bölgesel İlişkilerde Türkiye ve Lübnan” (Turtsiya i Livan V Regionalnih Otnoşeniyah Na sovremennom Etape) (N. M. Gorbunova ile), *Vostok. Afro- Aziatskie Obşçestva: İstoriya i Sovremennost*, 2018, No 2, ss. 122- 130.

“Türkiye ve Suudi Arabistan İlişkileri” (Otnoşeniya Turtsii i Saudovskoy Aravii), *Nestabilnost Geostrategiçesogo Prostranstva v Stranah Blijnego, Srednego i Dalnegi Vostoka: Aktualnie Problemi*, İnstitut Vostokovedeniya RAN, Moskova, 2017, ss. 99- 113.

“Bölge Ülkelerinin Yeni Çelişkilerinin Nedeni Olarak Doğu Akdeniz’de Gaz” (Gaz v Vostochnom Sredizemnomorye Kak Priçina Novih Konfliktov Stran Regionov), (N. M. Gorbunova ile), *Vestnik İnstituta Vostokovedeniya RAN*, 2019, No 2, ss. 226-234.

Yine bölüm kadrosuna bu yıllarda katılan **İrina Aleksandrovna Svistunova**, 1956 yılında kurulan “E. M. Primakov Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü”nde de çalışmalarını sürdürmektedir.

İrina Aleksandrovna Svistunova’nın çalışmalarından bazıları:

“Doğu Asya Ülkeleriyle (Çin, Japonya, Kore) İlişkide Türkiye’nin Yeni Politikası” (Novaya Politia Turtsii V Otnoşenii Stran Vostoçnoy Azii /Kitay, Yaponiya, Respublika Koreya), *Problemi Natsionalnoy Strategii*, 2015, No 5.

“Türkiye ve ‘İslam Devleti’ İle Mücadele Problemi” (Turtsiya i Problema Borbi s İslamskim Gosudarstvom), *Aziya i Adrika Segodnya*, 2015, No 8.

“Türkiye ve Yunanistan Arasındaki İlişkilerde Ulusal Azınlıklar” (Natsionalnie Menşinstva v Otnoşeniyah Mejdu Turtsiey i Gretsiey), *Musulmanskiy Mir Na İstoriçeskih Rubejah Rossii*, Moskova, 2017.

“Yakın Doğu’da Türkiye- İnan İlişkileri: Bölgesel Balans Arayışları” (Turetsko- İranskie Otnoşeniya Na Blijnem Vostoke: v Posikah Regionalnogo Balansa), *Vestnik, MGİMO*, c. 12, 2019, No 4.

2013 yılından bölüm bünyesinde 1951 doğumlu Doçent **Aleksandr Aleksandroviç Kostyuhin** de çalışmaktadır. Kostyuhin’in son yıllarda yayınlanmış pek çok çalışması bulunmaktadır.

Aleksandr Kostyuhin’in çalışmalarından bazıları şunlardır:

“Türkçe Ders Kitaplarında Gramatik Materyalin Verilme Denemesi” (Ob Podaçi Grammatičeskogo Materiala v Uçebnikah Turetskogo Yazıka), *Aktualnie Voprosı Podgotovki Spetsialitov Mejdunarodnogo Profilya*. Nauçnaya Konferentsiya, Moskova, 2014, ss. 114- 121.

“Türkçede Hukuk Terimlerinin Şekillenmesinde ve Gelişmesinde Bazı Yönelimler” (Nekotorie Tendentsii Formirovaniya i Razvitiya Yuridiçeskoy Terminologii v Turetskom Yazıke) (M. R. Batalova ile), *Pravo i Upravlenie. XXI vek*, 2015, No 3, ss. 136- 141.

Çağdaş Türkçede Politik Yazımda Arapça Ödünçlemelerin İşlevsel Özellikleri (Osobnosti Funktsionirovaniya Arabskih Zaimstvovaniy v Političeskome diskurse Sovremennogo Turetskogo Yazıka), Moskova, 2018.

Ayrıca bölüm bünyesinde stajyer öğretmen **Elena Gennayevna İlyaseviç** ve araştırma görevlisi **Roman Aleksandroviç Zezyuli** de yer almaktadır (E. T: 11 Eylül 2020: <https://mgimo.ru/languages/teaching/turetskiy.php>).

Ulusal Araştırma Üniversitesi Türkiye ve Türk Dünyası Bölümü

Moskova’da yer alan Ulusal Araştırma Üniversitesi “Ekonomi Yüksek Okulu” Sosyal Bilimler Fakültesi, Klasik Doğu ve Antik Dönem Enstitüsü içinde “Türkiye ve Türk Dünyası” bölümü de yer almaktadır. Ünlü Türkolog Anna Vladimirovna Dıbo’nun başkanlık yaptığı bu bölümün öğretici kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

Dıbo, dil araştırmalarının yanı sıra kültür alanında da üretken olan bir araştırmacıdır. 2019 yılında Etnografıçeskkoe Obozrenie dergisinin 3. Sayısında yer alan ortak bir makaleye “Dünya Ağacı ve Sibirya Dillerinden Veriler” (Mirovoe Drevo i Dannie Sibirskih Yazıkov), başlıklı makalesi (ss. 103- 104) ile katkıda bulunmuştur.

Çalışmalarını karşılaştırmalı bir şekilde sürdüren Dıbo’nun “Rusça, İngilizce ve Güney Sibirya Dillerinde Ayı Metaforu” (Zoomorfniya Metafora ‘Medved’ v Russkom, Angliyskom Yazıkah Yujnoy Sibiri),

başlıklı makalesi (E. V. Nikulenko ile), *Yazık i Kultura*, 2019, No 45, (ss. 78- 95) gibi çeşirli yayınları bulunmaktadır.

2018 yılında bölüm kadrosunda doçent olarak çalışmaya başlayan

Marina Georgiyevna Bukulova

“Türk Deyimlerinde Duygu İle İfade Araçları” (Sredstva Vıraajeniy Emotsiy v Turetskoy Frazceologii)(E. Miloslavskiy ile), *Evraziyskiy Soyuz Uçenih*, 2018, No 49, ss. 31- 33.

Ayrıca araştırmacının Nedim Gürsel'in eserlerini Rusçaya çevirdiği bilinmektedir.

Moskova Devlet Sosyal Bilimler- Ekonomi Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Romen- Jermen Dilleri Bölümü ve Doğu Dilleri Bölümü

Moskova Devlet sosyal Bilimler- Ekonomi Üniversitesi bünyesinde yer alan Yabancı Diller Fakültesi'nde iki alt bölüm bulunmaktadır. “Romen- Cermen Dilleri Bölümü” Almanca, İngilizce ve İspanyolca gibi batı dillerininin eğitimini vermektedir. İkinci alt bölüm olan “Doğu Dilleri Bölümü” ise Moskova'daki Türk elçiliğinin desteği ile 2008 yılında kurulmuştur. Bu açıdan da Moskova'daki en genç bölüm olarak tanımlanabilir.

29 Nisan 2009 tarihinde üniversite rektöörü Vagif Deyruşeviç Bayramov ve Moskova'daki Türkiye elçisi Halil Akıncı'nın katıldığı tören ile açılmıştır.

2008 yılından itibaren bölümün başkanlığını **Eyüp Geniş** sürdürmektedir. Geniş'in 40'ın üzerinde makalesi ve 15 kitabı Rusça olarak yayınlanmıştır.

Bölümde Marina Georgiyevna Bukulova, Alena Alekseyevna Yevseyeva, İlsiyar Alikovn Batanova, Elena Grigoryevna Kaytukova, Yuriy Vladimiroviç Rıjov, Olga Nikolayevna Kameneva, Olğa Nikolayevna Kaya, Elena Yurevna Oren, Milyauşa İndusevna Hsənşina gibi öğreticilerin yanı sıra Dilber Cengiz, Ali Osman Şenol, Gökhan Kabakçı, Elif Onat, Yahya Taşkaya, Yasin Tunç gibi araştırmacılar da çalışmaktadır.

Bölümdeki Türk kadrodan **Ali Osman Şenol**'un daha çok Tolstoy'un eserleri üzerine çalıştığı görülmektedir.

Örneğin “Tolstoy'un Anna Karenina Romanında Rusya ve Batı Problemi” (Problema ‘Rossiya i Zapad’ v Romane L. N. Tolstogo Anna Karenina), *Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Oblastnogo Universiteta*, 2016, No 5, ss. 301- 307.

Bölüm eğitimin yanı sıra Ruslara Türkçe öğretmede destek olacak yayınları da hazırlamaktadır. Örneğin **Eyüp Geniş** tarafından yayınlanan

Resmi- Ticari Metinler Çevirisi (Perevod Ofitsialno- Delovih Tekstov), 2016

Türkçeden Edebi Çeviri Pratik Kursu: Masallar Örneğinde (Praktičeskiy Kurs Literaturnogo Perevoda s Turetskogo Yazıka: Na Primere Zarubejnıh Skazkah), 2017

Türk Dili Grameri (Grammatika Turetskogo Yazıka), c. 1, 2017.

Türk Dili Grameri (Grammatika Turetskogo Yazıka), c. 2, 2017.

E. G. Kaytunova tarafından hazırlanan

Türkçe- Rusça Ekonomi Sözlüğü (Turetsko- Russkiy Ekonomičeskiy Slovar), 2009;

Türk Dili. Fiil Kılavuzu (Turetskiy Yazık. Spravočnik Po Glagolam), 2009.

Ayrıca bölm öğrencileri tarafından yılda iki defa (her dönemin sonunda) “Bosfor” adlı Rusça bir gazete yayınlanmaktadır. Bu gazetede genel olarak Türkiye’den haberlerin yanı sıra bilgilendirme amaçlı yazılar yer almaktadır (E. T. 24 Eylül 2020: <http://www.mggeu.ru/faculties/faculty-of-foreign-languages/department-oriental-languages/>).

Değerlendirme

Moskova’da Türkçe eğitimi veren akademik kurumların genel olarak yapısı ve çalışmaları değerlendirildiğinde özellikle Türkçe ve Türk lehçelerinin öğreniminde ve alanda çok yönlü araştırma çalışmaları ile Repenkova’nın bölüm başkanlığını sürdürdüğü, **M. V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Halkların Enstitüsü** bünyesinde yer alan Türkoloji bölümü, 10 kişilik kadrosu ve çok yönlü çalışmaları ile ön sırada yer almaktadır.

1954 yılında eğitime başlayan **Uluslararası İlişkiler Moskova Devlet Enstitüsü** bünyesinde yer alan “Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri Dilleri Bölümü” sadece Türkiye Türkçesi değil, aynı zamanda diğer Türk lehçelerininin de (Azeri, Özbek, Türkmen) eğitimini vermektedir. Türkçe dışında Türk lehçelerininin de öğretilmesi açısından bölüm farklı bir görevi yerine getirmektedir.

Ünlü Türkolog Anna Vladimirovna Dıbo’nun **Ulusal Araştırma Üniversitesi** bünyesinde yer alan “**Türkiye ve Türk Dünyası Bölümü**” gelişmesini sürdüren bir bölüm olmasına karşın yetersiz öğretici kadroya sahiptir.

Moskova Devlet sosyal Bilimler- Ekonomi Üniversitesi bünyesinde yer alan “Doğu Dilleri Bölümü” içinde bir alt dal olarak verilen Türkiye Türkçesi eğitimi, gerek Rus öğretiler gerekse ana dili Türkçe olan öğretici kadrosu açısından zengin, kuruluş tarihi açısından da (2008) oldukça genç bir bölümdür.

Sabira Serazidinova Ravilyevna, Larisa Vladimirovna Tregubova, Mihail Sergeyeviç Şarov olmak üzere üç kişilik öğretim kadrosuna sahip

olan **Moskova Devlet Dilbilim Enstitüsü** bünyesinde yer alan Türkçe bölümü genel olarak genç, ama zayıf bir bölüm görünümü vermektedir.

Bildiride yer vermeye çalıştığımız bu beş akademik kurum da Türk kültürüne hizmet etmek ve Türkçeyi Ruslara öğretmekte belirli başarı sağlamışlardır. Burada eksik olan tek yön, yabancı dil öğretiminde karşılıklı öğretim görevlisi değişim programlarının yetersizliğidir. Bu yeterlilik, iki ülke arasında karşılıklı ilişkilerin akademik kurumlar çerçevesinde gerçekleşmesi ile giderilecektir.

Kaynakça

- İvanov, S. N. (1960), “Kafedra Tyurkskoy Filologii”, *Vostokovedenie v Leningradskom Universitete*, Leningrad, ss.69- 78.
- Kononov, A. N.(1960), “Vostochny Fakultet Leningradskogo Universiteta”, *Vostokovedenie v Leningradskom Universitete*, Leningrad, ss. 3- 31.

İnternet Kaynakları

- (İnstitut Stran Azii i Afriki- 2020, Eylül 15)
<http://iaas.msu.ru/index.php/ru/kontakty/istoriya-isa>
- (İgor İşanaliyevič Abılgaziyev- 2020, Eylül 28)
<https://istina.msu.ru/profile/Abylgazievii/>
- (Moskovskiy Gosudarstvennyy Lingvistiçeskiy Universitet- 2020, Eylül 17),
<https://linguanet.ru/ob-universitete/>
- (Moskovskiy Gosudarstvennyy Gumanitarno- Ekonomiçeskiy Universitet- 2020, Eylül 24) <http://www.mggeu.ru/faculties/faculty-of-foreign-languages/department-oriental-languages/>
- (Moskovskiy Gosudarstvennyy İnstitut Mejdunarodnıh Otnoşeni- 2020, Eylül 11) <https://mgimo.ru/languages/teaching/turetskiy.php>

TURKEY-RUSSIAN ECONOMIC RELATIONS AND SECURITY-BASED STRATEGIC PARTNERSHIP IN EURASIAN GEOPOLITICS DURING THE ERA OF PRESIDENTS ERDOĞAN AND PUTIN

Başkan Putin ve Erdoğan Döneminde Avrasya Jeopolitiği Bağlamında Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri ve Güvenlik Temelli Stratejik Ortaklık

Giray Saynur DERMAN*

Abstract

This study aims to analyze Turkey - Russia political and economic relations starting from the post-Cold War up to present day, during Vladimir Putin and Recep Tayyip Erdoğan's era, the two active leaders of the period. It also targets to demonstrate the main impacts of the relations that are developed in a strategic partnership framework, over the Eurasian security and energy policies. In this research, strategic relations and partnership vision between Turkey and Russia are analyzed through a "win-win" understanding in the framework of regional cooperation. After the election of Vladimir Putin as the new governor, a new era has begun in the Turkey-Russia relations. High-level summit meetings and visits were held by both Putin and Erdoğan. The need in development and reinforcement of the Turkish defense industry due to emergence of security weaknesses in the Syrian turmoil has been the main determining factor in bilateral relations (Derman ve Oba, 2016:47). After the July 15 FETO coup attempt, development of friendly relations between the two countries also carry significant importance. Shot down of the Russian warplane over the Syrian border on November 24, 2015 has been the breaking point of the relations between the two, however the situation was rapidly mended and political and economic cooperation course continued. Areas of cooperation and essential issues in bilateral relations are drawn attention in this study.

Keywords: Turkey, Russia, Eurasia, Putin, Erdoğan, Energy

Özet

Bu çalışma, dönemin iki önemli lideri olan Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan iktidarlarındaki Türkiye-Rusya arasındaki siyasî ve ekonomik ilişkileri Soğuk Soğuk Savaş

* Prof. Dr. Marmara University, Faculty of Communication-Public Relations and Publicity, Department, Interpersonal Communication Department, saynurb@marmara.edu.tr

sonrasında günümüze kadarki süreçte ele almaktadır. Stratejik ortaklık çerçevesinde gelişen bu ilişkilerin Avrasya güvenlik ve enerji politikaları üzerindeki temel etkilerini ortaya koymayı da hedeflemektedir. Bu çalışmada Türkiye ile Rusya arasındaki stratejik ilişkiler ve ortaklık vizyonu bölgesel işbirliği içerisinde “Kazan-Kazan” anlayışı üzerinden analiz edilmektedir. Vladimir Putin’in yeniden başkan olarak seçilmesinin ardından Türkiye-Rusya ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Hem Putin hem de Erdoğan tarafından üst düzey zirveler ve ziyaretler gerçekleştirilmiş. Suriye’deki çatışmalar sırasında ortaya çıkan güvenlik zafiyetleri sebebiyle Türk savunma sanayinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi ikili ilişkilerin başat faktörü olmuştur (Derman ve Oba, 2016:47). Yine 15 Temmuz darbe girişiminin ardından iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi de büyük önem arz etmektedir. 24 Kasım 2015 tarihinde Rus savaş uçağının Suriye sınırında düşürülmesi ikili ilişkilerin kırılma noktası olmasına rağmen mevcut durum hızla düzeltilmiş, siyasi ve ekonomik işbirliğinin seyri devam etmiştir. Bu çalışmada ikili işbirliği alanları ve temel konulara dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Avrasya, Putin, Erdoğan, Enerji

Introduction

Radical changes in international relations took place in the post-Cold War era. In this process, the world has become multi-polar and geostrategic, geopolitical and geoeconomic center of earth has shifted from the Euro-Atlantic region to the Asia-Pacific. Prior geopolitical thoughts have been revised during this period and as occurred in many other countries led to alterations in the foreign policies of Turkey and Russia. New approaches emerged in the relations and an increase in the cooperation areas took place satisfying both countries. In this period; with the influence of common interests and concerns, Turkey and the Russian Federation, the two effective Eurasian geopolitical powers, left the ongoing historical rivalry to a fresh start of multi-dimensional cooperation process (Brzezinski, 2015:177). Turkey’s and Russia’s approaches against the ethnic origin wars in Caucasus and Balkans in 90s, were quite different from each other. The two countries displayed opposite attitudes in the problems of Kosovo, Bosnia-Herzegovina, Nagorno-Karabakh, Ossetia and Abkhazia. However, in the end the two countries managed to seize an approach that shapes their policies through their economic relations and mutual interests.

The development of economic relations in a pragmatic framework has brought the two countries closer and political issues have been resolved through bilateral negotiations. In a sense, since the end of the 1990s, there has been a normalization process in bilateral relations (Derman, 2016:289). Many agreements concluded concerning cooperation in Eurasia, counter-terrorism, military-technical cooperation, energy projects. Since the 2000s, the Russian Federation has overcome

the periodic transition crisis after the Cold War and has entered into a new reform process after President Putin's election. In this process, Putin administration has set up a federal structure strengthening central political authority in the Russian Federation; has developed its security and economy relations with global Powers like US, EU and regional actors like Iran, China, Turkey; increased the distribution of energy resources successfully. By this way, the energy monopoly has become a trump card ensuring national security and economic development and paved the way for Russian Federation to reach an effective and influential position in the Eurasian geography.

Theoretical Framework

This study aims to analyze the effect of political, economic and security-oriented policies of Russian Federation that changed with the Eurasian approach of the Russian foreign policy decision-makers in the international conjuncture reshaped after the post-Cold War era, to bilateral relations with Turkey. Relations of Turkey and Russia as two regional actors in political, economic and security framework, forms the focus point of the study. The qualitative analysis method is used in the study as used to be in other studies in the field of political science and international relations.

In this study, inductive reasoning method is used by making a comparative analysis of Turkey Russia relations, Russian foreign policy and Turkish foreign policy in theoretical coherence of the historical process.

Hypotheses have been developed in coordination with data collection. With the inductive method, historical events were evaluated chronologically and the hypotheses were questioned. In the theoretical framework, the emphasis is placed on theoretical integrity.

Analysis: In the analysis, descriptive statistics and factor analysis were used. After the general discussion of bilateral trade between Turkey and the Russian Federation, the two countries' trade products were analyzed by using export and import data comparative advantages index in the study. Economic relations between Turkey and the Russian Federation are evaluated under the headings of energy, trade and investment, defense, tourism and new projects.

New Era in the Turkey-Russia Relations

The 2000s suggest a new era in Turkey-Russia relations. During this period, serious steps were taken in many areas between the two countries, especially in the field of economy. With the "Eurasia Action Plan"(http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html) signed by the Foreign Ministers of the two countries in New York on November 16, 2001, agreement was reached on cooperation and economic partnership in the

fight against terrorism in the Eurasian geography (Cafersoy, 2015:57-61). The most important reason that brought these two different states together in the common ground was that they were located in the Eurasian geography (Dağı 2002, 57). The Grand National Assembly of Turkey did not allow the US troops to use Turkey's territory during the US invasion of Iraq in 2003. This situation tensed the relations between US and Turkey and led to the beginning of rapprochement process with Russia. Since the beginning of the 2000s there was progress in diplomatic relations between the Russian Federation and Turkey (Cafersoy, 2015:57-61).

After 32 years of interval, Vladimir Putin became the first visitor of Ankara as a head of state in December 2004. During his visit Putin kept in touch with Turkey's President Ahmet Necdet Sezer and Prime Minister Recep Tayyip Erdogan (Rusya Ofisi, 2004).

There was a significant development in the bilateral relations after Turkey's Prime Minister Recep Tayyip Erdogan visit to Moscow in January 2005 (Turkey.mid,2005).. During the war between Russia and Georgia in 2008, Turkey showed a stance in favor of protecting the regime of the straits determined by the Montreux Straits Convention (Özdal, Özerten, Has, Demirtepe, 2013). After his visit to Syria, Russian President Dmitry Medvedev arrived in Turkey on May 11, 2010. During the visit, many agreements but especially protocols regarding security, energy and tourism were signed (<http://turksam.org/dimitri-medvedev-in-turkiye-ziyareti-ve-turk-rus-iliskilerinin-perspektifleri>).

In this period, Russia started to take on the protector role of the regional states that had problems with the US in order to regain the control of the Middle East as in the days of the former USSR (Bourtman, 2006). For that sake, it took steps towards economic and military cooperation with states such as Iran, Iraq and Libya (Rose ve Munro, 2002:78).

Although Russia had the veto power in the United Nations Security Council, it did not use it and Gaddafi administration with which it had very good relations was overthrown and RF policies failed in Libya. Therefore RF taken more cautious steps on the Syrian issue (Büyükkıncı, 2004:27). Despite the fact that Turkey's and Russia's approaches seemed to be quite different starting from the very first day of the beginning of the protests in Syria, which was the last ring of the Arab Spring wave, in the last instance it was understood that both countries had the common aim to maintain the territorial integrity of Syria and to be rebuilt the state authority in the country (Caşın ve Derman, 2016:386). In a sense it can be said that Russia and Turkey have the same objectives for Syria but by different means (Özdal, Özerten, Has, Demirtepe,2013:28).

Terrorist elements YPG, PYD and especially PKK in the region have the capacity of threatening Turkey's regional security. On the other hand, Russia does not evaluate PKK as a terrorist organization, supports the regime and recognizes the authority of the Assad regime that Turkey does not welcome. With the invitation of the Syrian administration, Russia sent its planes to Syria to fight against the Islamic State of Iraq and Damascus (ISIS) on the grounds of the decision of the Russian Parliament "to use military force outside" Besides affecting the regional balances this step of Russia gave a new dimension to its relations with the West and Turkey. Russia's intervention in Syria during this period caused tension in bilateral relations (Cafersoy,2015:8-12). On 1 December 2014 Russian President Vladimir Putin came to Turkey to attend the 5th meeting of Turkey-Russia High-Level Cooperation Council (Kurban ve Cabbarlı, 2019:108-109). During the meetings, President Erdogan and Putin stated that despite their differences of opinion on Syria and Ukraine, they will make efforts to develop cooperation in the economic sense (Kalın, 2014). The annexation of the Crimea by Russia was condemned by Turkey and assurance of the rights of Crimean Turks in the region were requested (Derman, 2017:112).

Fault Line in Bilateral Relations - Airplane Crisis

A SU-24 type¹ Russian warplane, which was violating Turkish airspace near the Syrian border, was hit by Turkish F-16s on November 2015. This was a very unexpected event and the two countries were extremely upset (Caşın ve Derman, 2016:411). The Russian Ministry of Defense declared that the plane was not violating Turkish airspace and they can prove this². This explanation was the official confirmation that the shot plane belonged to Russia. Upon this statement of Russia, Turkish Chief of General Staff responded by publishing the trace analysis of the hit plane. It turned out that the Russian plane violated the border over the Yayladağı region³.

TASS News Agency announced a very harsh statement from Putin on the subject: "We were stabbed in the back, the consequences will be very serious"⁴. Russian Defense Ministry and Kremlin Press spokesperson Dmitry Peskov stated that the SU-24 did not violate Turkish airspace⁵.

¹ A SU-24 type warplane (FENCER according to NATO classification) was developed in the late 1960s. It made its first flight on January 17, 1970, and was adopted on February 4, 1975. The USSR and Russia used SU-24 aircraft in military interventions in Afghanistan, Chechnya, Georgia and Syria.

² "Russian warplane violated the border. Turkish F-16s shot down the Russian plane". http://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu_mP74HrTmEe3cc8qXB1qrA?_ref=infinito, (E.T. 21.01.2016).

³ Turetskiye voyennyye pokazali trayektoriyu poleta Su24 (Türk ordusu uçuş yolu gösterdi), <https://slon.ru/posts/60215> (Erişim tarihi:24.11.2015).

⁴ Putin: ataka Turtisii na Su-24 - eto 'udar v spinu' RF, on budet imet' ser'yeznyye posledstviya,

⁵ Turetskiye voyennyye pokazali trayektoriyu poleta Su-24. (Erişim tarihi:24.11.2015).

Economic and Political Relations after the July 15 FETO Coup Attempt

On 15 July 2016 a treacherous coup attempt took place in Turkey, which was carried out by the FETO terrorist organization. With the call of President Erdoğan public went to the streets and the Bosphorus bridge to resist against the coup plotters and the coup attempt was suppressed successfully in a very short time (Derman ve Oba, 2016:45). However 248 martyrs were the casualties of this period verildi (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dakika-dakika-darbe-girisimi-15-16-temmuz-2016-40149409>).

The name of the Bosphorus Bridge, which was occupied during the coup attempt, was changed to “15 July Martyrs Bridge” for the honorable memory of the martyrs sacrifices. Russia was one of the first states to condemn the coup attempt (Çaşın ve Derman, 2016:389).

Before the coup attempt Recep Tayyip Erdoğan had written a letter to Putin in order to reduce the tension with Russia which developed after the shot aircraft (dw,2018)⁶ (Çaşın ve Derman, 2016:389). It is understood that this step taken by Erdoğan found its reply from Russia in a friendly way and Russia gave its support to Turkey to overcome the coup attempt.

President Erdoğan stated that FETO terrorist organization may be the main actor behind the airplane crisis with Russia. Erdoğan emphasized that the two pilots who shot down the Russian plane are in custody and that they may have connections with FETO. He also informed that the judiciary will reveal whether such a connection exists (<https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/cumhurbaskani-erdogani-tasiyan-ucak-f-16lari-atlatti/609839>). (Russian media by distorting the views of appearing to find sufficient explanation given from Turkey drew attention to certain issues. Referring to the news that the pilot died along with several other pilots during a terrorist attack, he also emphasized that the pilot could not shoot down the plane with his own decision) (Kp.ru,2018).

Prime Minister of the time Ahmet Davutoğlu made evaluations about the downing of the Su-24 plane while giving information to the TBMM Research Commission. Davutoğlu stated that the Turkish pilot has no connection with the FETO terrorist organization (Sputniknews, 2018). He also underlined that the rules of engagement are not directly

⁶ President Erdoğan sent a letter of condolence to Putin. He stated that he felt deeply sad about the downing of the Su-24 plane. He expressed his condolences to the family of the Russian pilot who passed away. It was also emphasized in the letter that he wanted to rebuild traditional friendly relations with Russia.

applied against Russia (Ria,2018). Despite all these developments, the tension between the two countries resolved with the initiatives of the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, who was the architect of the idea of the Eurasian Union.

Undoubtedly, with the ongoing efforts of the mediator Nazarbayev significant progress has been made in the relations (Derman, 2019: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/nazarbayev-demokrasi-yolunda-onemli-bir-adim-atti/1424918>). Within the framework of the Astana Spirit, in the areas of regional cooperation the issue of Syria was focused on and steps were taken for the solution process with the summit meetings including Iran.



The purchase of S400⁷ defense missiles from Russia led to the implementation of military-defense agreements between the two countries. After the signment of the Akkuyu Nuclear Energy Agreement Russia's official energy company ROSATOM undertook the construction of the Akkuyu Nuclear Power Plant Project. Like the planning of 100 billion dollar trade and investment, this also brought new economic and strategic targets with it.

⁷ S400 air and missile defense system: capable of reaching an altitude of 30 kilometers and simultaneously hitting 80 targets at 400 kilometers away; It can detect the target 600 kilometers away; It is a defense system with superior features that can successfully destroy stealth aircraft and ballistic missiles.



The increase in the number of tourists, which has reached 6.5 million in recent years, is an indicator of how successful the developments in the field of tourism have yielded. Turkey permitted Russia's South Stream Natural Gas Pipeline to pass through in its individual Black Sea economic zone. Evaluate the opportunities for energy If Turkey pursues wise policies and evaluate the opportunities can change its energy dependent position to Russia into interdependent status. To achieve this, it should be cautious in project-based agreements. Energy policies pursued by Russia have negative effects on Turkey's energy security and increase dependence on Russia. The future of Turkey-Russia relations will be determined according to Turkey's energy policies and reduction of energy dependence. Turkey has gained geopolitical importance in the energy transit route. Putin's pragmatist approach can achieve an important step in the Eurasian power struggle by integrating with the Neo-Eurasian approach (Dugin, 2005:89).

Development of the Turkey-Russian relations may be associated with the common concerns and interests in the region. Turkey's deteriorating relations with the US, northern Iraq and the PKK issue, the status quo resumption of the Montreux Convention, the EU accession process to come to a standstill, seen as fundamental dynamics of this relationship. Changes in the current dynamics may diminish common interests and can weaken relationship.

Conclusion

The relations between Turkey and Russia, were competition based in the 1990s, then from 2000s onward were rather pragmatic and developed multivectoral with a "win-win" approach in the regional and global framework during the transition process into a strategic partnership. Today, multi-dimensional channels of political dialogue emerged from trade to economy, from politics to culture, due to the two

countries' trust based pursued policies. Bilateral relations of Turkey and Russia were rather based on economy than security.

Serious cooperation efforts and mutual high-level visits were made in bilateral relations, especially after the failed coup attempt on July 15. President Erdogan's step towards peace and his condolence letter has led to the change of global balances and Putin to increase the regional diplomacy traffic.

One of the important factors affecting Turkey-Russia relations was the civil war and foreign intervention taking place in Syria. Both countries aimed the preservation of the territorial integrity of Syria in the region and rebuilding of the state authority. There are many diversities in the political thinking of the two countries in the subjects of PKK, Armenia and Nagorno-Karabakh, Ukraine and the Crimea, Cyprus, Eastern Mediterranean, the Syrian crisis, the missile shield, the plane crisis, Arab Spring. However, rapidly developing relations in defense, military, energy, political, economic, cultural, and other fields have revealed that it has turned into a solid institutional structure. For this reason, it can be expected to observe progressive actions in the relations between the two countries such as new frequent high-level visits, strengthened cultural ties, increased energy, tourism and trade, removal of visas, establishment of peace in Syria, cooperation in the Black Sea region, peaceful settlement of the Nagorno-Karabakh issue and increased political dialogue. With implementation of multifaceted foreign policy in the Eurasian geography Turkey may provide a secure zone and establish regional stability and can reduce its dependence on Russia and can effectively consolidate its strategic position as a regional power and energy transit corridor.

References

- AVRASYA İŞBİRLİĞİ EYLEM PLANI , “Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki 16 Kasım 2001 tarihli Deklarasyon”, 12 Aralık 2006 <http://www.mid.ru/relat_2_t.html>.
- BOURTMAN, Ilya. “Russia’s Middle East Policy”, MERIA, Vol:10, Num:2, Article:1 June 2006.
- BRZEZINSKI, Zbigniew. Büyük Satranç Tahtası, (Çev.Yelda TÜREDİ), İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2005.
- BÜYÜKAKINCI, Erhan. “Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış : Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar”, Erhan BÜYÜKAKINCI (Ed.), *Değişen Dünya’da Rusya ve Ukrayna*, Ankara, Phoneix Yayınları, 2004.
- CAFERSOY, Nazim, “Rusya neden Suriye’ye müdahale etti?”, *EkoAvrasya, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 8, Sayı 32,2015/4, 2015, ss. 8-12.

- CAFERSOY, Nazim, “Rusya-Türkiye ilişkilerinde enerji faktörü ve Azerbaycan,” *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 76, 2015, ss. 57-61.
- CAŞIN, Mesut Hakkı ve Giray Saynur DERMAN, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, SRT Yay., Ankara 2016.
- DAĞI, Zeynep. *Rusya'nın Dönüşümü*, İstanbul, Boyut Yayınları, 2002.
- DERMAN Giray Saynur (2016). “Rus Dış Politikasında Reformların Etkisi ve Sonuçları” / Impacts and Results of Reforms in the Russian Foreign Policy. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Journal of the Black Sea* , 13(49), 79-89.
- DERMAN Giray Saynur , “Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları” (Paradigms of the Russian Foreign Policy in the Commonwealth of Independent States (CIS) Era). *Gazi Akademik Bakış*, 10(9), 2016, ss.289-295.
- DERMAN Giray Saynur, OBA Hande. “Making a Determination from the Operational Code of a New and Influential Actor: President of Turkey Recep Tayyip Erdogan”. *Bilig*, Journal of Social Sciences of the Turkish World(79), 2016, 45-68.
- DERMAN Giray Saynur, OBA, Hande, “Reading the Moves of the Leaders on the Eurasian Chessboard Comparative Operational Code Analysis of Vladimir Putin and Recep Tayyip Erdogan”, *International Journal of Business Perspectives & Social Science Information*. (IJBP-SSI) is a peer-reviewed, and refereed journal published by American University Management Agency (www.AUMAUSA.org), Vol.1, Fall1, Florida/USA, 2017, p.2-17, ISSN: 2572-052X
- DERMAN, Giray Saynur, “Myths, Ukrainian Identity and the Role of Media in Crisis between Russia and Ukraine” (Rusya ve Ukrayna Arasındaki Krizde Mitler, Ukrayna Kimliği ve Medyanın Rolü), *International Refereed Journal of Economic Management Studies*, ISSN 2148-8207, Doi 10.17373/UHEYAD.2017.3, 2017, ss.111-127
- DUGİN, Aleksandr. “Türkiye'nin Avrasyacılık Stratejisi(2)”, 26 Kasım 2006 <<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=2126>>.
- DUGİN, Aleksandr. *Rus Jeopolitiği : Avrasyacı Yaklaşım* (4.Edition), (Çev. Vügar İMANOV), İstanbul, Küre Yayınları, 2005.
- ERİŞEN, Cengiz. “RF’de Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”, Erhan BÜYÜKAKINCI (Ed.), *Değişen Dünya’da Rusya ve Ukrayna*, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004.
- FREEDMAN, Robert. “Putin and The Middle East”, *MERIA*, Vol:6, No:2, June 2002.
- KINIKLIOĞLU, Suat. “Turkey And Russia: Partnership By Exclusion”, *Turkish Policy Quarterly*, April-June2006 Vol:8, No:2, 31-47.

- KÖNİ, Hasan. “Türkiye’nin Şeytan Üçgeni” , *Savunma ve Havacılık*, Cilt:12, No:1,1998
- KURBAN, Vefa ve Hatem Cabbarlı, Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uçak Krizinin Rus-Türk Kamuoyundaki Yansısı”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* Cilt 10, Sayı 2, 2019, ss.105-118.
- MONAGHAN, Andrew ve Lucia JANKOVSKI. “EU-Russia energy relations: the need for active engagement”, *EPC Issue Paper* No.45, March 2006.
- ÖZDAL, Habibe, Hasan Selim Özerten, Kerim Has, M. Turgut Demirtepe, “Türkiye-Rusya İlişkileri, Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, *USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi, USAK Rapor No:13-06*, Temmuz, 2013.
- PAMİR, Necdet. “AB’nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye”, *Stratejik Analiz*, Sayı:67, Kasım 2005, 74-81.
- PUTİN, Vladimir. Rusya’nın Türkiye Büyükelçiliği resmi internet sitesinde yayınlanan makalesi, 22 Aralık2006 <http://www.turkey.mid.ru/text_t122.html>.
- STULBERG, Adam. “Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia’s Influence in the Caspian Energy Bonanza”, *Geopolitics*, Vol:10, Issue:1, Spring 2005, 1-19.
- WARHOLA, James ve William A. MITCHELL. “The Warming of Turkish-Russian Relations: Motives and Implications”, *Demokratizatsia*, XIV, 1, Winter 2006, 127-143.
- WINROW, Gareth. “Energy Security in the Black Sea-Caspian Region”, *Perceptions*, Autumn 2005, Vol:10, No:3, 85-98.

Internet Sources

- (Россия и Армения подписали соглашение о создании объединенной системы ПВО)”, <http://www.rbc.ru/rbcfreenews/-567aa23a9a7947c0ad251f12>
- “Rossiya i Armeniya podpisali soglasheniye o sozdanii ob'yedinennoy sistemy PVO
- 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Milletın Zaferi, https://www.tcgb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/15temmuz_tr.pdf
- Davutoğlu: Genelkurmay, Rus uçağını düşüren pilotun FETÖ’cü olmadığını ilettili, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201-701121026737564-davutoglu-darbe-komisyonu-gulen-erdogan-talimat/>, 19.02.2018.
- DERMAN, Giray Saynur, “Türkiye-İran İlişkilerinde Rusya Faktörü”, <https://ankasam.org/turkiye-iran-iliskilerinde-rusya-faktoru/>, ANKASAM, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, E.T. 23.09.2019.
- DERMAN, Giray Saynur” Nazarbayer Demokrasi Yolunda Önemli Bir Adım Attı”, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/nazarbayer->

[demokrasi-yolunda-onemli-bir-adim-atti/1424918](#), E.T.21 Mart 2019.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dakika-dakika-darbe-girisimi-15-16-temmuz-2016-40149409>

<http://www.milliyet.com.tr/rusya-turkiye-nin-talebine-iliskin-olarak-nato-ile-gorusecegiz/dunya/dunyadetay/23.11.2012/1631-679/default.htm>, 23.11.2012.

<http://www.milliyet.com.tr/sok-turk-isadamlari-rusya-da/ekonomi/detay/2154105/default.htm>, 21.01.2016.

http://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu_mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA?_ref=infinite, 21.01.2016.

<http://www.rg.ru/2015/11/25/midrf-site-anons.html>, 21.01.2016.

<http://www.rusyaofisi.com/aralikputinziyaret.htm>

<http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/38615/uluslararası-toplum-terorun-gercek-yuzunu-gormek-istemiyor.html>, 21.01.2016.

http://www.turkey.mid.ru/text_t79.html, 21.01.2016.

<https://slon.ru/posts/60215>, 21.01.2016.

<https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi-cumhurbaskani-erdogani-tasiyan-ucak-f-16lari-atlatti/609839>

<https://www.kp.ru/daily/26555/3572327/>, 19.02.2018.

İbrahim Kalın, "Putin'in ziyareti ve Türkiye-Rusya ilişkileri", http://www.sabah.com.tr/yazarlar/ibrahim_kalin/2014/12/04/putin-in-ziyareti-ve-turkiyerusya-iliskileri

Merve Suna Özel, "Suriye krizi sürecinde Rusya-Türkiye ilişkisinde uçaklar-jetler-sorunlar", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2015/12/04/8354/suriye-krizi-surecinde-rusya-turkiye-iliskisinde-ucaklar-jetler-sorunlar>, 04.12.2015.

Putin: ataka Turtsii na Su-24 - eto 'udar v spinu' RF, on budet imet' ser'yeznyue posledstviya (Путин: атака Турции на Су-24 - это "удар в спину" РФ, он будет иметь серьезные последствия), <http://tass.ru/politika/2467403i> 21.01.2016.

Putin: Türkiye pişman olacak, http://www.bbc.com/turkce/-haberler/2015/12/151203_putin_turkiye, 21.01.2016.

ROSE, Richard & MUNRO, Neil; Elections without Order. Russia's Challenge to Vladimir Putin, Cambridge University Press, <http://www.cambridge.org>, Cambridge, UK, 2002, s. 78.

Rus jetinin düşürülmesinin ardından Moskova 24 saatte hangi kararları aldı, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151125_rusya_24_saat_ne_yapti, 21.01.2016.

Rus Uçağı FETÖ'nün Talimatıyla mı düşürüldü, Erdoğan Cevap Verdi, <https://www.haberler.com/rus-ucagi-feto-nun-talimatıyla-mi-dusuruldu-8630581-haberi/>, 19.02.2018.

Russia Online News Portal. 28 Decemver 2006 <<http://www.rusya.ru>>.

Sınırdı Düşürülen Rus Uçağı ve Sonrasında Yaşanan Tüm Gelişmeler,
<http://onedio.com/haber/sinirda-dusurulen-rus-ucagi-ve-sonrasinda-yasanan-tum-gelismeler-629611>

Turetskiye voyennyje pokazali trayektoriyu poleta Su24 (Türk ordusu uçuş yolu gösterdi), <https://slon.ru/posts/60215> (Erişim tarihi:24.11.2015).

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi , 27 Kasım 2006 <<http://www.enerji.gov.tr>>.

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK POLİTİĞİ ÜZERİNE NOTLAR (1990-2000 YILLARI ARASI)

*Notes on Political Economy of Turkey-Russia Relations
(1990-2000)*

Ali ASKER*
İrem DAŞDAN**

Özet

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Kısa süreli yakınlaşma dönemleri dışında 20. yüzyılda iki ülke arasındaki ilişkiler gerilim ve çekişmeler üzerine kurulmuştur.

Ülkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrası iki farklı kutupta yer almıştır. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler “Soğuk Savaş” dönemine özgü karaktere sahip olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılması iki ülke arasında yeni ilişkilerin tesis edilmesi açısından büyük fırsatlar sunmuştur.

1990’lı yıllardan itibaren Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler siyasi açıdan birçok sorunlar içermiştir. Türkiye, kendi açısından yeni iş birliği potansiyeli olarak gördüğü Kafkaslar ve Orta Asya’ya yönelik siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliği alanlarını geliştirmeye çalışmıştır. Aynı coğrafya üzerinde etkin olmaya çalışan Rusya ise “Yakın Çevre Doktrini” kapsamında bu bölgeler üzerindeki etkinliğini sürdürmeye çalışmıştır. Diğer sorunlu alanlarla ilgi Rusya ve Türkiye arasında zaman zaman gerilimler yaşanmıştır.

Kuşkusuz, bu gerilimler ticari ve ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Fakat siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilere baktığımızda, her iki ülkenin, ticari ilişkileri çok fazla yıpratmamaya çalıştıklarını görebilmekteyiz. Bu pozisyonu zaruri kılan husus iki ülke arasındaki karşılıklı iktisadi ve ticari ilişkilerin taraflara büyük ölçüde yarar sağlamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya Federasyonu, Ticari ilişkiler, Dış ticaret

* Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, aliasker2068@gmail.com

** Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, iremdasdan1@gmail.com

Abstract

The history of relations between Russia and Turkey is based on very back. Except for short periods of rapprochement, relations between the two countries in the 20th century were built on tension and conflicts. Countries took place in two different poles after the Second World War. Relations between Turkey and Russia "Cold War" period has had a unique character. The end of the Cold War and the dissolution of the Soviet Union provided great opportunities for establishing new relations between the two countries. Since the 1990s, relations between Turkey and the Russian Federation have included many issues politically. Turkey, seen as a new potential for cooperation on its own terms for the Caucasus and Central Asia, political, economic and cultural cooperation has been trying to develop fields. Russia, trying to be effective in the same geography, tried to maintain its influence over these regions within the scope of the "Near Environment Doctrine". relations with another problematic area has experienced occasional tension between Russia and Turkey. Undoubtedly, these tensions have adversely affected commercial and economic relations. However, when we look at the political, economic and commercial relations, we can see that both countries try not to damage the commercial relations too much. What makes this position essential is that the mutual economic and commercial relations between the two countries greatly benefit the parties.

Keywords: Turkey, Russian Federation, trade relations, foreign trade

GİRİŞ

Ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin karakteri o ülkelerin siyasi ilişkilerinin gelişim seyrinden etkilenmekte olup, bu seyre uygun olarak olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Keza ekonomik çıkarlar tarihin tüm dönemlerinde devletlerin gözetledikleri ve hassasiyet sergiledikleri bir olgudur. Bir ülkenin ekonomik yönden gelişmesi siyasi faktörlere bağlı olarak gelişirken ekonomik faktörler de siyasi kararlardan etkilenmektedir. Bu durum uluslararası politika açısından da geçerlidir. Nitekim uluslararası ilişkiler konusunda karar vericiler uygulama mekanizmalarını devreye sokmadan önce söz konusu kararların ekonomik faktörler üzerindeki etkisini dikkate almak zorundadırlar.

Avrasya coğrafyasının iki önemli devleti ve bölgesel güç olarak bilinen Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin doğasını açıklamak için siyasi ve ekonomik ilişkilerin birbirini nasıl etkilediğini gözlemlemek son derece önemlidir. Soğuk Savaş döneminin ardından iki ülke arasında yeni ilişkilerin kurulup geliştirilmesi bakımından büyük fırsatlar

doğmuştur. Siyasi alanda yaşanan birçok uyuşmazlıklardan ekonomik ve ticari ilişkiler olumsuz anlamda nasibini almış, bu tür olaylar her iki tarafın ekonomik kayıplarıyla sonuçlanmıştır. Bu farkı idrak ederek, 1990-2000 yılları arasında iki ülkenin siyasi ve ekonomik ilişkilerine baktığımızda her iki tarafın, ticari ve ekonomik ilişkilerin zarar görmemesi için kararlı davrandıklarını görebiliriz. Dahası, bu dönemde yaşanan olaylardan edinen tecrübe ilerleyen tarihlerde meydana gelen krizlerin ekonomik olarak daha az zararlı atlatılmasına vesile olmuştur.

1. SOVYETLER BİRLİĞİNİN DAĞILMASI VE İŞBİRLİĞİ ÖNÜNDEKİ YENİ ALANLAR

Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku ile yürüttüğü silahlanma yarışmasında yenilmiştir. Keza silahlanma yarışması ülkeyi iktisadi sorunlar kışkırtıcı itmiş, dağılma sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur.

1980'lerin ortalarına gelindiğinde Sovyetler Birliğinin mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal yapıyla devam etmesinin zor olacağı, mücadele ettiği Batı Bloku ile baş edemeyeceği anlaşılmış, bu doğrultuda devleti ayakta tutacak ve gelişmesine neden olacak yeni politikalar uygulamaya konmuştur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezî Komitesi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov siyasi ve ekonomik sistemi yeniden yapılandırma reformlarını başlatmış, perestroyka (yeniden yapılandırma) ve glasnost (açıklık) politikalarıyla tanımlanan bu reformlar sayesinde sosyal ve ekonomik sorunların üstesinden geleceğine inanmıştır. Fakat bu politikalar SSCB'nin kalkınma sorununu çözememiş, tam tersi, bu süreci daha da hızlandırmıştı. Zira uygulanan politikalar totaliter Sovyet sistemini ayakta tutan temelleri sarsacak nitelikteydi. Böyle bir durumda, dağılmayı engellemek isteyen üst düzey yönetim kadrosu Gorbaçov'a darbe girişiminde bulunmuşlardır. Bu darbe başarısız olunca dağılma süreci daha da hızlanmış. Üye devletlerden Rusya, Ukrayna ve Belarus arasında imzalanan 8 Aralık 1991 tarihli Belovejsk Anlaşmasıyla Sovyetler Birliği'nin varlığına son verilerek Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştur. 21 Aralık 1991 tarihinde Alma-Ata'da toplanan 15 cumhuriyetten 11'inin devlet başkanları Kuruluş Antlaşmasına Ek Protokol imzalayarak söz konusu anlaşmayı daha da güçlendirmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin tarihe karışması Avrasya coğrafyasının siyasi haritasını yeniden şekillendirmiş, Doğu-Batı bloklarını ortadan kaldırmış ve yeni işbirliği alanları ortaya çıkarmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılma nedenleriyle ilgili siyasi tarih, siyaset bilimi, ekonomi ve hukuk literatüründe değişik tezler ileri sürülmektedir. Kuşkusuz ki bu tezler, dağılma nedenleri kapsamındaki bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, dağılma sürecinde ekonomik gelişmişlik sorunu, üretim ve ihtiyaçlar arasında gittikçe

derinleşen dengesizlik, yaygın hale gelen rüşvet ve yolsuzluk, bürokratik yapının yozlaşması, savunma alanında ölçsüz harcamalar vs. gibi çok sayıda faktör etkili olmuştur.

Sovyetler Birliğinin dağılması sadece yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmadı. Eski SSCB'yi oluşturan on beş cumhuriyetin yanı sıra Doğu ve Merkezi Avrupa ülkelerinde siyasi rejimlerin ve ekonomik sistemlerin de dönüşüm süreci yaşandı, ülkelerde iktisadi dönüşüm ve piyasa ekonomisine geçiş modelleri değişik şekillerde kendini göstermeye başladı.

Kuşkusuz yetmiş yıl planlı ekonominin hakim olduğu eski Sovyet ülkelerinde liberal ekonomiye geçmek hiç de kolay değildi. Ülkelerin sosyo-ekonomik kriz kaskacına girmesi, devletin siyasi otoritesinin zayıflaması, denetimsizlik vs. faktörlerin etkisi altında kamu kaynakları usulsüz şekilde tüketilmiş, haksız şekilde benimsenmiş, hatta yağmalanmıştır. Böyle bir durumda eski Sovyet insanının yeni sisteme alışması bir hayli zordu.

Şunu da belirtmek gerekir ki değişim sürecinde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik performansı Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin ekonomilerine göre daha iyiydi. Bunun nedenleri genellikle şu şekilde sıralanmaktadır: 1) *Daha kısa süre komünist rejim altında kalmaları* 2) *Sanayi sektörünün payının daha yüksek olması*; 3) *Gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine olan coğrafik yakınlıkları*; 4) *Daha fazla doğrudan yabancı sermaye girişi sağlamaları*; 5) *Doğal kaynaklarının daha kıt, fakat beşeri sermaye bakımından daha zengin olmaları*.¹

Gerek şok terapisi, gerekse kademeli reform modelini² benimsemiş ülkelerde başarı düzeyi değişiklik göstermiş, ekonomik kalkınmayı ve halkın sosyal refah düzeyini farklı şekilde etkilemiştir.

Eski Sovyet cumhuriyetlerinde bazı ülkeler, ekonomik kalkınmayı zengin doğal kaynaklara endeksleyerek sağlamaya çalışırken birçok ülke geçiş sürecini bu olanaktan yoksun bir şekilde yaşamıştır. Özellikle 1990'ların başından itibaren geçiş süreci ülkeler arası göç hareketliliğine neden olmuş, "bavul ticareti"ni artmış, insanlar kendi çabalarıyla sosyal ve ekonomik yönden hayatlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Coğrafi yakınlığı itibarıyla Türkiye bu ülkeler açısından bir çekim merkezi haline gelmiş, özellikle Rusya, Ukrayna ve Güney Kafkasya cumhuriyetleri başta olmak kaydıyla eski Sovyet cumhuriyetlerinden çok sayıda insan ticaret yapma ve çalışma amacıyla Türkiye'ye gelmiştir.

¹ Süreyya Sakıncı, Geçiş Ekonomileri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Reformlar, Emek Yayıncılık, Manisa 2005, s. 21.

² Bkz: E. Yasemin Bozdağlıoğlu, Umut Evlimoğlu, "Geçiş Süreci ve Makroekonomik Yapı: Seçilmiş Geçiş Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 57, Temmuz 2018 (ss. 37-56).

Söz konusu ülkeler siyasi, iktisadi ve ticari ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturarak Türkiye'yle birçok alanda işbirliğinin önünü açmışlardır. Bu ülkeler arasında Rusya gerekse ekonomik potansiyeli, gerekse devasa pazarı ve jeopolitik gücü bakımından önemli bir yere sahipti. Karşılıklı ilişkilerin ekonomik politikasını incelediğimiz zaman iki ülke arasında yaşanan siyasi gelişmelerin ekonomik ilişkileri etkilediğini, zaman zaman yükseliş ve gerilemelere neden olduğunu, yaşanan belli başlı olumsuzluklara ve siyasi ilişkilerdeki sorunlara rağmen ekonomik ilişkilerin korunarak geliştirildiğini söyleyebiliriz.

2. 1990-2000 YILLARI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN GENEL SEYRİ

1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye-Rusya ilişkileri yeni bir aşamaya girmiştir. 20-22 Ocak 1992 yılında ikili ilişkilerde ilk resmi bağlantı Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Moskova'ya yaptığı ziyaretle gerçekleşmiştir. Ardından Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev Ankara'ya gelmiş ve böylece karşılıklı ilk resmi temaslar başlamıştır.

Dışişleri Bakanları seviyesinde gerçekleşen görüşmelerde iki ülke arasındaki ortaklığın son derece önemli olduğu vurgulanmış ve birçok konunun çözümüyle ilgili görüş birliği sağlanmıştır. Her iki ülke karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlıklarına saygı duyulması, iktisadi ve sosyo-kültürel bağlamda işbirliğine gidilmesi, terörizme karşı beraber hareket edilmesi vs. konularda mutabakata varmışlardır.³

1990'lı yılların ilk yarılarında "bavul ticareti"⁴ olarak adlandırılan ticarete bir yükseliş yaşanmıştır. Bavul ticaretinin ana merkezi olarak İstanbul'un Laleli semtindeki esas alıcılar Rusya ve diğer eski Sovyet ülkeleri vatandaşlarından oluşuyordu. Ağustos 1998 Rusya krizinden önce Türkiye'nin Rusya'nın bavul ticaretindeki payının % 40-50 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir.⁵

Ekonomik ilişkilerde hızla gelişen bu açılımın yanında siyasi ilişkilerde belli başlı konular üzerine rekabet ve gerilimler yaşanmış,

³ Elhan Veliyev, SSCB Sonrası Türk-Rus Siyasal ve Askeri İlişkileri (1992-2002 Dönemi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2002, s. 45.

⁴ Bavul ticareti uluslararası mal ticareti türlerinden biridir, fakat kendine özgü bazı özelliklerinden dolayı diğer dış ticaret şekillerinden ayrılmaktadır. Ülkeler arasında seyahat eden kişilerin, ticaret amaçlı getirdikleri eşyaları bavullarında muhafaza ettikleri için bu ticaret türü bavul ticareti olarak geçmektedir. Cemal Erdem Hepaktan, Murat Yılmaz, Bilal Özden, "Türkiye'de Bavul Ticareti-Ekonomik Büyüme İlişkisi: (2009:1- 2018:12)", : Yeni Nesil Girişimcilik ve Ekonomi , Ekin Yay., 2019, (ss.343-358). Ayrıca bkz: Halil Seyidoğlu, Ekonomik Terimler. Ansiklopedik Sözlük, Geliştirilmiş 3.Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2002, s.54.

⁵ M. Eder, A. Yakovlev, A. Çarkoğlu, "The Suitcase Trade Between Turkey and Russia: Microeconomics and Institutional Structure". State University-Higher School of Economics, Moscow 2003, s. 6. Naklen: Cemal Erdem Hepaktan, Murat Yılmaz, Bilal Özden, s. 346.

birçok alanda kuşkucu, önyargılı, işbirlikçi olmaktan uzak bir tavır sergilenmiştir. Özellikle Kafkaslar, Balkanlar, Orta Asya konularında iki ülkenin çıkarlarının çatıştığı, bunun da zaman zaman gerilimler doğurduğu bilinen gerçekliktir. İki ülkenin 1990'ların başından beri en yakın olduğu konu ise Karadeniz meseleleri olmuştur. Bu dönemde her iki ülke Karadeniz'e üçüncü güçlerin girmesine, başta ABD olmak kaydıyla NATO genişlemesinin Karadeniz'e yayılmasına karşı çıkmışlardır.⁶

1990'ların ikinci yarısından itibaren karşılıklı çıkarların gözetilmesi kaydıyla ilişkilerde daha çok uzlaşmacı bir sürece girilmiştir. Başbakan V.V. Putin'in davetlisi olarak Başbakan B. Ecevit'in 5-6 Kasım 1999 tarihinde Moskova'ya ziyareti sırasında maiyetindeki bakanlar, milletvekilleri ve iş insanlarının da katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı Türkiye-Rusya ilişkilerinin geliştirilmesi açısından önemli olup mevcut sorunların çözüme kavuşturulmasına vesile olmuştur. Ayrıca toplantı esnasında Mavi Akım Projesi'ne de değinilmiş, projenin faaliyete geçirilmesi adına her iki ülke arasında fikir birliği olduğu anlaşılmıştır. Bu çerçevede ikili ilişkiler bağlamında diğer bir önemli konu terörizme karşı birlikte mücadeleye ilişkin ortak deklarasyonun imzalanmış olmasıdır.⁷

Özetlemek gerekirse, 1990-2000'li yıllar arasında zaman zaman yaşanan siyasi gerilimlere ve jeopolitik anlamda bölgesel rekabete rağmen Türkiye-Rusya ilişkilerinin ekonomik boyutu gözden kaçırılmamış, bilakis siyasi ilişkilere kıyasla, tahmin edildiğinden daha ileri düzeye taşınmıştır. En genel anlamıyla bunun temel nedeni her iki ülkenin karşılıklı çıkarlara dayalı bir ticari ve ekonomik ilişkilere duydukları ihtiyaçtır.

3. İLİŞKİLERİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türkiye-Rusya ilişkilerinde tamamen yeni bir dönem başlamış, ticari ve ekonomik ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Öncelikli olarak her iki ülkenin sahip oldukları jeopolitik konum, coğrafi yakınlık ve karşılıklı ihtiyaçlar iktisadi ve ticari faaliyetlerin gelişmesinde etkili olmuştur. Belirttiğimiz üzere Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkilere kıyasla daha hızlı gelişim göstermiştir. Rusya'nın büyük enerji tedarikçisi olması ve Türkiye'nin enerji ihtiyacı ve güvenliği bu ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli rol oynamıştır.

Mart 1991'de Türkiye ve SSCB arasında imzalanmış dostluk anlaşması, ardından 1992'de imzalanarak iki sene sonra yürürlüğe giren "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Anlaşma" iki ülke arasındaki ilişkilerin kurucu

⁶ Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji (Ed.: Halil Burak Sakal), 1. Baskı, Kapadokya Üniversitesi Yayınları-1, Şubat 2019, s. 11-12 (Prof.Dr. Hasan Ali Karasar'ın Açılış Konuşması).

⁷ Elhan Veliyev, s. 47.

belgesi niteliğinde oldu.⁸ Türk dış politikasının karar alma sürecinde ekonomik konuların önceliğine ilişkin bakış açısının değiştiği 1980'li yıllarda Türk girişimciler Soğuk Savaş'ın hemen ardından Rusya'ya yönelik ticari faaliyetlerini hızlandırmış ve yatırımlarını artırmışlardır. Bu dönemde Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik etkin politika girişimleri Rusya'da memnuniyetsizlik oluştururken, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü çerçevesinde geliştirilmesi öngörülen bölgesel işbirliği de sınırlanmıştır.⁹

1990'lardan 2000'lerin başlarına kadarki dönem her iki ülkede ekonomik krizlerin yaşandığı, bu durumun politik ve sosyal alanda ciddi etkiler doğurduğu dönemdi. Rusya'nın 1989-98 arasında GSMH'deki toplam düşüşünün yüzde 50'ye gerilemesinin, 1998 krizinin yaşandığını, aynı dönemde Türkiye'de 1994, 1999 ve 2000-2001 finansal/makroekonomik krizleri meydana geldiğini belirtmemiz gerekir. Böyle bir durumda her iki ülke, karşılıklı ekonomik çıkarları göz önünde bulundurarak, aralarındaki güven ilişkisini güçlendirme çabasında bulunmuşlardır. Ayrıca Türkiye'nin AB ile ilişkiler bağlamında yaşadığı ekonomik dönüşüm Rusya'ya olan ilgiyi artırmış, 1990'larda Türkiye'nin endüstri ürünleri ihracatı açısından Rusya pazarı ciddi bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰

Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinde önemli yere sahip alanlardan biri de inşaat ve müteahhitliktir. 1990'lı yıllarda Orta Doğu ülkeleri ve Libya'da yaşanan ekonomik kriz ve siyasi belirsizlikler, Türk müteahhitlerinin dikkatlerini Balkanlar ve Avrasya coğrafyasına yöneltmiş, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Orta Asya cumhuriyetleri, Almanya ve Pakistan'da birçok büyük ölçekli proje gerçekleştirmişlerdir. 1990-1999 döneminde, Rusya Federasyonu ve diğer Avrasya ülkelerinde tamamlanan projelerin sayısı uluslararası işlerin neredeyse %60'ını oluşturmuştur.¹¹ İkili ekonomik ve ticari ilişkilerde enerji sektöründeki gelişmeler yoğun bir şekilde seyretmiştir. Rusya'dan alınan enerji miktarının çok fazla olmasından kaynaklanan ticaret dengesindeki bozulmalar Türkiye'de zaman zaman siyasi düzlemde ve medyada dile getirilerek ciddi şekilde eleştirilmiştir. İlerleyen tarihlerde Türkiye'nin bir transit ülke olma özelliği ve enerji hatlarının çeşitlendirilmesi meselesi gündeme getirilerek bu yönde belli başlı politikalar uygulanmasına rağmen Rusya'dan enerji alımına ilişkin anlaşmalara yenileri ilave edilmiştir.

Türkiye ve Rusya ticari ilişkilerinde önemli öncelikli alanlardan biri de turizm sektörüdür. Rusya vatandaşları mevsimler, coğrafi

⁸ Erel Tellal, "Rusya ile İlişkiler", Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001, (der. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 546.

⁹ Fatma Sarıaslan, "Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile İlişkilerinde Ekonominin Rolü", Avrasya İncelemeleri Dergisi 2019; VIII/II: (ss. 174-216), s. 182-183.

¹⁰ Fatma Sarıaslan, s. 183-184.

¹¹ Türk Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetler, https://www.tmb.org.tr/doc/file/Turk_Yurtdisi_Muteahhitlik_Hizmetleri_Mart_2018.pdf

konumu, deniz, kum, güneş, zengin Türk mutfağı vd. hususların etkisiyle Türkiye'yi tercih etmektedirler. Turizm sektöründeki hareketlilik Türkiye'de bu sektöre yapılan yatırım ve teşviklerin artmasına neden olmuştur. Şunu da belirtelim ki turizm, iki ülke arasında meydana gelen uyuşmazlıklarda Rusya'nın en çok suiistimal ettiği araçlardan biridir. Hatta can güvenliği konusundaki abartılı endişeler basın yoluyla dile getirilerek turistlerin Türkiye'ye seyahatleri engellenmeye çalışılmıştır.

Ticari ve ekonomik ilişkilerin ekonomi politikası açısından kayda değer bir başka konu Türkiye ve Rusya arasındaki savunma sanayi alanındaki ilişkilidir. Soğuk Savaş'ın ardından gelişen ilişkilerin savunma sanayi ve silah ticareti boyutu aslında gözden kaçırılmamış, bu yönde birçok görüşme ve müzakereler yapılmıştır. 1992 yılında gerçekleşen görüşmede her iki ülkenin devlet başkanları Türkiye Cumhuriyeti'nin, Rusya'dan silah alması hususunda anlaşmıştır. Savunma sanayi alanında ortaklaşa hareket edilmesi adına 1994'te bir memorandum imzalanmıştır. Fakat aynı sene içinde Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, yaptığı açıklamada Rusya Federasyonu'nu 'yayılmacılıkla' suçlamış, bu nedenle ikili ilişkilerde soğuk rüzgârlar esmiştir, bu bağlamda iki ülke arasındaki askeri ilişkiler de nasibini almıştır.¹² 1997 yılı Aralık ayında Türkiye ve Rusya Genelkurmay başkanları arasında ziyaretlerin gerçekleşmesi adına uzlaşma yoluna gidilmiştir. Hatta V. Çernomirdin Ankara'ya ziyareti esnasında Türkiye'nin Rusya'dan daha fazla silah alması hususunda 'ilke anlaşması' konusunda mutabakata varılmıştır. Ancak Türkiye, her hangi bir belge imzalanmadığından kısa zaman içinde bu konu gündemden düşmüştür. Keza Türkiye'nin NATO üyesi olması bu alandaki işbirliğinin önünde en büyük engeldi.

Genel olarak bakıldığında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından iki ülke arasında yaşanan belli başlı uyuşmazlıklar siyasi düzlemde gerilmelere neden olurken ticari ve ekonomik ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. 1990'ların ortalarından itibaren ilişkilerde bir değişiklik gözlemlenirken, 1998 ekonomik krizinin ardından Rusya'nın ekonomik daralması da tehdit algılarının değişmesine neden olmuştur. Böylelikle Ankara, Moskova'yla ilişkilerinde güvenlik dışı alanlara öncelik vermiştir. İçeride ekonomik zorluklar yaşayan Moskova, içinde bulunduğu krizden çıkmak için bölge ülkeleriyle ticari ilişkileri geliştirmeye öncelik vermiştir.¹³

On yıl boyunca devam eden ilişkilerin seyrini gözlemlediğimizde Rusya'nın siyasi gerilimlerde orantısız tepki verdiğini, ticari ilişkileri manipüle ettiğini, yapıcı bir dil kullanmadığını görebiliriz. Zamanla

¹² Elhan Veliyev, s. 87.

¹³ T. Demiryol T., Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 (4), 2018, (ss. 1438-1455), s. 1440.

böyle bir tutumun siyasi uyuşmazlıkları çıkmaza soktuğu gibi ekonomik ve ticari ilişkilerde de kayıplar yaşattığının farkına vararak, adeta “deneme-yanılma” yoluyla krizleri aşma yöntemlerini benimsemiştir.

SONUÇ

Türk-Rus ilişkileri çeşitli sebeplerle bazen karşılıklı rekabet havasında bazen de işbirliği ekseninde seyretmiştir. Genel anlamda iki devlet arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin son yıllarından itibaren daha çok dostane tavırlar sergileyerek gelişmiş, iki ülke arasındaki sorunlu alanlar üzerinde gerilme ve yumuşamalar yaşanmıştır.

Ele aldığımız dönemde Kafkaslar ve Orta Asya coğrafyasında iki ülke arasında etkin bir rekabet söz konusu olmuştur. Burası Türkiye açısından siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliği alanı, Rusya açısından her anlamda bir etkinlik alanı olarak görülmüştür. Enerji kaynaklarının zenginliği kuşkusuz, bu bölgeyi diğer süper güçler açısından da son derece çekici kılmıştır. Böyle bir durumun, Türkiye ve Rusya'nın rekabet şiddetini makul düzeye indirilmesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. 1991 yılı itibarıyla iki ülke arasında Karabağ sorunu, Çeçenistan sorunu, PKK sorunu, Boğazlarla ilgili sorunlar ortaya çıkarak siyasi ilişkilerin yanı sıra ticari ve ekonomik ilişkileri de olumsuz etkilemiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki ikili ilişkilerin siyasi ve ekonomik boyutunda gözlemlenen olumlu ve olumsuz gelişmelerde her iki ülkede yaşanan iktidar değişikliklerinin de etkisi olmuştur.

1990'ların ortalarından itibaren ikili ilişkilerdeki rekabet ve uyuşmazlıklarda ekonomik ve ticari hassasiyetler daha fazla öncelenmiş, bu yaklaşım sonraki dönemlerde de etkin bir şekilde devam etmiştir. Bu tutum özellikle enerji alanındaki ilişkiler bağlamında daha belirgin şekilde kendini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Bozdağlıoğlu E. Yasemin, Evlimoğlu Umut, “Geçiş Süreci ve Makroekonomik Yapı: Seçilmiş Geçiş Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 57, Temmuz 2018 (ss. 37-56).
- Erel Tella, “Rusya ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*, (der. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Fatma Sarıaslan, “Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile İlişkilerinde Ekonominin Rolü”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 2019; VIII/II: (ss. 174-216).
- Hepaktan Cemal Erdem, Yılmaz Murat, Özden Bilal, “Türkiye’de Bavul Ticareti-Ekonomik Büyüme İlişkisi: (2009:1- 2018:12)”, : Yeni Nesil Girişimcilik ve Ekonomi , Ekin Yay., 2019, (ss.343-358).

- Sakınç Süreyya, *Geçiş Ekonomileri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Reformlar*, Emek Yayıncılık, Manisa 2005, s. 21.
- Seyidoğlu Halil, *Ekonomik Terimler. Ansiklopedik Sözlük*, Geliştirilmiş 3.Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2002.
- T. Demiryol T., Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (4), 2018, (ss. 1438-1455).
- Türk Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri, https://www.tmb.org.tr/doc/file/Turk_Yurtdisi_Muteahhitlik_Hizmetleri_Mart_2018.pdf [Erişim tarihi: 12.01.2020]
- Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji* (Ed.: Halil Burak Sakal), 1. Baskı, Kapadokya Üniversitesi Yayınları-1, Şubat 2019, s. 11-12..
- Veliyev Elhan, SSCB Sonrası Türk-Rus Siyasal ve Askeri İlişkileri (1992-2002 Dönemi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2002.

ГЛОБАЛЬНАЯ СЕТЬ ТУРИСТСКИХ ЦЕНТРОВ РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Global Network of Tourist Centers of the Republic of Tatarstan

Светлана Александровна ШАБАЛИНА*

Аннотация

Данная статья содержит критический обзор теоретических подходов к определению понятия кластер. При существующем многообразии трактовок, основополагающая суть понятия сводится к территориальной привязке (региональному аспекту) при сложившейся тесноте экономическо-географических связей, приводящим в итоге к синергетическому эффекту. В результате теоретического анализа были выявлены географические и пространственные предпосылки к возникновению и развитию туристских кластеров на территории Республики Татарстан. Были изучены и охарактеризованы природные, исторические, производственные, транспортные условия территории региона. На основании комплексной характеристики условий были определены границы существующих территориальных сочетаний и дальнейшие перспективы развития

Ключевые слова: экономико-географический анализ, регион, кластер, региональная система, территориальные ресурсы,

Abstract

This article considers some of the theoretical aspects and critical review of theoretical approaches to the definition of a cluster. With the current variety of interpretations, the fundamental essence of the concept is reduced to linking territorial (regional dimension) with crowded economy-geographical relations, leading eventually to a synergistic effect. A theoretical analysis revealed the prerequisites for the emergence and development of tourist cluster in the territory of the Republic of Tatarstan. They have been studied and characterized by natural, historical, industrial factors and transportation in the region. On the basis of the characteristics of complex conditions were defined boundaries of existing

* Казанский (Приволжский) федеральный университет доцент кафедры сервиса и туризма; sshabalina74@gmail.com

territorial combinations and prospects for further development of tourism.

Keywords: region, economy-geographical analysis, cluster, regional sistem, territorial resources.

Глобальная сеть рекреационных центров РТ сложилась на базе двух основных моментов: распределенной по территории РТ неоднородности – природно-ресурсного потенциала (ПРП) и локальных неоднородностей – социо-историко-культурных центров рекреационной деятельности (ЦРД). Последние представляют собою широко известные в теории сетевого планирования «центральные места», где претворяется в жизнь рекреационная деятельность. Рекреационный потенциал всегда комплексен, многогранен и многоаспектен. В его формировании принимают участие как природные факторы, так и социально-экономические, историко-этнографические; факторы формирования менталитета в регионе, идентификации нодальных узлов интенсивности рекреационной деятельности в регионе и др.

Два момента заставляют обращаться к этой модели пространственного развития рекреации в РТ. Во-первых, сеть ЦРД формирует пространство, которое тесно связано с определенными местами, и в то же время оно территориально, т.к. увязывает эти места по характеру интенсивности их взаимодействия. А, во-вторых, этот сетевой характер взаимодействия является важным не только для экономических, но и «политических, культурных, социальных» и иных взаимосвязей (Сассен, 2007; Sassen, 2001).

П.Тейлор (2007) также считает такую модель действенной, показывая, что узлы – это, собственно, «центры», а связи – есть не что иное, как социальные отношения. И ещё он подчеркнул, что эта система хоть и находится в состоянии «слабой конкуренции», но при условии «кооперативного» взаимодействия между ее основными акторами может развиваться достаточно энергично.

Принципиальным отличием собственно процесса районирования является то обстоятельство, что при объединении сходных единиц в группу (ядро) основным становится принцип наличия общей границы между этими единицами. В этом случае можно выделить ядро района типа комплекса (например ТПК, ПТК и т.п.). в случае же сетевого анализа этот принцип роли не играет, и поэтому в результате может быть выделено объединение сходных единиц типа кластера.

Исследуя эти идеи и положения, характер распределения ЦРД и функциональных связей их между собой, можно описать методом «двухрусного» (двухступенчатого) районирования территории, где нижним фундаментом выступает интегральная картина распределения по территории величин ПРП, полученная на основе

ОТЕ, в качестве которых выступают административные районы РТ. ЦРД же наносятся на эту обстановку в качестве функциональных центров, взаимоотношения между которыми как раз и составляют второй уровень (слой) районирования. Таким образом, мы сможем получить двухслойную карту особенностей рекреационной деятельности на территории РТ

Для оценки современного состояния туризма в регионе и перспектив его развития требуется комплексный анализ рекреационного использования территории. Одним из ключевых методов в нем является рекреационное районирование – членение территории региона по однородности признаков и характеру рекреационного использования.

Крупномасштабные исследования для целей развития туризма включают два направления: изучение субъектно-центрированных рекреационных систем, формирующихся в пригородных зонах городов и изучение объектно-центрированных систем в ареалах территориальной концентрации наиболее ценных природно-географических и социально-культурных рекреационных ресурсов региона.

Территория Республики Татарстан обладает выгодным туристско-географическим положением, разнообразными природными ресурсами и рекреационным потенциалом, историко-культурным наследием и имеет хорошие перспективы для развития как туристического региона. В связи с этими обстоятельствами в регионе имеются широкие возможности для развития и сочетания различных видов туризма.

В результате проведенного комплексного исследования территории РТ по пяти категориям показателей, на основе которых методом покомпонентного наложения была получена соответствующая интегральная карта территории РТ по оценке степени привлекательности для развития рекреации и туризма. Можно говорить о трёх сложившихся объектно-центрированных системах в ареалах территориальной концентрации наиболее ценных природно-географических и культурно - исторических рекреационных ресурсов региона:

1. Казань и близлежащие административные районы (Зеленодольский, Верхнеуслонский, Высокогорский, Арский, Лаишевский, Пестречинский), расширяющие туристскую зону столицы республики.
2. Болгарская туристская зона, образованная Спасским, Чистопольским и Алексеевским административными районами

3. Елабужская туристская зона территориально совпадающая с одноименным административными районами.
4. К территориям со средними значениями интегрального показателя обеспеченности рекреационными ресурсами можно отнести следующие
5. Прикамскую туристскую зону, образованную двумя административными районами – Нижнекамским и Тукаевским
6. Юго-Восточную туристскую зону, образованную Альметьевским, Бугульминским, Лениногорским и Бавлинским районами.
7. Предволжскую туристскую зону, образованную Тетюшским и Камско-Устьинским районами. (рис. 1).

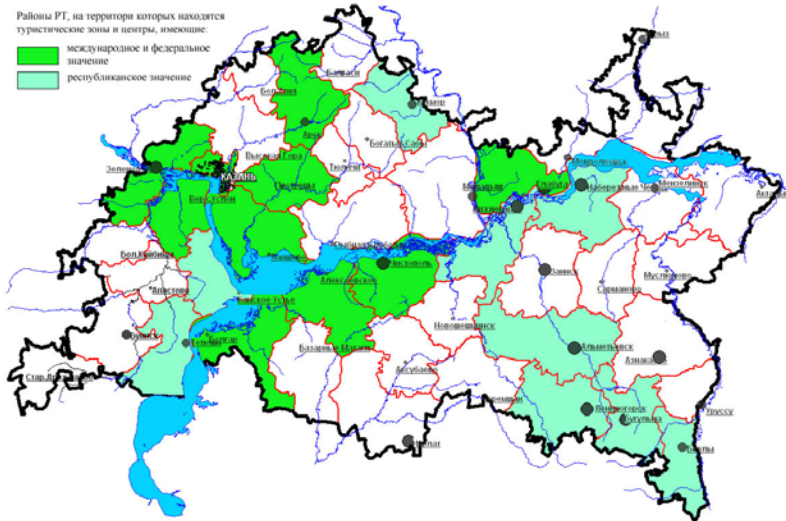


Рис. 1. Туристские зоны на территории Республики Татарстан

Остальные двадцать четыре административных района республики обладают низкими значениями.

Разрабатывая второй слой карты по наличию в населённых пунктах республики социо-культурных, историко-этнографических и других возможностей, было выявлено более 600 населённых пунктов. Однако, обладая такой значительной выборкой, пришлось обратить внимание на более крупные образования т.к. именно они являются наиболее притягательными для освоения. В результате, были выбраны административные центры районов в силу их

транспортной доступности и посёлки городского типа., где сосредоточено и проживает 73,8% населения республики.

По мнению Г.М.Лаппо, при характеристике города необходимо уделить серьёзное внимание его всем сторонам, не допуская однобокости. Город – не только экономический центр, средоточие промышленности, но и люди, составляющие особую территориальную общность.

В процессе обработки данных, их систематизации и интерпретации были получены следующие показатели (рис.2):

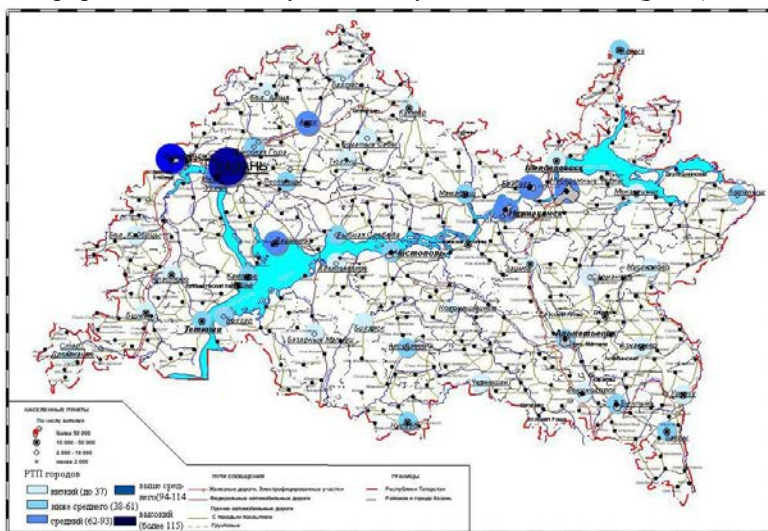


Рис.2. Туристско-рекреационный потенциал городов Республики Татарстан

Город Казань – занял обособленной положение, в силу своей весомости и несопоставимости с другими населёнными пунктами

Восемь городов образовали вторую группу, которая и может выступить своеобразным остовом или туристским каркасом территории региона. В неё вошли гг. набережные Челны, Нижнекамск, Зеленодольск, Арск, Елабуга, Лаишево, Альметьевск, Верхний Услон.

И остальные тридцать пять населённых пункта образуют своеобразную региональную «паутину», воздействуя на которую и управляя ее, можно развивать как внутренний так и международный туризм

REFERENCES

- Porter, M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, MacMillan.-1990.
- Schmitz H. On the Clustering of Small Firms', in Rasmussen, Flexible specialization: a new view on small industry. IDS Bulletin (Special Issue), 1992.- 23(3):pp64-69.
- Elsner, W. An industrial policy agenda 2000 and beyond: Experience, Theory and Policy. Bremen Contributions to Institutional and Social-Economics (Eds.) Biesecker, A./ Elsner, W./ Grenzdorffer, K., N 34, 1998.
- Swann G. M. P., Prevezer M. and Stout, D., eds., The Dynamics of Industrial Clustering: International Comparisons in Computing and Biotechnology. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Rosenfeld S. Bringing business clusters into the mainstream of economic development. European Planning Studies 5, N 1, 1997 – 3-23.
- Bergman, E.M. and Feser, E.J. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications / E. M. Bergman, E. J. Feser. Regional Research Institute, WVU., - 1999.
- A. Strehl and J. Ghosh. Cluster ensembles { a knowledge reuse framework for combining multiple partitions. Jl. Machine Learning Research (JMLR), 3 (Dec):583{617, 2002.
- Andersson, Thomas, Sylvia Schwaag Serger, Jens Sorvik, and Emily Wise Hansson. The Cluster Policies Whitebook. International Organisation for Knowledge Economy and Enterprise Development, Malmo 2004.
- Zinovyeva Alfiya, Shabalina Svetlana, Aspects of Smoothing of Spatial Pplarization in Region Economy //SGEM 2016, BK 2: POLITICAL SCIENCES, LAW, FINANCE, ECONOMICS AND TOURISM CONFERENCE PROCEEDINGS, VOL V. - 2016. - Vol., Is.. - P.73-79.
- Sassen S. Cities in a World Economy. Second ed. California, 2000.
- Sassen S. The Global City: New York, London, Tokyo. 2001
- Taylor P. States and World Cities: the Rise and Demise of Their Mutuality. In "World Cities in a World-Economy". Cambridge, 1995.
- Родоман Б.Б. Поляризованная биосфера: Сб. ст. / Родоман Б.Б.— Смоленск: Ойкумена, 2002.—335с.
- Хаггетт П. Общая география: глобальный синтез / Питер Хаггетт, Алексей Скопин.—Harlow: Pearson education ltd., 2005.—352 с.
- Gabdrakhmanov N.K., Rubtzov V.A., Shabalina S.A., Rozhko M.V., Kucheryavenko D.Z. The role of territorial organization of cities in the touristic attraction of the region on the example of the Republic of Tatarstan // Life Science Journal 2014;11(12) - p.451-455.

ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН И ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ДИНАМИКА

Foreign economic relations of the Republic of Uzbekistan and the Republic of Turkey: Current state and dynamics

Виктор ФЕДОРКО*

Abstract

The Republic of Turkey is one of the strategic partners of the Republic of Uzbekistan, in particular, in the field of foreign economic relations. The article examines the dynamics and structure of foreign trade of the two countries in the period 2010-2019. It was found that the volume of trade between Uzbekistan and Turkey in the period under review increased faster than the gross indicators of foreign trade of Uzbekistan. The transformation of the mutual trade balance of the two countries is shown. The growth of specific indicators of Turkey in the geographical structure of Uzbekistan's foreign trade is revealed. The commodity structure of foreign trade of Uzbekistan and Turkey is analyzed, its features are determined against the background of the composition of the foreign trade turnover of Uzbekistan as a whole and the tendencies of its recent changes. The dynamics of the number of Turkish and joint Uzbek-Turkish enterprises in the last year has been studied, the dynamic growth of investments of Turkish companies in the economy of Uzbekistan has been noted. In general, the study showed the place and significance of economic interaction with Turkey in the system of foreign economic relations of the Republic of Uzbekistan at the present stage.

Keywords: Uzbekistan, Turkey, foreign trade turnover, export, import, dynamics, commodity structure, investments, joint ventures

Тесное и многоплановое межгосударственное сотрудничество между Республикой Узбекистан и Турецкой Республикой начало складываться с первых дней независимого развития Узбекистана. Турция 16 декабря 1991 года первой из иностранных государств

* Доктор философии (PhD), Средняя общеобразовательная школа № 233 города Ташкента, Республика Узбекистан, viktor-f-89@mail.ru.

официально признала независимость Республики Узбекистан (Троицкий, 2009). Достаточно быстро связи Узбекистана и Турции приобрели широкий масштаб, прежде всего, в экономической сфере.

Интенсивное и продуктивное развитие экономических связей двух государств имеет объективные предпосылки. Прежде всего, это культурная близость народов Узбекистана и Турции, принадлежность большей части населения обеих стран к тюркско-исламской цивилизационной общности. Большое значение имеет также внушительный экономический потенциал Турции и Узбекистана, в частности, крупный потребительский рынок обеих стран, значительный опыт в развитии многоотраслевой промышленности и сельского хозяйства. Немаловажным фактором развития экономических связей двух стран являются также особенности их экономико-географического положения. Так, Турция расположена на стыке Азии и Европы, Черноморского и Средиземноморского регионов, занимая ключевое положение в транспортно-логистической системе Евразии. Узбекистан, в свою очередь, занимает узловое положение в Центральной Азии, связывая транспортные сети остальных государств региона между собой (Парубочая, 2016).

В данной статье нами будет рассмотрена динамика внешнеэкономических связей Узбекистана и Турции в период с 2010 по 2019 год, что позволит сделать определённые выводы об их современном состоянии и тенденциях развития. Основное внимание при этом будет уделено значению Турции в системе внешнеэкономических связей Узбекистана, которое, безусловно, заметно выше позиции Узбекистана во внешнеэкономических связях Турецкой Республики. Источником данных, на которых построен авторский анализ, являются опубликованные материалы Государственного комитета Республики Узбекистан по статистике, касающиеся внешнеэкономических связей страны (Статистический ежегодник Республики Узбекистан, 2019; www.stat.uz).

Начнём с динамики основных показателей внешней торговли Узбекистана и Турции в 2010-2019 гг. (табл. 1). В течение последнего десятилетия, с 2010 по 2019 гг., внешнеторговый оборот Узбекистана и Турции вырос в 2,62 раза. При этом весь этот период данный показатель практически линейно возрастал, снижаясь лишь в 2015-2016 гг. Однако нужно заметить, что в эти годы сокращался внешнеторговый оборот Узбекистана в целом (Аъзам, 2018). Так, в 2016 г. суммарный внешнеторговый оборот Узбекистана сократился по сравнению с 2013 г. на 14,3 процента. В эти же самые годы внешнеторговый оборот Узбекистана и Турции сократился на 13 процентов. В целом, среднегодовые темпы роста суммарного внешнеторгового оборота Узбекистана в 2010-2019 гг.

составляли 108,1 %, тогда как аналогичный показатель оборота внешней торговли Узбекистана и Турции был равен 112,5 %. Следовательно, динамика внешнеторгового оборота Узбекистана и Турции в высокой степени коррелирует с динамикой суммарного внешнеторгового оборота Узбекистана (коэффициент корреляции 0,83).

Таблица 1

Динамика основных показателей торгово-экономических связей Республики Узбекистан и Турецкой Республики (млн. долл. США, 2010-2019 гг.)

Годы	Показатели			
	Внешне-торговый оборот	Экспорт из Узбекистана в Турцию	Импорт из Турции в Узбекистан	Внешне-торговый баланс
2010	967,3	722,5	244,8	477,7
2011	1188,5	910,2	278,3	631,9
2012	1219,1	854,6	364,5	490,1
2013	1347,7	896,8	450,9	445,9
2014	1505,8	966,3	539,5	426,8
2015	1202,7	790,1	412,6	377,5
2016	1171,7	686,2	485,5	200,7
2017	1552,5	877,8	674,7	203,1
2018	2057,6	944,8	1112,8	-168
2019	2525,2	1203,6	1321,6	-118

Источники: 1. Статистический ежегодник Республики Узбекистан. – Т.: Госкомстат, 2019. – С. 244-245. 2. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. www.stat.uz [Дата обращения: 15.07.2020 г.]

Объём экспорта из Узбекистана в Турции к 2019 г. вырос по сравнению с 2010 г. в 1,67 раза. При этом данный показатель снижался в 2012 г. и в 2015-2016 гг., а в остальные годы соответствующего периода он возрастал. Средние годовые темпы роста экспорта из Узбекистана в Турцию в 2010-2019 гг. составил 107,1 %, а валовой объём экспорта Узбекистана за этот же период рос в среднем на 104,2 %. Импорт из Турции в Узбекистан в рассматриваемый промежуток времени вырос 5,4 раза, тогда как валовой объём импорта Узбекистана увеличился в 2,64 раза. Средние годовые темпы роста валового объёма импорта республики при этом составили 112,4 %, а средние годовые темпы роста импорта из Турции в Узбекистан составили 122,8 %.

Таким образом, очевидно, что и экспорт из Узбекистана в Турцию и импорт из Турции в Узбекистан в 2010-2019 гг. росли

быстрее, чем валовые объёмы экспорта и импорта Узбекистана. Причём импорт из Турции в Узбекистан рос заметно быстрее, чем экспорт из Узбекистана в Турцию. Как результат такого тренда, в течение 2010-2019 гг. резко изменился внешнеторговый баланс двух стран. До 2017 г. он был положительным для Узбекистана, непрерывно снижаясь при этом с 2011 г., а начиная с 2018 г., сальдо торговли является отрицательным для Узбекистана.

Важным индикатором развития внешнеэкономических связей между странами является удельный вес соответствующей страны-партнёра в общем объёме внешней торговли данного государства. Безусловно, ввиду того, что валовой внешнеторговый оборот Турции, согласно турецкой статистике (www.ticaret.gov.tr), составлявший в 2019 г. 391179 млн. долл. США, в 7,6 раза превышает аналогичный показатель Узбекистана (42177,8 млн. долл. США), удельный вес Узбекистана во внешней торговле значительно меньше доли Турции в совокупном внешнеторговом обороте Узбекистана. Если на долю Узбекистана в валовом обороте внешней торговли Турции по итогам 2019 г. приходилось 0,65 %, то удельный вес Турции во внешней торговле Узбекистана в это же самое время составил 6,0 %. Удельный показатель Турции в обороте внешней торговли Узбекистана вырос с 4,4 % в 2010 г. до 6,0 % в 2019 г. Доля Турции в валовом экспорте Узбекистана увеличилась за аналогичный период с 5,5 % до 6,7 %, а доля Турции в совокупном объёме импорта республики, соответственно, возросла с 2,7 % до 5,4 %, т.е. буквально, в 2 раза (см. табл. 2). Однако при общем тренде роста удельных показателей Турции во внешней торговле Узбекистана в течение последнего десятилетия в отдельные годы отмечалось их небольшое снижение, особенно проявившееся в 2014-2015 гг.

Таблица 2

Динамика удельных показателей Турции в основных показателях внешней торговли Республики Узбекистан (% , 2010-2019 гг.)

Годы	Удельный вес Турции в показателях внешней торговли Узбекистана		
	Внешнеторговый оборот	Экспорт из Узбекистана в Турцию	Импорт из Турции в Узбекистан
2010	4,4	5,5	2,7
2011	4,5	6,1	2,5
2012	4,6	6,3	2,8
2013	4,8	6,3	3,2
2014	5,5	7,1	3,9
2015	4,8	6,3	3,3

2016	4,7	5,7	4
2017	5,8	7	4,8
2018	6,2	6,8	5,7
2019	6,0	6,7	5,4

Источники: 1. Статистический ежегодник Республики Узбекистан. – Т.: Госкомстат, 2019. – С. 246-247.
2. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. www.stat.uz [Дата обращения: 15.07.2020 г.]

Примечательно, что весь период 2010-2019 гг. Турция стабильно держится в пятёрке крупнейших внешнеторговых партнёров Узбекистана, занимая в 2010-2015 гг. и с 2018 г. 5 место (в 2016-2017 гг. 4 место) по величине внешнеторгового оборота. Среди партнёров Узбекистана по экспорту Турция все эти годы неизменно занимала 4 позицию, параллельно поднявшись с 9 позиции в 2011 г. до 5 позиции в 2017-2019 гг. в рейтинге партнёров республики по импорту. Все вышеприведённые цифры и динамические ряды дают основание утверждать, что значение Турции как внешнеторгового партнёра Узбекистана в течение всего периода 2010-2019 гг. было стабильно высоким и практически поступательным образом возрастало, особенно начиная с 2017 г.

Таблица 3

Товарная структура экспорта из Узбекистана в Турцию в сопоставлении с товарной структурой валового экспорта Узбекистана (2018-2019 гг.)

Статьи экспорта Узбекистана	Доля в объёме экспорта Узбекистана, %			
	в Турцию		в целом	
	2018	2019	2018	2019
Энергоносители и нефтепродукты	0,3	1,2	19,1	14,1
Цветные металлы (включая драгоценные) и изделия из них	58,7	57,1	26,9	32,8
Чёрные металлы и изделия из них	0,6	0,5	2,3	2
Продовольственные товары	2,8	8,5	7,8	8,5
Текстильная продукция	12,7	16,3	9,3	9,1
Хлопок-волокно	1,0	1,1	1,6	1,6
Химические продукты	11,2	4,8	6,5	4,9
Машины и оборудование	3,7	5,6	1,5	2,5
Услуги	8,4	4,5	21,9	19,9
Прочие товары	0,7	0,4	3,1	4,6

Источник: Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. www.stat.uz [Дата обращения: 1.08.2020 г.]

В ходе анализа внешней торговли стран важно рассмотреть её товарную структуру. В составе экспорта из Узбекистана в Турцию крупнейшей статьёй являются цветные металлы (включая драгоценные) и изделия из них. На долю этой категории товаров, по итогам 2019 г., приходится 57,1 % экспорта из Узбекистана в Турцию (в 2018 г. – 58,7 %). Примечательно, что в структуре валового экспорта Узбекистана эта статья также является ведущей с долей 32,8 %, по итогам 2019 г., и 26,9 % годом ранее. Как видно, преобладание цветных и драгоценных металлов в составе экспорта из Узбекистана в Турцию выражено ещё рельефнее, чем в структуре валового экспорта страны. Также значимыми статьями экспорта из Узбекистана в Турцию являются текстильная продукция, продовольственные товары, машины и оборудование, химические продукты. За последние 2 года ощутимо выросли удельные показатели продовольственных товаров, текстильной продукции и энергоносителей, тогда как заметно снизились доли химической продукции и услуг (см. таблицу 3). В товарной структуре экспорта из Узбекистана в Турцию по сравнению с товарным составом валового экспорта республики выделяются более высокие удельные показатели цветных и драгоценных металлов, текстильной продукции, машин и оборудования и более низкие доли энергоносителей и нефтепродуктов, чёрных металлов, услуг.

По данным на 2019 г., на долю Турции приходилось 11,7 % цветных и драгоценных металлов, 12,1 % текстильной продукции, 15,0 % машин и оборудования, 6,8 продовольственных товаров, 6,5 % химической продукции, 4,5 % хлопка-волокна, экспортированных из Узбекистана. В объёме экспорта прочих категорий товаров и услуг из Узбекистана доля турецкого направления не превышает 1,5 процентов.

В товарной структуре импорта из Турции в Узбекистан самые крупные доли составляют машины и оборудование (53,1 %, 2019 г.) и химические продукты (19,2 % в 2019 г.). При этом удельный вес Турции в суммарном импорте машин и оборудования в Узбекистан составляет 6,6 %, а в валовом импорте химических продуктов в республику – 8,0 %.

Важным фактором экономического сотрудничества Турции и Узбекистана являются инвестиционные вливания турецких компаний в экономику Узбекистана. Турция является одним из лидеров по числу совместных и иностранных предприятий, функционирующих на территории Узбекистана. По состоянию на 1.01.2019 г., в Узбекистане находилось 7560 предприятий, созданных при участии иностранного капитала, 874 (11,6 %) из которых составляли предприятия, созданные при участии турецких

инвесторов. При этом 2385 предприятий были открыты в течение последнего на тот момент, 2018 года, и 364 (15,3 %) из них были созданы с участием инвесторов из Турции. По данным на 1.01.2020 г., количество предприятий на территории Узбекистана, учреждённых при участии иностранных партнёров, увеличилось до 10382, а число турецких или совместных с Турцией предприятий в республике выросло до 1271 (12,2 % всех иностранных и совместных предприятий на территории Узбекистана). Из 3330 предприятий соответствующего рода, созданных в 2019 г., 468 (14,1 %) были открыты при участии турецких партнёров. Большее количество иностранных и совместных предприятий (в том числе вновь открытых) на территории Узбекистана создано только при участии инвесторов из России (17,6 % предприятий) и Китая (15,9 %). Таким образом, Турция не только входит в число ведущих внешнеторговых партнёров Узбекистана, но и является одним из главных инвесторов в экономику республики.

Таким образом, Турецкая Республика на протяжении последнего десятилетия стабильно входила в число ключевых внешнеэкономических партнёров Республики Узбекистан и укрепляла свои позиции в этом качестве. Это проявилось, в частности, в поступательном росте внешнеторгового оборота двух стран, в увеличении удельного веса Турции во внешней торговле Узбекистана и росте числа предприятий, созданных при участии турецких инвесторов, в Узбекистане. Кратковременный спад внешней торговли Узбекистана и Турции, наблюдавшийся в 2014-2015 годах, в целом коррелировал с общим спадом валового внешнеторгового оборота Узбекистана. В настоящее время Турция входит в первую пятёрку крупнейших внешнеторговых партнёров Узбекистана и в тройку стран с наибольшим числом предприятий, созданных на территории республики. Динамика внешнеторговых связей двух стран характеризуется более высокими темпами роста внешнеторгового оборота по сравнению со средними темпами роста валового объёма внешней торговли Узбекистана, а также более быстрым ростом импорта из Турции в Узбекистан по сравнению с ростом экспорта из Узбекистана в Турцию. Последнее постепенно привело к трансформации торгового баланса между двумя странами в пользу Турции. Более половины экспорта из Узбекистана в Турцию составляют цветные и драгоценные металлы и изделия из них. В свою очередь, в структуре импорта из Турции в Узбекистан в идентичной степени доминируют машины и оборудование. В целом, ведущие статьи внешнеторгового оборота двух стран соответствуют основным товарным группам в составе внешней торговли Узбекистана.

References

- A'zam, S.E. (2018). Problems and opportunities for further expansion of exports of the Republic of Uzbekistan. *Statistics issues*. 25 (2). 57-65.
- Official website of the State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics. www.ticaret.gov.tr
- Official website of the Ministry of Trade of the Republic of Turkey.
- Parubochaya, E.F. (2016). Integration of the Turkic world at the present stage *Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history. Questions of theory and practice*. 2016. 6 (68): in 2 parts. Part 1. 147-151.
- Statistical Yearbook of the Republic of Uzbekistan (2019). Tashkent. The State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics
- Troitsiy, E.F. (2009). Turkey's Policy in Central Asia (1992-2000). *Bulletin of Tomsk State University*. 2009. 328. 84-88.

TÜRKİYE RUSYA KÜLTÜREL DİYALOĞU VE İŞBİRLİĞİ OLANAKLARINDA ÖNEMLİ BİR OLGU: BEYAZ RUSLARIN GELİBOLU GURBETİNİN 100. YILDÖNÜMÜ

*An Important Case for Cultural Dialogue of Turkey-Russia and Cooperation Opportunities:
The Centenary of the Compulsory Stay of White Russians in Gallipoli*

Vedat ÇALIŞKAN*

ÖZET

İçinde bulunduğumuz yıllar Türkiye Rusya ilişkileri bakımından önem taşıyan 100. yıldönümlerinin birbiri ardına sıralandığı bir dönemdir. Bilindiği gibi 2019 yılı “Türkiye Rusya Ortak Kültür ve Turizm Yılı” olarak ilan edilmişti. 2020 Yılı ise Türkiye Rusya arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasının 100. Yıldönümüdür. Diğer yandan 2021 Yılı da Moskova Anlaşması’nın 100. Yıldönümüdür. Aynı zamanda 2020 yılının Türkiye ile Rusya arasında ortak “Tarih Yılı” olarak ilan edilmesi iki ülkenin de gündeminde yer almaktadır. 2020-2023 yılları ise Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. yıl dönümüdür. Bilindiği gibi Bolşeviklere yenilen Beyaz Ruslar, Gelibolu’ya ilk olarak 1920 yılı Kasım ayında gelmiş; son kafilde de Mayıs 1923’te Gelibolu’dan ayrılmıştı. Dolayısıyla, 2020-2023 yıllarını kapsayan 4 yıllık bir dönemi 100. Yıl kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Türkiye Rusya ilişkilerinde bu tür tarihsel olayların yıldönümleri, çok boyutlu ilişkiler geliştirmeye elverişli olanaklar sunmuştur. Burada sunulan çalışma ile iki ülke tarihinde önemli bir olgu olan “Gelibolu”ya dikat çekmek istenmiştir. 100. Yıldönümlerinin daha verimli ve etkin geçirilmesiyle ilgili çeşitli öneriler sunulmuştur. Gelibolu’da temelleri atılan dostluk ilişkileri, iki ülke arasında sağlam bir kültür ve dostluk köprüsü oluşturma misyonunu sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Rusya İlişkileri, Kültürel Diyalog, Gelibolu, Gelibolu’nun 100. Yıldönümü.

* Prof. Dr., Türkiye Rusya İşbirliği Araştırma ve Uygulama Merkezi (TURUSIA) Müdürü, ÇOMU. Kemalpaşa Mahallesi, Eski Balıkhane Sokak No:1 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kültür Evi, İskele Meydanı Merkez Çanakkale.

ABSTRACT

The years we have been going through constitute a period when the centenaries which are of importance for the Turkish-Russian relations have been taking place one after another. As known, the year 2019 was declared “the Turkey-Russia Cross Year of Culture and Tourism”. The year 2020 is the centenary of the Formation of Diplomatic Relations between Turkey and Russia. Furthermore, the year 2021 will be the centenary of the Moscow Agreement. At the same time, the declaration of the year 2020 as the common “Year of History” between Turkey and Russia is on the agendas of both countries. The years 2020-2023 will be the centenary of the Stay of White Russians Abroad in Gallipoli. As known, those White Russians who had been defeated by the Bolsheviks first arrived in Gallipoli in November 1920 and the last group left Gallipoli in May 1923. Hence, it is possible to evaluate the 4-year period covering the years 2020-2023 within the scope of the centenary.

In the Turkish-Russian relations, the anniversaries of such historic events provide favorable possibilities to develop multidimensional relations. With the study presented here, it is intended to draw attention to “Gallipoli” – an important phenomenon in the histories of both countries. Various proposals are made with respect to experiencing the centenaries more fruitfully and efficiently. The friendship relations, the foundations of which were laid in Gallipoli, maintain their mission of forming a strong bridge of culture and friendship between the two countries.

Key Words: Relations of Turkey-Russia, Cultural Dialogue, Gallipoli, Centenary of Gallipoli.

Giriş

“Rus dili yeni bir kelime kazandı: Gelibolulu. Rus tarihinin bir bölümünde Gelibolulular konuşulacak. Rusçadaki bu yeni kelime tesadüfen ortaya çıkmadı. Ruslar, bu kelimeyle sınırsız acıyı, Rusya’ya inancı ve halka sevgiyi gördüler.”

V.L. Burcev, 1923

Türkiye ve Rusya, Avrasya’nın birbiri için her zaman önem taşıyan iki önemli ülkesidir. İki ülke arasında son yıllarda gelişme gösteren ekonomik ilişkiler ve uluslararası alanda dünya sorunlarına karşı sergilenen ortak politik yakınlaşmalar, aynı zamanda iki ülke arasında iş birliği potansiyelinin keşfedilmesi sürecini de başlattı. Elbette bu sürecin sağlam temeller üzerinde yükselebilmesi için iş birliği alanlarının çeşitlendirilerek geliştirilmesi kadar, kültürel diyalog kanallarının da artırılması gerekiyor. Bu süreçte Gelibolu olgusunun kültürel diyaloga ve çeşitli alanlarda iş birliğine katkı sağlayacak çok önemli bir rolü olabileceğini değerlendiriyoruz.

Gelibolu, yeryüzünde çok fazla belirgin bir özelliği olmayan küçük bir coğrafi ünedir. Fakat bu yarımada, tarihsel süreçte ev sahipliği yaptığı olaylarla tüm dünyada çok iyi tanınır. Gelibolu’nun savaşlarla ilgili kaderi, savaş sonrasındaki dönemde de sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Gelibolu, yabancı askerlerin buradaki mezarlıkları ve onları anmak için yurt dışından gelenlerin törenleri ile barışa ev sahipliği rolünü üstlenerek Türkiye’yi dünya ile bütünleştiren bir mekâna dönüşmüştür. Gerçekten de Gelibolu, dünya üzerinde kendisine yürekten bağlı çeşitli uluslara mensup insanlar için bir isimden, bir kentten daha fazla anlam taşımaktadır. Kimileri için hayatlarının en önemli parçası olarak, burası adeta kutsal bir mekândır. Böyle düşünenler arasında “Beyaz Ruslar” da vardır. Gelibolu’nun geçmişte savaşlarla ilgili kaderi, günümüzde uluslararası barışa hizmet eden bir “kültür köprüsü” ortaya çıkarmıştır.

Bilindiği gibi, Bolşevik Devrimi sonrasında yüzbinlerce Beyaz Rus, mülteci olarak dünyanın çeşitli ülkelerine sığınmış; Ruslara kapılarını açan Türkiye de yaklaşık 200 bin kişiyi misafir etmişti. Türkiye’ye ulaşan Beyaz Rusların yaklaşık 30 bin üyesi de 1920-1923 yıllarında Gelibolu’da zorunlu bir gurbet yaşadılar. Esasen İstanbul’daki Beyaz Rusların yaşamı gerek toplumsal ve kültürel etkilerinin güçlü olması gerekse daha uzun süre kalıcı olmaları nedeniyle çok iyi bilinirken; Beyaz Rusların Gelibolu’da yaklaşık 3 yıl süren (1920-1923) gurbeti Türkiye’de çok iyi bilinmez.

Beyaz Rusların Gelibolu yaşamı, kuşkusuz 20. yüzyıl tarihinin en önemli olgularından biridir. Bir savaşın yol açtığı yıkımın Türkiye’ye kitlesel göçle sürüklediği Beyaz Ruslar ile Türk toplumu arasında yaşanan insani dayanışma örnekleri, beşerî medeniyeti için de oldukça

önem taşıyan bir konudur. Günümüzde Gelibolu, Türkiye ve Rusya toplumları arasında kültürel diyalogun önemli köklerinden biri durumundadır. İçinde bulunduğumuz dönemde, toplumlar arasında karşılıklı güveni ve iş birliğini daha güçlü ve kalıcı hale getirmeye ihtiyaç vardır. Bunun için iki ülke arasındaki tarihsel süreçte toplumlarımızı kültürel olarak yakınlaştıran ortak noktaları öne çıkarmak başvurulması gereken yollardan biridir. Nitekim, iki ülke arasında Gelibolu gibi sembol mekân ve değerlere odaklanmak, Türkiye-Rusya ilişkilerinde pozitif kültürel gündeme önemli katkılar sağlamaktadır.

Esasen içinde bulunduğumuz dönemde birbiri ardına sıralanan 100. Yıldönümü temaları, iki ülke arasında eğitim, kültür ve turizm alanlarında iş birliğini geliştirmek için oldukça iyi fırsatlar sunuyor. Fakat bu söz konusu alanların sürekli tekrarlanan argümanlarla sıkışan belirli kalıplar yerine, kısa sürede önemli gelişmeler sağlayacak yeni perspektifler kazandırmak gerekiyor. Gerçekten de sadece turizm için şunu kısaca belirtebiliriz: Türkiye ile Rusya arasında büyüme gösteren turizmin; toplumların kültürlerini, tarihini, doğasını ve birbirlerini daha iyi tanımaya yardımcı olacak misyonu ihmal edilmiş görünmektedir. Esasen kültürel ve toplumsal temaslara, tarihsel bağlara odaklanarak çeşitlilik ve derinlik kazandırılacak turizme ihtiyacımız var. Yeni bir turizm perspektifi, iki ülke arasında yakınlaşmanın güçlü ve kalıcı zemin sağlamasına yardımcı olacaktır. Bunun için iki ülke arasında gerçekleşen turizm akışının, iş birliği içinde planlanmasına ve geliştirilmesi çalışmalarına gereksinim bulunmaktadır. Toplumsal ve kültürel yakınlaşma hedefiyle, belirli destinasyon kalıplarını genişletme perspektifiyle tasarlanacak yeni bir turizm anlayışı, kuşkusuz iki ülkenin turizm tarafından daha fazla ödüllendirilmesiyle sonuçlanacaktır (Çalışkan vd, 2018).

Burada sunulan çalışmayı, Gelibolu olgusu ve onun 100. Yıldönümü vesilesiyle ortaya çıkan olanakları değerlendirmeye sınırlandırdık. Kuşkusuz Beyaz Rus göçünün 100 Yıldönümü, İstanbul ve Gelibolu'yu bütünlük içinde kapsayan etkinlik planlamaları ile anlam ve işlev kazanabilir. Çalışmada odaklandığımız "Beyaz Rusların Gelibolu Gurbeti", Türkiye ve Rusya'ya tarihsel ve kültürel bağlarını hatırlatan; tarihsel süreçte toplumlarımızı kültürel olarak yakınlaştıran ortak noktalarımızdan biridir. Dolayısıyla "Gelibolu- 100. Yıldönümü Teması"nın bile, çeşitli alanlarda iş birliği örneklerini hayata geçirmek; Türkiye-Rusya ilişkilerine pozitif bakışı pekiştirmek için önemli katkılar sağlayacağını değerlendiriyoruz.

Beyaz Ruslar İçin Zor Günlerin Bir Sığınağı: Gelibolu Yaşamı

Beyaz Rusların 1. Kolordusu, Herson ve Saratov adlı gemilerle 22 Kasım 1920'de, deprem ve savaş nedeniyle harap olmuş Gelibolu'ya ulaşır (Süer, 1987: 317). Gelibolu, her şeylerini kaybetmiş halde gelen

bu zorunlu misafirlere kucak açara onları büyük bir hoşgörü içinde kabul ederler. Türk kadınları, Rus kadın ve çocuklarıyla ilgilendi; gereksinim duyulan ev eşyalarını onlara verdiler. Türkler kendi evlerinde odaları Ruslara veriyor; harap durumdaki yerleri onarmalarına yardım ediyorlardı. Türk müftüsü de bu zorunlu misafirlerin yerleşmeleri için camileri açmıştı. 13 yurdun 5'i camilere yerleşmişti. Müftü, Türk vatandaşları ile görüşerek Rusların konaklama sorununu çözmeye çalışıyordu (Süer, 1987: 347). Ruslar kentte misafirdi ama nüfusları ev sahibi toplumun nüfusundan kat kat fazlaydı. 1 Ocak 1921'de General Kutepov'un komutanlığındaki Birinci toplam 25,868 kişi vardı. Ordu ile bağlantısı bulunmayan, sivil mülteci statüsünde 1,444 kadın ve yaşı 12'den küçük 314 çocuk da gelmişti. Askeri birlikler Gelibolu'ya 8 km mesafede bulunan bir arazide çadırlara yerleştirilmişti (Lukas, 2019).

Gelibolu, Birinci Dünya Savaşından itibaren adeta çökmüş bir kentti. Bu nedenle Beyaz Ordu askerleri, kamplardaki yaşam şartlarını iyileştirmek ve günlük hayatı sürdürebilmek için gerekli çalışmalara hemen başladılar. Böylece Gelibolu Mucizesi olarak adlandırdıkları süreç başlıyordu. Tüm olumsuz koşullara karşın günlük hayatı yaşanılır kılmamanın, zenginleştirmenin yollarını aradılar. Uzun ve zahmetli çabalardan sonra barınma yerlerini normal bir yaşam şekline uygun hale getirdiler. Gelibolu'da açlık ve yerleşim sorunlarının çözümünden hemen sonra, Kolordu'nun katmanları Kırım'ın boşaltılmasından sonra uğradıkları düşünsel ve moral şaşkınlıktan kurtulmaya başladılar. 1921 yılı Mart ayından başlayarak, Kolordu bünyesinde, kültürel ve toplumsal etkinliklerde bulunan gruplar oluşmaya başladı. Teknik alay, hızlı bir çalışma ile kamptan kente uzanan dekovil hattını kurdu; liman, hamam, mutfak ve fırın inşa etti; kentin su şebekesini onardı. Her yerde Rus çocuklarının gürültüsü ve Rusça konuşmalar duyuluyordu. Önce kreş açıldı; ardından lise kuruldu.

Ruslar, güzel sanatların çeşitli dallarında açtıkları kurslarla, sergiledikleri etkinliklerle Gelibolu'da kültürel, sanatsal ve sportif yaşamı canlandırmıştı. 800 kitaplı bir kütüphane ve okuma salonu da faaliyete geçmişti. Kentteki 1.000 kişilik tiyatrodaki ve 2.500 kişilik kamp tiyatrosunda aralarında Çehov, Gogol, Leonid Andreev, Ostrovskiy gibi tanınmış yazarların oyunlarının da yer aldığı 80'den fazla oyun sahnelenmişti (Lukas, 2009: 295; Süer, 1987: 338). Bir müzik grubu da sık sık çevre köy ve kasabalara turneler düzenliyordu. Bu etkinlikler gibi daha birçok şey yerel toplum için oldukça yeni görünüyordu. Hamzakoy'daki deniz banyoları ve akşam saatlerinde deniz fenerine giden yolda yapılan gezintiler de bunlar arasındaydı. Genellikle akşamları evden çıkmayan yerel sakinler üzerinde Rusların bu geleneği de etkili oldu. Kentte açılan üç restorana genellikle yabancılar gelmekteydi. Limandaki Türk kahvelerinin duvarları Rus ressamların resimleriyle doluydu (Lukas, 2009: 285; Bakar, 2003: 183). Gelibolu'da

spor da yaşamın bir parçasıydı. 23 futbol takımı ortaya çıktı ve maçlar oynandı. Beyaz Ordunun Gelibolu'dan ayrılmasından sonra 'Gelibolu' adını alan, Bulgarları astronomik bir skorla yenen ve daha sonra ünlü Çek takımlarıyla maçlar yapan 'Birinci Kolordu Futbol Takımı' böyle doğmuştu (Uturgauri, 2015: 78).

Yüzbaşı Rayevski Gelibolu anılarını yazdığı günlüğünde: “sanki on yıldır buradaymışız ve daha on yıl kalacakmış izlenimi oluşturduklarımı” aktarmaktadır (Rayevski, 2009: 86). Gerçekten de birkaç ay içinde Gelibolu adeta küçük bir Rus mekânına dönüşmüştü. Nitekim, kısa bir süre sonra Rusça tabelalar, afişlerle, her sokakta duyulan Rusça kelimelerle, şarkılarla, evlerin duvarlarını süsleyen Kremlin manzaralarıyla Gelibolu, üç yıl sürecek renkli ve hüzünlü bir hayat yaşamaya başlamıştı.

Türkler ve Ruslar gündelik hayatı birlikte yaşamaya başlamışlardı: “Gri sokaklara sarmaşıkla kaplanmış çeşmeler renk katıyordu. Bu çeşmelerde bizim Rus kadınları eline geçen çeşitli kaplarla, Türk kadınları ise elinde testilerle sıra beklerdi. Bu kuyrukta birbirleri ile sakalaşarak vakit geçirirlerdi.” (Gelibolu Almanağı, 1923).

Gelibolulu Ruslar tarafından kaleme alınan ve 1923 yılında Berlin'de basılan kitapta o günler için Ruslar duygularını şöyle ifade ediyordu:

“...Türkler fakirdiler. Fakat Rus Kolordusu mensupları her zaman kendi “kardeşlerini” (Kardeş kelimesi Rusça metinde Türkçe yazılmıştır) ve onların iyi niyetlerini hiçbir zaman unutmadılar. Türkler Rus aileleri evlerine kabul ettiler. Çok yardımcı oldular. Rusların yerleşmeleri için yurtlar oluşturdular. Bazı camileri, hanları, okulları Ruslar için düzenlediler. Hatta bazı günler kutlamalar için camilerini bile bizlere (Ruslara) açtılar.” (Gelibolu Almanağı, 1923).

Yüzbaşı Nikolay Rayevski, Gelibolu günlüğünde “Rusların Gelibolu'dan gitmesiyle kent ölü bir şehre dönüşeceği için Türklerin endişeli olduğunu; kendilerini bir akraba kadar yakın hissettikleri Gelibolu ile vedalaşmanın büyük üzüntü verdiğini” yazmaktadır. İskeleyle koşan kent halkının yanı sıra kadınlar da pencerelerden mendillerini ve çarşaflarını sallayarak Ruslarla vedalaşıyordu (Rayevski, 2009: 168).

Bilindiği gibi Beyaz Ruslar Gelibolu'ya, 1920 sonlarında, 22 Kasım 1920'de geldiler. Gelibolu'dan programlı tahliyeler Ağustos 1921'de başladı. 1922 başında Gelibolu'nun tahliyesi neredeyse tamamlanmıştı. Son göçmenleri almaya gelen 'Akdeniz' adlı gemide yer olmadığı için General Martinov komutasında bin beş yüz kişi Gelibolu'da kaldı. Martinovcular ancak 5 Mayıs 1923'te, Sırbistan'a gitmek üzere Gelibolu'dan ayrılabilmişti. Böylece Beyaz Rusların zorunlu Gelibolu gurbeti de noktalanmış oldu (Acar, 2016: 31.; Bakar, 2003: 120-121; Uturgauri, 2015: 111).

1920-1923 yıllarında Türkler ve Ruslar Gelibolu'da insani dayanışma ve yardımlaşmanın en etkileyici örneklerini sergilediler. Üç

yıl boyunca iki toplum arasında hiçbir ihtilaf yaşanmadı. Bu durum askeri hukukçuları bile hayrete düşüren bir konu olmuştur (Lukas, 2009: 286). Beyaz Rusların yurtlarından çok uzakta, büyük bir yokluk içinde yeniden bir yaşam kurdukları Gelibolu Rus tarihi içinde çok önemli bir sembol değere sahiptir. Gelibolu bir bakıma, Beyaz Rus kültürünün doğum yeri olmuş ve buradan dünyaya yayılmıştır. Kısa sürede Gelibolu'da adeta küçük bir Rusya meydana getirilmişti. Bu durum Gelibolu kampını Limni, Çatalca, Polonya, Estonya ve Çin'deki diğer kamp yaşamlarından belirgin bir şekilde ayırmıştır. 'Sürgündeki ortak hafızayı' Gelibolu şekillendirdi. Gelibolu deneyimi askerler arasında onur, haysiyet ve yurtseverlik ile özdeşleştirildi ve 'Gelibolu kardeşliği' yüceltildi. (Shmelev, 2008: 198-201'den aktaran Macar ve Macar, 2010:166).

Çok çeşitli ülkelere dağılmış bulunan Beyaz Rus aileleri için de Gelibolu çok özel anlamlar taşımış; yaşadıkları çeşitli zorluklara rağmen Gelibolu'daki geçmişleri ile her zaman gurur duymuşlardır. Gelibolu'da yaşadıklarını hiçbir zaman unutmayan bu insanlar, Gelibolu gurbetinden sonra yaşadıklarını "Gelibolu Mucizesi" olarak adlandırmış (Uturgauri, 2015: 80) ve Gelibolu'daki, Türkiye'deki kardeşlerini her zaman teşekkürle anmışlardır. Gelibolu, buradan dünyanın çeşitli ülkelerine dağılan "Gelibolulu Ruslar"ın torunları tarafından yeniden doğum yeri ve varoluş kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Gelibolu'da Ruslardan Geriye Kalanlar

Gelibolu gurbetini yaşayanların tamamı Gelibolu'dan ayrılarak dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmışlardır. Bu misafirlik döneminde sadece Gelibolu merkezinde 49 Rus kadını Gelibolu'da evlilik yapmış; yaklaşık 10 Türk kadını da Rus subayının eşi olmuştu (Lukas, 2009). Üç Rus subayı da Gelibolu'ya yerleşmişti. Bunlar, Rus Mecit, Rus Muhittin ve Sokrat isimleriyle tanınan Beyaz Ordu mensuplarıdır (Çalışkan ve İbrahimov, 2019: 96).

Günümüzde kent içinde Rusların okul olarak kullandığı bazı binaların yanı sıra, üst rütbeli subayların kaldığı bazı yapılar halen ayakta. Bununla birlikte Fransız Mezarlığı içindeki General Federof'un çocuğuna ait bir mezar yeri dışında somut herhangi bir unsur artık bulunmamaktadır. Beyaz Ruslar'ın geride bıraktığı anıt mezarlıklar, dekoliv hattı da zaman içinde ne yazık ki dağılmıştır. Ruslar Gelibolu'dan ayrılırken 342 kişiyi Gelibolu'da oluşturdukları Rus Mezarlığına defnetmiş ve burada bir anıt inşa etmişlerdi (Çalışkan ve İbrahimov; 2019: 90).

Gelibolu'da Ruslardan kalan anıtlar ve kültürel izler Rusların ayrılmasıyla zaman içinde silinmiştir. Rus mezarlığındaki 1921 yılında açılışı yapılan anıt da bunlardan biridir. Gelibolu'da geçmişin anıları, 2008 yılında aslına uygun olarak yeniden inşa edilen bu anıt ile

yaşatılmaktadır. Bu süreç, Türkiye-Rusya ilişkilerinde kısa sürede önemli gelişmelere yol açmıştır. Anıt, 17 Mayıs 2008'de geniş katımlı bir törenle açıldı. Anıtın açılışına Rusya ve Türkiye'nin resmî temsilcileri; Fransa, Belçika, ABD, Almanya ve İsviçre'den gelen "Gelibolulu Rusların torunları" ve yerel halk katıldı. Beyaz Rus hareketinin kısa tarihi içinde gerçekleştirilen az sayıdaki anıttan biri durumundaki Gelibolu Rus Anıtı, günümüzde iki önemli Avrasya ülkesinin iyi komşuluk ilişkilerinin ve kültürel diyalogun bir sembolü durumundadır.

Beyaz Rusların Gelibolu'daki yaşamları, yaşam alanları, günümüze ulaşmayan yapıları vb. konular, bugüne değin araştırmacıların sürdürdüğü çalışmalarla önemli ölçüde belgelenmiştir. Tarihsel bakımdan çok uzak bir geçmiş olmasa da Gelibolulu Ruslardan yöreye miras kalan sınırlı objeler ve anıtsal yapılar günümüze ulaşamamıştır. Bu bakımdan, Gelibolu'da yaşanan geçmişe bir saygı duruşunun ifadesi olarak anıtın yeniden inşası, iki ülke arasında bir kültür köprüsü kurulmasını sağlamıştır. Anıtın ve hemen yanında küçük bir müze işlevi gören ünitenin de açılmasıyla Gelibolu'ya ve Çanakkale'ye Rusya'dan yapılan ziyaretler de her geçen gün artmıştır.

Öneriler

1. 100. Yıldönümlerinin Türk-Rus Toplumsal Forumu Eş Başkanlıkları seviyesinde ele alınması yararlı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bizim düşüncemiz, 100. yıl dönümüne ilerleyen bu sürecin iyi değerlendirilerek, Gelibolu'daki tarihsel ortak mirasın sürekli gelişme faktörüne dönüştürülmesi ve iş birliğinin kalıcı örneklerinin ortaya çıkarılması; işbirliği görünürlüğünün artırılmasıdır.
2. Gelibolu ve Çanakkale'nin tüm dünyaya örnek olan tarihsel geçmişi, sadece belirli günlerdeki turist beklentisi kalıbının dışına taşmalıdır. Bu nedenle konuyla ilgili oluşturulacak politikanın, Rusların Gelibolu'ya yapacağı ziyaretler dönemiyle sınırlı olmadığı; geçmişten gelen bu potansiyelin yöre kalkınmasına sağlayacağı (ekonomik, kültürel iş birliği, ortak çalışma alanları vb.) yararları odaklanması gereklidir.
3. Gelibolu Rus anıtının hemen yanında, daha çok geçmişe ait fotoğrafların ve anı defterinin yer aldığı küçük bir salon bulunmaktadır. Ne yazık ki burası geçmişe ait çeşitli materyallerle zenginleştirilmeyi beklemektedir. 100. yıl dönümü anısına Beyaz Ruslar'ın İstanbul ve Gelibolu yaşamını açıklayan bir serginin hazırlanması oldukça isabetli bir iş olacaktır. Beyaz Ruslar'ın o döneme ait eşyaları ve materyalleri, o günlere ait fotoğraf ve açıklayıcı yazılar ve şarkılar eşliğinde birlikte sunulabilir. Metinler Türkçe, Rusça ve İngilizce olabilir. Hazırlanacak sergi fiziksel bir

sergi olmanın yanında sanal/interaktif bir formda da düzenlenebilir. Fiziksel materyallerin dijital ortama aktarılmasıyla bu sergi internet aracılığıyla dünyanın her yerinden ziyaret edilebilir. Bu sergi fiziksel olarak da 2020-2023 döneminde Gelibolu, Çanakkale, İstanbul, Antalya, Muğla, Alanya ve Ankara’da tekrarlanabilir. Bu alandaki tecrübeleri nedeniyle St. Petersburg ve Moskova’daki askerî müzeler, Gelibolu Torunları Derneği (Paris), Soljenitsin Vakfı ve St. Andrew Vakfı da bu çalışmalara destek sağlayabilir. Her iki ülkenin Kültür ve Turizm Bakanlıkları da maddi ve teknik desteği üstlenebilir. Çeşitli illere taşınabilir olacak fiziksel sergilerin açılış ve tanıtımları da Türkiye ve Rusya STK’larının, Türk Rus toplumlarının buluşmasına aracılık edecektir. Türkiye Rusya arasındaki tarihsel ve kültürel bağların tanıtımı böylece daha geniş kesimlere ulaşarak, görünürlüğü artacaktır.

4. Geçmişte Gelibolulular, yani hem yerel sakinler hem de Beyaz Ruslar beşeri medeniyete insani dayanışma konusunda iyi bir örnek oluşturdular. Ulusal tarihimizin gurur verici Gelibolu sayfaları birlikte neleri başarabileceğimiz konusunda Türkiye ve Rusya gençliğine de yol gösterici ve ilham verici olacaktır. 100. yıldönümünde (2020-2023) Türkiye ile Rusya arasında, çeşitli öğrenim kademelerindeki 100 öğrencinin karşılıklı ziyaretinin sembolik değeri olacağını da düşünüyoruz. Gelecekte iki ülke arasında turizm ve kültür elçileri olarak göreceğimiz bu öğrencilerin Rusya ve Türkiye’de bulunan doğal, tarihi ve kültürel turizm çekiciliklerini ziyaret deneyimleri çok anlamlı olacaktır. “100. Yıldönümü Anısına 100 Öğrenci Karadeniz’in Kıyılarını Birleştiriyor” adlı bu gezi-eğitim programı oldukça anlamlı, işlevli ve yankı uyandırıcı olacaktır.
5. Nitekim iki ülkenin sahip olduğu seçkin doğal, tarihi ve kültürel kaynakların karşılıklı olarak tanıtımına da büyük ihtiyaç bulunuyor. Bu nedenle Türkiye ve Rusya’nın tarihi, coğrafi, kültürel bakımdan seçkin turizm çekiciliklerini karşılıklı olarak tanıtmayı amaçlayan kitaplar yoluyla, iki ülke arasında turizmin niteliğini geliştirme sürecine destek sağlanabilir. Bu tür ihtiyaç duyulan kitaplar, “100. Yıldönümü Anısına 100 Öğrenci Karadeniz’in Kıyılarını Birleştiriyor” projesi kapsamında da üretilebilir. Önerilen bu ziyaret programları aynı zamanda eğitim ve bilimsel amaçlı olarak planlanabilir. Bu nedenle ziyaretlerin jeomorfolojik çekicilikler (Pamukkale, Kapadokya, Dağlık alanlar vb.), Hidrografik çekicilikler (Akarsular, Göller, Sulak Alanlar vb.), Korunan alanlar (Milli parklar, UNESCO Dünya Miras Listesindeki yerler vb.), tarihi, coğrafi, kültürel bakımdan önem taşıyan seçkin örneklerin yer aldığı çevreleri hedeflemesi amaçlanmalıdır. Bu programın hazırlanması ve uygulanması, bilimsel iş birliği ve kültürel diyalog

süreçlerine de olumlu katkılar sağlayacaktır (Çalışkan ve İbrahimov, 2019:225).

6. Beyaz Rusların Gelibolu yaşamını konu alan Türkiye-Rusya ortak yapımı bir film ya da belgesel film, iki ülke arasında kültürel, sanatsal işbirliğine güçlü bir katkı sağlayacaktır. 100. Yıldönümünün anısına Türkiye ve Rusya'nın ortak bir film projesi oldukça etkileyici sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Fakat böyle bir projeyi hayata geçirmek için vakit kaybedilmemelidir. Çünkü tarihsel ve kültürel arka plan günümüzde hızla değişime uğramaktadır.

Çanakkale, 'Barış Kenti' olarak günümüzde bir marka şehir özelliği kazanmıştır. "Barış" teması içinde 'Gelibolulu Ruslar' için de yer açılarak, Çanakkale turizmüne yeni bir hedef ve yön kazandırılabilir. Gelibolu ve Çanakkale'de 100. Yıldönümü anısına ortaklaşa düzenlenecek maraton koşusu, sanat festivalleri, resim ve fotoğraf sergileri, konserler, bisikletli ve motosikletli Gelibolu yarımadası turları, Türkiye ile Rusya arasında kültürel ilişkilere büyük katkılar sağlayacaktır. Bilindiği gibi, Beyaz Rusların Gelibolu yaşamında spor faaliyetlerine özel bir önem verilmişti. İlk futbol takımları 1921 yılı Mart ayında ortaya çıkmaya başlamıştı. Kolordu bünyesinde bu dönemde oluşturulan futbol takımlarının sayısı 23'ü bulmuştu. Nitekim 30 Mart 1921'de tüm futbol takımlarının katılımıyla I. Kolordu Kupası maçları düzenlenmişti. Çok renkli geçen bu karşılaşmaları Türkler ve Senegallilerin de izlediğini Rusça kaynaklardan öğrenmekteyiz. 1921 yılı Temmuz ayında düzenlenen I. Kolordu atletizm müsabakalarına ise 220 atlet katılmıştı. Uluslararası kuralların göz önünde tutulduğu bu müsabakalarda 100 m. ve 1500 m. koşuları, uzun atlama, yüksek atlama, sırıkla yüksek atlama, cirit atma, disk atma, çekiç atma müsabakalarıyla, yüzme, kule atlama, su topu gibi su sporları da yer almaktaydı (Süer, 1987:336).

1921 yılında Gelibolu'da yapılan futbol turnuvalarını günümüzde yeniden hatırlamak oldukça etkileyici olacaktır. Türkiye'de futbola ilgi çok yüksektir. Bu kapsamda Türkiye ve Rusya milli futbol takımları dostluk maçı yapabilir ya da iki ülkenin tanınmış futbol takımları arasında Çanakkale, İstanbul, Ankara, Antalya illerinde düzenlenecek karşılaşmalar (100 Yıl Dostluk ve Barış Kupası) konuya dünya ölçeğinde ilgi çekecektir. Atletizm yarışmaları ve su sporları turnuvaları da yine 100. yıldönümü etkinlikleri kapsamında düzenlenebilir. Bu vesile ile gerçekleştirilecek uluslararası organizasyonlar Türkiye ve Rusya arasında gelişen iş birliğini dünyaya tanıtmaya yardımcı olacağı gibi, savaş dönemlerinin trajedisinin ve barışın paha biçilmez kıymetinin bir kez daha anlaşılmasına Gelibolu üzerinden katkıda bulunacaktır.

7. Rusların Gelibolu’da ilk öğrendiği kelimelerden biri, Gelibolululara seslenirken kullandıkları ‘kardeş’ kelimesi olmuştur. ‘Gelibolu Kardeşliği’ni yaşatmak ve geleceğe taşımak için günümüzde başvurulacak yeni araçlar bulunmaktadır. Bilindiği gibi belediyeler arasında uluslararası kardeş şehir protokolleri, ülkeler ve toplumlar arasında iş birliği ve ilişkiler geliştirilmesine büyük katkılar sağlamakta; kamuoyunda da büyük ilgi uyandırmaktadır. Rusya ile Türkiye’nin çeşitli belediyeleri arasında mevcut kardeş şehir anlaşmaları, 100. Yıldönümü sürecinde yeniden ele alınabilir. 2018 yılı itibariyle, Türkiye ile Rusya arasında 31 kardeş şehir protokolü bulunmaktadır (Çalışkan ve İbrahimov, 2019:228). Ancak bunların birçoğu belediye başkanlarının değişmesi sonrasında karşılıklı olarak unutulmuş ve işlevsiz kalmıştır. 100. Yıldönümleri sürecini önemli bir fırsat olarak görerek mevcut kardeş şehir ilişkilerini canlandırmak, etkin ve verimli yeni kardeş şehir ilişkileri geliştirmek de çok yararlı olacaktır.

Tablo 1. Türkiye’nin Rusya’daki kardeş şehirleri (protokol tarih sırasına göre)

Sıra No	Türkiye	Rusya	Bakanlık Onay Tarihi
1	Samsun (Havza)	Maykop-Koşehabl	18.07.1997
2	İstanbul (Büyükşehir)	St.Petersburg	19.02.2001
3	Trabzon (Merkez)	Krasnodar	22.08.2001
4	Antalya (Kemer)	Krasnogvardeyski	21.02.2003
5	Antalya (Türkler)	Zelenogorsk	15.10.2003
6	İstanbul (Eyüp)	Krasnogvardeyski	01.11.2004
7	İzmir (Gaziemir)	Volvograd	23.09.2005
8	Antalya (Kemer)	Yoşkar Ola	24.11.2005
9	Denizli (Merkez)	Samara	20.01.2006
10	Çanakkale (Gelibolu)	Puşkin (St.Petersburg)	18.07.2006
11	İzmir (Büyükşehir)	Volgograd	07.08.2006
12	İzmir (Çeşme)	Moskova – Serpukhov	09.07.2007
13	Samsun (Büyükşehir)	Novorossisk	28.09.2007
14	Muğla (Armutalan)	Klımovsk	09.07.2008
15	İstanbul (Güngören)	Kayakent	07.11.2008

16	Karabük (Safranbolu)	Elabuga	27.01.2009
17	Bursa (Büyükşehir)	St.Petersburg	19.01.2010
18	Erzurum (Yakutiye)	Serpukhov	08.02.2011
19	Amasya (Hamamözü)	Bol'shoy Kichmay (Krasnodar ey.)	05.10.2011
20	Sakarya (Büyükşehir)	Yaroslavl	26.10.2011
21	Trabzon (Merkez)	Sverdlovsk bölgesi Yekateringburg	05.01.2012
22	Denizli (Akkent)	Kaluga vilayeti Jukov ilçesi	14.02.2012
23	Gaziantep (Büyükşehir)	Ufa	23.07.2012
24	Mersin (Büyükşehir)	Ufa	23.07.2012
25	Adana (Ceyhan)	Belorechensky	03.09.2012
26	Antalya (Demre)	Kronstadt	14.12.2012
27	Antalya (Büyükşehir)	Vladimir	08.03.2013
28	Antalya (Büyükşehir)	Omsk	08.03.2013
29	Antalya (Alanya)	Murmansk	09.06.2014
30	İzmir (Çeşme)	St.Petersburg	25.09.2014
31	Ankara (Büyükşehir)	Moskova	27.10.2015

Kaynak: Dış İşleri Bakanlığı ve İç İşleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Kardeş Kent İstatistikleri.

8. Beyaz Ruslar Gelibolu'dan ayrılmadan önce, onların anısına sokaklardan birine General Vrangeli'nin ismi verilmişti (Volkov 2003: 221). Fakat günümüzde böyle bir sokak adı yoktur. Bunun için Gelibolu'da bir cadde ya da sokağa, Beyaz Ruslar Caddesi/Sokağı adının verilmesi, geçmişte iki toplum arasında kurulan kültürel ve insani bağları yeniden hatırlatmak ve yaşatmak yararlı bir girişim örneği olacaktır. Sokak ya da caddede "Beyaz Rusların Gelibolu Yaşamını" kısaca ve açıklayan bir metin levha olarak yer alabilir. Gelibolu'da çok iyi bilinmeyen bu tarihsel geçmiş, mekanın kültürel hafızasını da yaşatmak anlamına gelecektir. İki ülke kamuoyunda pozitif gündeme katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde, mütakabiliyet esasları çerçevesinde, Rusya'da da bir sokak ya da caddeye "Gelibolu (Gallipoli)" adı verilebilir. Rusya'da, Beyaz Rusların Türkiye'ye ulaşan tahliyelerin

de yapıldığı bir şehir olarak Novorossiysk bunun için oldukça uygun olabilir

Gelibolu'da yaşayan Ruslar'ın 1921 yılında buradaki mezarlık ve anıt ve çevresini ağaçlandırdıklarını; çevresine oturma bankları koyarak adeta küçük bir park meydana getirdiklerini biliyoruz. Gelibolu ahalisi o günlerde akşam gezintileri için buraya gelerek vakit geçirmektedir. Günümüzde Gelibolu Rus Anıtı ve çevresi ağaçtan yoksun durumdadır. Oysa gerek anıtın çevresi gerekse anıta ulaşan yolların kenarında ağaçlandırma yapmaya elverişli pek çok alan vardır. Bu nedenle araştırma merkezimiz TURUSIA koordinasyonunda 100. Yıldönümü Anısına Gelibolu'daki Rus mezarlığı ve anıtı çevresinde 100 ağaç dikimi etkinliğini planlamaktayız. Türk Rus Toplumsal Forumu Türkiye Eş Başkanlığı Yönetimi, Gelibolu Belediyesi, Rossotrudnichestvo Federal Ajansı Türkiye Cumhuriyeti Temsilciliği (Ankara Rusya Bilim ve Kültür Merkezi) ve Ankara Türk Rus Dostluk Evi de bu etkinliğin paydaşlarıdır.

Rusların Gelibolu'ya ayak bastığı 22 Kasım 2020 günü, 100. Yıldönümü anısına, Rusya Coğrafyasını temsilen 50 adet huş ağacı, Türkiye Coğrafyasını temsilen 50 adet Anadolu cınarı ile iki ülke arasında kardeşliği ve barışı simgeleyen zeytin ağaçları dikmeyi planlıyoruz. Pandemi nedeniyle salon etkinliklerinin kısıtlandığı bir dönemde, Kasım ayının ağaç dikimi için en elverişli aylardan birisi olması da güzel bir tesadüf olmuştur. Türkiye ve Rusya coğrafyasının sembollerinin, iki ülke arasında kardeşliğin sembolü olan anıt çevresinde 100. Yıldönümünde buluşması oldukça anlamlı olacaktır.

Pandemi sürecinin yatışmasıyla birlikte ilkbahara girerken, Türkiye ve Rusya'da "Türkiye Rusya Dostluğunun 100. Yıldönümü Hatıra Koruları ve Ormanları" oluşturulması da iyi bir fikir olabilir. Bu etkinliklerin kamuoyunda pozitif etkisi çok yüksek olacağı gibi, Türk Rus Toplumsal Forumu da kendi adını taşıyacak bu hatıra ormanlarla geleceğe bir hatıra ve eser bırakmış olacaktır.

Sonuç

2020'de Türkiye ve Rusya'nın Gelibolu kardeşliği ve dayanışmasının 100. yıl dönümü anılmaya başlanacaktır. Beyaz Ruslar Gelibolu'ya ilk olarak 1920 yılı Kasım ayında gelmiş; son katile de Mayıs 1923'te Gelibolu'dan ayrılmıştı. Dolayısıyla, 2020-2023 yıllarını kapsayan 4 yıllık bir dönem önümüzde uzanmaktadır. Bu 100. yıl dönümü teması, komşuluk ilişkisine sahip iki ülke toplumlarının zor zamanlarda gösterdiği dayanışma ve kardeşliği yeniden hatırlamaya bir çağrıdır. 100 yıl önce Gelibolu'ya sığınarak zorunlu bir gurbet yaşayan

Beyaz Rusların anısı, komşu ulusları barış içinde bir araya getirme misyonunu halen sürdürmektedir. Bir zamanlar Gelibolu'da yaşayanlar, günümüzde Türkiye ve Rusya'ya ortak tarihsel ve kültürel bağlarını hatırlatarak, kültürel diyalogu ve iş birliğini geliştirmek için güçlü bir çağrıda bulunmaktadır.

“Gelibolu Kardeşliği”nin 100. Yıldönümü sürecinde gerçekleştirilecek etkinlikler Türk Rus Toplumsal Forumu'nun Türk Kanadı Eş Başkanlığı tarafından dikkatle takip edilmekte; ÇOMU Türkiye Rusya İşbirliği Araştırma Merkezi (TURUSIA) ile Müzecilik ve Kültürel Miraslar Yönetimi Bölümü de koordinasyon sürecine katkı sağlamaktadır. 100. Yıldönümünde Gelibolu'ya odaklanan çalışmaların, iki ülke arasında bilimsel, kültürel, sektörel, sanatsal, kültürel ve sportif iş birliğini çok ileri seviyelere taşıyacağını değerlendirmekteyiz.

Önümüzdeki süreçte, pandeminin etkisinin zayıflamasıyla birlikte 100. Yıl Dönümü Temalı etkinliklerin gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir. Pandemi döneminin kısıtlamalarının var olduğu bugünlerde önümüzdeki dönemin en iyi şekilde planlaması sağlanmalıdır. Böylece pandemi döneminin yol açtığı kayıp zamanlar telafi edilebilir. Ayrıca Gelibolu'nun 100. Yıl Dönümü teması Gelibolu'daki etkinlik ve toplantılarla sınırlı kalmamalı; Gelibolu teması Rusya'ya da taşınmalıdır. Bizim düşüncemiz, 100. yıl dönümüne ilerleyen bu sürecin iyi değerlendirilerek, sürekli gelişme faktörüne dönüştürülmesi; Türkiye'de ve Rusya arasındaki iş birliğinin kalıcı örnekleri ortaya çıkarılarak, kamuoyunda görünürlük artırılmalıdır.

Türkiye Rusya ilişkilerinde 100. Yıldönümü temaları kapsamında düzenlenecek çeşitli etkinliklerin (uluslararası çalıştaylar ve sempozyumlar, çeşitli sektörel buluşmaları ve yeni yaklaşım arayışlarını ortaya çıkaracak etkili yuvarlak masa toplantıları, sergiler ve çeşitli tanıtıcı faaliyetler vb) her iki ülkede ortaklaşa düzenlenmesini planlamak için “100. Yıl Komisyonu” kurulmasının gerekliliği oldukça açıktır. Kamuda ve özel sektörde sanayi, tarım, ticaret, turizm sektörlerinin temsilcileri ile eğitim, bilim, kültür ve sanat dünyasının aktörleri de 100. Yıldönümleri süreci ile daha fazla etkileşim için desteklenmeli ve bilgilendirilmelidir.

Bilindiği gibi Gelibolu'da zorunlu gurbeti yaşayanlar çeşitli milletlerin mensubuydular. Beyaz Rusların içinde çoğunlukla Ruslar olmakla beraber, birçok milletten kişiler de vardı (Ruslar, Ukraynalılar, Rumlar, Tatarlar, Çerkezler, Türkmenler, Kalmuklar, Gürcüler, Ermeniler, Yahudiler vs.). Gelibolu'daki mülteciler arasında Romanya, Polonya, Litvanya, Estonya, Gürcistan, Finlandiya, Azerbaycan, Almanya vb. ülkelerin vatandaşları olduğunu da biliyoruz. Sonuçta Beyaz Rus tabiri, bir ırk ve milleti değil, 1919-1920 yıllarında Türkiye'ye sığınan Bolşevik karşıtı topluluğu temsil için kullanılan siyasi bir tabirdir (Bakar, 2012: 39; Deleon, 2003: 11-12). Bunun yanı sıra Gelibolu'dan ayrılanlar Sofya, Belgrad, Berlin, Paris, New York,

Sao Paulo vb. dünyanın çeşitli şehirlerine dağıldılar. Gelibolulu Rusların torunları dünyanın çeşitli ülkelerinde hayatlarını sürdürmektedir. Esasen bu benzersiz duruma dayanarak, Gelibolu ile çeşitli dünya ülkelerinde dağılıp gösteren bu topluluklar arasında yeni bağlar kurulması mümkündür. Böylece Gelibolu olgusu tarihsel misyonu aracılığıyla Türkiye'yi dünya ile bütünleştiren yeni kültürel köprüler inşa edebilir.

Tarihte iki ülke arasında kardeşliğin temelini atıldığı Gelibolu, günümüzde Türkiye ile Rusya'nın yeni buluşma mekanını temsil etmektedir. 100. yıldönümü hedeflerimizden biri de iki ülkenin kardeşlik ve dostluk sembolü durumundaki Gelibolu anıtının önünde en üst düzeyde buluşmaların sağlanması olmalıdır.

Kaynakça

- Acar, K. (2016). "Ruşça Kaynaklarda Gelibolu ve Beyaz Ruslar", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı: 201-33.
- Bakar, B. (2012). *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*. İstanbul: Tarihçi Kitapevi.
- Gelibolu Almanığı, Russkie v Gallipoli; Sbornik Statei, Posviashchennyi Prebyvaniu I-Go Armeiskago Korpusa Russkoï Armii V Gallipoli (Russkoï Armii V Gallipoli)*, Baumgarten V. F. (Ed.) (1923), Berlin.
- Çalışkan V., İbrahimov A. (2019). *Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü (1920-1923/2020-2023)*, Olcay T., İbrahimov A., Çalışkan, V. (Ed.), Ankara: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, V., Braslavsky, R., Kozlovskiy, V., Lomonosova, M. (2018). "A Helpful Perspective To Strengthen The Tourism Relation Between Turkey And Russia: Social And Cultural Convergence", XVIII. Ecsbs /European Conference On Social And Behavioral Sciences, Bucharest, Romania, 5-7 September.
- Lukaş I. (2009). "Kutep Paşa", General A. Kutepov, Moscow: Posev Yayınevi.
- Macar, O. D., Macar, E. (2010). *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, İstanbul: Libra Yayınevi.
- Rayevski, N. (2009). *Gelibolu Günlüğü-Zorunlu Bir Gurbetin Öyküsü*, İbrahimov A., Erten N.B. (Çev.), İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Shmelev, A. (2008). "Gallipoli to Golgotha: Remembering the Internment of the Russian White Army at Gallipoli, 1920-1923", *Defeat and Memory, Cultural Histories of Military Defeat in the Modern Era*, Macleod J. (Ed.), Basingstoke: Palgrave.
- Süer, A., (1987). "Gelibolu'da Ruslar", *Belleten*, Sayı 199, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uturgauri, S. N. (2015). *Boğaz'daki Beyaz Ruslar, 1919-1923*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Volkov S. (2003). *Russkaya Armiya na Çujbine. Gallipoliyskaya epopeya*, Moskva: Tsentrpoligraf.

MUSLIMS/BOSNIACS - A FACTOR OF TURKISH (NEO-OTTOMAN) INFLUENCE IN THE WESTERN BALKANS REGION

Müslümanlar/Boşnaklar – Batı Balkanlarda Türk(Neo-Osmanlı) Etkilerinin Faktörü

Rajko GNJATO*

Mirjana GAJIĆ**

Obren GNJATO***

Abstract

In the Western Balkans Region, especially in B&H (Bosnia and Herzegovina), the region of Raška and Kosovo and Metohija in Serbia and some municipalities in Montenegro, inhabited by Muslims, i.e. the Islamised Serbian population, in contemporary geopolitical circumstances, Turkey exerts a strong geopolitical influence with internal implications and relations between the Balkan states. At the same time, Turkey's geopolitical influence is an unavoidable factor of the Western Balkans geopolitical scene, primarily articulated by the influence of global geopolitical factors – the United States, the European Union, Russia and China.

Keywords: Western Balkans, Turkey, Neo-Ottomanism, Kosovo and Metohija, the region of Raška, B&H, Montenegro, Islamisation, ethnogenesis, geopolitics, disintegration, globalisation, deglobalisation.

Spatial determination and contemporary geopolitical context of the Western Balkans

The term Western Balkans refers to the area of the former SFR Yugoslavia, excluding the Republic of Slovenia and including the Republic of Albania. The separation of Slovenia from the area of the Balkans is based primarily on cultural and civilisational differences as well as indicators of the general development in relation to the rest of the Balkans, so most authors of different provenances classify Slovenia

* Prof. Dr.

** Prof. Dr.

*** Prof. Dr.

as a country of the Central European cultural circle. The term Western Balkans still bears a pejorative meaning, and basically implies economic, social and cultural backwardness, interethnic intolerance, political instability and unpredictability (Gnjato, 2011, p. 18).

The historical and geographical Balkans represents “the old Europe”, the cradle of Hellenic civilisation, the Byzantine Empire and the Orthodox religion in opposition to “the new Europe”, which inherits the cultural heritage of the Roman Empire, the Catholic Church and the cultural and historical period of the Renaissance (Grčić, 2013, p. 41).

In the same way as it has been in the past few centuries, the Western Balkans today represents a space of permeation and, occasionally, of the conflict of the East and West cultures as well as the opposing political and economic interests of the great powers and regional associations. For these reasons, the area has been, and will continue to be, an inexhaustible source of regional instability and complex geopolitical processes, and a testing ground for politics and other forms of authority of the great powers too.

In contemporary circumstances, the key source of the internal instability appears as a consequence of the violent disintegration of SFR Yugoslavia, “the common state” of “the Yugoslav peoples”, and, at the same time, the emergence of new states, in which some ethnic groups lost the status they had had in “the collective state” and some got the one they had never had. To these destabilising factors, one should add the efforts of certain ethnic groups for the secession of a part of the sovereign states’ territory, which, presently, refers to the Albanian ethnic community, which, in every possible way, including the support of influential geopolitical factors from the West, and not only them, but also many countries from the region, carries out the long-proclaimed programmes of Albanian geopoliticians on the creation of the so-called “Greater Albania”. This implies the finalisation of the secession of Kosovo and Metohija from Serbia and the full status of this autonomous Serbian province within the UN, followed by the secession of parts of the former Yugoslav republics inhabited by a majority Albanian population and their annexation to the Republic of Albania. It includes the western part of FYR Macedonia, officially called Northern Macedonia at present, and the southeastern part of Montenegro, which mainly corresponds to the territory of the municipalities of Ulcinj and Tuzi, and a part of the municipality of Bar. Their merger with the Republic of Albania, as well as the merger with the “Independent Kosovo” and a part of the northern Greece, would mark the finalisation of the concept of the Greater Albania, adopted by the First Prizren League in 1878 at an assembly of the representatives of the Albanian people in Prizren.

Additional geopolitical instability and uncertainty in the Western Balkans is also produced by the current efforts of certain internal and

external geopolitical entities for the constitutional reorganisation of Bosnia and Herzegovina and Northern Macedonia (FYR Macedonia). Finally, one of the components of the geopolitical situation and future geopolitical processes in the Western Balkans is related to global and regional factors, which made some countries in this area opt for Euro-Atlantic or Eurasian integration (Gnjato, 2017, p. 415).

The new geopolitical reality on the global level has enabled a visible “return” of Russia to the Western Balkans, and ever more significant presence and influence of Turkey and China. Such a situation in the Western Balkans area produces a conflict of interest of the key geopolitical factors, presently the United States and the European Union on the one side and Russia and China on the other. Time has shown that the role of Turkey as a regional power is visible and based on historical assumptions as well as on the political and economic power which is at its disposal. On the other hand, the support for Turkish influence is made up of the Muslim or Bosniak population, which, in all possible ways, displays an emotional connection with the Turkish people and the Turkish state, in which it sees a “natural” protector of its cultural and political interests.

With the exception of Serbia and B&H, all Western Balkans countries are NATO member states today. However, the presence of military forces of certain Western countries is visible in both countries, so it practically presents the NATO presence. In Serbia, that presence is realised in the area of Kosovo and Metohija – the “temporarily” occupied part of Serbia, and in B&H, the Western military alliance, to a certain extent, is present in the entire area of this, in effect, divided state.

The geopolitical interests of the EU, as far as the issue of the Western Balkans is concerned, are only partially in correlation with the American ones, while the geoeconomic interests are completely the opposite. The EU, at least declaratively, is trying to achieve a “stable” Western Balkans region, tailored to the needs and interests of its leading countries, primarily Germany. One could say that the interests of the EU, primarily geopolitical ones, coincide, to a large extent, with the interests of modern Turkey, especially when the issues of the international status of Kosovo and Metohija and strengthening the unitary position of B&H are discussed. However, these interests are in direct collision with the interests of Russia, which sees its stronghold in Serbia, in the Republic of Srpska, and in Montenegro, i.e. in the cultural, civilisational and historical connection between the Russian and Serbian peoples.

On the other hand, in a broader geopolitical context, Russia’s role in the Western Balkans region must be viewed from the standpoint of the geopolitics of a multipolar world and opposition to globalism and American neocolonialism, aimed at destabilising and, then, disintegrating Russia.

Russia's present role in the Western Balkans should also be seen as its natural right to protect the basic cultural, historical and civilisational values of the Orthodox peoples, wherever they may be. With regard to Russia's "return" and its influence in the Western Balkans, it is necessary to emphasise its position as a permanent member of the UN Security Council, which it has used on several occasions in order to protect the international law and the legitimate interests of the Serbian people regarding "Kosovo" and "Srebrenica". Russia will, undoubtedly, continue to perform such a role in the future in all situations which are connected with the position of the Serbian people and the Serbian countries. In this regard, it is quite certain that the Western Balkans region will be, as it has been for centuries, a testing ground for various interests, and, also, influences of global geopolitical factors, among which the interests of Russia, as the global geopolitical factor and of Turkey, as the regional one, should certainly be put in the foreground.

Muslims/Bosniaks – An artificial ethnogenic form and a geopolitical factor of Turkish influence (Neo-Ottomanism) in Bosnia and Herzegovina and in the Western Balkans

Ethnically, Muslims of the Western Balkans are the product of centuries of cultural assimilation of the Slavic, predominantly Serbian population, under the auspices of the Ottoman Turkey. This process took place intensively in some parts of the former SFR Yugoslavia (Bosnia and Herzegovina, the region of Raška, Kosovo and Metohija, Old Serbia, and parts of Sylvania and Slavonia), as well as in the area where the state of the Albanian people was formed.

In the national sense, Muslims are the product of artificial ethnogenesis and political constructions of the former SFR Yugoslavia's regime. As an ethno-confession, to the greatest extent, Muslims were derived from the Serbian ethnos, and they received the status of a nation in 1971. By a political decision of the representatives of Bosniak political parties and various intellectual circles, on 27th September 1993, at the First Bosniak Assembly held in Sarajevo, a decision was made to constitute the Bosnian nation. This national determinant was preceded by a long period of ethnogenesis and articulation through various determinants. The first, and, at the same time, the most important period of the ethnogenesis of Muslims is related to the Islamisation of the Serbian population in the broader part of the Serbian ethnic area.

The problem of Islamisation of the Balkan Peninsula was meticulously dealt with by the Serbian historian and academician M. Vasić, who points out that the term Islamisation most often indicates the conversion of Christians to the Mohammedan faith (a process called Turkification by the common folk). Nevertheless, Vasić emphasises that Islamisation is a far more complex process, because Islam, in the time of

the Ottoman Turkey, appears in this region not only as a religion but also as a state and a civilisation. Namely:

“Turkish conquests and lengthy rule in the Yugoslav countries caused deep disturbances and major changes in the course of the historical development of the peoples of those countries, as well as other peoples living in the wider areas of southeastern Europe”. These disruptions and changes occurred in all areas of the social life of the conquered countries and conquered peoples, but they were most pronounced in their ethno-demographic, confessional, cultural, and civilisational development. They were reflected in the great migration movements of the population, in ethnic and religious changes, in the conversion of a significant part of Christians to Islam, in the spread and strengthening of Islamic and Oriental culture and civilisation ...

The main factors of Islamisation arose from the division of the population on religious grounds, on differences in the legal status and real life of Muslims (believers) and non-Muslims (infidels). According to the division, Muslims were considered subjects of the Empire in the full capacity, with all the rights and, theoretically, the prospects for a normal life and progress. In relation to them, non-Muslims were in a subordinate position. The religious inequality of Christians, their clergy, their cultural facilities and entire religious communities entailed discrimination on the political, socio-economic and cultural levels. Services in the apparatus of the state government and the judiciary were almost completely barred for Christians. Christians and Muslims were not equally burdened by the system of taxes and any other duties towards the state and their feudal lord... By converting to Islam, the convert changed his legal status and actual position. He became a full-fledged subject of the Empire, gained greater security and more favourable conditions for further life and progress” (Vasić, 2005, pp. 63–65).

Thus, discrimination, tax obligations, intolerance and terror against Christians were a part of the pressure on the local population to convert to the new religion. However, regardless of the pressure, efforts were made to show that the conversion to Islam had largely been voluntary, which is something that certain Bosniak intellectuals are trying to do even now. Yet, such an understanding is opposed by numerous historical facts. In individual cases, conversion was seemingly voluntary, but behind it, there stood an unenviable economic situation of the Christian, almost exclusively Orthodox, population and a terrible pressure.

“The factors of Islamisation were complex, still those of an economic nature had the strongest effect. This significantly strengthened the illusion of voluntariness of the very act of conversion to Islam ... In the first phase of its development, which lasted until the end of the reign of Mehmed II, the Conqueror, (1481), Islamisation in the South Slavic countries did not exhibit such a mass character. At the time, it was limited mainly to towns and was reduced to conversion of individuals and groups of the Christian population. At that stage, conditions were prepared for later mass Islamisation.

The second phase of the process of Islamisation began around 1480, took hold during the reign of Sultan Bayezid II (1481–1512), and culminated in the years and decades of the rule of his successors Selim I (1512–1520) and Suleiman II, the Lawgiver (1520–1566). It was the time when there was a clear primacy of the spiritual over the secular authority, an age in which ‘political power represented only a means of applying the

Sharia: 'The state is subject to religion'. For this reason, the ulema considered the secular authority subordinate to itself and fought to implement such a theory into practice'. Using its dominant role in all spheres of social and political life in the country, it significantly influenced religious relations and religious life in the Empire, so Islamisation in that period took on wide proportions.

The mass character of Islamisation in the Yugoslav countries and on the entire Balkan Peninsula, at the end of the 15th and in the 16th century, is reflected in the Ottoman Turkish census books (tahir defterleri) of certain sanjaks established in the areas referred. Numerous other historical sources, both those of Turkish and those of Christian provenance, mention it. In one Slavic account from the times of the reign of Selim I, it is written that the sultan sent his vizier to Macedonia with 33,000 soldiers, with an order to convert all from the city of Drama to Bosnia" (Vasić, 2005, pp. 65–69).

Vasić states that:

"some of the older Serbian records from the first decades of the 16th century speak of mass conversion of the population in Bosnia, which is confirmed by the data of the above mentioned Turkish census books. From the eighties of the 15th century to the end of the 16th century, the religious structure of the population was radically altered. The 1604 census of the Bosnian sanjak shows that the majority of the population in that sanjak are Muslims.

Radical changes in the same period also took place in the religious structure of Herzegovina. According to the data provided by A. Aličić, 85% of the population of that sanjak, except for those who had the status of Vlachs at the end of the 16th century, were Muslims ... During the times of mass Islamisation in Bosnia and Herzegovina, Islam spread relatively intensively in other Yugoslav countries too. In Serbia, the process of Islamisation was felt more in the towns and their immediate surroundings and less in the interior of the country. ... The population of the Podrinje, some villages around Belgrade, Novi Pazar, Leskovac, Vranje, Prizren, Đakovica and Peć were affected to a somewhat greater extent by this process. Near Prizren, the villages of the Opolje nahia were affected by mass Islamisation, while in the villages of the Gora nahia, Islam began to spread only at the end of the 16th century... At that time, villages in Kosovo were affected by Islamisation to a lesser extent than those in Metohija. In the villages of Stari Vlah, the later sanjak of Novi Pazar and in the valley of the river Lim, mass Islamisation will occur later, mostly in the 18th century. In what is today's area of Montenegro, in the 16th century, Islamisation affected towns and some villages in the Zeta and around Lake Skadar, and especially villages in the area of Bar and Ulcinj. The Plav and Gusinje region was Islamised later, mainly in the 18th century.

The spread of Islam in Macedonia began earlier than in other Yugoslav countries ... The local population of the western parts of the country [referring to the present-day state of Northern Macedonia, ref. R. G.] was affected by the process of mass Islamisation only during the second half of the 16th and 17th centuries. ... In the 16th century, Islamisation also affected a part of the population of the newly conquered areas north of the Sava and the Danube, mostly in Syrmia and Slavonia" (Vasić, 2005, pp. 70–71).

Studying the anthropogeography of the Balkan Peninsula, J. Cvijić, among other issues, addressed that of the Mohammedans, the Islamised Serbian population. Cvijić singles them out as a "separate ethnos" only

by their religious affiliation. He considers them members of the “Serbian race” and, therefore, never questions their origin. Cvijić connects the ethnic uniqueness of the Mohammedans with the Islamic religion, which has significantly infiltrated into the consciousness, the way of life, the customs and the habits of the Islamised population. How strongly were the Mohammedans attached to religion, and not to the ethnic origin, can be seen best in the scope of migrations after the Berlin Congress (1878), when they left Bosnia and Herzegovina and went en masse to Asia Minor. However, they found it difficult to cope with in the new environment, which proves their true ethnic origin and affiliation.

“According to the official data of the Austro-Hungarian authorities, between 1883 and 1905, 32,625 people emigrated from and 4,042 returned to B&H, while between 1906 and 1918, there were approximately 24,000 people who emigrated from the country. However, the numbers refer only to those who received official approval to leave the country; and applications for the approval had to be submitted only after 1883, when a huge number of people had already left the country. The number does not include persons who emigrated illegally nor those who left the country in the first four years of the Austro-Hungarian rule. According to some Bosnian historians, the total number of Bosniaks [at the time, Muslims, ref. R. G.] who left B&H is about 300,000. The Serb side states that about 60,000 people emigrated from B&H. Yet, the objective sources [it is not clear which “objective” sources are referred to, ref. R. G.] state that in the period from 1878 to 1918, about 100,000 people left B&H, but that too is a matter of mere speculation. It should certainly be noted that, aside from Bosniaks [it is not possible to talk about the emigration of Bosniaks at that time, because they did not exist, but about the emigration of Muslims (Mohammedans), ref. R. G.], every year, on average, about a hundred Orthodox peasants emigrated from Herzegovina. It is difficult to say how many Bosniaks have been living in Turkey today. Official Turkish data mention a figure of about 2.5 million (Poskok info, 2017).

The consequences of the centuries-old process of Islamisation and Turkish colonialism in general, as already emphasised, had left, and still have been leaving, traces in all spheres of societal, social and cultural life and all parts of the Serbian ethnic space in B&H, Montenegro, Serbia (the region of Raška, Kosovo and Metohija) and Old Serbia (Northern Macedonia) and northern Albania. However, the consequences of Islamisation have not only played, and still are playing today, but also will continue to play, a significant role in all geopolitical, cultural and development processes in general in the Western Balkans in the future. On the other hand, Islamisation, in all its aspects, must be considered a key factor and a support for the future Islamist, Vatican-clerical, Germanic and globalist influence on the developmental processes in the Western Balkans.

After the collapse of the Turkish one, the establishment of a new (Austro-Hungarian) colonial system in Bosnia and Herzegovina marked a new period in its socio-economic, political, cultural and even national development. In this regard, the arrival of the Austro-Hungarian Monarchy in the geographical area of Bosnia and Herzegovina and the establishment of the regime of Benjamin Kállay, from 1882 to 1903, were important moments in the process of artificial ethnogenesis of Muslims/Bosniaks. As a good connoisseur of the history of the Serbian people, Kállay pursues a policy by which he wants to separate the Serbian population of Bosnia and Herzegovina, for fear of strengthening the Serbian national movement, from Serbia and the Muslim (Mohammedans) from Turkey. He tries to realise this concept with the idea of creating a "Bosnian nation", only to revise his position later and advocate for a Bosniak nation.

During the Kállay period, the thesis about the Bogomil origin of Muslim feudal lords appears for the first time (Kraljačić, 2001, p. 197). This thesis was supposed to "separate" them from the ethnic (Serbian) origin and encourage a faster process of creating a Bosnian nation.

In his research of Kállay's regime in B&H, T. Kraljačić states:

"Since the beginning of the occupation, the new administration has been trying to suppress the Turkish state idea and emotional attachment to Turkey from Bosnian-Herzegovian Muslims, because it sees in them the basic premise of their acting as a constructive force in the occupied country. It seeks to achieve this goal through Muslim feudal lords as the leading social stratum of the Muslim population. The consul Vasić had got in touch with the most prominent Muslims before the occupation troops entered Bosnia and Herzegovina and won over some of them to work on suppressing the resistance to the occupation. After the occupation, these people served the authorities as the strongest support in the implementation of political and other measures in the country. Among them, one Mehmed-bey Kapetanović, known from earlier times as a friend of Austro-Hungary, stands out. Kapetanović presented, in public, his political beliefs for the first time more widely in the pamphlet "What do Mohammedans in Bosnia think", which he published in 1886. The pamphlet appeared as a response to the paper "The present and the nearest future of Bosnia and Herzegovina", which was published in Leipzig that same year. In that paper, written from the Catholic and Croatian point of view, the Bosnian-Herzegovian administration is being criticised, because it implements Hungarian political tendencies and seeks support from the Muslim side, which it prefers on all levels. The paper, further on, points at the short-sightedness of such a policy and claims that Muslims are enemies of the occupation, as their ultimate goal is to return Bosnia and Herzegovina under the sultan's rule. In the pamphlet mentioned above, Kapetanović vigorously rejects the accusation that in Bosnia and Herzegovina "almost all Mohammedans are sworn enemies of Austria and that they fiducially hope that Bosnia will return under the Turkish rule". He adds that this claim uppermost "touched the Muslim folk and adds that we say to the writer of the paper, in front of the whole world: that this is not true!" As it can be seen, Kapetanović claimed here that the Bosnian-Herzegovinian Muslims had abandoned the Turkish state idea. With this statement, as well as with similar statements made in an article in "Die Presse" in 1879,

Kapetanović was the first Muslim who expressed, in journalism, the position of the need for emancipation of Bosnian Muslims from Turkey.

While working on the creation of a Bosnian, i.e. Bosniak nation, Kállay simultaneously works on smashing the objective and widely accepted thesis about “Serbs of three religions” in Bosnia and Herzegovina (Karadžić, Šafarik, Miklošić). The appearance of the journal “Bošnjak”, whose founder, owner and ideologue is Mehmed-bey Kapetanović, “and the escalation of the controversy between the Serbian and Croatian press over the national question in Bosnia and Herzegovina gave Kállay a good opportunity to declare himself publicly in favour of the Bosnian nation and to try to have it recognised officially. He did that at the meeting of the Austrian delegation held on 19th October 1892. At the same time, he gave the Bosnian nation an innocuous form of means for overcoming the Serbo-Croatian dispute over the national question in Bosnia and Herzegovina and a temporary solution until the definite one is found.

Ćiro Truhelka (1865–1942), a Croatian archaeologist, historian and art historian, stood out in particular in the rewriting of history in favour of Bogomilism and the Bosnian nation.

The thesis about a unique Bosnian nation, and Bogomilism as its basis, is scientifically unfounded, unproven, and contradictory, too. Namely, the question arises: how was it possible to talk about a single Bosnian nation that would destroy the ethnic and national subjectivity of the Serbs in Bosnia and Herzegovina, including the minority ethnic subjectivity of the Croats?! Due to the absurdity of the idea, the attempt to resolve the national question in Bosnia and Herzegovina politically by introducing the Bosnian nation was doomed to failure from the very beginning.

The idea of the Bosnian nation met with a sharp resistance from the Serbian national movement and the Serbian national idea. Despite its lower intensity, the resistance to the idea of creation of the Bosnian nation also came from the Croatian national movement. However, Croatian newspapers often showed an understanding for the idea of the Bosnian nation if only to prevent the Serbian national interests, i.e. the political goals of the Serbian national movement, from their realisation. In addition, the resistance against the idea of the Bosnian nation was evidently displayed in all South Slavic countries, including the wider area of the Monarchy, in which the Young Bohemian deputies stood out in particular. Thus, for example, Tomáš Masaryk (1850–1937), “at the meeting of the Austrian delegation in 1892 points out in his speech that in the Kállay’s policy of creating the Bosnian nation lies the ‘immorality’ of his system. According to Masaryk, this is a policy of ‘an artificial nurturing of the Bosnian nationality’ which contradicts Kállay’s *The History of Serbs*, in which Kállay proved exceptionally well that there were only Serbs and Croats there in Bosnia and stated the demarcation line between the two tribes” (Kraljačić, 2001, p. 274).

That there exists an artificial ethnogenesis of Bosniaks, based on different geopolitical interests, is shown, among other things, by the official censuses in Bosnia and Herzegovina during the Austro-Hungarian occupation. The same is shown by the censuses during the times of the Kingdom of Yugoslavia and SFR Yugoslavia as well as after the constitution of B&H as an internationally recognised state. Namely, the Islamised population in the censuses of 1879, 1885 and 1895 declared themselves exclusively in terms of their religious affiliation as Mohammedan (Muhammadan), and, in the 1910 census, as

Muslims. Lacking awareness of a particular ethnicity and even less of a particular national being, the government enumerated them solely on the basis of their religion, ably avoiding the census on the basis of their actual ethnic and national affiliation. According to the 1879 census, there were 448,613 Mohammedans in B&H (38.72%), in 1885 there were 492,710 (36.88%), in 1895 there were 548,632 (34.99%), and, in terms of religious affiliation, in 1910 there were 612,000 Muslims or 32.26% of the total population.

During the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, in 1921, the population was listed according to their religious affiliation and their mother tongue. It was listed on the same basis during the Kingdom of Yugoslavia (1931), when in Bosnia and Herzegovina, as quoted by V. Ćorović, there lived 1,028,139 or 44.25% of Orthodox, 718,079 or 30.90% of Muslims and 547,949 or 23.58% of Catholics. Out of these, Bosnia had 2,018,220 people, out of which 929,947 were Orthodox (46.10%), 648,038 Muslims (32.10%) and 410,809 Catholics (20.3%), and Herzegovina had 98,192 Orthodox (32%), 70,041 Muslims (22.80%) and 137,140 Catholics (44.80%) (Ćorović, 1939).

The “Muslim” nation was created in socialist Yugoslavia after the Second World War. According to the 1948 census, the Muslim population, the forerunners of today’s Bosniaks, declared themselves as: Serb Muslims, Croat Muslims, Macedonian Muslims or as the undecided. In the 1953 census, Muslims most often declared themselves as “the undecided Yugoslavs”. The 1961 census of the former Yugoslavia introduces for the first time the category of Muslims in the ethnic sense, and the 1971 census, the category of Muslims in the national sense (Mrđen, 2002, pp. 86–87).

After the war in the former SFR Yugoslavia (1990–1995), the majority of its citizens, especially in Bosnia and Herzegovina, which in previous censuses declared themselves as Muslims, declared themselves as a new national creation – Bosniaks. The reasons for the transformation into a “new” nation are exclusively (geo)political and in connection to various external and “internal” interests. If we talk about external interests, they are a logical sequence of Kállay’s idea and interests of the former Austro-Hungarian Empire. Today, these are the interests of the influential countries of globalism and European regionalisms. However, Bosniakism today is equally in the interest of Islamic fundamentalism and Neo-Ottomanism, which, through radical Bosniak parties, seek to achieve strategic geopolitical and cultural interests. Nowadays, in terms of the policy of Neo-Ottomanism, the principal role is played by the Republic of Turkey, which sees Bosnia and Herzegovina as its “historical possession” and, in Bosniakism, a secure cultural, i.e. or religious and civilisational support for an unhindered return.

After the end of the “cold war” and after the collapse of the USSR, in significantly changed international relations, the geopolitical position and role of Turkey have been significantly changed, definitely in its favour. Turkey does not want to lose such a role, so it has renewed its aspirations in relation to its former possessions “overnight”. In that sense, the priorities of the new Turkish foreign policy have become the Middle East, the Caucasus and the Balkans, and its basic characteristic is Neo-Ottomanism. Although Neo-Ottomanism does not have a precise definition, “the content of the term is mostly clear. Neo-Ottomanism is generally understood as a complex macro-ideological platform according to which today's Turkey, as its legitimate civilisational successor, should reaffirm the entire spiritual, cultural and political heritage of the Ottoman Empire in order to ensure and play an effective role as one of the globally important international factors in the redistribution of world power and influence” (Tanasković, 2010, p. 8). Furthermore, Tanasković states:

“Neo-Ottomanism is more than an ideology. It is a philosophy of history, a paradigm of civilisation, and a worldview inherent to most members of the contemporary Turkish nation, and especially of its intellectual elite” (Tanasković, 2010, p. 105).

At the internal level, referring to B&H, Bosniakism, as a newly formed national being, which has spread to the region of Serbia (the region of Raška, Kosovo and Metohija), Montenegro and Northern Macedonia, implies the specificity of key elements which define a nation on ethnic grounds. First of all, a separate language is inferred as a basic feature of an ethnic nation. Precisely for this reason, within the Federation of B&H, one of the administrative territorial and constitutional subjects of the internationally recognised B&H, a “new”, i. e. Bosniak language has been introduced, with the aim of “strengthening” further the Bosniak nation as a means of political interests of Bosniaks as well as of Islam as a whole.

Miloš Kovačević, one of the most influential contemporary linguists from the region of the former SFR Yugoslavia, whose research is aimed at the Serbian language, emphasises the following with regards to language:

“It is generally known that there are three relevant criteria for determining a linguistic identity, two of which are purely linguistic and one, sociolinguistic. These criteria unequivocally show that the languages in the newly formed states of the former SFRY, which were linguistically united by the presently non-existent Serbo-Croatian language, are one language. What arises from this is that all languages used in the newly formed states of Serbia, Croatia, B&H and Montenegro, according to the criterion of the linguistic identity, are not, and cannot be, languages, because they represent one linguistic language ... The identity of the “linguistic” language rests, namely, on the (socio)linguistic criteria: structural, genetic and communicative. If these three criteria coincide with several idioms, then we say that they do not represent different languages, but that they fall under the same

“linguistic” language. On the other hand, a “political” language is the one that does not meet any of the stated linguistic criteria for identifying a “linguistic” language. Therefore, the “renaming” one language does not mean the existence of another language at the same time just because that language has a different name” (Kovačević, 2013, p. 16).

In relation to this issue, the author concludes that Croatian, Bosnian/Bosniak and Montenegrin are not, nor can they be, equal to the Serbian language, because they are just variants of the Serbian language that their users call the way they do.

That Bosniakism is a project with broader geopolitical implications is shown by its expansion, as we have previously pointed out, in a significant part of the former SFR Yugoslavia inhabited by the Muslim population. In relation to this issue, a different attitude of global and regional geopolitical factors to it will present a constant source of geopolitical instability and possible misunderstandings between states and peoples in the Western Balkans. Among other things, a special aspect of this and similar geopolitical problems in the area of Western Balkans is related to different and, fundamentally conflicting, interests of Russia and Turkey. In essence, the different approaches of both Russia and Turkey, apart from geopolitical ones, are based, to a certain extent, on juxtaposed cultural and civilisational interests, regardless of the high level of cooperation and mutual relations. Nowadays, similar to Serbia, B&H, Montenegro, including to some extent Northern Macedonia, there are independent states, i.e. republics of the former USSR inhabited by a majority Muslim population. One should also add to them the republics and autonomous regions in Russia as well as in some countries of the former USSR with minority participation of members of Islamic religion, in which Russian and Turkish interests and influences are strongly refracted, which further makes more complex their mutual relations and the geopolitical scene of Eurasia with numerous implications on a global scale.

References

- Ćorović, V. (1939). Političke prilike u Bosni i Hercegovini. https://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/bih/vcorovic-politika-bih_1.html
- Gnjato, R. (2011). Geopolitički procesi i otvorena pitanja novonastalih država na geografskom prostoru bivše Jugoslavije. U R. Gnjato (Ur.), Zbornik radova Trećeg kongresa srpskih geografa (str. 17–28). Geografsko društvo Republike Srpske; Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Gnjato, R. (2017). Zapadni Balkan – izazovi i perspektive. U A. G. Družinin & R. Gnjato (Ur.), Zbornik radova međunarodne naučne konferencije „Geopolitički procesi u savremenom Evroazijskom prostoru“ (str. 415–431). Geografsko društvo Republike Srpske; Asocijacija ruskih

društvenih geografa; Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

- Grčić, M. (2013). Problemi kulturnog identiteta Balkana. *Glasnik/Herald*, 17, 39–67.
- Kovačević, M. (2013, jun 27). Srpski jezik. Novi pečat.
- Kraljačić, T. (2001). Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903). *Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske*.
- Mrđen, S. (2002). Narodnost u popisima, promjenljiva i nestalna kategorija. *Stanovništvo*, 40(1–4), 77–103.
- Poskok info. (2017, novembar 11). Iseljavanje Bošnjaka u Osmansko carstvo (današnju Tursku) nakon austrougarske okupacije 1878. Poskok info. <https://poskok.info/iseljavanje-bosnjaka-u-osmansko-carstvo-danasnju-tursku-nakon-austrougarske-okupacije-1878/>
- Tanasković, D. (2010). Neosmanizam, povratak Turske na Balkan. *Službeni glasnik Republike Srpske*.
- Vasić, M. (2005). Islamizacija na Balkanskom poluostrvu. *Zavod za udžbenike i nastavna sredstva*.

SOVYET ÖNCESİ VE SONRASİ DÖNEMDE KARAKALPAKİSTAN'DA KORKUT ATA EFSANELERİ VE DEDE KORKUT KİTABI HAKKINDAKİ ÇALIŞMALAR

*Korkut Ata Legends in Karakalpak in Pre-Soviet And Post-Soviet Eras And Studies
On The Book Of Dede Korkut*

Pınar FEDAKÂR*

Özet

Türk halk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan “Dede Korkut Kitabı” ve “Dede Korkut” ya da “Korkut Ata” hakkındaki sözlü anlatımlar, Türk Dünyasının büyük bir kısmında bilinmekte ve Türk kültürünün ortak miraslarından biri olarak değerlendirilmektedir. Karakalpak Türklerinin folklorunda “Korkut (Korkıt-Qorqıt) Ata” hakkındaki efsaneler dikkati çeker. Karakalpak efsanelerinde Korkut Ata, “ilk defa kopuzu kullanan ve kopuz ile koşuk söylemeyi öğreten jiravların piri” olarak kabul edilir. 20. yüzyılın başlarında Karakalpak Türkleri arasında yaşayan ve hem yazılı hem de sözlü kaynaklarda yer alan Korkut Ata efsaneleriyle ilgili derleme çalışmaları, metin neşri ve incelemeler başlar. 20. yüzyılın son çeyreğinde ise Karakalpakistan’da Dede Korkut Kitabı’yla ilgili çalışmalar yayımlanmaya başlanır. Dolayısıyla Karakalpakistan’da yapılan Dede Korkut’la ilgili çalışmalar SSCB dönemi öncesinde başlar ve bu nedenle söz konusu çalışmaları SSCB dönemi ve öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemi göz önüne alarak kronolojik olarak incelemek mümkündür. Karakalpakistan’da Korkut Ata efsaneleriyle ilgili çalışmalar 1900’lü yılların başlarında Rus araştırmacıların yayınlarında, el yazmalarındaki metinlerden bahsedilmesiyle başlar. Bugüne kadar Dede Korkut Kitabı tam metin olarak Karakalpak Türkçesine aktarılmamıştır fakat Karakalpakistan’da yayımlanan pek çok çalışmada Dede Korkut Kitabı’ndan bahsedilmiştir. Bu bildiride, Karakalpakistan’daki Korkut Ata efsaneleri hakkında bilgi verilecek ve bu efsanelerle ilgili yayımlar değerlendirilecektir. Daha sonra, Dede Korkut Kitabı’yla ilgili Karakalpakistan’da yapılan çalışmalar kronolojik olarak ele alınacak ve tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karakalpak, Dede Korkut, Korkut Ata, Halk Bilimi, SSCB

Abstract

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi ABD
pdonmez41@hotmail.com pınar.fedakar@ege.edu.tr

The Book of Dede Korkut, which is one of the most important works of Turkish folk literature, and the oral narratives about “Dede Korkut” or “Korkut Ata” are known in most of the Turkic World and are considered as one of the common heritage of Turkish culture. In Karakalpak folklore, legends about Korkut Ata draw attention. In Karakalpak legends, Korkut Ata is regarded as the piri of the jiravs who used the kopuz for the first time and taught him to sing with the kopuz. At the beginning of the 20th century, compilation studies, text publishing and studies on the legends of Korkut Ata, who lived among the Karakalpak Turks and are included in both written and oral sources, begin. In the last quarter of the 20th century, studies on the Book of Dede Korkut begin to be published in Karakalpakstan. Therefore, the studies on Dede Korkut in Karakalpakstan start before the period of the USSR, and therefore it is possible to examine these studies chronologically by considering two periods, the USSR period and before and after. Studies on the legends of Korkut Ata in Karakalpakstan start with the mention of the texts in the manuscripts in the publications of Russian researchers in the early 1900s. Until today, the Book of Dede Korkut has not been translated into Karakalpak Turkish as a full text, but in many studies published in Karakalpakstan, the Book of Dede Korkut has been mentioned. In this paper, information will be given about the legends of Korkut Ata in Karakalpakstan and publications about these legends will be evaluated. Later, the studies about the Book of Dede Korkut in Karakalpakstan will be discussed and introduced chronologically.

Keywords: Karakalpak (Qaraqalpaq), Dede Korkut, Korkut Ata, Folklore, USSR

Dede Korkut, Karakalpak Türkleri arasında “Qorqıt Ata” adıyla bilinmektedir. Bütün Türk boylarında tanınan Dede Korkut’un adının Karakalpak Türkçesindeki karşılığı “Korkıt Ata”tır ama metinde özel ismin orijinal şekli yerine Türkiye Türkçesindeki “Korkut Ata” şekli kullanılmıştır. Karakalpakistan’da Dede Korkut Kitabı’yla ilgili çalışmalar 20. yüzyılın son çeyreğinde başlar, fakat bundan daha önce 20. yüzyılın başlarında Karakalpak Türkleri arasında yaşayan ve hem yazılı hem de sözlü kaynaklarda yer alan Korkut ata efsaneleriyle ilgili derleme çalışmaları, metin neşri ve incelemeler yapılmaya başlanır. Dolayısıyla bu çalışmaların Sovyet öncesi dönemde başladığını söylemek mümkündür. Sovyet döneminde devam eden çalışmalar, Sovyet sonrası dönemde de sürdürülmüş olup, bu süreçlerin belirlenmesi için kronolojik bir yaklaşım uygun olacaktır. Bu nedenle kronolojik bir yaklaşımla öncelikle Korkut Ata efsanelerine değinmek, daha sonra Dede Korkut Kitabı’yla ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Karakalpak folklorunda, Korkut Ata hakkında anlatılan efsaneler dikkati çeker “Karakalpak efsanelerinde Korkut Ata, ilk defa kopuzu kullanan ve kopuz ile koşuk söylemeyi öğreten jiravların piri olarak karşımıza çıkar.” Karakalpak folklorcularından Sarıgül Bahadrova, Korkut Ata’nın hem Karakalpak Türklerinin folkloru hem de Tük

kültürü için önemini şöyle ifade eder: “Dede Korkut’u, Türklerin İslamiyet’ten önceki inanç sistemi olan Şamanizm’in ruhani liderlerinden biri olarak değerlendirmek yerinde bir tespit olur” (Bahadırova, 1992, s. 5’ten akt. Fedakar, 2005, s. 114). Korkut Ata’yla ilgili efsanelerin yanında Dede Korkut Kitabı’nda yer alan atasözleri ve motiflerin örnekleri diğer Türk boy ve gruplarında olduğu gibi Karakalpak folklorunda da halen yaşamaktadır (Bahadırova, 1992, s. 4 den akt. Fedakar, 2005, s. 114). Yakın dönemde Karakalpak araştırmacıların yaptığı karşılaştırmalı çalışmalar da bunu göstermektedir.

Karakalpakistan’da Korkut Ata efsaneleriyle ilgili çalışmalar 1900’lü yılların başlarında el yazmalarındaki metinlerin yayınlarıyla başlar. Bu konuda, Karakalpakistan’daki ilk kayıt 1906 yılında Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç’in Karakalpakistan’ın Hocaeli bölgesinde yaşayan Molla Zefir’den aldığı el yazmalarındaki örneklerdir. Bu metin neşri hakkındaki bilgiye, O. Yusupov ve A. Kelimbetov’un 1993 yılında Nukus’ta “Qaraqalpaqstan Baspası” tarafından yayımlanan “Karakalpakistan Yayinevi’nin 60. Yılı” adlı çalışmasında yer verilmiştir (Palımbetov, 2010, s. 7).

Karakalpakistan’daki Korkut Ata efsaneleri üzerinde Karakalpak araştırmacıların ilk çalışması ise 1952 yılında yapılan metin yayınıdır. K. Ubaydullaev, B. İslamov ve S. Ahmetov’un 1952 yılında birlikte hazırladıkları “Karakalpak Edebiyatı 8. Sınıflar İçin” (“Qaraqalpaq Edebiyatı 8. Klaslar Uşın” - Qaraqalpaq Memleket Baspası) adlı kitapta yer alan Korkut Ata hakkındaki efsaneler ilk yayındır (Palımbetov, 2010, s. 7).

Dede Korkut Kitabı ve Karakalpak folkloru hakkındaki tek müstakil çalışmanın sahibi Palımbetov, 1952 yılında Korkut Ata ile ilgili efsaneler ilk olarak yayımlandığında K. Muratov ve N. Narenov’un bazı olguları dikkate almaksızın bu yayınlarla ilgili eleştiri niteliğinde makaleler yazdıklarını belirtir (Palımbetov, 1997, s. 5). Muratov’un Kızıl Karakalpakistan Gazetesi’nde yayınlanan makalesi “Çocukları Yanlış Terbiye Eden Kitap”, Narenov’un makalesi ise “Korkut Efsanesinin Gerici Karakteri Hakkında” adıyla yayımlanır. (K. Muratov. “Balalardı Nadurıs Terbiyalayturın İdeyasız Kitap” 24 Mayıs, No: 102; Narenov, N. (1952) “Korkut Legendasının Reaksiyalık Karakteri Xaqqında” Kızıl Qaraqalpaqstan 11 Haziran, No: 114). Tam metinlerine ulaşamadığımız bu iki makalenin, Palımbetov’un verdiği bilgi ışığında, Karakalpak Türkleri arasında yaygın olan bu efsanelerin eğitimde kullanılmaması gerektiği noktasında olumsuz eleştiriler içerdiğini söyleyebiliriz.

İlk metin yayını ve eleştirileri içeren yayımlardan sonra, ilk baskısı Nukus’ta “Karakalpakistan” Baspası tarafından 1960 yılında yayımlanan Kallı Ayımbetov’un “Halık Dânálığı (Halk Bilgeliği)” kitabında Korkut Ata’nın kopuzu nasıl icat ettiğini anlatan bir efsane metni yer alır. Ayımbetov, bu efsaneyi İkrâm Akbarov tarafından 1959 yılında

Taşkent'te yayımlanmış “Karakalpak Halk Nameleri” (Qaraqalpaq Halık Namaları) adlı kitabın 17. sayfasından alıntılanmıştır (Ayımbetov, 1988, s. 73).

Bu efsane şöyledir: Korkut Ata güzel bir müzik aleti yaparak, onu halka armağan etmek ister. Halkın düşüncelerini, dertlerini dile getirecek güzel bir müzik aletinin nasıl olması gerektiğini uzun yıllar boyunca düşünür. Böyle bir saz yapabilmek için denemeler yapan Korkut Ata, bu sırada, değişik şekillerdeki pek çok müzik aleti yapar, fakat halkın duygu ve düşüncelerini dile getirecek bir saz yapamaz. Bir gün aklına kopuz yapmak gelir ve bu fikri hayata geçirebilmek için pek çok ağacı yontarak yorgun düşer. Bu sırada şeytanlar yani cinler, yorgunluktan bitap düşen Korkut Ata'nın halini görür. Korkut Ata'nın yanına gelen şeytanlar, kopuzu kendisine göstermesini isterler, ama Korkut Ata kopuzu şeytanlara göstermez. Bu olaydan sonra Korkut Ata; “Neden şeytanlar kopuzu görmek istediler? Onlara niçin gerekli? Bunun sebebini anlayayım!” diyerek ormandan çıkıp gitmekte olan şeytanı takip ederek, ormanın kıyısında şeytanların bulunduğu yere gelir.

Bir köşeye gizlenen Korkut Ata, kendi aralarında konuşmakta olan şeytanları dinler.

Şeytanlardan biri;

- Korkut Ata çok ilginç bir alet yapmaya başlamıştı, fakat bu işten bir sonuç çıkaramadı. Eğer o, kopuzu domuzun sürdüğü kavruk yabani iğde ağacından yontsa, önce tahta bir kâse yapsa, kâseyi devenin baş derisiyle kaplasa, sonra kişneyen atın kuyruğundan aldığı telleri taksa, ondan sonra da çölde ya da dağda yetişen kötü kokulu ince uzun bitkinin özünden sürse, bir de kurutulmuş kabaktan bir köprü yapsa dünyada bulunmayan bir alet yapmış olurdu, der. Bu sözleri duyan Korkut Ata, şeytanların söylediklerini aynen yerine getirerek bir kopuz yapar. Bu yeni saz, türlü türlü nağmeler çıkaran bir müzik aleti olur. Böylece kopuzu icat eden Korkut Ata, kopuzun piri olur. Korkut Ata'nın kopuzu icat edene kadar yaptığı diğer müzik aletlerinin de daha sonra halk arasında yayıldığı anlatılır (Fedakar, 2008, s. 416-417).

Ayımbetov'un aktardığı efsanede olduğu gibi Korkut Ata'nın kopuzu ilk icat eden kişi olması ve jıravların piri kabul edilmesiyle ilgili

bu efsaneler hakkında Karakalpak folkloru, özellikle destan anlatıcıları hakkındaki çalışmalarıyla tanınan Karl Reich'in yorumu dikkat çekicidir. "Qobız kelimesi, Türkçe yazılmış olan Kitab-ı Dede Korkut'taki qopuz kelimesiyle akrabadır. Orta Asya (Türkmen, Kazak) efsanelerinde ilk ozanın Dede Korkut (Qorqut Ata) olduğunun ve qobızı icad ettiğinin anlatılması ilginçtir. Karakalpak jıravları esasen Dede Korkut'tan ziyade Soppaslı Sııra Jırav'ı ataları olarak kabul ederler" (Reichl, 2008, s. 71). Reichl'in verdiği bilgiye göre Karakalpak jıravlarının piri konusu Korkut Ata'yla ilgili Karakalpak folkloru çalışmalarında ele alınması gereken bir tartışma olarak dikkatimizi çektiğini belirtmek gerekir.

1960 yılında Kallı Ayımbetov'un kitabında yayımlanan bu efsane metni daha sonra A. Pahratdinov tarafından 1989 yılında hazırlanan "Menili Gepler Hem Halık Epsanaları" (Qaraqalpaqstan Baspası -ss. 55-56) adlı kitapta da yer almıştır.

Bu efsanelerin dışında Z. İşmanova tarafından hazırlanan "Karakalpak Anızları Epsanaları Hem Şeşenlik Sözleri" adlı kitapta Korkut Ata hakkındaki efsaneler yer alır (Karakalpak Anızları, 1992, s. 46-47). Korkut Ata'nın Mezarı ve Korkut Ata ve Jana Nehri adlı efsaneler, doktora tezimde aktardığım ve incelediğim metinler arasındadır (Fedakar, 2008, s. 417-419). Bu efsaneler şunlardır:

Korkut Ata'nın Mezarı: Korkut Ata, ölümden çok korkarmış. Ölmek için bir yol arayan Korkut Ata çare bulamaz. Kendi kendine;

- Ne olursa, ölümsüz olurum? Acaba dağ, taş olursam mı kurtulurum, diye sorar. Bu nedenle yüce dağlara gidip akıl danışır. Korkut Ata;

- Sizler sonsuza kadar yaşayabilir misiniz, der. Zirveleri gökyüzüne değen dağlar;

- Hayır! Bizler de yaşlanacağız, bizler de öleceğiz, diye cevap verir. Daha sonra uçsuz bucaksız denize varır. Korkut Ata;

- Sen ölümsüz müsün, diye sorar. Deniz;

- Hayır! Ben de yaşlanacağım, ben de öleceğim, diye cevap verir. Korkut Ata; "Bu dünyada ölümsüz olan kimdir?" sorusuna cevap bulmak için dünyanın dört köşesini dolaşır, fakat nereye giderse gitsin, mezar kazmakta olan insanlarla karşılaşır. Korkut Ata, onlara;

- Ne yapıyorsunuz? Kazdığınız nedir, diye sorduğunda adamlar;

- Korkut'un mezarı, cevabını verirler. Korkut Ata, bundan korkarak kaçmaya devam eder, fakat karşısına

daima mezar kazan adamlar çıkar. Sonunda yorulur, ama ömrü geçip gitmiştir. Bunu anlayan Korkut Ata;

- Hayatın dünyadan ölüme doğru gitmesi, aslında yaşamın güzelliğidir. İnsan kendi kendine kıymamalı, diyerek kopuzunu çalıp söylemeye başlar. Korkut Ata suyun üstüne kilimini yayar ve üstüne oturup kopuzunu çalmaya başlar. Onun kopuzunun sesini dünyadaki bütün canlılar işiterek, kopuzun sesine hayran olur. Sonunda Korkut Ata, dünyada ölümsüz olan tek şeyin “kopuz” ile “nağme” olduğu sonucuna varır. Kopuzunu çalarak nehirde ilerleyen Korkut Ata, bir zaman sonra yorulur ve durur. Kopuzu dinlediği için ona dokunmayan suylanı, ses kesilince Korkut Ata'yı sokar. Ne kadar kaçarsa kaçsın ölümden kurtulamayan Korkut Ata, ölümsüz kopuz ve nağmeyi insanlara miras olarak bırakır.

Korkut Ata ve Jana Nehri: Jana Nehri'nin kıyısında Karakalpakların “Şirin” adlı kalesi vardır. Nehrin, bu kalenin yakınlarındaki kıyısında “Korkut Ata” adlı bir evliyanın türbesi bulunmaktadır. Eskiden burada, Korkut adlı bir kişi yaşar. Korkut Ata, Tanrı'ya;

- Benim öleceğim zamanı, kırk yıl önceden bana bildir, der. Tanrı, ölümünü önceden bildirmek konusunda onunla anlaşır. Bir gün Korkut'a kırk yıl sonra öleceği haber edilir. Korkut Ata bundan korkup kaçır. O nereye varırsa, oradaki insanlar;

- Korkut adlı kişi ölecekmiş! Onun için mezar kazıyoruz, der. Sonunda Korkut, Jana Nehri'ne varır. Artık yorulan Korkut, ölümden kurtulamayacağını anlar. Oradaki insanlara;

- Beni bir kilimin üstüne oturtup, Jana Nehri'ne bırakın, der. İnsanlar Korkut'un isteğini yerine getirir. Korkut, nehrin ortasındaki halının üstünde kopuz çalarak uzaklaşır. Korkut'un kopuzunun sesini duyan Şirin Kalesi'ndeki kırk kız, koşuk söyleyerek onu kaleye çağırır. Fakat Korkut kaçır. Bunun üzerine kızlar, ona beddua eder. Korkut taş olur ve Jana Nehri kıyısına gömülür (Fedakar, 2008, s. 417-419).

Karakalpakistan'dan derlenen Korkut Ata efsaneleri, kısaca belirtmekle yetineceğim ki, Kazakistan'dan derlenen ve yayımlanan Korkut Ata efsaneleriyle büyük benzerlik göstermektedir (Bk Kazakistan'da Dede Korkut Hikayeleri ve Ezgili Sözler, 2018).

Dede Korkut Kitabı'nın nüshaları tam metin olarak henüz Karakalpak Türkçesine aktarılmamıştır. Dede Korkut Kitabı'yla ilgili çalışmalar da sayıca azdır. Bu yayınların büyük bir kısmı Karakalpak Türkçesindeki ama bir kısmı da Rusçadır. Bu yayınların tespiti ve Türkçeye çevirileri için Doç. Dr. Muvaffak Duranlı'ya teşekkür ederim.

Korkut Ata'yla ilgili efsaneler üzerindeki çalışmalar 20. yüzyılın başlarında başlamasına karşın Dede Korkut Kitabı'nın Karakalpak Türkçesindeki yayınlarda tanıtılması 20. yüzyılın son çeyreğinde olur. Karakalpak bilim literatüründe Dede Korkut Kitabı'ndan ilk bahseden Qabil Maksetov'dur. 1965 yılında Taşkent'te yayımlanan "Karakalpak Kahramanlık Destanlarının Poetikası" adlı kitapta Karakalpak destanlarının nazım şekli ile diğer Türk boylarının destanları ve Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum kısımların yapısı ve başlangıcındaki dualar arasındaki benzerlik vurgulanır (Maksetov, 1965, s. 27-28, 136). Qabil Maksetov, 1965 yılında bu iki husustaki karşılaştırmada Dede Korkut Kitabı'ndan kısaca bahseder. Bu kısa bahsi göz önüne almadan Karakalpak Türkçesinde Dede Korkut Kitabı hakkındaki kapsamlı ilk yayını Profesör Qamal Membetov yapar. 1976 yılında yayımlanan "Eski Karakalpak Edebiyatı" ("Eyyemgi Qaraqalpaq Edebiyatı" -Nökis: Qaraqalpaq Baspası) adlı kitabında Dede Korkut Kitabı'ndaki 12 anlatmanın kısa özetini vermiş, Karakalpak folkloru ile benzerliğini göstermiştir. Bu kitap 1992 yılında "Geçmiş Dönemdeki Karakalpak Edebiyatı (Erte Devirdegi Qaraqalpaq Edebiyatı)" Nökis: Bilim Baspası) adıyla yeniden yayımlanır (Palımbetov, 1997, s. 5).

1977 yılında ise Qabil Maksetov ve E. Tejmuratov 'un birlikte yayımladıkları "Karakalpak Folkloru" adlı kitabın "Folklor ve Edebiyat" başlığı altında Dede Korkut Kitabı'na kısaca değinilir ve sözlü gelenekten yazıya aktarılan eserlerden biri olarak "Kitab-ı Dedem Korkut" gösterilir. Bu kitap aynı adla 1979 yılında yeniden basılır (Maksetov, Tejmuratov, 1979, s. 336).

1983 yılında N. Japaqov, Q. Membetov, Q. Sultanov ve A. Kerimov tarafından hazırlanan "Karakalpak Edebiyatı Tarihi" adlı kitabında Dede Korkut Kitabı tanıtılmıştır. Bu kitabın 22 -23. sayfaları arasındaki kısım "Qorqıt Ata Kitabı" adını taşır. Bu kısımda, öncelikle Korkut Ata'nın "Karakalpak tayfasına çok yakın Oğuz tayfasından çıktığı" ve Karakalpak sözlü kültüründe Korkut Ata hakkında pek çok efsane anlatıldığı belirtilir. Daha sonra da "Korkut Ata'nın Kopuzu Gökyüzünden Düşmüş" adıyla Korkut Ata'nın kopuzu icat edişini anlatan efsane efsaneye yer verilir. Bu Kısımın sonunda ise "Korkut Ata Kitabı'nın 12 kısımdan oluştuğu belirtilip, manzum kısımlarından küçük bir örneğe yer verilir (Japakov, Membetov vd., 1983, s. 22-23).

A. Karimov'un 1988 yılında yayımlanan "Edebiyatımızın Bazı Meseleleri" ("Edebiyatımızdın Geypara Meseleleri"- Nökis: Qaraqalpaq Baspası) adlı kitabında Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalarla "Alpamış" ve "Maspatşa" destanlarıyla "Bir Gözlü Dev" masalındaki benzer epizotları tespit etmiştir. Karimov, "Kam Püre Oğlu Bamsı

Beyrek Boyu” ile Alpamış destanının konusu ve kahramanların isimlerindeki benzerlikleri de vurgulanmıştır (Palımbetov, 2010, s. 8).

Sarıgül Bahadırova, 1992 yılında Karakalpakistan'ın başkenti Nukus'ta yayımlanan “Kitabı Dedem Korkut, Koblan, Edige ve Çağdaş Edebiyat Hakkında Düşünceler” adlı kitabının “Kitabı Dedem Korkut Yazma Eseri ve Alpamış Destanının Karakalpakça Versiyonu” adlı ilk kısmında Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile Alpamış destanının Karakalpak varyantını karşılaştırır. Bahadırova, çocuksuzluk, ad alma, beşik kertme, gurbete çıkma vb. motiflerin benzerliğini tespit eder. Kahramanların isimlerindeki benzerlikleri de vurgulayan Bahadırova, iki anlatma arasındaki farkları ise 4 madde şeklinde verir (Bahadırova, 1992, s. 3-15 den akt Fedakar, 2005, s. 113-120).

1992 yılında yayımlanan “Karakalpak Kahramanlık Destanı Alpamış” adlı kitabında J. Hoşniyazov, Alpamış ve Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nu karşılaştırmış ve iki anlatma arasındaki benzerliklere yer vermiştir (Palımbetov, 2010, s. 8).

1994 yılında yayımlanan K. Allambergenov'un “Korkut Ata Kitabı ve Karakalpak Kahramanlık Destanları” (“Qorqit Ata Kitabı xem Qaraqalpaq Qaharmanlıq Destanları”- Qaraqalpaqstan Mugallimi Jurnalı, No: 2-4: 38-48) adlı makalesinde ve 1995 yılında yayımlanan “Karakalpak Halk Destanı Edige” (Qaraqalpaq Halıq Destanı Edige) adlı Nukus'ta basılan kitabında bu eserlerin konu, tip ve estetik bakımdan ilişkileri üzerinde durulur. K. Allambergenov'a göre, Dede Korkut Kitabı, Edige destanı başta olmak üzere pek çok Karakalpak destanının fikri temellerini oluşturur. 1994 yılında yayımlanan “Eski zamanlardan 1917'ye Kadar Karakalpak Edebiyatı Tarihi” (“İstoriya Karakalpakskoy Literaturı (S Drevneyshih Vremen do 1917 Goda)”) adlı Rusça kolektif çalışmada ise K. Allambergenov, Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum kısımlarla Karakalpak destanlarının nazım şeklini karşılaştırır ve Dede Korkut Kitabı'ndaki özellikle manzum kısımlardaki bazı sözlerin Karakalpak Türkçesindeki benzerlerini tespit eder (Palımbetov, 2010, s. 9; Palımbetov, 1997, s. 5).

Daha önce de belirttiğim gibi Dede Korkut Kitabı'nın nüshalarının tam metin aktarması yapılmamıştır ve 1997 yılında hazırlanan “Dede Korkut Kitabı ve Karakalpak Folkloru” adlı doktora tezinde de tam metin aktarması bulunmamaktadır. Bu tezin yazarı Qamalbay Sarsenbayevich Palımbetov, tezin girişinde, bu tezi hazırlamasındaki öncelikli sebebin Dede Korkut Kitabı'nın Karakalpak Türkçesine aktarılmaması olduğunu belirtir. Dede Korkut Kitabı Karakalpak Türkçesine aktarılmadığı için üzerinde yapılan çalışmalarda kısıtlı kalmıştır. Palımbetov, bu eser üzerinde yapılmış Rusya, Özbekistan ve Azerbaycan gibi ülkelerdeki bilim insanlarının çalışmaları bulunmasına ve eserle ilgili çok çalışma olmasına rağmen Karakalpak Türkçesine aktarılmadığı, bu yüzden de tez konusu olarak seçtiğini ama sadece “Alpamış”, Maspatşa”, “Yusup i Ahmet” destanlarıyla mukayese ettiğini belirtmektedir. Palımbetov, “Dede Korkut Kitabı ve Karakalpak

Folkloru” başlıklı tezini 13 Haziran 1997 tarihinde Nukus şehrinde Berdah Karakalpak Devlet Üniversitesi’nde savunmuştur. Tezin danışmanı Özbekistan ve Karakalpakistan Bilimler Akademisi üyesi Profesör Qabil Maksetov’dur (Palımbetov, 1997, s. 3- 4).

Palımbetov, tez çalışmasında “karşılaştırmalı tipolojik metodu” uyguladığını belirtmektedir. Araştırmacının tezinde Giriş’ten sonra yer alan ilk bölüm “Kitabı Dede Korkut ve Karakalpak Destanları (Konu ve Tiplerin İlişkisi)”dir. Bu bölümde 12 anlatmadaki tip ve konuların “Alpamis, Maspətşa ve Yusup ile Ahmet” destanlarıyla benzerliği üzerinde durulmuştur (Palımbetov, 1997, s. 6-7). Palımbetov’un yaptığı karşılaştırma sonrasında tespit ettiği benzerliklerin başında çocuksuzluk motifi gelir. Araştırmacı, Bamsı Beyrek ve Alpamis arasındaki konu ve kompozisyon benzerliğine girmeden önce kahramanların adlarının benzerliğine dikkat çeker ve “Bu benzerlikten anlaşılmaktadır ki, bu eşsiz eserler aynı kökene ait kardeş boylara aittir” diyerek benzerliklerin kaynağının altını çizer (Palımbetov, 1997, s. 8-9). Palımbetov, metinler arasındaki benzerliklerin yanında farklılıkları da tespit eder ve farklılıkların nedeni olarak da metinlerin; farklı dönemlerde, farklı koşullarda transformasyona uğramış, sözlü formdan yazılı forma veya tersine geçmiş ve varyantlaşmış olmalarını gösterir (Palımbetov, 1997, s. 13). Tezin ikinci bölümü ise “Kitabı Korkut ve Karakalpak Destanlarının Sanatsal Uyumu” başlığını taşımaktadır (Palımbetov, 1997, s. 14). Bu bölümde ise anlatmaların üslubu ve bu çerçevede anlatmalardaki atasözleri, deyimler ve tasvirlerin karşılaştırması yapılmıştır.

Palımbetov, tez konusuyla ilgili beş makale yazdığını ve bunların yayımlandığını belirtmektedir. Bu çalışmalar; 1993 yılında yayımlanan “Korkut Ata Kitabı ve Alpamis Destanı Hakkında” (“Qorqut Ata Kitabı va Olpomış Dostonı Hakida”-Respublika Eş Adabietşunoslarining Ananabiy İlmii Konferentsiya Materiallari, Taşkent: 68-70) adlı bildiri metni, 1995 yılında yayımlanan “Kitab-ı Dedem Korkut Yazma Eseri ve Mespətşa Destanı Hakkında (Konu ve Tip İlişkileri)” (“Kitabı Dedem Qorqıt Jazma Esteligi xem Mespətşa Destanı Xaqqında (Sujet xem Obraz Baylanısları)”-Vestnik KKO AN Respubliki Uzbekistan, No: 1: 127-130); 1995 yılında yayımlanan “Korkut Ata ve Onun Hakkındaki Karakalpak Rivayetleri” (“Qorqut Ata xem Ol Tuvralı Qaraqalpaq Rewayatları”-Emiwderya, Nukus, No: 10-12:105-107) ve yine 1995’te yayımlanan “Korkut Ata Kadın ve Kızlar Hakkında” (“Qorqıt Ata Xayal-qızlar Xaqqında”. Aral Qızları, Nukus, No: 2: 81-85) adlı makaleler ile 1996 yılında yayımlanan “Korkut Ata Kitabı ve Yusup-Ahmet Destanı Hakkında-Konu ve Tip İlişkileri” (“Qorqıt ata Kitabı xem Yusup-Ahmet Destanı Xaqqında -Sujet xem Obraz Baylanısları”- Vestnik KKO AN Respubliki Uzbekistan, No: 4: 154-155) adlı makaledir. Bu makaleler ile tezin giriş ve inceleme kısmı 2010 yılında “Korkut Ata Kitabı ve Karakalpak Destanları-Monografi” adıyla kitap olarak yayımlanmıştır (Palımbetov, 2010).

Gülparşın Sarsenbaevna Kalbaeva tarafından yazılan ve 2016 yılında yayımlanmış olan “Karakalpak Halk Efsanelerinde Ölümsüzlüğü Arayan Kahramanın İmajı ve Onların Genetik Kökleri. (Dede Korkut İmajı Örneğinde)” adlı makalede yazar, Karakalpak efsanelerine göre ölümsüzlüğü arayan Dede Korkut imajının eski efsanevi kahramanlarla genetik bağlantıları ortaya koymayı amaçlar. Ayrıca yazar, Korkut'un imajının yaratılmasında, şamanistik döneme ait fetiş ve büyü'nün etkisini ve de daha sonraki dinlerin bu imaj üzerindeki tesirini örneklerle ortaya koymaya çalışır (Kalbaeva, 2016, s. 45).

2017 yılında Qamal Palımbetov tarafından hazırlanan ve Kazakistan'da yayımlanan “Kitab-ı Dede Korkut Jırları ile Karakalpak Destanlarının Estetik İlişkileri Meselesi” adlı bildiri metni Uluslararası Türk Akademisi tarafından düzenlenen forumda sunulmuştur. Bu bildiri de öncelikle Dede Korkut Kitabı üzerine yapılan çalışmalardan Karakalpak folkloruyla ilişkili olanlar hakkında kısa bilgi verilmiştir. Daha sonra Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalarla Alpamış, Edige ve Koblan destanlarının benzer motif ve unsurlarının bazıları tespit edilmiştir. Örneğin, “Ala çadır, ak otağ, kızıl otağ, kara otağ ile Karakalpak destanlarındaki ak otağ, boz otağ, ak çadır ve ak saray örnekleriyle renk sembolizminin ortak anlamları üzerinde durulmuştur. Anlatmalar arasındaki benzer motif ve epizotlar tespit edilmiştir (Palımbetov, 2017, s. 384-394).

Qamalbay Sarsanbaevič Palımbetov'un “Destanlarda Kahramanlık Belirtileri” adlı makalesi 2018 yılında Türkiye'de “Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi”nde Rusça olarak yayımlanmıştır. Bu makalede Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalarla Koblan destanındaki çocuksuzluk motifi ve kahramanın fiziksel özelliklerindeki benzerlikler tespit edilmiştir. Kahramanın ailesinin de benzer özellikleri üzerinde duran yazar, kahramanın hızlı büyümesinin de anlatmalarda ortaklık gösterdiğini vurgular (Palımbetov, 2018, s. 128-134).

Sonuç olarak Dede Korkut Kitabı tam metin olarak Karakalpak Türkçesine aktarılmamıştır. Dede Korkut Kitabı'ndan pek çok çalışmanın içinde kısaca bahsedilmiştir. Bu konudan bahseden ilk yayın Qabil Maksetov'un 1965 yılında Taşkent'te basılan eseridir fakat anlatmaların özetlerine yer vermesi bakımından Dede Korkut Kitabı'nı Karakalpak ilim âlemine tanıtan ilk eser 1976 yılında Qamal Membetov tarafından hazırlanır. Kitabın Dresden nüshasındaki 12 anlatmanın özetlerine 2 yayında yer verilmiştir. Dede korkut Kitabı ve Karakalpak Destanlarını mukayese eden bir doktora tezi vardır ve bu tez kitap olarak da yayımlanmıştır. Bunun yayında Dede Korkut Kitabı'yla Karakalpak destanlarını konu, epizot, motif ve kahramanlar bakımından karşılaştıran, ulaşabildiğimiz, 10 kitap, 7 makale ve 2 bildiri yayımlanmıştır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı Karakalpak Türkçesiyle Karakalpakistan'da yayımlanmış olup, Taşkent, Kazakistan

ve Türkiye’de yayımlanmış olan makaleler de vardır ve bu makalelerin bazıları Rusça ve Özbek Türkçesiyle yayımlanmıştır.

Karakalpakistan’da Karakalpak Türkçesiyle yayımlanan Dede Korkut Kitabıyla ilgili çalışmaların sayısı görece az olmakla birlikte, Korkut Ata hakkındaki efsaneler başta olmak üzere bu konudaki metin yayınları ve karşılaştırmalı incelemeler Dede Korkut Kitabı’nın Türk Dünyasının kültürel mirası için en önemli kaynaklardan biri olduğunun bilinciyle yapılmıştır. Zira bu konuda Karakalpak araştırmacıların özellikle karşılaştırmalı çalışmalarda ortaklıkları vurgulaması da bunu göstermektedir. Dede Korkut Kitabı’yla ilgili olarak Sarıgul Bahadırova’nın “... bu eser, bugün tek başına incelendiğinde anlaşılmayan pek çok konunun mahiyetinin açıklanmasında çok büyük bir rol oynamaktadır” (Bahadırova, 1992, s. 4’ten akt. Fedakar, 2005, s. 114) cümlesi de bu konudaki bilinci gösterir. Bu nedenle Karakalpakistan’da Dede Korkut/Korkut Ata hakkındaki çalışmaların artacağı ve özellikle karşılaştırmalı araştırmaların Türk Dünyası kültürel mirasına katkı sunacağı kanaatindeyim.

Kaynaklar

- Ayımбетов, Kallı. (1988). *Halık Danalığı Ötken Künlerden Elesler Qıylı-Qıylı Qılwalı (Halk Bilgelilđi Geçmiş Günlerden Hatıralar Türlü Türlü Davranışlar)*. Nukus: Qaraqalpaqstan Baspası (1. Baskı 1960).
- Bahadırova, Sarıgül. (1992). *Kitabi Dedem Qorqıt, Koblan, Edige xem Hezirgi Edebiyat Xaqında Oylar*. Nukus: Qaraqalpaqstan Baspası.
- Bahadırova, Sarıgül. (2005). “Dede Korkut Kitabı ve Alpamıs Destanı'nın Karakalpak Varyantı”. Akt. Pınar Fedakar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. V, S.1: 113-120.
- Fedakar, Pınar. (2008). *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Japakov, N.; Memбетов, Q., Sultanov, Q., Kerimov, A. (1983). *Qaraqalpaq Edebiyatı Tariyhı*. Nukus: Qaraqalpaqstan Baspası.
- Kalbaeva, Gülparsın Sarsenbaevna. (2016). “Образ гeroja, ішуšij večnuju žızın' v karakalpakskih narodnyh legendah і ih genetičeskie osnovy (na primere obraza deda korkuta)” *Nauka i Mir*, C. 2. S. 11(39): 45-47. (<https://elibrary.ru/item.asp?id=27334661>). (Eriřim Tarihi: 10.10.2020).
- Karakalpak Añızları Epsanaları Hem Şeşenlik Sözleri*. (1992). Hzl. Z. İşmanova. Nukus: Qaraqalpaqstan Baspası: 46-47.
- Kazakistan'da Dede Korkut Hikayeleri ve Ezgili Sözler*. (2018). Çev. U. Tuzman, M. S. Butaş, M. Kunak, Astana: Bengü Yayınları.
- Maksetov, K. (1965). *Qaraqalpaq Qaharmanlıq Destanlarının Poetikası*. Taşkent: Özbekstan SSR İlim Baspası.
- Maksetov, K.; Tejmuratov, A. (1979). *Qaraqalpaq Folklorı*. Nukus: Qaraqalpaqstan Baspası.
- Palımbetov, Qamalbay Sarsanbaeviç. (1997). *Korkut Ata Kitabı va Qaraqalpaq Folklorı (Qaraqalpaq Destanları Misalinde)*. Avtoferat, Nukus (Ruşçadan çeviren Doç. Dr. Muvaffak Duranlı).
- Palımbetov, Qamalbay Sarsanbaeviç. (2010). *Qorqıt Ata Kitabı xem Qaraqalpaq Destanları-Monografıya*. Nukus: Bilim Baspası.
- Palımbetov, Qamalbay Sarsanbaeviç. (2017). “Kitabi Qorqıt Jırları Jene Qaraqalpaq Dastanlarının Körtkemlik Baylanışları Meselesine”. *Ulı Dala*, 2. Gumanitarlık Ğilimi Forumunun Materialdarı, Astana: Ğilim Baspası: 384-394.
- Palımbetov, Qamalbay Sarsanbaeviç. (Aralık 2018). “Priznaki Bogatyrstva v Geroičeskih Ėposah” *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 7/17, s. 128-134 (http://dedekorkutdergisi.com/Makaleler/2062847820_K.pdf) (Eriřim Tarihi: 10.10.2020).
- Reichl, Karl. (2008). “Karakalpak Destanları: Gelenek, Destancılar ve Destan Anlatımı”. *Türkbilig*, S. 15: 64-77. (<http://www.turkbilig.com/pdf/200815-119.pdf>). (Erişim Tarihi: 10.10.2020).

ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ СКРЕПЛЯЮЩИЕ СВОДЫ: ИСТОРИЯ СОБОРА СВЯТОЙ СОФИИ КОНСТАНТИНОПОЛЬСКОЙ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ИНТЕГРАЛЬНОЙ МЕТОДОЛОГИИ ПИТИРИМА СОРОКИНА

*The Bracing Vaults of Millenium: History of the Hagia Sophia of Constantinople
Through the Prism of Pitirim Sorokin's Integral Methodology*

Марина ЛОМОНОSOVA*

Аннотация

Историческое решение о возвращении Айя-Софии статуса мечети еще раз доказало, что цикл ее истории подошел к новому этапу: от византийского храма — к османской мечети — сквозь памятник Всемирного наследия ЮНЕСКО — к Большой мечети Айя-София. В случае изучения исторической динамики статуса, культурного значения и социальных функций Айя-Софии интегральная макросоциологическая теория П.А.Сорокина является наиболее релевантной и обладает достаточным эвристическим потенциалом. История Айя-Софии испытала и испытывает на себе влияние ритмической последовательности трех сверхсистем: идеациональной, идеалистической и чувственной. С другой стороны, Айя-София — это не только архитектурное сооружение, в своей исторической динамике прошедшее сложный путь от христианского храма к мечети, но прежде всего — одно из основных средств выражения комплекса ценностей идеациональной культурной суперсистемы.

Ключевые слова

Айя-София, социальная динамика, интегрализм, Питирим Сорокин.

Abstract

Historic decision to return to Hagia Sophia the status of a mosque once again proved that its history cycle has reached a new stage: from Byzantine temple — to the Ottoman mosque — through the UNESCO World Heritage Site — to the great Hagia Sophia mosque. In case of studying the historical dynamics of status, cultural significance and social functions of Hagia

*Кандидат социологических наук, доцент кафедры теории и истории социологии Санкт-Петербургского государственного университета. lomonosovamv@mail.ru, nn.lomonosova@spbu.ru.

Sophia, the integral macrosociological theory of P.A. Sorokin is the most relevant and has got sufficient heuristic potential. The history of Hagia Sophia has been influenced and is still being affected by rhythmic sequence of three super-systems: ideational, idealistic and sensual. It's on the one hand. On the other hand, Hagia Sophia is not only an architectural object, which in its historical dynamics has passed a difficult way from a Christian temple to a mosque, but above all — one of the main means for expressing the set of values of the ideational cultural supersystem.

Keywords: Hagia Sophia, social dynamics, integralism, Pitirim Sorokin

10 июля 2020 года Госсовет Турции отменил решение 1934 года о превращении одного из главных символов Стамбула - мечети Айя-София в музей и постановил, что это здание вновь может использоваться в качестве мечети. В этот же день президент Турции Реджеп Тайип Эрдоган подписал указ о превращении Айи-Софии в мечеть. Несмотря на то, что это решение вызвало официальную критику со стороны ЮНЕСКО, Всемирного совета церквей, Европейского союза, Австрии, Германии, Греции, Кипра, США, Константинопольской, Иерусалимской, Русской, Элладской православных церквей, а также Православной церкви Украины, Евангелической церкви Германии и Святого Престола, 24 июля 2020 года в мечети Айя-София впервые за 86 лет состоялся пятничный намаз. Это историческое решение сопровождалось бурной дискуссией в средствах массовой информации. Московский патриархат, высказывая своё резко негативное отношение к изменению статуса музея, искал обоснование своей позиции в мозаике фактов тысячелетней истории. Характерно, что профессиональные историки в этих дискуссиях практически не принимали участия, так как для них было совершенно очевидно, что несмотря на провозглашаемые угрозы нарушения межконфессионального и межрелигиозного баланса со стороны противников изменения статуса музея и превращения его в мечеть, основная причина этого решения находится совершенно в другой плоскости. Не поддержали позицию Московского патриархата и те социальные группы, на поддержку которых Русская православная церковь (РПЦ) рассчитывала, апеллируя к исторической памяти и сакральной значимости Собора Святой Софии Константинопольской для православных верующих. Святейший Патриарх Московский и всея Руси Кирилл 6 июля 2020 года в своем заявлении по вопросу статуса храма Святой Софии, отметил, что «любую попытку унижить или попрасть тысячелетнее духовное наследие Константинопольской Церкви русский народ — как раньше, так и сейчас — воспринимал и воспринимает с горечью и негодованием» (Кирилл, Святейший Патриарх Московский...,

2020). Тем не менее, негодование на которое в своем выступлении указал Патриарх Кирилл, разделяли, пожалуй, только некоторые представители духовенства, но в российском обществе это событие не вызвало ожидаемого Московским патриархатом резонанса.

Объективный анализ и оценка сложных общественных процессов и явлений невозможна без обращения к истории и социологии. Причем если история фокусирует свое внимание на историческом прошлом, а социология описывает процессы, происходящие в настоящем, то междисциплинарные историко-социологические исследования и принцип историзма, лежащий в их основе, обязывает изучать каждое явление и событие во всей их совокупности. С одной стороны, конкретизируя наиболее значимые вехи в их исторической динамике, учитывающей как объективные факторы на уровне общества и государства, так и факторы субъективные, связанные с ключевыми участниками изучаемых исторических событий. С другой стороны, выбор конкретной методологии исследования связан с особенностями самого объекта. В случае изучения исторической динамики статуса, культурного значения и социальных функций Айя-Софии интегральная макросоциологическая теория Питирима Александровича Сорокина (1889 – 1968) является наиболее релевантной. Именно теория социальной и культурной динамики, разработанная П.А.Сорокиным в рамках его научно-исследовательской работы в Гарвардском университете, позволяет изучать социальные и политические процессы прошлого и настоящего, а также прогнозировать изменения социальных, культурных и политических систем. При этом единицей социологического анализа выступает не страна (государство), а культурная суперсистема (цивилизация) с ее уникальным набором ценностей. Таким образом, методология анализа, позволяющая охватить социокультурные изменения западной цивилизации за 25 веков ее истории и представленная в фундаментальной работе П.А.Сорокина «Социальная и культурная динамика» (1937-1941), как никакая другая подходит для анализа процессов исторической динамики Айя-Софии с момента ее основания вплоть до наших дней. Характерно, что на страницах своей работы Питирим Сорокин неоднократно обращается к Айя-Софии как к образцу христианской архитектуры идеационального типа, претерпевшего затем на себе архитектурные изменения под влиянием османской культуры.

Архитектура является одним из основных средств, формирующих самосознание и мировоззрение, наряду с языком, музыкой и наукой. Тем не менее, архитектурные сооружения редко попадают в фокус внимания социологов. Можно отметить, что Питирим Сорокин одним из первых обратил внимание на

архитектуру как на предмет изучения в рамках социологии. П.А.Сорокин подчеркивал логическое единство культурной системы, определяемое цельностью её ментальности, и выделил следующие три базовых типа культурной ментальности: идеациональный, идеалистический, чувственный. Обобщая эмпирическую реальность, в основу классификации он заложил комплекс универсальных ценностей, доказав его влияние на поведение больших масс людей. Изучая культурные системы, П.А. Сорокин объединил разнообразные социальные явления и процессы, относя к ценностям живопись, скульптуру, архитектуру, литературу, системы истины и знания (включая динамику научных открытий), социальные теории сингуляризма и универсализма, детерминизма и индетерминизма, линейную, цикличную и смешанную концепции космических, биологических и социокультурных процессов. От доминирующей ценности зависят основные категории мышления, общие и частные научные теории, тип социальных отношений, формы господства и правления, понимание сущности свободы, характер протекания войн, революций и внутренних беспорядков, экономические условия, право и т.д. С точки зрения интегральной методологии Питирима Сорокина Айя-София — это не только архитектурное сооружение, в своей исторической динамике прошедшее сложный путь от христианского храма к мечети, но прежде всего – одно из основных средств выражения комплекса ценностей идеациональной культурной суперсистемы.

Ранняя византийская архитектура, как отмечает в своем исследовании Питирим Сорокин, вплоть до высшего ее достижения, каковым является храм Айя-София (537-563 гг. н. э.) носила ярко выраженный идеациональный характер (Сорокин, 2000, с.174). Этот идеациональный характер архитектуры сохранялся несколько столетий как в Византии, так и в Западной Европе. После завоевания османами Константинополя храм Святой Софии был захвачен 29 мая 1453 года и превращен в мечеть. Характерно, что именно мечеть Айя-София была принята османами за образец, по которому строились другие великие мечети Константинополя и Османской империи. В соответствии с теорией Питирима Сорокина, к моменту падения Византийской империи в византийско-османских войнах идеациональный период её исторической динамики находился в фазе перехода к чувственному типу. В тоже самое время, османская культура была на пике идеационального периода, что и позволило сохранить храм Святой Софии, изменив лишь её конфессиональный статус. Во второй половине XVI века при султанах Селиме II и Мураде III к зданию собора были пристроены тяжёлые контрфорсы, существенно изменившие внешний вид здания, причем до середины XIX века

никаких реставрационных работ в мечети не производилось. Но постепенно османская культура в своей исторической динамике подошла к чувственному периоду, что в архитектуре наиболее ярко проявилось в период правления султана Абдулмеджида I (1823 – 1861). Именно он принял решение о строительстве дворца Долмабахче, эклектичный дизайн которого содержал элементы из стилей барокко, рококо, неоклассицизма и традиционной османской архитектуры. Внешний вид дворца Долмабахче с Босфора демонстрировал классический европейский фасад. Несмотря на усилившуюся тенденцию преобладания светских элементов в архитектуре, в 1847 году Абдулмеджид I поручил архитектору российского посольства в Константинополе Гаспаре Фоссати (Gaspare Fossati), по проекту которого уже было построено само здание посольства, провести реставрацию Айя-Софии, которой угрожала опасность обрушения. В результате реставрационных работ, продолжавшихся два года, были укреплены колонны, своды и купол храма, а также было обнаружено, что на стенах под слоями извести хорошо сохранились византийские мозаики, которые были расчищены. Султан дал разрешение задокументировать мозаики, а затем снова их покрыть штукатуркой. Тогда же было принято решение разместить на колоннах деревянные щиты с именами Аллаха и пророка Мухаммада. В 1915 году в Санкт-Петербурге на русском языке вышел в свет альбом в котором были воспроизведены рисунки Гаспаре Фоссати из английского издания 1852 года, исполненного в литографии Lovis Hache в Лондоне. Пояснительный текст составил Адальберт де Бомон (Adalbert de Beaumont). Причем, предисловие к русскоязычному изданию редактор завершил следующими словами: «Мне простому редактору заметок Фоссати, изучившему с любовью эту замечательную мечеть, да позволено будет сказать, что искусство обязано ему живой благодарностью за все труды, терпение и талант, которые он отдал этой важной и трудной задаче» (Храм Св. Софии..., 1915, с.6). В этом альбоме содержатся интересные иллюстрации, на которых запечатлены, не только архитектурные особенности Айя-Софии, но и люди, наполняющие мечеть. Характерно, что среди изображений мусульман на нескольких рисунках можно увидеть европейцев, которые пришли в мечеть как в музей – полюбоваться наследием византийской культуры. В 1897 году в Санкт-Петербурге вышла в свет книга выдающегося русского востоковеда-тюрколога Смирнова Василия Дмитриевича (1846 – 1922) «Турецкие легенды о Святой Софии и о других византийских древностях». Она была издана факультетом восточных языков Санкт-Петербургского университета и приурочена к XI Международному съезду ориенталистов. В этой работе было показано как османы, после завоевания Константинополя наполняли символические формы византийской

культуры своим содержанием, а вокруг собора Святой Софии постепенно стали складываться мифы и легенды, связывающие её историческое прошлое уже с османской культурой и исламом. В многочисленных воспоминаниях и путевых заметках русских путешественников конца 19 – начала 20 века присутствуют описания Айя-Софии – мечети, которая в прошлом была византийским храмом. Причем в них очень редко встречаются утверждения, содержащие призывы к возвращению её прежнего христианского статуса. Таким образом, можно заметить, что в этот период времени в официальных изданиях, прошедших цензуру, Айя-София рассматривалась авторами и воспринималась читателями прежде всего как мечеть, но обязательно указывалось на её христианское историческое прошлое.

В начале 20 века произошли цивилизационные трансформации как в Российской империи, так и в Османской империи. Природа и основной вектор изменений были обусловлены тем, что в истории человечества, согласно теории социальной и культурной динамики Питирима Сорокина наступил поворотный момент, когда «одна форма культуры и общества (чувственная) исчезает, а другая лишь появляется» (Сорокин, 2018, с.22). Иными словами, чувственная система евро-американской культуры, преобладающая на протяжении трех столетий и оказавшая влияние на культуру практически всех стран европейского континента, вошла в стадию глубокого кризиса. Этот кризис был чрезвычайен в том смысле, что он был отмечен «необычайным количеством войн, революций, анархии и кровопролитий; социальным, моральным, экономическим и интеллектуальным хаосом; возрождением отвратительной жестокости, временным разрушением больших и малых ценностей человечества» (Сорокин, 2018, с.22). Российская империя и Османская империя в результате войн и революций, сопровождавших этот кризис, были разрушены, а на их месте возникли Союз Советских Социалистических Республик и Турецкая Республика. Две столицы – Константинополь и Санкт-Петербург утратили не только свои исторические названия, но и столичный статус. Столицами стали Анкара и Москва, а Стамбул и Санкт-Петербург сохранили за собой статус «культурных» столиц. Долгий и сложный процесс музеефикации в 1928–1931 гг. Исаакиевского собора (кафедрального собора Санкт-Петербургской епархии с 1858 г.) завершился открытием «Государственного Антирелигиозного музея» (в наше время музейный комплекс «Государственный музей-памятник «Исаакиевский собор»). Практически в этот же период времени мечеть Айя-София получила статус музея. В 2015 году власти Санкт - Петербурга стали рассматривать вопрос о передаче Исаакиевского собора на 49 лет РПЦ в безвозмездное пользование с сохранением музейно-

просветительских функций, но жители Санкт-Петербурга выступили против принятия положительного решения по этому вопросу и в январе 2019 года власти города сделали заявление о том, что собор не будет передан РПЦ. В свою очередь, возвращение Айя-Софии статуса мечети не вызвало общественного резонанса в России, на который рассчитывали представители Московского патриархата. Понять и объяснить эти диаметрально противоположные позиции по отношению к равнозначным историческим решениям, связанным с возвращением религиозного статуса действующим музеям, помогает интегральная теория Питирима Сорокина. Российское общество и культура в настоящее время находятся в стадии глубокого кризиса чувственной культуры, поэтому вопросы связанные с идеациональными религиозными и культурными ценностями не могут выступить достаточным основанием как для консолидации, так и в качестве причины раскола. Турецкое общество и культура, находясь в самом эпицентре цивилизационных трансформаций, предлагает альтернативную модель общественного развития с доминированием в ней ценностей идеациональной культурной суперсистемы. Поэтому пристальное внимание к Айя-Софии, являющейся символом идеациональной культуры Византии, не случайно. Её архитектурный комплекс, утрачивая светский статус, вновь становится центром религиозной жизни. И в этом отношении историческое решение о возвращении Айя-Софии статуса мечети еще раз доказало, что цикл ее истории подошел к новому этапу: от византийского храма — к османской мечети — сквозь памятник Всемирного наследия ЮНЕСКО — к Большой мечети Айя-София. История Айя-Софии испытала и испытывает на себе влияние ритмической последовательности трех сверхсистем: идеациональной, идеалистической и чувственной. Питирим Сорокин считал, что социальное согласие является одним из основных показателей качества человеческого существования, а его отсутствие говорит о том, что общество или социальный институт находятся в состоянии кризиса. И в этом отношении, единство турецкого народа в вопросе изменения статуса Айя-Софии указывает на наличие социального согласия в обществе. Россия и Турция в условиях глубоко кризиса чувственной евро-американской культуры могут предложить человечеству интегральную модель общества, опирающуюся как на богатое исторической прошлое, так и ориентированную на достижение идеалов социальной справедливости, истины и разума в будущем.

Литература

- Кирилл, Святейший Патриарх Московский и всяя Руси (2020, 6 июля). *Заявление в связи с ситуацией относительно Святой Софии. Портал Патриархия.ru.* <http://www.patriarchia.ru/db/text/5659210.html>
- Смирнов В.Д. (1898). *Турецкие легенды о Святой Софии и о других византийских древностях.* СПб.: тип. Акад. наук, 368-402 с.
- Сорокин П.А. (2018). *Кризис нашего времени. Россия и Соединённые Штаты.* Сыктывкар: ООО «Анбур», 640 с.
- Сорокин П.А. (2000). *Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений.* СПб.: РХГИ, 1055 с.
- Храм Св. Софии в Царьграде. Айя-София в Константинополе.* [Альбом] (1915). Пг.: Издание Акц. О-ва «Биохром», 11 с., 16 л. ил.



I. ULUSLARARASI SOVYET SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ SEMPOZYUMU

15-16 Ekim 2020

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
İzmir - Türkiye

I. International Symposium on
Post-Soviet Era
Turkey-Russia
Relations

I. Международный симпозиум
Турецко-Российские
Отношения в
Пост-Советскую Эпоху

15th-16th October 2020
Institute of Turkish World Studies
Ege University, Izmir - Turkey

15-16 октября 2020 г.
Институт Исследований Тюркского Мира
Эгейский Университет, Измир - Турция

Topics

- New World Order and Turkey-Russia Relations
- Interregional Cooperation
- Social Aspect of Turkey-Russia Relations
- Economic Aspect of Turkey-Russia Relations
- Cultural Aspect of Turkey-Russia Relations
- Risks and Opportunities in the future of Eurasia
- Security Issues in Turkey-Russia Relations
- The Effect of the Process Following the Dissolution of the USSR on Turkey-Russia Relations
- Turkey-Russia Relations and Turkish World Regional Conflicts and Turkey-Russia Relations
- The Effect of Global Tension on Turkey-Russia Relations
- Public Diplomacy
- Energy within Turkey-Russia Relations
- Turkey-Russia Relations and International Organizations

Konular

- Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye-Rusya İlişkileri Bölgelelararası İşbirliği
- Türkiye-Rusya İlişkilerinin Sosyal Boyutu
- Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Boyutu
- Türkiye-Rusya İlişkilerinin Kültürel Boyutu
- Avrasya'nın Geleceğinde Riskler ve Fırsatlar
- Türkiye-Rusya İlişkilerinde Güvenlik Meselesi
- SSCB'nin Çöküşünden Sonra Ortaya Çıkan Sürecin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi
- Türkiye-Rusya ilişkileri ve Türk Dünyası Bölgesel İhtilaflar ve Türkiye-Rusya ilişkileri
- Küresel Gerginliğin Türkiye-Rusya ilişkilerine Etkisi
- Halk Diplomasisi
- Türkiye-Rusya ilişkilerinde Enerji
- Türkiye-Rusya ilişkileri ve Uluslararası Örgütler

Темы

- Новый мировой порядок и отношения между Турцией и Россией
- Территориальное сотрудничество
- Социальные аспекты турецко-российских отношений
- Экономические аспекты турецко-российских отношений
- Культурные аспекты турецко-российских отношений
- Будущее Евразии: Риски и возможности
- Политика безопасности в турецко-российских отношениях
- Воздействие постсоветского пространства на турецко-российские отношения
- Турецко-российские отношения и тюркский мир
- Территориальные конфликты и их воздействия на турецко-российские отношения
- Воздействие глобальной напряжённости на турецко-российские отношения
- Народная дипломатия и её воздействия на турецко-российские отношения
- Международные организации и их воздействия на турецко-российские отношения

İletişim - Contact - Контакт

soturruisi@gmail.com
tdae.ege.edu.tr



I. ULUSLARARASI SOVYET SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ SEMPOZYUMU

Sempozyum Programı

15 EKİM 2020

Açılış Konuşmaları

10.00 – 11.30

Konuşmacılar

Prof. Dr. Necdet BUDAK

Ege Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Kurucu Müdürü, E. Öğretim Üyesi

Mv. Ahmet Berat ÇONKAR

Türk-Rus Toplumsal Forumu Eş Başkanı

Prof. Dr. Alexander DRUZHININ

Южный федеральный университет/ Балтийский федеральный университет имени Иммануила Канта

E. Büyükelçi Ender ARAT

Türk-Rus Toplumsal Forumu Genel Sekreteri

Prof. Dr. Nadim MACİT

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

E.Ü. Stratejik Araştırmalar Merkezi Müdürü

Prof. Dr. Enver ŞEYHOV

Rossotrudniçestvo Türkiye Temsilciliği Başkanı

I. Oturum

Kafkasya Ekseninde Türkiye ve Rusya İlişkileri

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Nadim MACİT

Konuşmacılar

Bildiri Başlıkları

Bildiri Saati

Dr. Öğr. Üyesi A. Nafiz ÜNALMIŞ

"Sovyet Sonrası Rusya'nın Gürcistan'daki Sorunlara Yaklaşımı"

11.30 – 11.45

Araz ASLANLI

"SSCB Sonrası Güney Kafkasya'da Türkiye-Rusya Rekabeti"

11.45 – 12.00

Prof. Dr. Chingiz ISMAYILOV

"Турция и Россия в Геополитическом Ребусе Кавказа"

12.00 – 12.15

Doç. Dr. Ali ASKER, Afgan BAKHSHALİYEV

"Rusya'nın Kafkas Politikasında Karabağ Faktörü"

12.15 – 12.30

Dr. Namık AHMADOV

"Azerbaycan Basınında Türk-Rus İlişkileri"

12.30 – 12.45

Soru - Cevap

12.45 – 13.15

II. Oturum

Türkiye ve Rusya İlişkileri Ekseninde Avrasya'nın Siyasî Dinamikleri

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Gülzade SHAKULIKOVA

Konuşmacılar

Bildiri Başlıkları

Bildiri Saati

Prof. Dr. Alexander DRUZHININ, Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV, Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

"Взаимодействие России и Турции в меняющейся Евразии: тенденции, возможности, барьеры, приоритеты"

13.30 – 13.45

Prof. Dr. Kıyamıl SALIMOV

"К вопросу о Повышении Уровня Сотрудничества Турции и России"

13.45 – 14.00

Dr. Öğr. Üyesi Argun BAŞKAN

"Foreign Policy Orientations of the Russian Federation And Implications for Turkey"

12.00 – 14.15

Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA HEKİMOĞLU

"Eski Ortaklık, Yeni Perspektif: Moskova Minsk İlişkilerinin Yönelimleri"

14.15 – 14.30

Dr. Oğuzhan ERGÜN, Doç. Dr. Vefa KURBAN

"Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Paradoksal Sürtünmeler"

14.30 – 14.45

Soru - Cevap

14.45 – 15.15

III. Oturum

Türkçe ve Rusça Eğitimi

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Kıyamıl SALIMOV

Konuşmacılar

Bildiri Başlıkları

Bildiri Saati

Prof. Dr. Türkan OLCAY

"Geçmişten Günümüze Türkiye'de Rus Dili ve Edebiyatı Öğretimi"

15.30 – 15.45

Dr. Öğr. Üyesi Maria STOYANOVA

"Преподавание Русского Языка В Центрах Дополнительного Образования Турции"

15.45 – 16.00

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

"Sovyet Sonrası Başkent Moskova'da Türkçe Öğreten Akademik Kurumlar ve Son Yirmi Yıldaki Çalışmaları"

16.00 – 16.15

Soru - Cevap

16.15 – 16.30

I. ULUSLARARASI SOVYET SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ SEMPOZYUMU

Sempozyum Programı

16 EKİM 2020

IV. Oturum

Türkiye ve Rusya İlişkileri Ekseninde Avrasya'daki Ekonomik Dinamikler

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN

Konuşmacılar Bildiri Başlıkları	Bildiri Saati
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN "Turkey-Russian Economic Relations and Security-Based Strategic Partnership in Eurasian Geopolitics during the Era of Presidents Erdogan and Putin"	10.30 – 10.45
Prof. Dr. Gülzade SHAKULIKOVA "Новые реалии Евразии и возможности подготовки кадров для нефтегазового сектора"	10.45 – 11.00
Doç. Dr. Ali ASKER, İrem DAŞDAN "Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Politikası Üzerine Notlar (1990-2000 Yılları Arası)"	11.00 – 11.15
Doç. Dr. Svetlana SHABALINA "Глобальная сеть туристских центров Республики Татарстан"	11.15 – 11.30
Viktor FEDORKO "Внешнеэкономические связи Республики Узбекистан и Турецкой Республики: современное состояние и динамика"	11.30 – 11.45
Soru - Cevap	11.45 – 12.15

V. Oturum

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kültürel ve Tarihî Dinamikler

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

Konuşmacılar Bildiri Başlıkları	Bildiri Saati
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN "Türkiye Rusya Kültürel Diyalogu ve İşbirliği Olanaklarında Önemli Bir Olgu: Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü"	12.30 – 13.00
Prof. Dr. Rajko GNJATO, Prof. Dr. Mirjana GAJIĆ, Prof. Dr. Obren GNJATO "Muslims/Bosniacs - A Factor Of Turkish (Neo-Ottoman) Influence in the Western Balkans Region"	13.00 – 13.15
Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR "Karakalpakistan'da Dede Korkut Çalışmaları: Sovyet Öncesi – Sovyet Sonrası"	13.15 – 13.30
Dr. Öğr. Üyesi Marina LOMONOSOVA "Тысячелетия скрепляющие своды: история Собора Святой Софии Константинопольской сквозь призму интегральной методологии Путьрима Сорокина"	13.45 – 14.00
Soru - Cevap	14.00 – 14.30

Değerlendirme Oturumu

14.45 – 15.45

Konuşmacılar

Prof. Dr. Nadim MACİT

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

E.Ü. İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

E.Ü. Stratejik Araştırmaları Merkezi Müdürü

I. ULUSLARARASI SOVYET SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ SEMPOZYUMU

Onur Kurulu

Prof. Dr. Necdet BUDAK

Ege Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Kurucu Müdürü, E. Öğretim Üyesi

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Nadim MACİT (Başkan)

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV (Eş Başkan)

E.Ü. İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Eş Başkan)

E.Ü. Stratejik Araştırmalar Merkezi Müdürü

Doç. Dr. Vefa KURBAN (Eş Başkan)

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi

Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Elemanı

Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Elemanı

Sekretarya

Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Elemanı

Arş. Gör. Recep Efe ÇOBAN

E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Elemanı

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. A. Özlem ÖNDER (Türkiye)
Prof. Dr. Abdullah TEMİZKAN (Türkiye)
Prof. Dr. Aleksandr DRUZHININ (Rusya)
Prof. Dr. Aleksandr KOLESNİKOV (Rusya)
Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA-HEKİMOĞLU (Kazakistan)
Prof. Dr. Çengiz İSMAİLOV (Azerbaycan)
Prof. Dr. Enver ŞEYHOV (Azerbaycan)
Prof. Dr. Güلزade SHAKULIKOVA (Kazakistan)
Prof. Dr. İrina BUSYGINA (Rusya)
Prof. Dr. İrina TURGEL (Rusya)
Prof. Dr. Leonid VARDOMSKİY (Rusya)
Prof. Dr. Mesut Hakkı ÇASİN (Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana GAJIĆ (Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Musa QASIMLI (Azerbaycan)
Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Türkiye)
Prof. Dr. Nadim MACİT (Türkiye)
Prof. Dr. Obren GNJATO (Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Türkiye)
Prof. Dr. Rajko GNJATO (Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Sait YILMAZ (Türkiye)
Prof. Dr. Türkan OLCAY (Türkiye)
Prof. Dr. Vladimir GONDA (Slovakya)
Prof. Dr. Vladimir KOLOSOV (Rusya)
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN (Türkiye)
Doç. Dr. Altuğ GÜNAL (Türkiye)
Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN (Türkiye)
Doç. Dr. Muvaffak DURANLI (Türkiye)
Doç. Dr. Nedim YALANSIZ (Türkiye)
Doç. Dr. Svetlana SHABALINA (Rusya)
Doç. Dr. Vefa KURBAN (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Maria STOYANOVA (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Marina LOMONOSOVA (Rusya)
Dr. Öğr. Üyesi Hanife KESKİN (Türkiye)



1st INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
POST-SOVIET ERA TURKEY-RUSSIA RELATIONS

Symposium Program

15th October 2020

Opening Remarks

10.00 – 11.30 (Time Zone: UTC+3)

Speakers

Prof. Dr. Necdet BUDAK

Rector of the Ege University

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Founder Director of the E.U. Institute of Turkish World Studies, Retd. Academic Member

Mr. Ahmet Berat ÇONKAR

Co-Chair of the Turkish-Russian Social Forum

Prof. Dr. Alexander DRUZHININ

Южный федеральный университет/ Балтийский федеральный университет имени Иммануила Канта

Retd. Ambassador Ender ARAT

General Secretary of the Turkish-Russian Social Forum

Prof. Dr. Nadim MACİT

Director of the E.U. Institute of Turkish World Studies

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

Director of the E.U. Center of the Strategic Researches

Prof. Dr. Enver ŞEYHOV

Head of the Society of Rossotrudnichestvo (Turkey)

I. Session

Turkey-Russia Relations within the Context of Caucasia

Session Chair

Prof. Dr. Nadim MACİT

Speakers

Titles of the Proceedings

Time Zone:

UTC+3

Asst. Prof. Dr. A. Nafiz ÜNALMIŞ

"Sovyet Sonrası Rusya'nın Gürcistan'daki Sorunlara Yaklaşımı"

11.30 – 11.45

Araz ASLANLI

"SSCB Sonrası Güney Kafkasya'da Türkiye-Rusya Rekabeti"

11.45 – 12.00

Prof. Dr. Chingiz ISMAYILOV

"Турция и Россия в Геополитическом Ребусе Кавказа"

12.00 – 12.15

Assoc. Prof. Dr. Ali ASKER, Afgan BAKHSHALİYEV

"Rusya'nın Kafkas Politikasında Karabağ Faktörü"

12.15 – 12.30

Dr. Namık AHMADOV

"Azerbaycan Basınında Türk-Rus İlişkileri"

12.30 – 12.45

Discussion

12.45 – 13.15

II. Session

Political Dynamics of Eurasia within the Context of Turkey – Russia Relations

Session Chair

Prof. Dr. Gülzade SHAKULIKOVA

Speakers Titles of the Proceedings	Time Zone: UTC+3
Prof. Dr. Alexander DRUZHININ, Prof. Dr. Aydın IBRAHIMOV, Prof. Dr. Mustafa MUTLUER “Взаимодействие России и Турции в меняющейся Евразии: тенденции, возможности, барьеры, приоритеты”	13.30 – 13.45
Prof. Dr. Kıyamıl SALIMOV “К вопросу о Повышении Уровня Сотрудничества Турции и России”	13.45 – 14.00
Asst. Prof. Dr. Argun BAŞKAN “Foreign Policy Orientations of the Russian Federation And Implications for Turkey”	12.00 – 14.15
Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA HEKİMOĞLU “Eski Ortaklık, Yeni Perspektif: Moskova Minsk İlişkilerinin Yönelimleri”	14.15 – 14.30
Dr. Oğuzhan ERGÜN, Assoc. Prof. Dr. Vefa KURBAN “Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Paradoksal Sürtünmeler”	14.30 – 14.45
Discussion	14.45 – 15.15

III. Session

Education of Turkish and Russian Languages

Session Chair

Prof. Dr. Kıyamıl SALIMOV

Speakers Titles of the Proceedings	Time Zone: UTC+3
Prof. Dr. Türkan OLCAI “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Rus Dili ve Edebiyatı Öğretimi”	15.30 – 15.45
Asst. Prof. Dr. Maria STOYANOVA “Преподавание Русского Языка В Центрах Дополнительного Образования Турции”	15.45 – 16.00
Assoc. Prof. Dr. Muvaffak DURANLI “Sovyet Sonrası Başkent Moskova’da Türkçe Öğreten Akademik Kurumlar ve Son Yirmi Yıldaki Çalışmaları”	16.00 – 16.15
Discussion	16.15 – 16.30

1st INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON POST-SOVIET ERA TURKEY-RUSSIA RELATIONS

Symposium Program

16st October 2020

IV. Session

Economic Dynamics in Eurasia within the Context of Turkey – Russia Relations

Session Chair
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN

Speakers Titles of the Proceedings	Time Zone: UTC+3
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN <i>"Turkey-Russian Economic Relations and Security-Based Strategic Partnership in Eurasian Geopolitics during the Era of Presidents Erdogan and Putin"</i>	10.30 – 10.45
Prof. Dr. Güلزade SHAKULIKOVA <i>"Новые реалии Евразии и возможности подготовки кадров для нефтегазового сектора"</i>	10.45 – 11.00
Assoc. Prof. Dr. Ali ASKER, İrem DAŞDAN <i>"Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Politikası Üzerine Notlar (1990-2000 Yılları Arası)"</i>	11.00 – 11.15
Assoc. Prof. Dr. Svetlana SHABALINA <i>"Глобальная сеть туристских центров Республики Татарстан"</i>	11.15 – 11.30
Viktor FEDORKO <i>"Внешнеэкономические связи Республики Узбекистан и Турецкой Республики: современное состояние и динамика"</i>	11.30 – 11.45
Soru - Cevap	11.45 – 12.15

V. Session

Cultural and Historical Dynamics within the Context of Turkey – Russia Relations

Session Chair
Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

Speakers Titles of the Proceeding	Time Zone: UTC+3
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN <i>"Türkiye Rusya Kültürel Diyalogu ve İşbirliği Olanaklarında Önemli Bir Olgu: Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü"</i>	12.30 – 13.00
Prof. Dr. Rajko GNJATO, Prof. Dr. Mirjana GAJIĆ, Prof. Dr. Obren GNJATO <i>"Muslims/Bosniacs - A Factor Of Turkish (Neo-Ottoman) Influence in the Western Balkans Region"</i>	13.00 – 13.15
Assoc. Prof. Dr. Pınar FEDAKÂR <i>"Karakalpakistan'da Dede Korkut Çalışmaları: Sovyet Öncesi – Sovyet Sonrası"</i>	13.15 – 13.30
Assoc. Prof. Dr. Marina LOMONOSOVA <i>"Тысячелетия скрепляющеесводы: история Собора Святой Софии Константинопольской сквозь призму интегральной методологии Питурима Сорокина"</i>	13.45 – 14.00
Discussion	14.00 – 14.30

Assessment Session

14.45 – 15.45

Speakers

Prof. Dr. Nadim MACİT

Director of the E.U. Institute of Turkish World Studies

Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV

E.U. Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of the International Relations

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

Director of the E.U. Center of the Strategic Researches

1st INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON POST-SOVIET ERA TURKEY-RUSSIA RELATIONS

Honorary Board Members

Prof. Dr. Necdet BUDAK

Rector of the Ege University

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Founder Director of the E.U. Institute of Turkish World Studies, Retired Academic Member

Organizing Committee

Prof. Dr. Nadim MACİT (Chair)

Director of the Institute of Turkish World Studies

Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV (Co-Chair)

E.U. Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Relations Department

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Co-Chair)

Director of the E.U. Center of the Strategic Researches

Assoc. Prof. Dr. Vefa KURBAN (Co-Chair)

E.U. Institute of Turkish World Studies

Asst. Prof. Dr. Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ

E.U. Institute of Turkish World Studies

Res. Asst. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ

E.U. Institute of Turkish World Studies

Res. Asst. Recep Efe ÇOBAN

E.U. Institute of Turkish World Studies

Secretariat

Res. Asst. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ

E.U. Institute of Turkish World Studies

Res. Asst. Recep Efe ÇOBAN

E.U. Institute of Turkish World Studies

Scientific Board Members

- Prof. Dr. A. Özlem ÖNDER (Turkey)
Prof. Dr. Abdullah TEMİZKAN (Turkey)
Prof. Dr. Aleksandr DRUZHININ (Russia)
Prof. Dr. Aleksandr KOLESNİKOV (Russia)
Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA-HEKİMOĞLU (Turkey)
Prof. Dr. Çengiz İSMAİLOV (Azerbaijan)
Prof. Dr. Enver ŞEYHOV (Azerbaijan)
Prof. Dr. Gülzade SHAKULIKOVA (Kazakhstan)
Prof. Dr. İrina BUSYGINA (Russia)
Prof. Dr. İrina TURGEL (Russia)
Prof. Dr. Leonid VARDOMSKİY (Russia)
Prof. Dr. Mesut Hakkı ÇASİN (Turkey)
Prof. Dr. Mirjana GAJIĆ (Bosnia and Herzegovina)
Prof. Dr. Musa QASIMLI (Azerbaijan)
Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Turkey)
Prof. Dr. Nadim MACİT (Turkey)
Prof. Dr. Obren GNJATO (Bosnia and Herzegovina)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Turkey)
Prof. Dr. Rajko GNJATO (Bosnia and Herzegovina)
Prof. Dr. Sait YILMAZ (Turkey)
Prof. Dr. Türkan OLCAY (Turkey)
Prof. Dr. Vladimir GONDA (Slovakia)
Prof. Dr. Vladimir KOLOSOV (Russia)
Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN (Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Altuğ GÜNAL (Turkey)
Assoc. Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN (Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Marina LOMONOSOVA (Rusya)
Assoc. Prof. Dr. Muvaffak DURANLI (Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Nedim YALANSIZ (Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Svetlana SHABALINA (Russia)
Assoc. Prof. Dr. Vefa KURBAN (Turkey)
Asst. Prof. Dr. Maria STOYANOVA (Turkey)
Asst. Prof. Dr. Hanife KESKİN (Turkey)